

24169

T.C.

MARMARA UNIVERSİTESİ

TURKİYAT ARASTIRMALARI ENSTITUSU

TARİH BÖLÜMÜ

YENİÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI

Tanzimât Dönemine Kadar

OSMANLI İSTANBUL'UNDA DERİCİLİK

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan

ZEKİ TEKİN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mücteba İLGÜREL

İSTANBUL - 1992

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ.....	III
KISALTMALAR.....	V
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL DEBBAGHANELERİ, TESİSİ, ÜRETİMİ VE İDARESİ

A- DEBBAGHANE TESİSİ.....	6
B- İSTANBUL DEBBAGHANELERİ.....	12
1- YEDİKULE DEBBAGHANELERİ.....	15
2- KASIMPASA DEBBAGHANELERİ.....	26
3- EYUP DEBBAGHANELERİ.....	31
4- USKUDAR DEBBAGHANELERİ.....	35
5- TOPHANE DEBBAGHANELERİ.....	37
C- DEBBAGHANELERİN DERİ VE DEBAGAT MALZEMELERİNİ TEMİN YOLLARI.....	39
1- DEBBAGHANELERİN DERİ TEMİNİ.....	39
a- Kasaplardan.....	39
b- Celeplerden.....	44
c- Tüccardan.....	46
d- Koltukçu Esnâfından.....	48
2- DEBBAGHANELERİN DEBAGAT MALZEMESİ TEMİNİ.....	49
a- Palamutun Temini.....	49
b- Mazının Temini.....	54
c- Sumak, Şap ve Alacehrinin Temini.....	58
D- İSTANBUL DEBBAGHANELERİNİN ÜRETİMİ.....	60
1- DEBBAGHANELERDE KULLANILAN TEKNİKLER VE MAMUL CİNSLERİ.....	60
a- Debagat İşlemi.....	60
a1- Kireçlik İşlemi.....	61
a1.1- İslatma.....	61
a1.2- Kireçleme.....	62
a1.3- Sama.....	62
b- Sepileme İşlemi.....	63
c- Perdaht İşlemi.....	64
2- DEBBAGHANELERİN ÜRETİM KAPASİTESİ.....	66
a- Yedikule Debbaghaneleri.....	66
b- Uskudar Debbaghaneleri.....	68
c- Tophane Debbaghaneleri.....	69
E- DEBBAG YÖNETİCİLERİNİN HUKUKİ STATÜLERİ VE TAYINLARI.....	81
F- DEBBAGLARIN ÇEŞİTLİ ESNAF İLE OLAN İLİŞKİLERİ.....	85
1- KEÇECİ ESNAFI.....	85
2- KULAHÇI ESNAFI.....	90
3- KURKÇU ESNAFI.....	90
4- KAGITÇI ESNAFI.....	92

İKİNCİ BÖLÜM

DERİ MAMULLERİ VE ESNAFI

A- AYAKKABICI ESNAFI.....	94
1- AYAKKABI MALZEMESİ OLARAK SAHTİYAN VE KÖSELE TİCARETİ.....	94
a- Sahtiyân ve Köselenin Temini, Fiyatı ve Alınan Vergiler.....	94
a1- Sahtiyân ve Köselenin Temini.....	94
a2- Sahtiyân ve Köselenin Fiyatı.....	97
a3- Sahtiyân ve Köseleden Alınan Vergiler.....	10
b- Sahtiyân Tüccarına Verilen Cezalar.....	10
2- DİKİCİ ESNAFI.....	106
a- Dikici Esnâfının Nizâmları.....	106
b- Dikici Esnâfının Yönetici Tayinleri.....	111
c- Dikici Esnâfına Verilen Cezalar.....	113
c1- Esnâflıktan İhrac.....	113
c2- Sürgün.....	114
c3- Kala Hapsi ve Kürege Konma Cezası.....	115
c4- Para Cezâsı.....	115
d- Dikici Esnâfı İçinde Yer Alan Esnâf Grupları.....	116
d1- Çarıkçı Esnâfı.....	116
d2- Kunduracı Esnâfı.....	118
d3- Mavi Sahtiyândan Papuc Yapanlar.....	119
d4- Kırmızı ve Siyah Sahtiyândan Papuc Yapanlar.....	120
d5- Yemenici Esnâfı.....	122
d6- Terlikçi Esnâfı.....	123
3- HAFFAF ESNAFI.....	125
4- ESKİCİ ESNAFI.....	140
5- NALCACI ESNAFI.....	143
B-SARAC ESNAFI.....	148
1- İSTANBUL SARACHANESİNİN TESİSİ.....	148
2- SARAC ESNAFININ KANUN VE NİZAMLARI.....	149
3- SARACIYE HAKKINDA VERİLEN NARHLAR.....	152

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAMUL DERİNİN ASKERİ AMAÇLARLA KULLANIMI

A- DİKİMHANE-1 AMİRE TESİSİ.....	156
B- ASKERİ AYAKKABININ DİKİMHANEDEN KARŞILANMASI.....	161
C- GEMİLERİN KÖSELE İLE KAPLANMASI.....	169
D- MEVACİB İÇİN MEŞİN KESE DİKİLMESİ.....	171
E- DERİNİN TOPHANEDE KULLANILMASI.....	173
F- DERİNİN TULUMBA HORTUMU OLARAK KULLANILMASI.....	174
SONUC.....	175
BİBLİYOGRAFYA.....	179

Ö N S Ö Z

Deri ve deriye dayalı üretim, insanoglunun mevcudiyetinden günümüze kadar yaygın bir şekilde var olagelen bir iş kolu olma özelliğini daima korumuştur. Zira ileri bir teknoloji gerektiren tekstil ürünlerinin insan yaşamında yeri deriye göre daha yenidir. Bu sebepten ilk insanlar örtünme gibi önemli ihtiyacını avladıkları av hayvanlarının deri ve postlarından karşılamaktaydı. Son dönemlere kadar önemini koruyan deri bir çok iş sektörünü de beraberinde getirmiştir.

Ulkemizde teknoloji tarihi hakkındaki araştırmalar henüz çok yeni olup, iktisadi konulara ilgi yakın zamanda artmıştır.

Doktora tezi olarak hazırlamaya çalıştığım " Osmanlı İstanbul'unda Dericilik" başlıklı bu araştırmamız daha önce hiç incelenmemiş bir konu olup, bu konu hakkında yapılmış müstakil bir çalışma olmadığı gibi bir makale de mevcut değildir. Osmanlı iktisat tarihi hakkında yapılan araştırma ve incelemelerde genel hatları ile fakat yüzeysel olarak temas edilen Osmanlı Dericiliği, bu konuda derinlemesine bir fikir vermekten hayli uzaktır.

Bu konunun ilim alemine tanıtılması amacıyla yaptığımız araştırmamızda mevzuunun çok boyutlu ve ülke genelinde yaygınlığı düşünüldüğünden gerek imkanların ve gerekse sürenin kısıtlı olması gibi faktörler sebebiyle yalnızca başlangıçtan Tanzimat Dönemine kadar İstanbul'daki dericilik konu edilmiştir. İstanbul'un hem Osmanlının merkezi, hem de dericilik faaliyetinin en yoğun olduğu bölge olması, ayrıca İstanbul Bölgesi hakkında daha fazla malzeme bulabilmemiz ve diğer bölgelerdeki dericiliğin İstanbul ile irtibatı bizi bu merkeze yönlendirmiştir.

Çalışmamızı Tanzimat ile sınırlandırmamız ise, deri sanayinin Tanzimat sonrası şirketleşmesi ve makinalaşması gibi farklı boyutların ortaya çıkması üzerine konunun bu dönemi hakkında müstakil çalışmaların yapılmasına olan inancımızdandır.

Araştırmamızın ana malzemesini arşiv belgeleri ve ser'iyeye sicilleri oluşturmaktadır. Tasnif çalışmalarının tamamlanmaması gibi sebeplerden, İstanbul'un fethini müteakip ilk dönem hakkında bilgi eksikliği mevcuttur.

Tespit edebildiğimiz belgeler ışığı altında konuyu aydınlatmaya çalıştık. Araştırmamız bir giriş, üç bölüm ve bir sonuç kısmından meydana gelmekte olup; giriş kısmında Osmanlılara kadarki dericiliğin çok kısa bir özeti yapılmıştır. Birinci bölümde ise İstanbul debbağhaneleri, üretimi ve idaresi,

ikinci bölümde ise; yarı mamul hale getirilen derinin işlenerek mamul hale getirilişini araştırdık. Bu bölümü iki kısma ayırdık. Birinci kısımda ayakkabıcı esnafını, ikinci kısımda ise, sarac esnafını inceledik. Üçüncü bölümde ise; derinin askeri amaçlarla kullanımı araştırılmıştır.

Bu çalışmamızın tam ve mükemmel olduğu iddiasında değiliz. Bunda konu hakkında şimdiye kadar pek bir şey söylenmemiş olmasının payı büyüktür. Temennimiz bu konu hakkında çalışmalar yapılarak müphem hiç bir şeyin bırakılmamasıdır. Osmanlı dericiliği hakkında okuyanlara bir fikir verebilirse, araştırmamızı amacına ulaşmış sayacağız.

"Osmanlı İstanbul'unda Dericilik" konulu doktora tezi çalışmasında, öncelikle böyle bir konuya bizi sevkeden M.U.Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı Sayın Prof.Dr. Hakkı Dursun YILDIZ'a ve tezimi kıymetli fikirleriyle yönlendiren ve yöneten Sayın Prof.Dr. Mücteba İLGÜREL'e ayrıca çalışmamız esnasında yardımı dokunanlara teşekkür etmeyi borç bilirim.

Istanbul 1992

Zeki TEKİN

KISALTMALAR

AE	: Ali Emiri
AUDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
BK	: Belediye Kütüphanesi
bk	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C	: Cevdet Tasnifi
D-BŞM	: Defteri Baş Muhasebe
DHK	: Divân-ı Humâyun Kalemî
HH	: Hatt-ı Humâyun Tasnifi
h	: Hüküm
IAD	: İstanbul Ahkâm Defteri
IE	: İbnülemin Tasnifi
İKM	: İstanbul Kadı Mahkemesi
İUEF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
MD	: Mühimme Defteri
MMD	: Maliyeden Müdevver Defterler
S	: Sayı
s	: Sahife
TAD	: Türklük Araştırmaları Dergisi
TDAD	: Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi
TZD	: Tevziat ve Zehâir Defteri
vr	: Varak
vs	: Vesâire

G İ R İ Ş

Deri ve deri m mullerinin tarihi seyri yaklaşık olarak insan tarihi kadar eskidir. İlk ağlarda insanlar avcılıkla geçimlerini temin ettikleri için avladıkları hayvanın deri ve postlarını giyim malzemesi olarak kullanıyorlardı. Daha sonraki devirlerde ise bu hayvan derileri bir takım ameliyelerden geçirilerek daha düzgün bir hale sokulmuş ve daha yaygın bir kullanım alanı bulmuştu. Artık tabaklanabilen deriler, hayatın hemen hemen her safhasında görülmeye başlanmış ve deri m mul  esyalar kullananların iktisadi ve sosyal üstünlüklerini gösteren bir unsur haline gelmişti.

Derinin tabaklanması, ilk çağlardan beri bilinen bir husus idi. Deri şu şekilde hazırlanmakta ve tabaklanmaktaydı; derinin kılları kesilir ve kireç kuyusuna atılırdı. Kirete bir miktar kalan deri çıkarılarak ağaçtan bir sehpa üzerine serilirdi. Daha sonra ise derinin etli yüzeyi k t ve eğri bıçakla kazınarak et, yağ ve kan kalıntıları temizlenir. Daha sonra ise kıllı yüzeyi de kazınarak kılları giderilir. Bol su ile yıkanarak temizlenen deriler daha sonra hazırlanan gerek bitkisel (sumak, am kabuğu, meşe kabuğu, mazi ... gibi) gerekse hayvansal (köpek, kedi, güvercin dişkısı ... gibi) artıklarla hazırlanan tanen ihtiv  eden sıvı içine konarak uzun bir süre bekletilir. Daha sonra ise yine yıkanan derilerin sathı sünger taşı ile bastırılarak düzeltilir. Gerdirilerek kurutulan derilere kırılğan olmaması için balık yağı veya hayvani i yağla yağlanarak perdahlanırdı. Bu işlem bittikten sonra esitli boyalarla boyanan deriler gündelik hayatta kullanılmaya hazır hale gelmiş oluyordu (1). Burada da g r ld ğu gibi derinin kullanıma hazırlanması ve tabaklanması usulü hemen hemen her devirde aynı safhalardan geçmektedir. Yalnızca farlı olan sey kullanılan malzemelerde görülen değişikliktir. Yalnız Türklerin eski usulde yaptıkları debegata deriler taş bir zemine vurula vurula terbiye edilirdi. En iyi deriler en çok dövülen deriler olurdu. Bu sebeple edebiyatımıza geçen ve "debağ sevdiği deriyi yerden yere vurur" darb-ı meseli h len kullanılmaktadır (2).

Milattan önce yazı malzemesi olarak kullanılan papirüsün Mısır'dan ihracının yasaklanması  zerine Bergamalılar, deriden yazı malzemesi hazırlama yolunu araştırmışlar ve papir se göre daha güzel ve dayanıklı bir madde keşfetmişlerdi. Bergamalılar parşomeni yukarıda izah edilen şekilde hazırlayıp, yalnızca temizlenen yüzey sünger taşı ile temizlendikten sonra ince elekten geçirilen tepesir tozu serpilirdi. Bu esnada derinin izilmemesine dikkat edilirdi. Bu şekilde hazırlanan parşomen

- 1- Nuray Yıldız, "Eskiçağda Yazı Malzemesi Olarak Kullanılan Parşomen", TAD. S.5, İstanbul 1990, s.326
- 2- Reşat Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul 1966, VIII, s.4326

kurutulularak kullanıma hazır hale getirilirdi. En iyi parşömen genç dana derisinden, adileri ise koyun ve keçi derisinden yapılırdı (3).

Derinin çok önceki tarihlerde ayakkabı yapımında kullanıldığı yapılan araştırma ve kazılar neticesinde ortaya çıkmıştır. İlk olarak ne zaman kullanılmaya başlandığı hakkında bir bilgimiz olmamasına rağmen, bulgular Mısır'da M.Ö.1250 yıllarında kullanıldığı anlaşılan tabanı kösele, üstü palmye ve hurma yapraklarından yapılmış sandaletlerden bahsetmektedir (4). İlk defa Hitit askerlerinin rahat yürüyebilmesi için ayakkabı burunlarını gaga biçimine dönüştürüldüğü bu sebeple burunlu ayakkabıların hitit tipi olarak tarihe geçtiği bilinmektedir (5). Yalnız İslam dünyasına ait dini metinlerde M.Ö. yaklaşık 2.500 yılında yaşayan Musa Peygamberin Tuva Vâdisinde Rabbiyle konuşurken, ayakkabısını çıkarması istenmiş (6) ve yapılan açıklamalarda ölmüş eşek derisinden yapılan papucunu çıkarttığı anlatılmaktadır (7).

Eski Mezopotamya'da ileri zenaat kollarından birisi de saraçlık idi. Ur kral mezarlarından çıkan Ur stana ile Akbaba steli üzerindeki Sümer askerlerinin taşıdığı kalkanların deriden yapıldığı tahmin edilmektedir. III. Ur devri ekonomik vesikalarda, deri bir ihrac maddesi olarak geçmektedir. Hammurabi'nin Sin-idinnama gönderdiği bir mektubunda ise ayakkabı imalatından söz edilmektedir. Ayrıca Asur devrine ait kabartmalarda nehir taşımacılığında kullanılan hayvan derisinden yapılmış içi hava dolu tulumlar görülmektedir. Bundan başka Mısır tasvirlerinde görülen deriden körükler, mezapotamya'da da kullanılmıştır. Bu şekilde günlük hayata giren derinin bir ihrac mall olduğunu Ur'da bulunan Larsa devri vesikaları bize bildirmektedir (8).

İlk dönem Orta-Asya Türk toplumlarında koyun, keçi, at, deve ve öküz gibi hayvanların bol miktarlarda bulunması bunlarda deri işçiliğini geliştirmiş ve bundan dolayı deblağlık, saraçlık, çizmecilik gibi sanatlar yaygınlaşmıştır (9). Türklerin deri çizme giydikleri ve Türk çizmelerinin Asya'da hatta Arap memleketlerinde meshur olduğu bilinmektedir (10). Hayvancılıkla uğraşan Türklerin asıl giyimlerini yün, deri ve kürk

- 3- Mehmet Ali Kağıtçı, Kağıtçılık Tarihçesi, İstanbul 1936, s.7
- 4- Hasan Yelmen "Bir Anı, Bir Sergi ve Üçbin Yılda Ayakkabı", Deri Dergisi, İstanbul 1988, S.51-52, s.25
- 5- Aynı yer
- 6- Kur'an-ı Kerim, Taha Süresi, Ayet 12
- 7- İbn-i Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri (Tercüme Bekir Karlıoğlu-Bedrettin Çetiner), İstanbul 1990, X, s.5200
- 8- Füzüzan Kural, Eski Mezopotamya Tarihi, Ankara 1983, s.165
- 9- Cengiz Tunc, "Eski Türklerde Sosyo-Ekonomik Yapı Üzerine Bir Deneme", TDAD, İstanbul 1980, II, S.7, s.58
- 10- Aynı makale, s.59

olusturmaktaydı (11). Türkler yolculuk esnasında rahatlığı ve dayanıklılığı gibi sebeplerden dolayı yumuşak deriden seyahat pantolonları yapmışlar ve bu pantolonlar at ile uzunca bir yolculuğa çıkacaklar için mecburi ve vazgeçilmez bir giyim sel'iydi (12). Eski Türkler'de kırmızı kemer ile kırmızı çizme, bir hükümdarlık sembolü olarak kabul edilmişti (13).

İslam Dünyasında Ortaçağların ötesine kadar uzanan tabaklama, boyama ve derinin işlenmesi gibi sanayii gelişerek, çok ileri boyutlara varmıştı. Müslüman arapların ilk devirlerinde debbaglar hep Yahudi sanatkarlar idi. Hz.Peygamberin hayatı boyunca hanımı olan Sevde ve Esmâ b.Amis,tabaklama işini birlikte yürütüyorlardı. Abbasi ve Memlük dönemlerinde Halife Umeyye zamanında, debbaghâneler için Yahudi ve Arap tüccarları ile antlaşmalar yapılmıştı (14). Ortaçağ müslümanlarının yaşadığı şehirlerde halkın kullandığı giysiler ve çaputlar tasnif edilerek ayakkabıcı, sarac ve özellikle papuccu gibi esnâfa tartı ile satılırdı. Şehir kapılarında debbaglar ve sepiciler mahallesi bulunurdu (15). Esek, katır, inek, keçi ve oğlaktan elde edilen deriler, her biri ayrı bir sistemle ve özenle hazırlanır, üç gün ve üç gece teknelerde su içinde bırakılan deriler, daha sonra yeniden başka bir suya sokulduktan sonra tabaklanırdı. Bunun için 100 oğlak derisine 20 kilo, 100 keçi derisine de 30 kilo olmak üzere palamut kullanılırdı. Debbaglar mese meyveside kullanmalarına rağmen bu pek verimli olmazdı. İkiyüz keçi derisi bulunan bir tekne için iki işçi gerekmekteydi. Ayrıca Kanunlar debbagların hasta hayvan derilerini tabaklamalarını da yasaklamaktaydı (16). Tabaklanan deriler dericilikle uğraşan diğer esnâfa verilerek ayakkabı, eldiven, heybe, kosum takımları yapılmak üzere kullanılırdı. Ancak, halkın çok kullandığı su tulumları çok gelişerek bir endüstri halini almıştı. Büyüklüğüne göre bir, iki ve üç bölümlü olan bu tulumlar büyük bir mahâretle dikilmekteydi (17).

İspanya Arap sanatkarları çeşitli derileri işleyerek, süsleyerek takdim etmişler ve bu becerileri Sicilya ve İtalya'yı etkisi altına almıştı. Atölyelerde keçi ve koyun derilerini işleyerek, Marakon tipi elbiseler üretmişler ve bu üretim ve sitilleri şöret bularak çok uzaklara kadar yayılmıştı (18).

Müslümanların 7.yüzyıl ortalarından itibaren Akdeniz bölgesinde ilerlemeleri Marsilya'nın ticaretini etkilemiş ve

-
- 11- Bahaddin Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş, Ankara 1985, V, s.2
 - 12- Aynı eser s.102
 - 13- Aynı eser s.115
 - 14- BEG, M.A.S. "Debbagh", Encyclopaedia of Islam (supplement), Leyden 1981, S.3-4, s.172
 - 15- Aynı eser
 - 16- Ali Mazaheri, Ortaçağda Müslümanların Yaşayışları, (Tercüme Bahriye Uçok), İstanbul 1972, s.269
 - 17- Aynı yer
 - 18- Stephan and Nandy RONART, "Leather Work", Concise Encyclopaedia of Arabic Civilization, Amsterdam 1959, s.316

ticari hareketlilik müslümanların hakimiyetindeki şehirlere doğru yön değiştirmiştir (19). Ortaçağ İslam dünyasının alış-veriş merkezleri olan çarşılar içinde, papuccular çarşısı önemli yer tutmakla ve bu çarşılarda papuccular her türlü ayakkabıyı müşterielerinin gözü önünde imâl ederlerdi. Zengin erkekler dana, deve ve zürefa derisinden yapılan ayakkabılar giyerlerdi. Halkın çoğunluğu ise adi deri sayılan eşek derisinden yapılan papucuları giyerlerdi. En pahalı ve lüks deri ise zürefa derisi idi. Bu papucuların altları köseleden yapılırdı. Papuccular ayrıca altın veya gümüş sırmalı güzel terlikler de imâl ederek halkın ihtiyaçlarını giderirlerdi (20).

Eyyübi Devletinde özellikle de Selahaddin devrinde imalat sanayii gelişmiş olup, Nureddin zamanında ise daha ileriye gitmişti. Dimaşk'ta surlar içinde diğer imalat türleri ile beraber tabakhaneler de birarada bulunuyordu (21).

Anadolu Selçukluları devrinde Anadolu'da ilk sanat kurumunun, deblağlık ve deri işçiliği alınında geliştiğini ve bu gelişmeyi başlatan kişinin de pir konumunda olan Ali Evren Nasirüddin Mahmut (1172-1262) olduğu bilinmektedir (22). Anadolu'nun bütün şehirlerinde ahiler topluluğunun büyük bir kısmı deblağlık ve deri sanatlarıyla meşgul oluyorlar ve deriden çeşitli papucular ve Türkmenlerin kışın giymeleri için deri elbiseler yapmakta idiler (23). Ayrıca deri işçiliği, at eyeri, kolon, kayış, her türlü sıvı eşya konan tulumlar, torbalar ve kovalar büyük bir maharetle imâl edilmekteydi (24). Hatta derinin harp esnasında savunma malzemesi olarak da kullanıldığını görmekteyiz. Çaka Bey'in hakimiyeti altında olan Sakız Adasını Bizanslıların kuşatması üzerine, yıkılan kale bedenlerini gece onarıp, onarılan bu yerlere sıkıot, dokuma parçaları ve deri gerdirilerek sağlamlaştırma yoluna gittiğini bilmekteyiz (25).

Anadolu Beylikleri devrinde Anadolu'nun her tarafında, her çeşit mal bol miktarda üretilir olmuş ve her çeşit dokuma, kumaş, ince yün, ipek, Kastamonu sahtiyani ve kırmızı sahtiyani Antalya ve Batı Anadolu limanlarından ihtiyaç fazlası ihrâc edilerek, yabancı devletlere özellikle Avrupa devletlerine sevk edilmekteydi (26). Hatta Kıbrıs Adasıyla da transit ticareti yapılmakta ve Provence'liler adaya başlıca şap, yün, deri, ham ipek ve ipekli mensucat getiriyorlardı (27). Avrupa piyasaları

-
- 19- Henri Pirenne, Ortaçağ Kentleri, (Terüme Şaban Karadeniz), İstanbul 1982, s.28
 - 20- Mazaheri, Aynı eser, s.247
 - 21- Ramazan Şeşen, Selahaddin Eyyubi ve Devlet, İstanbul 1987, s.296
 - 22- Neset Çağatay, "Anadolu Türklerinin Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler", Belleten, Ankara 1988, LII, S.203, s.493
 - 23- Faruk Sümer, "Yabancı Pazarı", TDAD, İstanbul 1985, S.37, s.7
 - 24- Çağatay, Aynı Makale, s.493
 - 25- Akdes Nimet Kurat, Çaka Bey, Ankara 1966, s.31
 - 26- İsmail Hakkı Uzuncarşılı, Anadolu Beylikleri, Ankara 1984, s.247
 - 27- Fuat Köprülü, Osmanlı Devletinin Kuruluşu, Ankara 1988, s.54

ihtiyâç duydukları mazı, balmumu, kırmızı sahtiyan, tiftik ve Kastamonu sahtiyanı ...gibi ham ve mâmül maddeleri en önemli ihrâc iskeleleri olan Palatiya, Antalya ve Alâiye'den temin etmekteydiler (28). Bu dönemde Diyarbakır ve Kastamonu deri sanâyiinin merkezi durumundaydı (29).

Mogolların hayvancılığa indirdiği darbe ile süratle gerileyen deri sanâyii Osmanlılar döneminde yeniden canlanmış ve uzun bir süre Avrupayı etkisi altına almıştı. Osmanlı toplumunun ilk dönemlerinde yaygın bir durumda olan konar-göçer aşiretlerin zamanla iskân edilmeleri ve şehirle irtibatlarının artması sonucu yerleşik hayata geçerek, şehirlerin kenarlarında mahalleler oluşturmaları, sanâyii ve iktisâdi fâliyetin merkezi olan şehirlerin canlanmasına neden olmuşlardı. Hayvancılıkla meşgul olan bu gerçeklerin debbaglık ve deri işleri gibi üretimlerini rahat pazarlayabilme imkanı buldukları şehirlere, yerleşerek, mevcut deri sanatlarının daha ileri bir seviyeye gelmesine katkıda bulunmuşlardı (30).

28- Aynı eser, s.253

29- Necdet Sevinç, Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Düzeni, İstanbul 1985, s.247

30- Paul Wittek, "Osmanlı İmparatorluğunda Türk Aşiretlerinin Rolü", (Tercüme), I.U.E.F.Tarih Dergisi, İstanbul 1962, XII,S.17-18,s.265

İSTANBUL DEBBAGHANELERİ, TESİSİ, ÜRETİMİ VE İDARESİ

A - DEBBAGHANE TESİSİ

Osmanlılarda debbaghâne nasıl tesis edilir? ve ne gibi aletlere ihtiyaç vardır? bunun gibi sorulara net ve geniş bir açıklama yapabilecek bilgiye maalesef sahip değiliz.

Bir debbaghâne kurulurken ilk dikkat edilen şey mutlaka suyu bol olan yerlerin tespit edilmesi ve debbaghânelerin oralarda kurulmasıdır. Göl, dere ve çay gibi yerlerin kenarları olabileceği gibi, kuyular eşilerek elde edilen suların bulunduğu yerlere de debbaghâne tesis edilirdi. Böyle bir suya sahip olunmadan kesinlikle debbaghâne kurulmaz ve debagat işlemi yapılamaz (1). Kurulan debbaghânelerin Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde nasıl bir mimari özelliğe sahip olduğunu bilemiyoruz. Fakat 1804 yılındaki durumu hakkında bize bilgi veren Balıkhâne Nâzırı Ali Rıza Bey şöyle demektedir; "Bu dükkânların her biri birer fabrika halinde, ikişer üçer katlı büyük binâlardı. Her debbaghâne bir ustanın idâresi altındaydı. Her birisinde bostan kuyusu büyüklüğünde kuyular, büyük kazanlar ve aletler bulunurdu. Her tabakhânenin "hayvanla" taşınır birer değirmeni bulunur, burada palamut öğütülürdü." (2) diyerek o zamanki debbaghânelerin yapısı hakkında bize bilgi vermektedir. Fakat kazanların ebatları ve şekli ile aletlerden hiç bahsetmemektedir.

Kurulan bir debbaghânede ne tür debagat yapılacak ise, o debagat türüne uygun tekne, kazan ve aletler temin edilirdi. Kösele aletleri ve kazanı ile sahtiyan kazanı ve aletleri birbirinden farklı idi. Bunun için debbağlar kendi aralarında debagat türüne göre birbirinden ayrılmışlardı. Biri diğerinin üretim tarzına müdahale edemezlerdi (3).

Deri tabaklamada debbagin bir takım el aletlerine sahip olması gerekmektedir. Bu aletler olmadan hiçbir debagat yapılamaz. Bir kısım debbağlar binâsız olarak yalnızca bu aletlere sahip oldukları halde, debagat yapmak istemişlerdi. Bunun için kendilerine deri hissesi verilmesini talep etmeleri üzerine, buldukları yere en yakın vakıf debbağlarının bağlı bulunduğu vakfa, belirli bir kira vermeleri halinde kendilerine deri hissesi verilebileceği ve debagat yapabilecekleri devlet tarafından belirtilmişti (4).

- 1- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Mühimme Defteri(MD), nr 180, s.81, h.330
- 2- Balıkhâne Nâzırı Ali Rıza Bey, "13. Asr-i hicride İstanbul Hayatı", Peyam-Sabah, 31 Tesrin-i Evvel 1337-1338, s.2; Ayrıca aynı makale için bak (Ahmet Banoğlu nesri), Bir Zamanlar İstanbul, İstanbul 19.., s.52
- 3- MD, nr.110, s.559, h.2593

Bir debbaghänenin ihtiyaç duyduğu en önemli alet teknelerdir. Tekneler debbaghänenin kapasitesine göre farklı ebatlarda olabilmirdi. Büyük debbaghanelerde tekne yetersiz olacağından buralara havuzlar inşa edilirdi veya bu durumdaki debbaghanelerde ebatları çok büyük, geniş ve birden fazla tekneler bulundurulurdu. Birden fazla tekne veya havuza ihtiyaç duyan debbaghaneler, hem çok deriyi sepilemek, hemde zamandan tasarruf edebilmek için birden fazla tekne bulundurulardı. Kireç hülâsasının hazırlandığı tekne, havuz veya kuyularda kireç söndürülür ve kireç çözeltisi içerisinde deriler belirli bir süre tutulurdu. Bazı debbaghanelerin sadece kireçlik olarak bes kuyusu ve iki adet de büyük tekneleri olduğu Evâil-i Safer 1104 (16 Ekim 1692) tarihli bir vesikadan anlaşılmaktadır (5). Kireç ve palamut bulamacının deri ile karıştırılmasına yarayan ve derinin piserek sertleşmesinin gerçekleştirildiği tekneler, alt kısmı oval olup, taban kısmına yakın bir yerde ise içindeki sıvı hülâsanın boşaltılmasına yarayan bir delik bulunurdu. Bu deliği tıkayan bir de tıpası olurdu (6). Teknenin alt kısmının oval olması, teknenin içindeki sıvıya üst-üste konan derilerin üstten bir tazyik uygulandığında kayarak sıvının derinin her tarafına yeterli miktarda nüfuz etmesini sağlamak içindir.

Debbaghanelerde ayrıca sehpalarda bulunurdu. Deri, teknelerden çıkarıldıktan ve bol suda yıkandıktan sonra, bu sehpalara yatırılarak sularının sızması temin edilirdi. Bu sehpalarda üst kısmı oval olup, alttan dikeçlerle meyilli durması sağlanarak akıntı ve sızma temin edilirdi (7).

Debbaghanelerde kullanılan el aletlerine gelince, bunlar çeşitli işlerde kullanılan aletlerdir. Bunlar olmadan sepileme işlemi yapılamaz. Her debbag bu aletlere sahip olurdu. Bu el aletleri gayet basit bir şekilde idi. Bir debbaghane ilk elde edilmesi gereken alet yün kırkım makasıdır (8). Debbaglar selhânenen gelen koyun ve keçilerin yünlerini bu aletle kırkarak deriden ayırırlardı.

Debbagların debagatta kullandıkları bir diğer el aletide kanca veya maşa denilen alet olup, bununla kuyu veya teknelerde kirece yatırılan deriler çıkartılırdı (9). Debbag esnafı derinin leş tâbir edilen kısımlarını temizleyebilmek için kavelata denilen bir nevi bıçak kullanırlardı. Kavelata el kavelatası ve omuz kavelatası diye iki kısma ayrılmakta idi. El

4- MD, nr.110, s.559, h.2593; nr.102, s.2, h.3

5- MD, nr.103, s.27

6- (Şekil 1'de görüldüğü gibi) bk.Şekil-1

7- bk.Şekil-2

8- Bk.Fotoğraf-1 (kırkım makası fotoğrafta terâzinin hemen alt kısmında gözükmektedir). Bu fotoğrafları Beykoz Sümerbank Ayakkabı Fabrikasının boyama atölyesinde "Beykoz debbaghânesinden artakalan aletler" olarak sergilendiği panodan elde ettik.

9- bk.Fotoğraf-1 (maşa, fotoğrafta terâzinin sağ ve sol tarafındadır).

kavelatası elin girebileceği ağac bir kulp ve onun etrafını yarım çevreleyen yarım ay şeklindeki demir kısımlarından oluşmaktadır (10).

Debbağların kullandıkları bir diğer el aleti ise istekal veya askı aleti de denilen alet olup, bu alet derinin şişmesinden kaynaklanan büzüşme ve buruşmalarını açmakta kullanılmaktadır. Tahta kulpa yerleştirilen yüzeyi düz mermerden oluşan istekali (11), Mermer sehpa üzerine yatırılan deriye sıkıca sürmek suretiyle derideki buruşmalar giderilirdi.

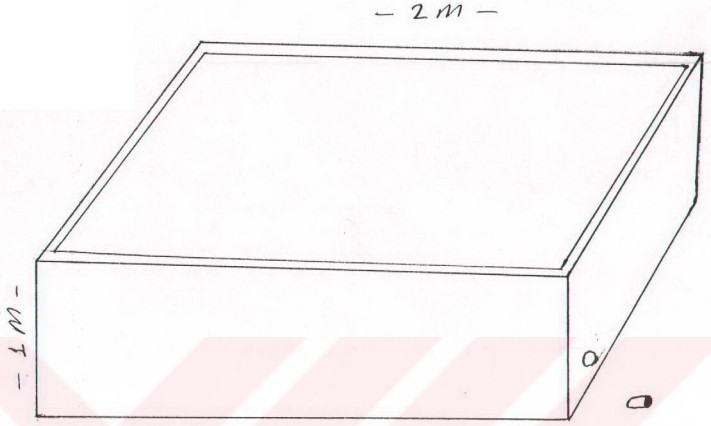
Debbağların kullandıkları bir diğer el aleti olan koltuk iskefesi ise; derileri yumuşatmak ve damarlarını kırmak için kullanılırdı. Debbağların koltuk altına sıkıstırdığı ahsap bir omuzluk ile ucu enli demir parçasından oluşmaktadır (12). Debbağ, iskefeyi koltuk altına aldıktan sonra, diğer elinede deriyi alır ve iskefeyi deriye sürerek yumuşatma işlemini yapardı.

Debbağların deriye desen vermekte kullandıkları mantar aleti ise, kolun gireceği kayış ve elin tutacağı tahta kulpla bunların altında ise asıl desenleme işlemini yapacak olan mantar kısımdan oluşmaktaydı (13). Mantar kısmı oval olup, desenleme işlemi derinin ters yüzünden ikiye katlanarak yapılırdı. Bu işlem düz bir satır üzerinde yapılırdı.

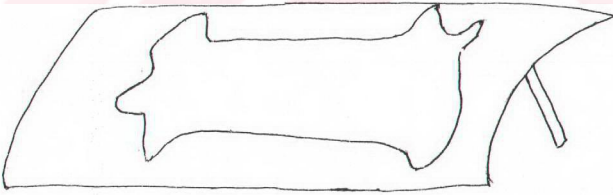
Debbağ esnafının kullandıkları aletlerin bir diğeri ise; ağac tokmak idi (14). Bu ağac tokmak, sepiyenmekte olan derilerin elyaf kısımlarının gevşetilerek çeşitli hülâsaların elyaf kısmına daha rahat nüfuz etmesini temin etmek maksadı ile kullanılırdı. Elyaf kısmının gevşetilebilmesi için deri ağac tokmak ile dövülürdü.

Debbağların debegat işlemini yapabilmeleri için gerekli olan aletleri tespit edebildiğimiz ölçüde tanıttık. Bulabildiğimiz aletler bu kadar olup şüphesiz daha başka aletler de mevcut idi.

-
- 10- bk. Fotoğraf-2 (el kavelatasının nasıl kullanıldığını gösteren bir debbağ)
 - 11- bk.Fotoğraf-3 (Istekal, fotoğrafta sol alt köşedeki iki aletdir)
 - 12- bk.Fotoğraf-3 (Bu resimde koltuk iskefesi sağ üst köşededir)
 - 13- bk.Fotoğraf-4
 - 14- bk.Fotoğraf-1 (Tokmaklar, bu fotoğrafta terazinin üst yanlarında görülmektedir)

Sekil-1: Son dönemde kullanılan bir tekne

Sekil-2: Uzerine deri yatırılmış bir sehpa

Fotograf-1

Fotograf-2

Fotograf-3

Fotograf-4

B - İSTANBUL DEBBAĞANELERİ

Osmanlı iktisâdi üretiminin en önemli sırasını işkâl eden deri sanâyii, imparatorluk coğrafyasının bütün sathına yayılmıştı (15). Her bir yerleşim birimi, kendisine yetecek üretimi yaptıktan sonra üretim fazlasını, kendi üretimi kendisine yetmeyen bölgelere sevk etmek zorundaydı. Her bölgenin üretim kapasitesi ve üretim cinsi o bölgenin ihtiyâcına, nüfusuna ve stratejik yapısına göre değişmekteydi. Nitekim Çankırı'ya bağlı Kalâcık kazası debbağları, keçi derilerinden dirhemler meydana getirerek, Çankırı sancağı mütesellimine âidat olarak, 5000 kuruş karşılığı olmak üzere teslim ederlerdi. 21 Cemâziyelevvel 1256 (21 Temmuz 1840) tarihinde gönderilen sukkâa'da Tanzimât hükümleri gereği dilediği yere ve esnâfa satabilecekleri belirtilmişti (16). Osmanlı şehirlerinin içinde hemen hemen her devirde en fazla nüfus kesâfetine sahip olan İstanbul, Payitaht olması sebebiyle birçok malzemeye ihtiyâc duymaktaydı. Özellikle günlük hayatın birçok safhasına girmiş olan ve stratejik öneme sahip olan deri vs. gibi maddeler hayati önem taşımaktaydı. İstanbul'un et ihtiyâcının karşılanması için kaynaklanan canlı hayvan ticâreti, İstanbul debbağhâne üretimlerinin esâsını oluşturmaktaydı. Yaz ve kış mevsimlerinde aksatılmadan İstanbul'a sevk edilen hayvan sürülür; selhhânelerde kesildikten sonra derilerinin işlenmesi için, selhhânelerin hemen yanı başında gerekli debbağhaneler tesis edilmişti (17).

İstanbul debbağhanelerinden ilk tesis edileni, Fâtih Sultan Mehmet Han'ın İstanbul'un fethini müteâkip Ayasofya-ı Kebir Câmii'ne vakf olmak üzere, Yedikule dışında binâ ettiği 8 yenicerî meydanı, 33 selhhâne ile 360 adet debbağhâne binâsı idi (18). Fâtih Sultan Mehmet kurduğu debbağhanelere, İstanbul merkezinde kesilen hayvan derilerini tahsis etmişti (19). Mevcut debbağhaneler içinde fâliyeti en uzun süreli ve kapasitesi en büyük olanı bu idi. Kasımpaşa debbağhaneleri ise, kapasite açısından ikinci büyük debbağhâne grubu idi. Kılıç Ali Paşa, Kasım Paşa ve Sinan Paşaların kurdukları toplam 44 adet debbağhâne mevcut idi. Bunlar Galata'daki selhhânelerin derilerini paylaşırlardı. Ayrıca bunlardan miri için iş yapan debbağhaneler meydan selhhânelerinden her gün 50 adet koyun derisi alırlar. Kasım Paşa'nın kurduğu 24 adet debbağhâne; Balat Kapısı, Hasır İskelesi ve Samatya kapısında 3 adet selhhânenin kestiği hayvan derilerini, Sinan Paşa'nın kurduğu on iki adet

-
- 15- Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisâdi ve İctimâi Tarihi, Ankara 1971, II, s.174
16- BOA, Cevdet Tasnifi (C.), Belediye, nr.5316
17- Ahmed Refik, Eski İstanbul, İstanbul 1931, s.88
18- MD, nr.108, s.255-256, h.1081
19- MD, nr.110, s.560, h.2594; Ahmed Refik, Hicri Onikinci Asırda İstanbul Hayatı, İstanbul 1931, s.230-232

debbaghâne; Eski Saray için kesilen koyundan altıyüz vukiyyelik etin derileri de tahsis edilmisti (20). Eyüp kazasında kurulan debbaghâneler ise, üçüncü sırayı teşkil etmekte idiler. Hasköy'deki Piri Mehmet Paşa'nın kurduğu debbaghâneler ile Eyüp iskelesindeki debbaghâneler otuzdokuz adet olup, Eyüp kazasındaki selhhânelerin derileri bunlara tahsis edilmişti. Ayrıca Piri Mehmet Paşa debbagları, Yedikule dışından hergün yirmi adet koyun derisi, Eyüp debbagları da, Ayvansaray kapısı dışında ve Yenikapı dışında Mevlüthâne yakınında bulunan selhhânelerden deri alıyorlardı (21). Kapasite açısından dördüncü sırayı alan Uskûdar debbaghâneleri ise; Atik Vâlide Sultan, Safiye Sultan ve Mihrimâh Sultan'ın kurdukları otuzbir adet debbaghânedan oluşmaktaydı. Uskûdar selhhânelerindeki derileri bunlar alırlardı. Ayrıca Atik Vâlide Sultan'ın on iki adet debbaghânesine; Yenisaray'ın Matbâh-ı Âmiresi için kesilen koyunların derisi, Safiye Sultanın onbir adet debbaghânesine ise; Eski Saray için kesilen hayvanların derisi, Mihrimâh Sultan'ın sekiz adet debbaghânesine ise; Suhut kapısında ve Balık pazarında kesilen hayvanların derisi tahsis edilmişti (22). Bu tahsisler hakkında zaman zaman anlaşmazlıklar çıkmasına ve hakkında fermanlar verilmesine rağmen, tarafların anlaşmalarıyla "dusturu'l-amel" tutulan nizâmlar değişmekteydi.

Istanbul selhhânelerinden temin edilen deriler, İstanbul debbaghânelerinin kapasitesine kifâyet etmediğinden, gerek Anadolu ve gerekse Rumeli taraflarından tuzlu ve kurutulmuş ham gön ve deriler getirilirdi. Getirilen bu deriler, "Lonca Yeri" denen borsada, gümrükleri ve vergileri ödendikten sonra dükkan tasarruf eden debbag esnâfına hisseleri oranında dağıtılırdı. Bir dükkan kullanana bir hisse, iki dükkan kullanana iki hisse, üç dükkan kullanana üç hisse ve daha fazla dükkan kullanana daha fazla hisse verilirdi. Fermanlardaki "Tâife-i mezkureden dükkana mutasarrıf olmayanlara hisse verilmeye" ifâdesi esâs kabul edilerek, dükkan tasarruf etmeyenlere hisse verilmeyip, bunlar işçilik yaparlardı (23).

Evliyâ Celebi'nin verdiği bilgiye göre; İstanbul'daki mevcut debbaghâneler yediyüz adet olup, çalışanları ise usta, kalfa ve çırak olarak üçbin kişiden oluşmaktaydı. Pirlерinin Zeyd Hindi olduğunu söyleyen Evliya Celebi, Anadolu debbaglarının piri olarak Ahî Evren'ı zikr etmektedir (24).

Debbag esnâfı İstanbul'un dört kadılığında oniki mahallede imâlathâneleri bulunup, üretim yaparlardı. Debbag esnâfına bir suçlu sığındığı takdirde, onu hükümete teslim etmeyip, kendi

20- MD, nr.104, s.274-275

21- MD, nr.115, s.304-305

22- MD, nr.180, s.130, h.541 (Bu mühimme defterinin asıl numarası 97/1 iken yanlışlıkla 180 numaraya kayıt olmuştur. Katalogda 180 numarayla geçtiği için bizde referans olarak aynı numarayı veriyoruz.)

23- MD, nr.115, s.330, h.1422

24- Evliyâ Celebi, Seyahatnâme, İstanbul 1314, I, s.594

usullerine göre tedip ederlerdi. Evliyâ Celebi bu husus için; "Eger içlerine bir kanlı veyâhut bir harami düşse, asla hâkime teslim etmezler. O kanlı onların elinden halas dahi olamaz. Biçâreyi köpek necesi idman itmeye tâyin ederler. İster istemez ta'ib ve tâhir olup, nihâyet bir kâr sahibi olur..." demektedir (25). Debbagların geçit merâsımı içinde şu bilgileri vermektedir: "Bunlarda dükkanların hevâyi, asumâni, gül şeftalü, kırmızı, sarı, nefti renk sahtiyânlar ile tezyin edüp geçerler. Bunların bir iftihar edecek şeyleri vardır. Oda yeşil bir sırık üzerine bir eski deriden bayraklarıdır. Bu eski deri Gave-i ahenger'in önündeki sahtiyân şeddîrki anı bayrak edüp, Dahhak'a karşı gelmiş idi. Bu bayrak odur diye gayet iftihar ederler. İş bu bayrakta ellerinde bulunur. Ama hıfzına fevka'l-gaye dikkat ederler" (26). Debbag esnâfı IV.Mehmet'in sünnet merâsımı için 1675 yılında tertip ettirdiği Edirne şenliğine yedinci günde katılmış (27) ve geçit merasımı esnâsında deri tabaklayarak geçmişler ayrıca üzerlerindeki renkli deri giysilerini ve omuzlarına attıkları değişik renk deri parçalarını da geçiş esnâsında sergilemişlerdi (28).

Debbaghânelerin, bol suya ihtiyaçları olduğundan deniz kenarlarında veya bir akarsu kenarında tesis edilirdi. Akarsuların şehre giriş kısmında debbaghâne kurulması, şehir suyunu bozduğu ve kötü koku yaydığı gerekçesiyle yasak idi. Şayet kurulmuş ise bu debbaghâneler kaldırılarak, suyun şehir çıkışına nakledilirdi (29). Şehir içinde kurulan veya şehrin gelişmesiyle zamanla şehir içinde kalan debbaghânelerde çevreyi kötü kokuyla rahatsız etmiş ve bu durumun halledilmesi için tedbirler ileri sürülmüştü. 21 Cemaziyel Evvel 1254 (12 Ağustos 1838) tarihli irâde-i hümayunda bu mesele hakkında "Ufunet-i havây-i müstevcib olan mahaller meselâ selhhâne ve debbaghâne ve yağhâne misüllü yerler letafet-i havayı tağyir eylediğinden o makule mahaller bundan böyle haric-i şehre çıkarılmak ve eşcar garsı taltif-i havayı müstelzim olduğu ..." belirtilerek, çevrelerinin ağaçlandırılması ve debbaghâne gibi imâlathânelerin şehir dışına nakl edilerek hava kirliliği ve kötü kokunun önleneyeceği ifade edilmişti (30). Aynı şekilde 1254 sonu ve 1255 (1838-1839) yılı başlarında oluşturulan karantina nizâmnamesinin dokuzuncu bendinde debbaglar, boyacılar ve deri perdahtcılarının "teâffüf-i havaya sebep olan nesne imâl olunan karhânelerden daima ve muttasılen tütsü eksik etmemek ve teâffü nâtının etrafına sirayet etmemesine" dikkat etmeleri ve mümkünse bu gibi yerlerin şehir dışına nakledilmesi istenmişti (31).

25- Aynı eser, s.594

26- Aynı eser, s.595; Bernard Lewis, İstanbul ve Osmanlı Uygarlığı (Tercüme Nihal Önal), İstanbul 1975, s.145

27- Özdemir Nutku, IV.Mehmet'in Edirne Şenliği, Ankara 1972, s.74

28- Filiz Çağman, "1582 Şenliklerinde Deri", Deri Dergisi, İstanbul 1990, s.67, s.74

29- MD, nr.58, s.303, h.718; C.Sıhhiye, nr.1371

30- Bab-ı âli Evrak Odası, irâde-i hümayun, nr.1714, s.31

31- irâde-i Mesâil-i Mühimme, Karantina Nizâmnamesi, nr.2546

1 - YEDİKULE DEBBAGHANELERİ

Yedikule debbaghaneleri, İstanbul'un Fâtih Sultan Mehmet tarafından fethini müteâkip yıllarda kurulmuştur (32). Ayasofya-i Kebir Vakfına bağlanan bu yapının kira bedelleri mua`cceler ve müe'cele diye ikiye ayrılmaktaydı. Debbag esnâfını bir yerde toplayıp, bunları şehir dışına çıkarmak amacıyla debbag esnâfına kiraya verilmişti. Dağınık bir halde olduklarını tahmin ettiğimiz debbag esnâfı bu şekilde bir birlik oluşturmaktaydı. Debbaglar günlük dörtyüz akçe müeccele ve bir defaya mahsus olarak muaccele ile vakfa kira ödemekteydiler. Fâtih'in Vakfiyesinde belirtildiğine göre; bu kompleks yapıda sekiz yeniçeri meydanı, otuzüç selhâne ve üçyüzaltmış adet debbaghâne mevcut idi (33). Yedikule dışında deniz kenarında olduğu ifade edilen bu binâların tam yeri şu anda maalesef hiç bir maddi kalıntı olmadığından tespiti yapılamamaktadır.

Yedikule debbaghanelerinin, Fâtih devrinde 360 adet olduğunu biliyoruz. Fakat daha sonraki dönemlerde dükkan sayıları ve buralarda çalışan kalfa, şakirt, halife ve çirak sayısı hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Yalnız bazı esnâf sayım defterlerinden elde ettiğimiz bilgiler ışığında hadiseye baktığımızda, dükkan sayısında adet olarak büyük azalmalar görmekteyiz. Kapasite ve nüfus açısından büyük gelişmeler gösteren İstanbul şehrinde debbaghanelerin, Fâtih devrine oranla adetleri fazla olmaları gerekirken az olmaları debbaghanelerin kapasite açısından büyümeleri ile izah edilebilir. Çünkü bir kısım ustaların birkaç dükkanı tasarrufunda bulundurdukları tahsislerden anlaşılmalıdır (34). Ayrıca bazı debbaghanelerin emsallerine göre fazla miktarda işçi istihdamı da bu fikri kuvvetlendirmektedir (35).

7 Saban 1140 (19 Mart 1728) tarihinde Yedikule debbaghanelerinin Usta, kalfa, çirak ve şakirtlerinin yeni bir sayımı yapılarak bunlara kefil olanlar kayıt edilmiştir. Yedikule civârında oturan eşkiyanın, debbaglara yakın olan Hamza Bey Vakfına ait 27 adet bekar odalarında barınmalarının önüne geçilebilmesi için bekar odalarının yıkılması kararlaştırılmış ve içinde bekar odası bulunan 4 debbaghânenin de eşkiyaya yataklık yaptığının anlaşılması üzerine yıktırılmıştı. Güvenlik sebebiyle, Yedikule'deki debbag esnâfının tamamı sayılarak, çalıştırdığı şakirt ve çiraklar için kefil olmuşlardır. Bu tedbirle eşkiyanın debbaglar arasında barınmalarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu sayım neticesinde 7 Saban 1140 (19 Mart 1728) tarihinde Yedikule debbaghanelerinin sayısı ve çalışanları hakkında bilgi sahibi olmaktayız (36). Sayımı yapılan

32- Yedikule debbaghanelerinin hangi tarihte inşâ edildiği ve hangi tarihte debbaglara kiraya verildiği tespit edilememiştir.

33- İstanbul Ahkam Defteri (İAD), nr.4, s.23

34- MD, nr.180, s.81, h.330

35- BOA, Defteri Başmuhâsebe (D-BSM) Tasnifi, nr.41157, s.4-8

36- İstanbul Müftülüğü Seriyeye Sicili İstanbul Kadılığı Mahkemesi (İKM), nr.24, vr.829-839.; ayrıca bk. Tablo-1

debbaghanelerin adedi 65 olarak belirtilen vesikada, bir debbaghane 2 ustanın ortaklığı (37) ile idare edilip, geri kalan 64 debbaghane bir ustanın idaresi altında idi. Yedikule debbaghanelerinde çalışan işçiler arasından bol miktarda beşenin mevcudiyeti görülmektedir. Altmışbeş debbaghane 134 adet beşenin çalışmış olması, askerlerin debbag esnafı içindeki rollerini göstermesi açısından önemlidir. Yedikule debbaghanelerinde çalışan debbagların, 1140 (1728) tarihindeki sayısı 230 adet olup, bunlardan 66'sı karhane sahibi ustalardır. Geriye kalan 164 kişiden 134 adedinin beşe olması, askeri sınıfın esnaf içindeki etkinliğini göstermektedir. Debbag ustaları içinde 5 adet beşe mevcuttur. Bir başka ustanın yanında ise "ıslah olası" diye kayıt düşülmesi (38) herhalde nizâm ve huzur bozucu davranış içinde olmasından kaynaklanabilir.

Yedikule debbag esnafının asayiş sebebiyle tahririnin yapıldığı bir diğer sayım ise; 7 Ramazan 1163 (10 Ağustos 1750) tarihli (39). Bu tahrirde Yedikule debbaglarının şekâvete karışmaması ve içlerinde bu gibi şahısları gizlememeleri emr edilerek şâyet rastlar iseler bunları zâbite vermeleri kânun gereği olduğu belirtiliyordu (40). Esnaf içindeki şakirt ve halifelere ustaları kefil olup, ustalara ise; yiğitbaşı, ahibaba ve kethüdâları kefil olarak, esnaf içindeki şahıslar birbirlerini sürekli bir şekilde denetim ve gözetim altında tutuyorlardı. Deftere ismi kaydedilmemiş veyâ kefil bulunmayan şahıslar tespit edilirse, mazeretlerine bakılmaksızın yakalanarak gerekli işlemlerin yapılacağı belirtilmişti (41). Bu sayımda kırkiki adet debbaghane mevcut olup, her debbaghane bir ustanın tasarrufu altındadır. Bu ustaların yirmialtı adedi asker olup, onüç adedi yeniçeri bölüğüne mensuptur. Diğer oniki adedi Cebehane bölüğüne, bir adedi ise sipahi bölüğüne mensuptur. Geriye kalan onaltı adet debbag ustasının ise herhangi bir askeri ocakla ilgisi yoktu (42). Yedikule debbaghanelerinde çalışan yüzonyedi adet halife (kalfa) mevcut olup, bunlardan otuzdört adeti herhangi bir askeri sınıfa ait olmayan kalfalardır. Geriye kalan seksenüç adet kalfanın; ellialtı adeti yeniçeri ocağına, ondokuz adeti cebeci ocağına, altı adeti yerlikulu ocağına mensup olup, ayrıca birer adet de topçu ve sekban bölüklerine ait kalfalar mevcuttur. Sayımı yapılan yüzonyedi kalfanın altmış adeti evli olup, elliyedi adeti ise bekardır (43).

Debbaghanelerde çalışan şakirtlerin sayısı ise, ellibir adettir. Bunlardan onbeş adetinin askeri ocakla alakaları olmayıp, geriye kalan otuzaltı adetinin yirmiyedisi yeniçeri

37- İKM, nr.24, vr.82b, 19 nolu kârhane

38- bk. Tablodaki 22 nolu kârhane sahibi

39- BOA, Mâliyeden Müdevver Tasnifi(MMD), nr.10351, s.27-33; D-BŞM, nr.41157, s.4-20.; ayrıca bk. Tablo-2

40- MMD, nr.10351, s.33; D-BŞM, nr.41157, s.20

41- MMD, nr.10351, s.33; D-BŞM, nr.41157, s.20

42- MMD, nr.10351, s.27-33, D-BŞM, nr.41157, s.4-17

43- Aynı defterler ve aynı yerler.

bölüklerine, dokuzunun ise cebeci bölüklerine kayıtlı olduğu belirtilmişti. Sakirtlerin ise tamamı bekarıdır (44).

Sayımı yapılan debbağhanelerdeki usta, kalfa ve çırak sayısı toplam olarak ikiyüzon kişidir.

Yedikule debbağlarından sayılıp, fakat dükkan tasarruf etmeyen debbağ ustalarının, 7 Ramazan 1163 (10 Ağustos 1750) tarihinde sayıları onbir adettir. Bunların üç adeti yeniceri bölümünde, iki adeti sipahi ocağına, birer adeti de Yerlikulu, Kalyoncu ve Cebeci ocaklarına mensup idi. Dükkansız debegat yapan ve usta oğullarından olanlarında aynı şekilde beş adeti bekar, altı adeti ise evlidir (45).

Yedikule debbağları içinde "karada işler" (46) tâbir edilen kalfalar mevcut olup, bunların sayısını kırkaltı olarak tespit etmekteyiz. Bunlardan sekiz adeti askeri bir teşkilâtla alakası olmayan kalfalardı. Geriye kalanlardan otuzsekiz adetinin askeri ocaklarla alakaları olup, bunlardan yirmibir adeti yeniceri, onaltı adeti cebeci, bir adeti ise sekban bölümüne mensup idi. Bu kalfaların yirmidört adeti bekar, yirmiiki adeti ise evlidir (47).

1163 (1750) tarihinde Yedikuledeki debbağhâne sahibi ustalar ve bu debbağhanelerde çalışan kalfa ve çıraklar ile herhangi bir debbağhâne tasarruf etmeyen usta ve kalfaların tamamı, ikiyüz altmışyedi kişiden oluşmaktaydı (48).

Vakfiye şartnâmesinde Yedikule debbağlarının hangi semtlerden ve hangi şartlarda deri temin edecekleri belirtilmişti. İstanbul içi ve dışındaki deniz kenarında olan selhhânelerde kesilen hayvan derileri, Yedikule debbağhanelerine tahsis edilmişti (49). Edirnekapı dışındaki selhhânenin derileri de Yedikule debbağhanelerine tâyin edilmişti (50). İstanbul içinde kasapların ve çaryekçilerin kestikleri hayvan derileride, Yedikule debbağlarına ait idi (51). Eyüp'de kesilen kara sığır derilerini de, Yedikule debbağları alıp; kerde ve kösele işlerlerdi (52). Ayrıca Rumeli ve Anadolu'nun muhtelif yerlerinden (53) getirttikleri veya deri tüccârlarından satın aldıkları derilerde Yedikule debbağlarının deri ihtiyaçlarını karşılardı (54).

44- Aynı defterler ve aynı yerler

45- MMD, nr.10351, s.33; D-BŞM, nr.41157, s.18

46- "Karada işler" tâbirinden dükkan tasarruf etmeyen ustaların yanında sepileme işlemini yapan kalfalar olduğunu tahmin etmekteyiz.

47- MMD, nr.10351, s.33-34; D-BŞM, nr.41157, s.19

48- Aynı defter, s.34; Aynı defter, s.20

49- Yelmen, "Fermanlar Konuşuyor", Deri Dergisi, Ocak 1985, s.15

50- MD, nr.85, s.214, h.491

51- MD, nr.93, s.43, h.222

52- İKM, nr.10, vr.113 a-b

53- İAD, nr.8, s.87

54- MD, nr.180, s.81, h.330

Yedikule debbağları işleyecekleri deri cinsine göre, kendi aralarında kısımlara ayrılmıştı (55). Gerek kasaplardan gerekse tüccarlar vasıtası ile dışarıdan temin edilen deriler, lonca denilen yerde debbağ esnafının idârecileri tarafından, esnâfa hisseleri oranında dağıtılırdı. Su sığırı derilerini, göncü dükkanları kendi aralarında paylaşarak, âletleriyle dükkanlarında debagat ederlerdi (56). Keçi derileri ise sulu sahtiyan şeklinde debagat edilmek üzere, gerekli dükkana ve âlete (tekne, kazan ve diğer âletler) sahip olanlara dağıtılırdı (57). Gön işleyen dükkan ile sahtiyan işleyen dükkan ve kösele işleyen dükkanlar farklı farklı idi. Bunların işçileri de birbirinden ayrılmış idi. Bir debagat türünü başka debagatla uğraşan esnaf ürettiği zaman, o üretim çürük ve kalitesiz olurdu (58). Bunun için debbağ esnafı, kendi aralarında yapacakları debagat türünü kararlaştırmışlar ve bunun için gerekli olan âlet ve tezgahı temin etmişlerdi. Her debbağ hangi deriyi debagat edecek ise, kanaat ederek başka deri işlememesi istenirdi. Kösele işleyen bir imâlathânedede, sahtiyan imâl edilmemesi fermanlarla sıkı sıkıya tenbih edilmişti. Kösele âletleri ve kazanı ile sahtiyan kazanı ve âletleri farklı farklı idi. Kuyusu ve suyu olan bir dükkana sahip olunmadan hiçbir debbağ, debagat işlemini yapamazdı (59). Dükkan sahibi olan debbağ esnafı ile dükkana olmadığı halde vakfa kira vererek yalnızca âletleri olan kimseler, Yedikule hissesinden deri alıp debagat yapabilirlerdi. Hatta bir kısım dükkan sahibi kimseler derinin yalnızca dükkan sahibi olanlara dağıtılıp, binâsız debbağlık yapanlara dağıtılmamasını istemişlerdi. Bu istekleri, nizâma aykırı olduğu gerekçesiyle reddedilerek, nizâma uygun davranılması emredilmiştir (60). Lonca yerinde deriler, debbağların dükkan veya tezgah ve âlet sayılarına göre dağıtılırdı. Nitekim Evâil-i Şaban 1095 (18 Temmuz 1684) tarihli mühimme kaydında bir kısım debbağların kendi hisselerine kanaat etmeyerek gizlice deri satın alıp ve "insan başına deri alırız" demeleri üzerine anlaşmazlık meydana gelmiş, bunun üzerine verilen hükümde; "bir dükkan tasarruf eden şahıs tekrar bir dükkana sahip olur, âletleri de olursa bir o kadar daha hisse verilebileceği" belirtilmişti (61). Debbağ esnafı ile tirşeci esnafı da birbirinden ayrılmışlardı. Tirşe işleyen bir debbağ yalnızca bu işle uğraşardı. İstanbul içinde tirşe imâl etmek yasak olduğundan (62), tirşe imâli yalnızca Yedikule debbağlarına ait idi (63). Kasaplar kuzu derilerini tirşe imâli için Yedikule debbağlarına vermek zorundaydılar. Başkalarının tirşe imâl ederek satmaları da yasaklanmıştı (64).

55- MD, nr.102, s.1-2, h.3

56- MD, nr.110, s.559, h.2593

57- MD, nr.102, s.1-2, h.3

58- MD, nr.110, s.559, h.2593

59- MD, nr.180, s.81, h.330

60- MD, nr.110, s.559, h.2593; nr.102, s.1-2, h.3; Ahmet Refik, Hicri Onikinci Asır, s.7-8

61- MD, nr.180, s.81, h.330

62- İKM, nr.11, vr.80.b

63- BOA, Kepeci Tasnifi, Divân-ı Hümayun Kalemi (DHK), nr.71, s.339

64- Aynı yer

Yedikule debbag esnafı, kasaplardan derileri tuzlanmadan satın alır, bunları debagat ettikten sonra miri ihtiyacı ücretsiz olarak karşılarıydı (65). Miri ihtiyaktan arta kalan üretimlerini ise satarak, geçimlerini temin ederlerdi. Yedikule debbagları, yeniçeri ortasına, cebehâneye ve tersâneye; kırba, müsk, maslak ve dağarcık, donanma gemilerine; hartuç, barut kesesi için tirşe ve Sarachânedeki dikicilere de, sahtiyan verirlerdi(66). Ayrıca mesinci ustalar, ihtiyac sahiplerine talep ettikleri taktirde parşömen de yaparlardı (67).

Yedikule debbaglarının ulufesiz miri hizmet için, kendi aralarından altı kişi seçmeleri halinde; Yedikule'den, Kasımpaşa ve Uskûdar debbaglarına deri verilmeyip, ayrıca sonradan kurulan selhhânelerin derileri de Yedikule debbaglarına verilirdi. Yedikule debbaglarının aralarından seçilen miri hizmetle vazifeli altı kişiden ikisi, İstabl-ı Amire, dördü ise, Saray-ı Amire ihtiyacını karşılarıydı (68).

Yedikule debbagları, kânunların belirlediği tarzda derileri temin ederlerken, bazı kereler de engellemelerle karşılaşılıyorlardı. Gerek meslektaşları, gerekse diğer şahısların nizâmı bozucu tavırlar içine girmesi, Yedikule debbaglarını olumsuz yönde etkilemekte ve üretimlerine zarar vermekte idi. Kasap esnafının derileri Yedikule debbaglarına vermeyip, fazla ücret ile İzmit'e, yabancı tüccarlara ve çevredeki diğer debbaglara vermeleri; Yedikule debbaglarının işlerinin bozulmasına ve devletin ihtiyacı olan malzemeyi imâl edemez duruma gelmelerine sebep olmaktaydı (69).

Akkerman, Kili, Keke, Karadeniz, Rumeli ve Anadolu'dan; gerek gemilerle, gerekse kara yoluyla getirilen kurutulmuş derileri, stokçular (70), manavlar (71), bakkallar ve yahudiler (72) ile bir takım kişilerin (73) gizlice satın alarak depolarına doldurmaları ve yabancı esnafa satmaları, piyasada suni darlık oluşturarak, deri fiyatlarının artmasına sebep olmuştur. Bu gibi durumlar, Yedikule debbaglarını maddi sıkıntı içine düşürerek, devlete ve vakfa karşı olan sorumluluklarını yerine getirmelerini engellemekteydi. Yedikule debbag esnafının bu durumdaki kişilere karşı duyarlı ve hassas tavırları sayesinde devlet, bunlardan haberdar olur ve gerekli kânuni tedbirleri almaktan geri durmazdı.

65- MD, nr.110, s.563, h.2604

66- Aynı yer

67- Eremya Çelebi Kömürcüyan, İstanbul Tarihi,17.Asırda İstanbul, İstanbul 1952, s.28

68- MD, nr.85, s.214, h.491

69- İAD, nr.7, s.23; MD, nr.110, s.563, h.2604

70- MD, nr.180, s.131, h.542

71- Aynı yer; İKM, nr.11, vr.82b

72- İKM, nr.11, vr.82b

73- İKM, nr.9, vr.145.b; nr.13, vr.11b

Yedikule debbağ esnâfının, diğer semtlerdeki debbağ esnâfı ile deri konusunda anlaşmazlıkları olduğu sıkça görülürdü. İstanbul'un fethinden beri Eyüp'te kesilen kara sığır derilerini Yedikule debbağları alarak bunlardan kerde ve kösele imâl ederlerdi. Eyüp debbağları bu derileri işleyemezlerdi. 25 Zilkade 1072 (22 Temmuz 1662) tarihinde, Eyüp debbağlarının bu derileri alarak yabancılara satmaları üzerine, Yedikule debbağları itiraz etmişlerdi. Durumun araştırılması ve Eyüp'teki kasaplardan sorulması üzerine, Yedikule debbağları haklı görülerek ilam verilmişti (74). Yeni Camii avlusundaki kasapların kestikleri hayvan derisini, Kasımpaşa debbağlarının 2 Rebiyyülevvel 1259 (2 Nisan 1843) tarihinde almaları üzerine, görülen davada, Yedikule debbağları, İstanbul içindeki derileri almaları gerektiğinden haklı görülmüşlerdi (75). Aynı şekilde Evâhir-i Şevval 1181 (16 Mart 1768) yılında Yeni Camii avlusundaki çaryekçi kasapları, kestikleri hayvanların derilerini Uskûdar debbağlarına vermek istediklerini bildirmeleri üzerine, Uskûdar ve Yedikule debbağları bir araya gelerek aralarında anlaşmışlardı. Buna göre; nizâm gereği çaryekçi kasapların kestigi derileri, Yedikule debbağları alacak, Uskûdar debbağları da, eskiden beylik selhhâneneden aldıkları günlük yüzelli deriyi ikiyüz deriye çıkaracaklardı (76). Sultan Murat Han'ın annesi olan Atik Vâlide Sultan'ın Uskûdar'daki debbağhanelerine; Çatladıkapı, Kumkapı ve bazı yerlerdeki selhhânelerin derileri verilmişti (77). İstanbul içinde kesilen hayvan derileri de; Yedikule debbağlarına Fâtih Vakfiyesi gereğince tahsis edilmişti. Evâil-i Cemâziyelevvel 1070 (18 Ocak 1660) tarihinde görülen davada, Fâtih Sultan Mehmet Vakıfnâmesi üzerine hareket edilmesi karara bağlanmıştı (78).

Yedikule debbağlarının sarahâne onbir adet dükkanları var idi. Sarahâne kethüdâsı 24 Şevval 1179 (5 Nisan 1766) tarihinde Yedikule debbağlarının Sarahâne'den çıkarılmasını talep etmeleri üzerine; her iki tarafın yetkilileri bir araya gelerek durumu görüşmüşler ve bir karara varmışlardı. Buna göre; debbağlar ellerinde olan onbir adet dükkandan; Sarahâne'deki câmiin sağında olan dört kemer dükkana ve solunda olan bir kemer dükkana ve altında olan bir kemer dükkana-ki toplam altı adet dükkan eder-rıza göstererek diğer beş dükkandan el çekmeye razı olmuşlardı. Saraç esnâfı da bu duruma razı olmuşlar ve bu dükkanlarda saraçların itimat edecekleri birer usta yerleştirilecekti. Bu dükkanlarda debbağlar, saraç esnâfına lazım olan malzemeyi koyup satarlardı. Debbağlar burada kendi işiyle meşgul olup, saraçları rahatsız etmeyip, kethüdâlarına da itaat etmeyi kabul etmişlerdi. Sayet huzursuzluk meydana getirirlerse

74- İKM, nr.10, vr.113a-b

75- Yelmen, "Fermanlar Konuşuyor", s.15

76- İAD, nr.8, s.87

77- Ahmet Refik, Hicri Onbirinci Asır, s.30-31

78- MD, nr.93, s.43, h.222

saraç kethüdâsı bunları yakalar ve durumu debbag ahibabasına haber verip, bunların yerine emin, güvenilir başka ustalar yerleştirilirdi. Bu hususlar her iki esnâf arasındaki ihtilâfı gidermek için usul ve nizâm kabul edilerek, baş muhâsebeye kaydedilmisti (79).

Yedikule debbagları, ürettikleri sahtiyan, kösele ... vs.yi Mercan çarşısına götürerek, orada tüccâr ve diğer esnâfa verirlerdi. Bir kısım debbag ürettikleri sahtiyan, meşin ve köseleleri kösebaşlarında ve تنها yerlerde fazla fiyâta satmaları üzerine, sahtiyan tüccârları Gurre-i Sevval 1207 (12 Mayıs 1793) tarihinde davacı olarak, eskiden olduğu gibi Mercan çarşısına gelerek üretimlerini piyasa değerinden satabileceklerini ve Mercan çarşısında bunlara üç dükkan vereceklerini belirtmişlerdi. Bu durum, aralarında düsturu'l-amel tutulmuştur (80).

79- İKM, nr.25, vr.212b
80- C.İktisât, nr.955

7 Saban 1140 (19 Mart 1728) tarihinde Yedikule debbaghanelerini ve çalışanlarını gösteren tablodur (81).

Karahane nr. *	KARHANE SAHIBI USTALAR		CALISANLAR		TOPLAM
	asker olan	asker olmayan	asker olan	asker olmayan	
1		1	2	3	6
2		1	6	3	10
3		1	6	2	9
4		1	5		6
5	1		2		3
6		1	3		4
7		1	3		4
8		1	3	1	5
9		1	1	8	10
10		1	3	2	6
11		1	3		4
12		1	3	1	5
13		1	2	1	4
14		1	3		4
15		1	2	1	4
16	1		2	1	4
17		1	7		8
18		1	5		6
19		1	3		5
20		1	3		4
21		1	4		5
22 **		1	3		4
23		1	5		6
24		1	2		3
25		1	3		4
26		1	4		5
27		1	3		4
28		1	2		3
29	1		5		6
30		1	4		5
31		1	4		5
32		1	3	2	6
33		1	3		4
34	1		2		3
35		1	3		4
36		1	2		3
37		1	2		3
38		1	2		3

39		1	3		4
40		1	2		3
41		1	2		3
42	1		1		2
43		1	3		4
44		1			1
45		1			1
46		1			1
47		1			1
48		1			1
49		1			1
50		1			1
51		1			1
52		1			1
53		1			1
54		1			1
55		1			1
56		1			1
57		1			1
58		1			1
59		1			1
60		1			1
61		1			1
62		1			1
63		1			1
64		1			1
65		1			1

TABLO - 1

* Bu numaralar tarafımızdan verilmistir.

** 22 numarali karhane sahibinin yaninda "islah olasi" diye kayıt var.

7 Ramazan 1163 (10 Agustus 1750) tarihinde Yedikule debbaghânelerini ve çalışanlarını gösteren tablodur (82).

Kamane nr.	KARHANE SAHİBİ USTALAR		HALİFELER		SAKIRTLEK		TOPLAM
	asker olan	ask.olmayan	asker olan	ask.olmayan	asker olan	ask.olmayan	
1	1		1	1			3
2		1	1	1			3
3		1	5		2		8
4	1		2	1			4
5	1		4		2		7
6	1		1	4			6
7		1	5		2	1	9
8	1		4		7		12
9		1	1	2		1	5
10	1		2		2		5
11	1		3	6		1	11
12	1		1		2		4
13	1		1		2		4
14	1		8		1	1	11
15		1	1				2
16		1	1	2			4
17	1		4			1	6
18	1			4			5
19	1						1
20		1		4			5
21		1		1		1	3
22	1		3	4	1	1	10
23	1		2		1	1	5
24		1	1	1	2		5
25		1	1	1			3
26		1	1				2
27	1		1	1		2	5
28	1		3		3		7
29	1		5		1	2	9
30	1		3		1		5
31		1	2		2		5
32		1	1				2
33	1		1		1	2	5

34	1		1				2
35	1		3		1		5
36		1	1				2
37		1	1				2
38		1	3		1		5
39	1		3		1	1	5
40	1		1				2
41	1			1			2
42	1		1		1		3

TABLO - 2

2- KASIMPASA DEBBAĞHANELERİ

Üretim kapasitesi ve bünyesinde barındırdığı debbağhâne sayısı açısından İstanbul'daki debbağhâne gurubu içerisinde ikinci sırayı işgal eden Kasımpasa debbağhaneleri, başlıca üç gruba ayrılmaktaydı. Bunlar sırasıyla, Kasımpasa vakfına bağlı yirmidört adet debbağhâne ve Sinanpaşa vakfına bağlı oniki adet debbağhânenin oluşmaktaydılar. Bu debbağhaneler toplam otuzaltı adet olup, Kasımpasa debbağhaneleri adıyla anılmaktadır. 19 Zilhicce 1176 (1 Haziran 1763) tarihinde Kasımpasa'da otuzüç adet debbağhâne mevcut idi (83). Bu debbağhaneler otuzdört adet ustanın tasarrufunda idi. Kasımpasa'da usta, kalfa ve çırak dahil yüzotuzdokuz kişi çalışmaktaydı. Bu çalışanların otuzdördü usta, seksenüç adedi kalfa ve geriye kalan yirmiiki adedini ise, çıraklar oluşturmaktaydı. Bir dükkanda usta, kalfa ve çırak olarak en fazla sekiz, en az iki kişi çalışmaktaydı. Çalışanların içinde ustalar %24, kalfalar %60, çıraklar ise %16'yı teşkil etmekte idi. Bu orana baktığımızda çırak sayısında büyük bir azalma görülmektedir. Bir dükkana düşen ortalama çalışan sayısı ise 4.21'dir. Çalışan yüzotuzdokuz kişinin yüzdört adeti yenicere olup, bu sayı genelin %74.8'ini oluşturmaktaydı (84). Bu debbağhanelerin içinde ayrıca bir de miri debbağhaneler vardır ki, bunların statüleri diğerlerinden kısmen ayrılmaktaydı. Kasımpasa debbağhaneleri, Galata kazası dahilindeki selhhânelerden deri temin ediyorlardı. Bunlardan başka Kasımpasa'nın vakıf debbağhaneleri; Balatkapısı, Hasır iskelesi ve Samatya kapısında üç adet selhhânenin derilerini, Sinanpaşa'nın kurduğu debbağhaneler ise; eski saray için kesilen koyunlardan altıyüz vukiyelik etin derilerini (85), Sultan II.Murat zamanında verilen ferman gereğince alırlardı (86). Ayrıca Ayakapısı'ndaki selhhânelerin derileri de Sinanpaşa debbağhanelerine tahsis edilmişti (87). Miri debbağhaneler ise, Meydan selhhânelerinden her gün için elli koyun derisi alırlardı (88). Kasımpasa ve Galata'nın iç ve dış kısmında kesilen koyun ve keçi derileri toplanarak üç kısma ayrılır; iki hissesi Yedikule debbağlarına, kalan bir hissesi ise Kasımpasa debbağlarına dağıtılırdı (89). Galata ve Kasımpasa'da kesilen hayvan derilerinden Yedikule debbağlarına hisse tâyin edilmesi hususu, kısa müddet içinde terk edilerek herkes kendi bölgesindeki derileri alması nizâm kabul edilmişti. Galata hududundaki selhhânelerde kesilen koyun, keçi ve kuzu derileri, yaz ve kış mevsiminde birtek deri dahi zayi edilmeden ve dışarıya verdirilmeden debbağ esnâfına verilirdi. Debbağ esnâfına verilen derilerin yapağıları, kırılmadan ve yolunmadan Yedikule nizâmı ve narhı esâs alınarak debbağ esnâfına

83- bk. Muallim Cevdet, nr.B.10, s.30

84- Aynı eser

85- MD, nr.104, s.274-275

86- MD, nr.74, s.96, h.328

87- Kepeci, DHK, nr.70, s.374

88- MD, nr.104, s.274-275

89- MD, nr.36, s.156, h.430

satılırdı (90). Kasımpaşa debbağları gerek yerli gerekse dışardan getirttikleri inek, öküz derilerini satın alarak debagat ederler ve ürettikleri yarı māmul malları sarāhāneye, tüccāra, miri müşkçü ve sakalar ile dikici tāifesine satarak geçimlerini temin ederlerdi (91). Ayrıca Donanma-yı Hümāyun Kalyonları için kösele ve tirşe, yeniçeri ocağına kösele, İstabl-ı Amire'ye kösele, güderi ve sahtiyan, ulufe ve barut kesesi için meşin, araba tahtıravanı için kayış ve kösele, yangın tulumbacılarına hortum için kösele ve Hazine-i Amire'ye kösele, güderi ve sahtiyan temin ederlerdi (92).

Kasımpaşa debbağları, derileri temin ederken zaman zaman kânunlara muhālif engellemelerle karşılaşıyorlardı. Koyunlar baş ağasının, Evāil-i Şevval 1219 (7 Ocak 1805) tarihinde kasap çocuklarının yüzonyedi keçi derisini zımmilere satarken yakalaması üzerine deriler, debbağ esnāfına dağıtılmıştı (93). Aynı şekilde Galata'da mahzenleri bulunan bazı şahıs ve yahudi tāifesinin depoladıkları deriler de debbağ esnāfına dağıtılarak bir daha yapmamaları noktasında söz alınmış idi (94). Kasımpaşa debbağlarının İstanbul dışından getirttikleri derilere 16 Rebiyyülevvel 986 (23 Mayıs 1578) tarihinde Yedikule debbağlarının engel olması üzerine verilen emirde, İstanbul ve Yedikule debbağlarının karışmamaları istenmişti (95). Tüccārın, debbağ üretimlerini koltukçu çarşılarında, hanlarda ve odalarda satmaları yasak idi (96). Debbağ esnāfı da aynı yerlerde ürettikleri malları satamazlardı (97). Debbağlar, ancak kendi kārhānelerinde, sarāhānede sarāç, kırbacı, müşkçü ve kovacı esnāfı ile dikicilere satabilirlerdi (98).

Kasımpaşa debbağları ile Yedikule debbağları arasında, deri meselesinden kaynaklanan anlaşmazlıklar meydana geliyordu. Sinanpaşa debbağlarına deri veren Ayakapısı'ndaki selhānenin Rebiyyülevvel 1011 (Ağustos 1602) tarihinde, Edirnekapı tarafına nakledilmesiyle Yedikule debbağları arasında anlaşmazlık olmuştu. "Edirnekapı'da kesilen hayvanların derileri bize aittir" demeleri üzerine görülen davada; eskiden olduğu gibi derilerin Sinanpaşa debbağlarına verilmesine karar verilmişti (99). Aynı şekilde, eski sarayda kesilen derileri de Yedikule debbağlarının "biz alırız" demeleri üzerine, Evāhir-i Zilkāde 1004 (21 Temmuz 1596) yılında verilen fermāna göre, derilerin Sinanpaşa debbağlarına verilmesi emredilmişti (100).

90- İAD, nr.5, s.12

91- İAD, nr.5, s.319; nr.11, s.313.

92- C.Belediye, nr.1215.

93- İAD, nr.15, s.188

94- İAD; nr.6, s.60; nr.8, s.198; nr.11, s.312; nr.6, s.23

95- MD, nr.34, s.275, h.575

96- İAD, nr.11, s.313

97- Aynı yer

98- Aynı yer

99- Kepeci, DHK, nr.70, s.374

100- MD, nr.74, s.96, h.328

Kasımpaşa debbağları ile Yedikule debbağları arasında üretim kalitesi noktasında çekememezlik ve kıskançlık bulunduğu görülmekte idi. Yedikule debbağları, 5 Muharrem 1019 (30 Mart 1610) tarihinde Kasımpaşa debbağlarının üretimlerini "kalp"tir diye şikâyet etmişlerdi. Yapılan araştırmada, Kasımpaşa debbağlarının gön ve köseleyi Yedikule debbağlarından daha iyi işlediği meydana çıkmıştı. Galata kadısına gönderilen hükümde; "keç ve kalp" gön ve kösele işlenmekten fazlasıyla sakınılması tenbih edilmişti (101). Aynı şekilde, Evâil-i Şaban 1174 (12 Mart 1761) tarihinde Yedikule debbağları fazla kâr amacıyla işledikleri gönleri düşük kalitede işleyip, Kasımpaşa debbağlarından bir kısmını da kandırmak istemeleri üzerine, durum mahkemeye intikal etmiş, ehl-i vukuf'un şehâdeti ile Yedikule debbağlarının haksızlığı anlaşılacak, bu tür davranışlardan men edilmişlerdi (102).

Miri debbağlar Kasımpaşa debbağlarının içinde, onbir adet debbağân-ı hassa ve onüç adet de saraç şakirtleri olarak mevcut idi (103). Bunların işleriyle eskiden beri ahıbabâ denilen debbağbaşısı, kethüdâ ve yiğitbaşları uğraşırlardı (104). Miri debbağların ihtiyar ve tecrübelisi, birbuçuk akça ile kethüdâ ve işlerini görmekle vazifelendirilirdi (105). Yirmibir akça ulufe ile İstabl-ı Amire'ye tabi` olan hassa debbağları, has ahır raht hazinesine kösele, güderi vs. gibi malzemeleri temin ederlerdi (106). Hazine-i Hassa debbağları ile İstabl-ı Amire debbağları arasında kethüdâlık hususunda muhtelif zamanlarda anlaşmazlıklar çıkmıştı. Evâsıt-ı Zilka`de 1175 (7 Haziran 1762) tarihinde yapılan muhâkemedede, kethüdâlığın eskiden beri Hazine-i Hassa debbağları tarafında olduğu, İstabl-ı Amire şakirtlerinin haksızlığı ilân edilerek neticelenmişti (107). Aynı şekilde İstabl-ı Amire şakirtleri bu isteklerinde ısrar edince, her iki tarafın ellerindeki senet ve deliller mahkemeye verilerek incelenmiş ve Hassa hazinesi debbağlarının elindeki senetlerin çok olması ve bu senetlerde "fi'l hakika kethüdâlık ehl-i hirfete tabi` Hazine-i Hassa debbağları tarafında bulunduğu" kaydının eski tarihli olması, kethüdâlık kaydının Hazine-i Hassa debbağlarına verilmesine sebep olmuştu (108).

Kasımpaşa dereleri, muhtelif zamanlarda çeşitli nedenlerin etkisi ile dolar ve derelerin temizlenmesi görevi, Tersâne-i Amire Emîni'ne verilirdi (109). Yağmur ve sellerin getirdiği yabancı maddeler ile çevrede bulunan debbağhânelerin kullandıkları palamut talaşları, su

101- MD. nr.79, s.126, h.312

102- İAD, nr.5, s.319

103- İAD, nr.3, s.335

104- İAD, nr.4, s.340

105- İAD, nr.6, s.138

106- Aynı yer

107- Aynı defter, s.128, nr.4, s.340; nr.3, s.333

108- İAD, nr.6, s.172-173

109- C.Belediye, nr.5699

bentlerini tıkayarak suyun akışını zorlaştırır ve zamanla dereleri doldururdu (110). Bu dolma durumunda, miri ahırlardan manda, at ve katır sürüleri, Tersâne-i Amire'den de yeterli sayıda suçlular temin edilerek dereler temizletilirdi. Meydana gelen masraf ise, tersâne emânetinin aylık bilançosuna işlenirdi (111). Dereler fazla dolar ve tersanede gemi yapımına ihtiyâcın çok olduğu zamana rastlayıp suçlu temin edilemez ise, derenin temizlenmesi ücretle temin edilen işçiler ve lağımçı ustaları vasıtasıyla yapılırdı (112). Nitekim 12 Rebiyyülevvel 1212 (15 Eylül 1792) tarihinde dereler fazla olduğundan ve tersanede de gemi inşâsı hızlandığından dolayı, dereleri temizleme işi mimar ağaya havale edilerek; usta, işçi, katır ve kazma, kürek gibi âletlerin temini de dahil olmak üzere her bir zira`ya isâbet eden masraf hesaplanmıştı. Temizlenmesi gereken 39.675 zira`nın her bir zira`sı on paraya temizlendiğinden toplam 9.918,5 kuruşa ihtiyâc vardı (113). Kasımpaşa derelerinin temizlenmesi için gerekli olan masraf, tamamen devlet kesesinden karşılanmazdı. Kasımpaşa çevresinde ikâmet eden reâya, aylık âidata bağlanarak, her ay için yirmibeş kuruş öderlerdi. Aynı şekilde dere kenarındaki debbağlar da beşyüz kuruş öderlerdi (114). Kasımpaşa debbağları, debbağhânelerinde kullandıkları suları Kasımpaşa deresine akıtırlardı. Bu durum nizâm kabul edilerek üçyüz seneden beri yürürlükte idi (115). Fakat Gazi Hasan Paşa debbağhânelerde kullanılan atık suların yer altından bir lağım açılarak doğrudan denize akıtılmısını emretmesi üzerine, debbağlar on kese harcayarak bir lağım açmışlar, bu kez de başka yerden lağım açın denmesi üzerine altı yedi kese harcamışlardı. Yeraltındaki lağımların palamut talaşından çok çabuk tıkanarak bozulması üzerine, 25 Şevval 1206 (16 Haziran 1792) tarihinde arzuhal sunulurken eskiden olduğu gibi, Kasımpaşa derelerine atık suların akıtılmasını talep etmişlerdi. Talebin incelenmesi üzerine, 4 Zilka`de 1206 (24 Haziran 1792) tarihinde verilen ilâma göre; Sultan Beyazıt, Sinanpaşa ve Kasımpaşa vakıflarına ait olan debbağhânelerin, eskiden olduğu gibi atık sularını Kasımpaşa derelerine akıtarak, vakıfların zarar görmemesi temin edilmişti (116).

-
- 110- Aynı vesika; nr.1215
111- C.Belediye, nr.5699
112- Aynı vesika
113- Aynı vesika
114- C.Belediye, nr.936; nr.5699
115- C.Belediye, nr.1215
116- Aynı vesika

19 Zilhicce 1176 (1 Haziran 1763) tarihinde Kasimpasa debbaghânelerini ve çalışanlarını gösteren tablodur (117).

KARHANE NR.	KARHANE SAHIBI USTALAR	KALFALAR	CIRAKLAR	TOPLAM
1	2	2	1	5
2	1	3	1	5
3	1	2	6	9
4	1	2		3
5	1	3		4
6	1	4	2	7
7	1	3		4
8	1	5		6
9	1	2		3
10	1	3	2	6
11	1	2	1	4
12	1	2	1	4
13	1	2	1	4
14	1	5	1	7
15	1	2		3
16	1	2		3
17	1	3		4
18	1	5		6
19	1	2		3
20	1	2		3
21	1	2		3
22	1	3		4
23	1	2		3
24	1	3		4
25	1	3		4
26	1	2	1	4
27	1	1	1	3
28	1	2		3
29	1	1		2
30	1	2	2	5
31	1	1	2	4
32	1	2		3
33	1	1		2

TABLO - 3

3- EYÜP DEBBAGHANELERİ

Eyüp kazasında bulunan debbağhaneler, beş ocak tâbir edilen debbağhanelerin kapasite açısından üçüncü sırasını teşkil etmektedir. Bu debbağhaneler, Eyüp'te medfun bulunan sahabeden Halid bin Zeyd adına yaptırılan Ebâ Eyyüp El-Ensâri Vakfı'na bağlı idi. Hasköy'de Piri Mehmet Paşa'nın Vakfı'na bağlı üç adet debbağhâne de Eyüp Vakfına bağlanmıştır. Hasköy'deki Piri Mehmet Paşa debbağhaneleri ile Eyüp iskelesindeki debbağhanelerin mevcudu toplam otuz dokuzu bulmaktadır. Daha sonraları bu debbağhâne sayısında düşme görülmüştür. 1791 yılında 12 adet debbağhâne mevcuttur (118). Bu debbağhanelerde toplam kırkbeş kişi çalışmaktadır. Oniki debbağhânenin birinde onyediy kişi, ikisinde sadece birer kişi, birinde iki kişi, kalan sekiz adet debbağhâne ise, üçer kişi çalışmaktadır. Bu debbağhaneler, ihtiyaçları olan derileri ekseriyetle Eyüp kazasına tâbi olan selhhânelerden temin ediyorlardı. Ayrıca Eyüp debbağları, Ayvansaray Kapısı dışındaki ve Yenikapı dışında Mevlûthâne civârında bulunan selhhânelerden de deri alabiliyorlardı. Bununla beraber Piri Mehmet Paşa debbağları da her gün için Yedikule dışından yirmi adet koyun derisi alırlardı (119). Eyüp Vakfına gelir kaydedilen ve derisi Eyüp Vakfı debbağlarına tahsis edilen selhhâneler şunlardır; Eğrikapı dışında iki adet selhhâne, Eyüp iskelesinde bir adet selhhâne, Defterdar iskelesinde ise bir adet selhhâne ki toplam olarak dört selhhânedir. Ayrıca yine Eğrikapı dışında bir adet sığır kesilen selhhâne de mevcut idi (120). Bu selhhânelerde kesilen hayvanların derisi, Eyüp Vakfı debbağlarına tâyin edilmişti. Bu selhhânelere bağlı kırkyedi adet kasap dükkanı mevcut olup, bu kasaplar ihtiyaçları olan etleri temin için gerekli hayvan kesimini, adı geçen selhhânelerde yapmaları kânun ve nizâm gereği idi. Kânun ve nizâmlara uymayarak, kesimleri ait oldukları selhhânelerde yapmayıp, kendi dükkanlarında yaptıklarında gerek Vakıf, gerekse debbağlar bu durumdan etkileniyor ve mali sıkıntıya düşüyorlardı (121). Nitekim 28 Rebiyyülevvel 1178 (25 Eylül 1764)'de Eyüp'teki selhhânelere bağlı kasaplar, koyunları bağlı oldukları selhhânelerde değil de dükkanlarında kesmeleri ve derilerini Eyüp debbağlarına vermeyip, Yedikule debbağlarına vermeleri üzerine sıkıntı ve şikâyete sebep olmuşlardı. Görülen davada; tekrar koyunları bağlı oldukları selhhânelerde keserek, derilerini de piyasa değerinden Eyüp debbağlarına verilmesi emredilmişti (122). Aynı şekilde; 27 Safer 1178 (27 Temmuz 1764) tarihinde Eyüp debbağları ile kasaplar deri meselesi yüzünden anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Görülen davada kasaplar, hayvanları selhhânelerden başka yerlerde kesmeyip, derileri de Eyüp Vakfı debbağlarına vermeleri, ayrıca selhhânelere bağlı bu kırkyedi adet kasap dükkanlarınının kurban bayramında kaç gün kesim yaparlardı ise

118- D-BŞM, nr.42648, s.7-8

119- MD, nr.115, s.304-305

120- İAD, nr.7, s.131

121- C.Fvkâf, nr.14182

122- Aynı vesika

bunların derilerini de eskiden olduğu gibi Eyüp debbaglarına verilmesi karara bağlanmıştı. Bu durumun nizâm-ı kadim olduğu da belirtilmişti. Yedikule debbaglarının gerek selhhânelerdeki derileri, gerekse kurban bayramında kasap dükkanlarında kesilen hayvanların derilerini almalarının nizâma aykırı olduğu da ifade edilmişti (123).

Eyüp debbaghânelerinin deri temin ettiği selhhânelere tabi olan kırkyedi kasap dükkanı, İstanbul'un muhtelif yerlerine dağılmıştı. İstanbul içindeki kasapların, İstanbul surları içinde hayvan kesmeleri yasaklandığı için, ihtiyaçları olan hayvanları sur dışındaki selhhânelerde kesiyorlardı. Eyüp kazasındaki selhhânelerde kesim yapan ustaların bir kısmının işi bırakması üzerine, Eyüp debbagları sıkıntı içine düşmüşlerdi. Eyüp ve Eğrikapı içinde selhhâne kuran bu kasaplar, Vakıf debbaglarını deri sıkıntısına düşürmüş, Vakfı da gelir kaybına uğratmışlardı. Evâhir-i Saban 1161 (20 Ağustos 1748) tarihinde selhhâne ustalarının yeniden eski işlerine dönmesi karara bağlanarak Vakfın ve debbagların zarara uğraması önlenmişti (124). Aynı şekilde, yeni debbaghâne kurulması da mevcut debbaghâneleri mali krize sokacağı ve bağlı buldukları Vakfa zararları olacağı, ayrıca yeni düzenlemelere sebebiyet vereceğinden, asla izin verilmezdi. Evâil-i Rebiyyülahır 1070 (20 Aralık 1659) yılında Yenibahçe ve Cibali Kapısı dışında kurulan yeni debbaghânelere deri verilmemesi ve bu debbaghânelerin kaldırılması, İstanbul, Galata ve Haslar Kadılarına emredilmişti (125). Eyüp debbaghânelerinden deniz kenarında olanları padişahın yalılarında yakın olduğu ve padişahın da ekseriyetle bu yalılara gelmeleri sebebiyle 1189 (1775) tarihinde bu debbaghâneler Yedikule'ye nakledilmişlerdi (126). Bu esnâda adı geçen debbaghânelere tâyin edilen deriler ise, Tophâne ve Kasımpaşa debbaglarına verilip, daha sonra Eyüp debbaghânelerine nizâm verilinceye kadar Yedikule'deki debbaglara verilmesi için emredilmişti (127). Bu durum, Eyüp Vakfına zarar vereceği için, Ebâ Eyyüp El-Ensâri'ye hürmeten eskiden olduğu gibi aynı yerde debagata izin verilerek debbaghânelerin mühürleri kaldırılmıştı. Bu debbaghânelerin tahsisatları ise, eskiden olduğu gibi "eski kıdemi üzerine terk olunur" ifâdesi gereğince kendilerine verilerek, Tophâne, Kasımpaşa ve Yedikule'ye verilen tâyinât kaldırılmıştır (128).

Kantariye, dekâkin, dahl-i mahzen, yapağı ve palamut vergilerini muntazam bir şekilde ödeyen Eyüp debbagları, deri istihkakı açısından otuz hisseye ayrılmışlardı. Her bir hissenin eskiden beri aylık yirmi akça kirası vardı. Debbag esnâfı, kira bedelini kendi rızaları ile yirmi akçadan kırk akçaya çıkarmışlardı (129). Otuz adet koyun derisi hissesinden bir hisse

123- İAD, nr.7, s.132; C.Evkaf, nr.14182

124- İAD, nr.2, s.308

125- MD, nr.93, s.38, h.207

126- C.Belediye, nr.7529

127- Aynı vesika

128- Aynı vesika

129- Aynı vesika

eksildiği takdirde, Vakfa altıyüz kurus mu`accele ödeyen kimselere kiraya verilmesi nizâm kabul edilmişti (130).

Eyüp debbağlarına bağlı olan Hasköy'deki Piri Mehmet Paşa debbağları hususunda, Eyüp debbağları ile Yedikule debbağları arasında uzun süre anlaşmazlıklar meydana gelmişti. Piri Mehmet Paşa'nın Hasköy'de kurduğu üç adet debbağhâne sebebi ile çevredeki kiremithânelerin yerlerine birçok debbağhâneler kurulmuş ve bu debbağhânelerin Yedikule'ye ait olan derileri almasıyla, Yedikule debbağları zor durumda kalmışlardı. Nizâmı bozdukları için, bunların kuyu ve ocakları yıktırılarak kaldırılmış, direnenler ise cezâlandırılmışlardı (131). Yedikule debbağları bunun önüne geçebilmek için Piri Mehmet Paşa debbağlarının kendileri ile beraber debbağlık yapıp, icâre-i mu`accelelerini kendilerine, günlük üç akçe icâre-i mü'eccelelerini ise, Vakfa vermeleri halinde "kârhâne ve hisse veririz" demeleri üzerine üç debbağhâne Yedikule'ye nakledilmişti (132). Evâil-i Rebiyyülevvel 1212 (28 Ağustos 1797) tarihinde Yedikule debbağlarının Anadolu ve Rumeli tarafından gelen her bin koyundan, Eyüp kasapları hissesine düşen yüzseksen adet koyunun Hasköy hissesini "biz alırız ve debâgat ederiz" demeleri, Eyüp debbağları ile aralarının açılmasına sebep olmuştu (133). Görülen davada "kârhâne ve hisse veririz" demeleri hatırlatılarak Yedikule selhhânelerinde kesilen hayvan derilerinden verilmesi gerektiği karara bağlanmıştı (134). Ayrıca Eyüp debbağları Hasköy debbağlarının eski yerlerine taşınması ve kirasının Ayasofya Vakfı'ndan alınarak tekrar Eyüp Vakfı'na bağlanmasını istemişlerdi (135). 2 Rebiyyülevvel 1259 (2 Nisan 1843) tarihli bir fermanın Hasköy'deki Piri Mehmet Paşa debbağlarının tekrar eski yerlerine döndüklerini görüyoruz (136).

130- Aynı vesika

131- Yelmen, "Fermanlar Konuşuyor", s.14

132- İAD, nr.13, s.104; nr.18, s.121-122

133- İAD, nr.13, s.104

134- BOA, Hatt-ı Hümayun Tasnifi (HH), nr.7893

135- Aynı vesika

136- Yelmen, "Fermanlar Konuşuyor", s.14

Eyüp debbaahânelerine baalı olan selhhâneeler ve buralarda kesim yapan kasapları gösteren tablodur (137).

KASAPLARIN BULUNDUGU YERLER	Egrikapi dışındaki selhhâneeler		Eyüp İskelesindeki selhhâne	Defterdar İskelesindeki selhhâne
	1. selhhâne	2. selhhâne		
Hacılar içinde	1	---	---	---
Kantarlılar içinde	1	---	---	---
Büyük Karaman'da	1	---	2	---
Sultan Mehmet'de	1	2	4	---
Küçük Karaman'da	1	1	---	---
Sultan Selim'de	1	1	---	---
Balat'da	2	1	1	1
Topkapı'da	1	---	---	---
Atik (Ali) Paşa'da	1	---	---	---
Karagömrük'de	1	---	1	---
Çarşamba Pazarı'nda	1	---	---	---
Bahçekapi dışında	1	---	---	---
Çiğir'de	---	1	---	---
Zeyrek Basında	---	1	---	---
Yemiş İskelesi'nde	---	1	---	---
Salma Tarafında	---	1	---	---
Sultan Hamam'da	---	1	---	---
Draman'da	---	1	---	---
Aksaray'da	---	---	1	---
Mafiti Hamamı'nda	---	---	1	---
Küçük Mustafa Paşa'da	---	---	1	---
Öbali'de	---	---	1	---
Fener'de	---	---	1	---
Hacı Kadın'da	---	---	---	1
Vefa Meydanı'nda	---	---	---	1
Ayazma'da	---	---	---	2
Kanlı Fırında	---	---	---	1
Mahmut Paşa'da	---	---	---	1
Rüstem Paşa'da	---	---	---	1
Sagancılar'da	---	---	---	1
Kus Pazarında	---	---	---	1
TOPLAM	13 ADET	11 ADET	13 ADET	10 ADET

Genel Toplam = 47 adet Kasap dükkanı mevcut idi.

TABLO - 4

4- USKUDAR DEBBAĞHANELERİ

İstanbul debbağhaneleri içerisinde kapasite açısından dördüncü sırada olan Uskudar debbağhaneleri, üç gruptan oluşmaktaydı. Otuzbir debbağhânedan meydana gelen Uskudar debbağhanelirinin onbir adedini Safiye Sultan'ın kurduğu vakıf debbağhaneleri, sekiz adedini Mihrimah Sultan'ın kurduğu vakıf debbağhaneleri, diğer oniki adedini ise Atik Vâlide Sultan'ın binâ ettiği vakıf debbağhaneleri oluşturmaktaydı (138). Bu debbağhaneler, Uskudar sınırları içerisindeki selhhânelerden ve kendilerine hisse tâyin edilen yerlerden temin ederek debâgat işlemini yaparlardı. İstanbul içindeki Yahudi cemâati kendi kestikleri koyunların derilerini, Uskudar'daki debbağhanelere verirlerdi. 5 Recep 980 (11 Kasım 1572) tarihinde Yahudilerin İstanbul'da koyun kesmelerinin yasaklanması üzerine, kesecekleri koyunları Edirnekapı dışında boğazlamaları karara bağlanmış ve Yedikule debbağları da bu derileri sahiplenmek istemişlerdi. Bunun üzerine gönderilen hükümde, Yahudilerin kestiği hayvan derilerinin eskiden olduğu gibi Uskudar debbağhanelerine verilmesi emredilmişti (139).

Uskudar debbağhanelerinden Safiye Sultan Vakfı'na bağlı onbir adet debbağhâne; Uskudar'daki Büyük iskeleden, Zencirli Kuyu'ya ve oradan da Atpazarı'na kadarki yerlerde kesilen koyun derileri tahsis edilmişti (140). Bunlardan başka Kumkapı'daki Nişancı Mehmet Paşa'nın kasap dükkanında, eski saraya et veren kasapların, Eminönü'nden Ayasofya'ya kadarki koyun kesen kasapların ve Galata'daki Ermeni Ahmet'in zaptettiği hayvan derileri de, Safiye Sultan debbağlarına ait idi (141). 2 Rebiyyülahir 1124 (9 Mayıs 1712) tarihinde Safiye Sultan debbağları ile Mihrimah Sultan debbağları arasında anlaşmazlık meydana gelmişti. Safiye Sultan debbağhaneleri başka yere taşındı diyerekten Mihrimah Sultan debbağları Safiye Sultan debbağlarının derilerini almak istemişlerdi. Görülen davada; "başka yere debbağhanelerin nakledilmesiyle tâyinât ve tahsisâtın değişmeyeceği" ifade edilerek, Mihrimah Sultan debbağları haksız bulunmuştu (142). Fakat daha sonraki Evâhir-i Safer 1169 (30 Ekim 1755) ve Evâsıt-ı Zilkade 1188 (17 Ocak 1775) tarihli davalarda durum yeniden incelenerek, ehl-i vukuftan da bir rapor alınarak dava sonuçlandırılmıştı. Buna göre; Safiye Sultan debbağları, Uskudar içinde Balaban iskelesinden Atpazarı'na varıncaya kadarki derileri alabileceklerdi (143). Mihrimah Sultan Vakfı'na bağlı sekiz debbağhâneyi işleten debbağlar ise; Uskudar'da Büyük iskeleden Zencirli Kuyu'ya kadarki yerlerde kesilen hayvan derilerini alabilecekler, ayrıca Yedikule selhhânelerinden iki hisse, Galata Sarayı'nda, Beşiktaş'ta, Yahudiler Mahallesinde,

138- İAD, nr.4, s.37; MD, nr.180, s.130, h.541

139- Kepeci, DHK, nr.67, s.330

140- C.Evkaf, nr.23153

141- Aynı vesika

142- Aynı vesika

143- İAD, nr.4, s.37; nr.8, s.222

Gulfam Hatun'un Vakıf dükkanlarında, Şuhut Kapısı içinde ve dışında ve Balat Kapısında kesilen koyun derilerini de alabileceklerdi (144).

Uskûdar debbağhanelerinin en gelişmiş olan, Atik Vâlide Sultan Evkâfına bağlı olan debbağhanelere gelince; bunlar oniki adet olup, hisse ve tâyinatlari itibariyle geniş bir çevreye dağılmışlardı. Atik Vâlide Sultan Vakfı'na bağlı debbağhanelerin vakfiyelerinde kayıtlı olan deri hisseleri ve tâyinatlari şu şekilde idi:

a- Uskûdar'daki yerler: Mahalle-i Ma`mure (Yeni Mahalle) ve Köprü üzerindeki iki selhhânede kesilen koyun derileri, Sultan Selim zamanında tâyin edilmişti (145). Uskûdar'a tabi İstavroz, Çengelköy, Kanlıca, Beykoz ve Yordes'te kesilen koyun, keçi ve sığır derileri, Sultan III.Murat Han'ın emri ile hisse tâyin edilmişti (146).

b- İstanbul'daki yerler: Çatladıkapı dışındaki Miri selhhânede kesilen koyun derileri ile Eminönü İskelesinde ve Kumkapı'daki selhhânede kesilen hayvan derileri tâyin edilmişti (147).

c- Eyüp'teki yerler: Eyüp İskelesi'nde, Balat'da, Kasap Süleyman dükkanında ve Mehmet Ağa dükkanında kesilen hayvan derisi, Atik Vâlide Sultan debbağlarına aitti (148).

d- Kasımpaşa'daki yerler: Kara Süleyman isimli kasapın Kasımpaşa, Galata ve Karaköy'deki dükkanlarında kestiği hayvanların derisi (149), Canfeda Hanı, Sururi Vakfı'ndan, Ortaköy, Kuruçesme, Akıntıburnu, Yenihisar, Tarabya, Sarıyer ve Büyükdere'de kesilen koyunların derileri de Atik Vâlide Sultan debbağlarına aitti (150).

Bu tahsisâtlara Yedikule debbağlarının müdâhalesi olup, bu müdâhale 14 Zilkâde 1016 (2 Mart 1608) tarihli davada ele alınarak incelenmiş ve Yedikule debbağlarının bu tür müdâhalesi haksız bulunarak vazgeçmeleri emredilmişti (151).

Atik Vâlide Sultan debbağlarına kestiği koyunların derilerini veren Kara Süleyman isimli kasapın Cemâziyelevvel 986 (Temmuz 1578) tarihinde dirlik tasarruf etmek üzere kasaplıktan ayrılması üzerine, Kara Süleyman'ın emrindeki kasapların yine eskiden olduğu gibi derileri Atik Vâlide Sultan debbağlarına vermeleri emredilmişti (152).

144- MD, nr.180, s.130, h.541; İAD, nr.4, s.37; nr.8, s.222

145- MD, nr.52, s.309, h.822

146- MD, nr.79, s.24, h.60; nr.46, s.165, h.337

147- MD, nr.52, s.309, h.822; nr.76, s.24, h.60; BOA, Ali Emiri Tasnifi(AE), I.Ahmet, nr.460

148- MD, nr.76, s.24, h.60

149- MD, nr.27, s.265, h.624; nr.42, s.118, h.407; nr.52, s.309, h.822; Ahmet Refik, Hicri Onuncu Asır, s.115,

150- MD, nr.46, s.165, h.337; nr.52, s.309, h.822; nr.76, s.24

151- MD, nr.76, s.25, h.60

152- MD, nr.42, s.118, h.407

Atik Vâlide Sultan Vakfı'na bağlı oniki adet debbaghânenin günlük kirası yüzyirmi akçe idi. Her bir debbaghânenin günlük kirası on akçe olup, debbag esnâfına kiraya verilmişti (153). Mevcut selhâne ve kasap dükkanlarında kesilen hayvan derilerinin tamamı tahsis edildiğinden, gizlice kurulan debbaghâneler mevcut yapılanmayı tehdit etmekte idi. Nitekim Evâsıt-ı Muharrem 1104 (26 Eylül 1692) tarihinde İstavros köyündeki Kabakulak-zâde Yalısında, Yedikule işçilerinden Mehmet ve ortağı Tosya'lı Mehmet gizlice bir debbaghâne kurarak, çevresindeki derileri fazla ücretle satın alıp debâgat yapmakta idi. Bu durumdan etkilenen Atik Vâlide Sultan debbaglarının şikâyeti üzerine, temessüksüz kurulan bu debbaghânenin kaldırılması kararlaştırılmıştı (154). Evâil-i Safer 1104(16 Ekim 1692) tarihinde yapılan kontrolde ise, fâliyetini sürdüren debbaghânenin beş adet kireçli kuyusu ve iki adet büyük teknesi olduğu, ayrıca içinde doksanyedi adet tola denen deri, yüzyirmi adet meşin, yüzbeş adet meşinlik deri ve yüz vukiye yapıya tespiti edilmmişti. Gönderilen emirde, debâgat yapmalarının önlenmesi de istenmişti (155). Yeni bir debbaghâne kurmak isteyen kimse, durumu resmi organlara bildirir ve uygun görülürse, kurulacak yerdeki debbagların bağlı olduğu vakfa mu'accele ve mü'ecceleleri verilerek, vakfın hissesinden kendilerine de bir pay ayrılırdı. Aynı şekilde Evâhir-i Ramazan 1075 (11 Nisan 1665) tarihinde sipahi oğlu olan Mehmet isimli bir şahıs, Mihrimah Sultan Vakfı'na bağlı bir arsa üzerine debbaghâne kurmak istemiş, vakfa mu'accele ve mü'eccelelerini ödeyerek arsayı kiralamıştı. Uskûdar mollasına gönderilen emirde, bu şahsın hisseye dahil edilerek debâgat yapmasına izin verildiği bildirilmişti (156).

5- TOPHANE DEBBAGHANELERİ

Tophâne debbaghâneleri, İstanbul debbaghâneleri içerisinde sonuncu sırada gelmektedir. Galata içinde Tophâne semtinde kurulan bu debbaghânelerin sayıları mahdud olup, Kılıç Ali Paşa Vakfı'na bağlı sekiz adet debbaghânenin (157) başka Ayasofya-i Kebir Vakfı'na bağlı debbaghânelerin varlığından da bahsedebiliriz (158). Yalnız deri tâyin ve tahsisatları yapılırken Kılıç Ali Paşa Vakfı'na bağlı debbaghânelerin sayısından başka Ayasofya-i Kebir Vakfı debbaghânelerinin sayısından bahsedilmemesi bize bu debbaghânelerin Kılıç Ali Paşa debbaghânelerinden daha küçük çaplı olduğu fikrini vermektedir.

153- MD, nr.103, s.26,

154- MD, nr.103, s.26; Aynı vesika için bk. Ahmet Refik, Hicri Onikinci Asır, s.9-10

155- Aynı defter, s.27

156- MD, nr.95, s.58, h.375

157- MD, nr.104, s.274-275

158- İAD, nr.7, s.92-93

Kılıç Ali Paşa debbağhaneleri, Galata'da kesilen hayvan derilerini, Kasımpaşa ve Sinanpaşa debbağhaneleri ile berâber satın alarak paylaşırlarken (159), aralarında anlaşmazlıklar meydana gelerek dava görülmüştü. Evâil-i Safer 1178 (5 Temmuz 1764) tarihinde karara bağlanan davada Kılıç Ali Paşa debbağları ile Ayasofya-i Kebir Vakfı'na bağlı debbağlar; Galata suru içi ve dışındaki, Tophâne'deki, Sarayönü'ndeki ve Besiktas'tan Sarıyer'e varıncaya kadarki selhhâne ve kasap dükkanlarında kesilen hayvan derilerini satın alarak, debâgat ederlerdi (160). Kasımpaşa'da kesilen hayvan derileri hariç, Galata ve çevresinde kesilen hayvan derilerinin tamamı Tophâne debbağlarına ait olduğu, Tophâne debbağlarının elindeki 1153 (1740-1741) tarihli bir vesikadan anlaşılmaktadır (161).

Tophâne'deki debbağ esnâfı, aldıkları derileri paylaşarak tersâne, cebehâne, sarachâne, baruthâne ve kağıthâne için gerekli olan tirşe, meşin, kösele ve sarı meşin ... gibi esyâ üretip, gerekli yerlere piyasa fiyatı üzerinden verirlerdi (162). Bütün bunları imâl edebilmeleri için, bol miktarda koyun derisine ihtiyâç duyulmakta idi (163). Bu sebepten, selhhânelerde kesilen öküz, inek, camız, koyun, kuzu ve keçi derilerinin yapağısı yolunmayıp, yabancılara satılmaması ve yaz, kış piyasa fiyatından Tophâne debbağlarına satılıp, derilerin de adâletli bir şekilde aralarında taksim edilmesi kânun gereği idi (164). Derilerin dışarıya satılması, evlerde ve dükkanlarda saklanması halinde, debbağlar işleyecek deri bulmakta zorlanarak, miri ihtiyâç için tersâne, cebehâne, sarachâne, baruthâne ve kağıthâneye gerekli deri, meşin, kösele ve sahtiyanı imâl edemez duruma düşerek, itâba uğramaları kaçınılmazdı. Bundan dolayı deri saklamak ve yabancılara satmak önemli bir devlet suçu kabul edilip, şiddetle cezâlandırılırdı (165). 22 Safer 1216 (4 Temmuz 1801) tarihinde Tophâne debbağları, kasap esnâfı ile kalyoncu esnâfından bazılarının derilerin iyisini seçerek yabancılara sattıklarını iddia etmeleri üzerine yapılan muhâkemede kasaplar, hayvan derilerini yaz ve kış yapağılarını yolmadan, Yedikule nizâmı üzere Tophâne debbağlarına satacaklarını garanti etmişlerdi (166).

-
- 159- İAD, nr.6, s.23
160- İAD, nr.7, s.92
161- Aynı defter, s.93
162- C.İktisat, nr.1282
163- Aynı vesika
164- Aynı vesika
165- Aynı vesika
166- Aynı vesika

C- DEBBAĞHANELERİN DERİ VE DEBAGAT MALZEMELERİNİ TEMİN YOLLARI

1- DEBBAĞHANELERİN DERİ TEMİNİ

a- Kasaplardan

Debbağların ihtiyâcı olan derinin büyük bir kısmını kasaplar karşılıyordu. Kasaplar ile debbağlar arasında derilerin hangi şartlarda dağıtılıp, ücretlerinin nasıl ödeneceği hükümlerde belirtilerek, her iki esnâf grubu arasında mutabakata varılarak bir uyum içinde nizâm kabul edilen şartlar yürütülüyordu. Debbağların kasaplara ve kasapların da debbağların iç işlerine karışıp, müdâhale etmeleri hoş karşılanmıyordu. Nitekim kasaplar, debbağların kendi iç işlerine karıştıklarını belirterek, 25 Zilhicce 1138 (24 Ağustos 1726) tarihinde mahkemeye müracaat edip, debbağların bu müdâhalesinin önüne geçilmesini talep etmişlerdi. Kendilerinin de debbağların iç işlerine karışmayacaklarını belirterek, "kendimiz dahi bi'n-nefs debbağlar umuruna karışmamaya taahhüt eyledik. Eğer bi'n-nefs kendimiz debbağlar umuruna karışırsak talak-ı selâse (167) üzerimize olsun" diyerek, şart koştuqları sicile kaydedilmişti (168).

Beş ocak tâbir edilen İstanbul debbağhanelerinin, nerelerden deri temin edecekleri belirtilmiş ve selhhâneler tâyin edilmişti. Kasaplar, bu selhhâne de kestikleri hayvan derilerini bir başka debbağ veya deri tüccârını veremezdi. Eyüp kazası dahilindeki selhhânelerde kasapların kestiği hayvan derileri, Eyüp debbağlarına, Galata kazası dahilinde kesilen hayvan derileri Kasımpaşa ve Tophâne debbağlarına, Üsküdar kazası dahilinde kesilen hayvan derileri de Üsküdar debbağlarına verilirdi. Ayrıca Beylik selhhânedeki Üsküdar debbağlarına günlük olarak yüzelli deri verilirdi. Bu derilerin yüzon adedini Atik Vâlîde debbağları, kırk adedini de Safiye Sultan debbağları alırlarken, Evâhir-i Recep 1188 (1 Ekim 1774) tarihinde bu istihkak ikiyüz deriye çıkartılmıştı. Bunun da yüzon adedini Atik Vâlîde, doksan adedini de Safiye Sultan debbağları alırlardı (169). İstanbul içi ve dışı ile sahildeki (Salmatepe, Kılıçkapı, Çatladı, Ayazma, Şuhut, Balıkpazarı, Unkapanı, Cibâli, Odun, Fener, Aya, Balat, Eyüpkapısı, Yenikapılar ve deniz kenarındaki Eminönü ile Hasır İskelesi) ve Yedikule'deki selhhânelerde kasapların kestiği hayvan derileri, Yedikule debbağlarına tahsis edilmişti (170). Bu deriler, debbağ gruplarının yöneticileri tarafından her debbağa hisseleri oranında dağıtılırdı. İstanbul'da ikâmet eden Yahudi

167- Talak-ı Selâse: Bir kişinin nikâhlısı olan hanımını üç talak ile boşayarak ilişkisini kesmesidir bk.Halil Gönenc, Günümüz Meselelerine Fetvalar, İstanbul 1989, II, s.139

168- İKM, nr.24, vr.40a

169- İAD, nr.8, s.194

170- MD, nr.180, s.80, h.329

cemaati dini inançlarından dolayı et ihtiyaçlarını kendileri karşılıyorlardı. Kestikleri hayvanların derilerini ise, İstanbul debbağlarına vermek zorundaydılar. Kendi kestikleri derileri başkalarına ve tüccâra vermeleri yasak idi. Kestikleri hayvanların derileri defter tutulup, İstanbul debbağlarına verdirilmesi İstanbul kadısından istenmekte idi (171). Aynı şekilde 14 Recep 1073 (22 Şubat 1663) tarihinde, Yedikule debbağları mahkemeye başvurarak ellerinde Fâtih'in "Yedikule hâricindeki otuzüç bab selhhâneler de koyun ve sığırların kesilip, Edirnekapı dışında, Kumkapı'da, Samatya'da, Balat'da, Fener'de, Aya ve Şuhutkapı'ları dışında sığır ve koyun kesilmeye" diye ferman verdiğini belirterek, Yahudilerin Balatkapısı içinde sığır ve koyun kesip derilerini de kendilerine vermediklerini söyleyerek şikâyetçi olmuşlardı. Bunun üzerine verilen hükümde; Yedikule selhhâneleri hâricinde herhangi bir yerde koyun ve sığır kesilmemesi emredilmmişti (172).

Koyun ve sığır kesimi için müstakil selhhâneler mevcuttu. Buna karşılık keçi kesimi için ayrı selhhâneler yoktu. İstanbul kadısı, yeniçeri ağası ve hassa kasapbaşısına hitaben gönderilen Evâil-i Cemâziyelevvel 1178 (31 Ekim 1764) tarihli hükümde, sığır selhhâneleri gibi keçi kesimi için bir veya iki selhhâne tahsis edilmesi emredilmmişti. Ayrıca Sultan Mehmet, Sultan Bayezid ve Vâlîde Sultan Camii çevresinde ve gerekli yerlerde keçi satılması için dükkanlar kurulması da hükme bağlanmıştı (173).

Kasap esnâfı, İstanbul içinde kasaplık yapmak istememekteydi. Çünkü, İstanbul'da kasaplık yapmak pek kârlı gözükmüyordu. Et fiyatının düşük tutulması kasapları zaman zaman zor durumda bırakıyordu. Devlet bu gibi kimselere nakdi yardımda bulunur veya başka ayrıcalıklar tanırdı. İstanbul'da gönüllü kasaplık yapmaya kasap bulunamadığında, memleketin çeşitli yerlerindeki kasapların içinden ikiyüzbin akçe ve daha yukarı servete sahip kimselerin İstanbul'a bildirilmesi, ilgili kadılardan istenirdi. Nitekim, Semeki kadısının 987 (1579) yılında yazdığı mektupta, Hacı Hasan isimli bir şahsın ikiyüzbin akçelik bir servetinin olduğu yakınlarından öğrenilmesine karşılık, Hacı Hasan'ın bu duruma itiraz ettiği, şayet diğer kasaplar gibi kendi elinden geçen koyun ve keçinin deri, yün ve yağını alıp işlemesine müsâde edilirse, gönüllü olarak kasaplık etmeye razı olduğu ifade edilmişti. Gönderilen emirde kasap yazılması istenip aynı şekilde keçi ve koyunun deri, yün ve yağlarını işleyebileceği belirtilmişti (174). Zilhicce 989 (Aralık 1581) tarihli Galata kadısına gönderilen hükümde de aynı şekilde Galatasaray'ında Sinan ve Ahmet isimli kasapların yaz ve kış kusursuz hizmetlerine karşılık, kendi kestikleri koyunların deri ve yağlarını Yedikule kasapları gibi işleyebilecekleri ve dışardan hiçbir kimsenin müdâhale etmemesi emredilmmişti (175).

171- MD, nr.40, s.269, h.624

172- İKM, nr.11, vr.65.a; MD, nr.80, s.258, h.643; nr.81, s.199, h.448

173- İKM, nr.7, s.134,

174- MD, nr.39, s.298, h.573

175- MD, nr.46, s.273, h.622

Selh-i Cemâziyelahir 988 (28 Temmuz 1580) tarihinde, İstanbul'a koyunun az gelmesi üzerine kasaplar kestikleri hayvanların derilerini debbağlara vermeyip, dükkan açarak kendi derilerini kendileri sepilemeleri üzerine debbağlar durumu mahkemeye bildirmişlerdi. Kanuni döneminde de aynı şekilde koyun az geldiğinden kasaplara merhameten kestikleri hayvanların derisini debâgat edip, kimsenin kasaplara karışmaması emredilmişti (176). Kasaplar Kanuni'nin verdiği bu hükme dayanarak bu şekilde davrandıklarını mahkemeye bildirmeleri üzerine verilen hükümde, kasapların kestiği hayvan derilerini debâgat edebilecekleri, debâgat ettikleri derileri ise dışarıya ve yabancılara vermemeleri, ayrıca debbağların işçileri dahi gelerek kasaplara ücret ile hizmet ettikleri taktirde, kimsenin engel olmaması belirtilmişti (177). Bu gibi durumları istisnâi ve nâdir olarak görmekteyiz. Çünkü ekser uygulama, kasapların derileri debbağlara vermesi ve debbağların da bu derileri işleyerek halkın ve mirinin ihtiyâcını karşılaması şeklinde olmaktadır.

Kasaplar kestikleri hayvanların derisini debbağ esnâfına satarken, aralarında zaman zaman fiyâttan kaynaklanan anlaşmazlıklar meydana geliyordu. Bu tür anlaşmazlıklar ehl-i hibre tâbir edilen bilirkişiler ve kasaplar ile debbağların karşılıklı rızâlarıyla halledilirdi. Nitekim Evâhir-i Ramazan 1102 (2 Haziran 1691) (178), Evâhir-i Sevval 1104 (29 Haziran 1693) (179) tarihli mühimme kaydı ile Evâil-i Rebiyyülevvel 1189 (6 Mayıs 1775) (180) tarihli ahkam kaydına göre; kasaplar derilerin eski fiyâtına zam yaparak debbağları zor duruma düşürmüşlerdi.

Eskiden 120 akçeye verdikleri su sığırı derisini	360 akçeye
110 akçeye verdikleri öküz derisini	300 akçeye
80 akçeye verdikleri inek derisini	200 akçeye
40 akçeye verdikleri dana derisini	120 akçeye
20 akçeye verdikleri keçi derisini	50 akçeye
10 akçeye verdikleri koyun derisini ise	20 akçeye

vermek istemişlerdi. Debbağ esnâfı bu fiyâtlara itirâz ederek, şâyet bu fiyâtlara razı olurlarsa, miri ihtiyaçları karşılayamayacakları belirterek, 1098 (1686-1687) senesinde tâyin edilen eski fiyâta razı olduklarını söylemişlerdi. Yapılan muhâkemede eski fiyâtlar nizâm tutulmuştu. Bu nizâma göre, ruz-ı hızırda koyun kırkıldıktan sonra kesilen koyun derisine tola tâbir olunur. Bu koyunların derisi Mayısta 3 akçeye, Haziranda 5 akçeye, Temmuzda 6 akçeye, Ağustosta 8 akçeye, Eylülde 10 akçeye satılırdı. Koyun derileri ruz-ı kasımda ise 12 akçeye satılırdı. Keçi derisi yaralı ve yünleri yoluk olduğunda 10 akçeye, koyun derisi ise aynı şekilde 5 akçeye debbağlara satılması nizâm idi.

176- Ahmet Refik, Hicri Onuncu Asır, s.174-175

177- MD, nr.43, s.181, h.329

178- MD, nr.102, s.2-3, h.4

179- MD, nr.104, s.277

180- İAD., nr.8, s.279

181- Aynı defter, s.177

Evâil-i Zilhicce 1182 (12 Nisan 1769) tarihinde kasaplar Rumeli'de koyun derilerinin 18 akçeye satıldığını bahâne ederek zam istemeleri üzerine de, yukarıdaki düsturu'l-amel tutulan fiyatlarla göre hareket edilmesi istenmişti (181). Aynı şekilde 25 Cemâziyelahir 1237 (19 Mart 1822) tarihinde, keçi derisi 28 paraya, yapağılı kıvırcık koyun derisi 10 paraya, tola denen yapağısız kıvırcık koyun derisi 5 paraya, karaman koyun derisi 17,5 paraya, tola denen karaman koyun derisi 26 akçeye, sığır gönü 7,5 kuruşa debbağlara satılır iken, İstanbul'a Eflak ve Boğdan tarafından yeterli miktarda koyun gelmemesi üzerine bir miktar zam yapılmasına müsâde edilmişti. Bununla da yetinmeyen kasap esnâfı, keçi derisine 15 para zam yaparak 50 paraya, sığır gönüne ise 60 para zam yaparak 9 kuruşa çıkarmışlardı. Debbağların bu duruma itirâz etmeleri üzerine, ruz-ı hızırden gelecek senenin ruz-ı hızırına kadar geçerli olmak üzere yapılan zamların yarısı indirilerek anlaşmazlık giderilmisti (182). 21 Recep 1237 (13 Nisan 1822) tarihinde kasap esnâfı, her sene için debbağlardan yirmibin kuruş aldıktan başka her seneki zararları bu yirmibin kuruş üzerine ilâve edilerek kendilerine verilmesi gerektiğini iddia etmeleri üzerine, kasapların kestiği hayvanların deri fiyatına zam yapılarak şöyle belirlenmişti:

Keçi derisinin her biri	127,5 akçe
Yapağılı karaman koyunu derisi	76,5 akçe
Tola denen yapağısız karaman koyunu derisi	50 akçe
Yapağılı kıvırcık koyunu derisi	54 akçe
Tola denen yapağısız kıvırcık koyunu derisi	39 akçe

idi. Kasaplar ayrıca debbağlardan senelik olarak anlaştıkları yirmibin kuruştan vazgeçeceklerini belirtmeleri üzerine anlaşma sağlanmıştı (183). Aynı şekilde 7 Cemâziyelevvel 1251 (31 Ağustos 1835) yılında kasapların zam talepleri dikkate alınarak derilerin eski fiyatına zam yapılmıştı. Bu duruma göre;

Keçi derisinin fiyatı	45 paraya
Yapağısız kıvırcık koyun derisinin fiyatı	20 paraya
Yapağısız karaman koyun derisinin fiyatı	25 paraya
Yapağılı kıvırcık koyun derisinin fiyatı	30 paraya
Yapağılı karaman koyun derisinin fiyatı	35 paraya
Kuzu derisinin fiyatı	20 paraya

çıkarılarak kasap esnâfı bu fiyatlarla derileri debbağlara verip, debbağlar da ücretlerini ödeyerek derileri almayı kararlaştırmışlardı (184). Bu anlaşmadan takriben üç ay sonra yani 21 Recep 1251 (12 Kasım 1835) tarihinde debbağlar miri ihtiyâç için verecekleri malzemeyi serbest piyasaya verdikleri fiyat üzerinden vermek şartıyla 1251 (1835) senesinin ruz-ı hızırından itibâren;

45 para olan keçi derisine	25 para
20 para olan yapağısız kıvırcık deriye	20 para
25 para olan yapağısız karaman deriye	15 para
30 para olan yapağılı kıvırcık deriye	20 para
35 para olan yapağılı karaman deriye	25 para

182- C.Belediye, nr.1472

183- Aynı vesika

184- Yelmen, "Fermanlar Konuşuyor", Deri Dergisi, Şubat 1985, s.12-14 (Bu fermanın orijinali İstanbul Dericilik Derneğindedir).

zam vermeyi kabul etmişlerdi. Bu zamlar, ruz-ı hızırdan itibâren Asâkir-i Mansure Hazinesine devredileceği bildirilmişti. Koyunlar kasap esnâfına dağıtılmadan önce "korna" defterlerine kaydedilip, yeni zamlar hesap edildikten sonra kasaplara dağıtılırdı (185).

Yedikule kasapları ile debbağları arasındaki anlaşma ve nizâm, diğer bölgelerdeki debbağlarla kasaplar arasında örnek teşkil ediyordu. Nitekim Evâil-i Zilkâde 1168 (13 Ağustos 1755) tarihinde Kasımpaşa kasapları ile debbağları arasındaki ihtilâf, Yedikule nizâmı esâs alınarak halledilmişti (186). Aynı şekilde Evâil-i Safer 1175 (5 Eylül 1761)'de kasaplarla debbağlar fiyat üzerinde anlaşamamışlardı. Debbağlar Yedikule usulü üzere fiyat teklif etmelerine karşılık, kasaplar; "Yedikule'de kesilen hayvan başkadır, Galata'da kesilen başka. Galata, Eyüp ve Uskûdar'da kesilen öküz ve inek Yedikule'de kesilenden fazla masraflı olduğu ..." nu belirterek fazla ücret istemişlerdi. Kasaplarla debbağların araları bulunarak her sene için Yedikule'deki yapılan pazarlığın üzerine yirmi akçe ilâve edilmesi nizâm kabul edilmişti (187).

Devlet, miri hizmet ile yükümlü kimselerin deri ihtiyâcına öncelik tanıyordu. Miri hizmeti yürütenler, ihtiyaçları olan derileri selhhânelerden satın alıyorlardı. 989 (1581) tarihinde şahinciler başı İbrahim, Divân-ı Hümâyün'a mektup göndererek; Darende'de miri üsküf işleyebilmek için Edirnekapı dışındaki selhhâne'den her sene için yüzelli adet keçi derisi talep etmişti. Bu talebe karşı verilen hükümde ise; yetmiş adet keçi derisinin üsküf için verilmeden başkalarına deri verilmemesi emredilmişti. Ayrıca kasaplara "Üsküflerimiz için boğazladıkları keçileri bıçakla yüzmeyip, yumrukla tulum soyup derilere zarar getirmeyeler" denilerek sıkı sıkıya uyarılmışlardı (188).

Kasap esnâfı kestikleri hayvanın derilerini her zaman debbağlara vermek istemiyorlardı. Fırsat buldukları zaman derileri gizlice tüccâra, Yahudi muhtekirlere veriyor veya İstanbul dışına çıkarmaktan geri kalmıyorlardı. Böylece derinin fiyatı olumsuz yönde etkileniyor ve piyasada azalmasına sebep oluyordu. Bu durumdan etkilenen debbağ esnâfı, mahkemeye müracaat ederek kasapların derileri İstanbul dışına çıkartmamasını (189) isteyerek, mallarına el konulmasını talep etmişlerdi. Devlet de aynı titizliği göstererek fermanlarda "İstanbul zahiresi ahar diyâra giddigüne min ba`d rızâ-yı humâyunum yoktur" denilerek tavır koyuyordu. Bu ikâzlara rağmen İstanbul dışına deri gönderen kasaplar ile deri stoklayan kimselerin haklarından gelineceği sert bir dille ifade ediliyordu (190). Tanzimât'ın ilânından sonra ticâret serbestisinin sağlanması ve yed-i vâhidin

185- MMD, nr.8213, s.18

186- İAD, nr.4, s.8-9

187- İAD, nr.6, s.38, 41

188- MD, nr.46, s.266

189- Aynı defter, s.177, h.362

190- MD, nr.81, s.235, h.536

kaldırılmasıyla meydana gelen durum, debbağ esnâfını olumsuz yönde etkilemişti. Kasap esnâfının nizâmından olan kestikleri hayvan derilerini debbağlara verip başkalarına verilmemesi hususu, 18 Safer 1267 (23 Aralık 1850) tarihinde "ukud-ı meriyye ve tanzimât -ı hayriyye mugâyır olduğu" belirtilerek kaldırılmış ve kasapların derileri dilediklerine satmaları serbest bırakılmıştı (191). Bu tarihten sonra kasaplar derileri tüccâra kontrat ederek (192) debbağları zor durumda bırakmışlardı.

Anadolu ve Rumeli taraflarından gelen koyun, keçi, kuzu ve inek derileri, ölçülü bir şekilde kasapbaşı tarafından satın alınarak sefer ihtiyâcı ve devletin diğer ihtiyâçları karşılandıktan sonra kalan deriler, kasapbaşı denetiminde Yedikule, Eyüp, Kasımpaşa, Tophâne ve Uskûdar debbağlarına dağıtılırdı. 17 Şevval 1161 (10 Ekim 1748) ve 10 Safer 1214 (14 Temmuz 1799) yıllarında kasap esnâfının "Anadolu ve Rumeli'den gelen derileri biz satarız" demeleri, kânun ve nizâma aykırı görülerek reddedilmiş ve nizâmı bozmamaları emredilmişti (193). Kasap esnâfı debbağ esnâfına verecekleri derinin yapağısını Marttan Eylülü kadar kırkıp, Eylülünden sonra verecekleri derinin ise yalnızca "bacak ağzı" denilen yerini yolup, başka hiçbir yerini yolmaması nizâm gereği idi (194). Bu nizâmlara uymayanların her kim olursa olsun, lazım gelen cezâlarının en kısa zamanda verileceği, birçok hüküm ve fermanlarda sıkı sıkıya ifâde edilmişti.

b- Celeplerden

Debbağ esnâfının deri temin ettiği bir diğer esnâf da celeplerdir. Celepler, kendi ellerinde bulunan derileri debbağ esnâfına vermek zorunda idiler. Diğer esnâflarda görüldüğü gibi celeplerden deri temininde ve deri fiyatları hususunda zaman zaman anlaşmazlıklara düştükleri görülürdü. Bu anlaşmazlıkları esnâf yöneticilerinin kendi aralarında çözme girişimlerine rağmen, ekseriya mahkemeye intikâl eder ve anlaşmazlıklar devlet kontrolünde bir çözüme kavuşturulurdu. Nitekim 25 Zilhicce 1138 (27 Ağustos 1726) tarihinde yapılan muhâkemede, debbağ kethüdâsı ve ahibabalarının derileri satın almaktan "biz aldığımız derileri bey`idemeyüp, yedimizde kalmıştır.Noksan bahâ ile verin, valla almazız" diyerek vazgeçmeleri üzerine zor durumda kalan celepler, kendi rızaları ile koyun derisi fiyatlarında bir miktar indirim yapmışlardı. Bu duruma göre koyun derilerini,

Zilhiccede 9 akçeye vermeleri gerekirken 8 akçeye
Muharremde 11 akçeye vermeleri gerekirken 10 akçeye
Saferde 12 akçeye vermeleri gerekirken 11 akçeye

191- C.Belediye, nr.5672

192- C.iktisat, nr.1889; C.Belediye nr.971

193- C.iktisat, nr.53

194- MMD, nr.8213, s.18

vermeye razı olmuşlardı (195). Bu durum aralarında nizâm kabul edilerek debbağ esnâfının eksik fiyat teklif etmemeleri, celeplerin işlerine müdâhale etmeyerek kendi aralarında da nizâmı bozacak şeyler için toplantı yapmaması karar bağlanmıştı (196).

Nizâma aykırı davranan yalnızca debbağ esnâfı değildi. Bazen bu nizâmı bozanlar celep tâifesi de olabiliyordu. Deri fiyatları narh ile belirlendiği halde, kânuna aykırı olarak celep tâifesi narhtan ziyâde fiyat talep etmeleri üzerine debbağ esnâfı Evâil-i Cemâziyelahir 1168 (19 Mart 1755) ve Evâil-i Recep 1171 (15 Mart 1758) tarihlerinde mahkemeye müracaat ederek bu gibi kânunsuz uygulamaların önüne geçilmesini istemişlerdi (197). Yapılan muhâkemede debbağ esnâfının elinde olan, Cemâziyelevvel 1145 (Ekim 1732) tarihli ferman esâs alınıp, bu fermana açıklanan hayvan derilerinin fiyatları dikkate alınarak hareket etmeleri karara bağlanmıştı (198). Bu fermana, celeplerle debbağların uymaları gereken deri fiyatları şu şekilde belirlenmişti;

Su sığırı derisi	120 akçe
Öküz derisi	110 akçe
Inek derisi	80 akçe
Dana derisi	40 akçe
Keçi derisi	20 akçe
Koyun derisi	10 akçe (yapağısız, kırkım zamanına kadar)
Kuzu derisi	3 akçe

Ruz-ı hızırda koyun kırıldıktan sonra koyun derisinin aylara göre fiyatı şu şekilde idi;

Mayısta	3 akçe
Haziranda	5 akçe
Temmuzda	6 akçe
Ağustosta	8 akçe
Eylülde	10 akçe
Ruz-ı kasımda	12 akçe (şayet yapağıları uzayıp, deri sağlam yüzülmüş ise).

Tola tâbir edilen deri 6 akçe (her iki kırkım zamanının hangisinde gelirse)

Keçi derisi	10 akçe (yaralı ve yoluk olduğunda)
Koyun derisi	5 akçe (yaralı ve yoluk olduğunda)'ye

debbağ ustalarına verilmesi narh gereği idi (199).

195- İKM, nr.24, vr.40b

196- Aynı yer

197- İAD., nr.3, s.360; nr.4, s.278

198- Aynı yer

199- Aynı yer

c- Tüccardan

Debbağ esnâfı, selhânelerde kasapların kestiği hayvan derilerini nizâm dahilinde alarak bunları tabaklıyorlardı. Yaygın kullanım alanı olan deriler, selhânelerden yeteri kadar elde edilemeyince ihtiyaçmeydana geliyor ve sıkıntılar başlıyordu. Bu sıkıntıların önüne geçilmesi için dışarıdan tüccârlar vasıtası ile kurutulmuş ve tuzlanmış hayvan derileri getirtilirdi (200). Özellikle işlenmeye müsait hayvan derilerinin Macaristan topraklarında bol miktarda bulunması (201) ham derilerin Osmanlı topraklarına, özellikle İstanbul'a tüccârlar vasıtası ile bol miktarda sevk edildiğini görmekteyiz (202). Tüccarın çeşitli bölgelerden getirdikleri hayvan derileri, lonca yeri denilen esnâfın üretimlerini sergiledikleri ve üretimleri için gerekli olan malzemeleri temin ettikleri bir nevi borsa denebilecek yerlerde toplanırdı. Toplanan deriler, esnâf ileri gelenleri tarafından ellerindeki mühürlü defterlere göre dükkan sayısına ve hissâ adedine bağlı olarak dağıtılırdı. Buna hiçbir kimse de müdâhale edemezdi (203).

İstanbul'a deri sevketmek serbest olduğu halde, İstanbul dışına deri çıkarılması özellikle "dar ü'l-harp" tâbir edilen yabancı devletlere gönderilmesi son derece mahzurlu görüldüğünden kânunlarla şiddetle yasaklanmıştı (204). Buna rağmen bazı devletlerle yapılan ikili antlaşmalar ve kapitülasyonlar gereği ihtiyaç fazlası deriler, ilgili devletin tüccârı vasıtası ile ihrâc ediliyordu (205).

Şehir içindeki derileri muhtekir ve madrabaz tâbir edilen stokcuların gizlice depolamaları, debbağların üretimlerine zarar vererek deriye dayalı pekçok imâlât sektörünü etkilediğinden toplumsal suç telakki edilerek şiddetle cezalandırılmıştır (206). Zaman zaman yapılan şikâyetler ve teftişler üzerine kânutsuz olarak stokçuluk yapanlar tespit edilip, ellerindeki derilere el

200- MD, nr.110, s.560, h.2495

201- L.Fekete, "Osmanlı Türkleri ve Macarlar 1366-1699" (Tercüme Sadrettin Karatay), Belleten, Ankara 1949, XIII, S.52, s.700

202- Gyöngyi Kovales, "Osmanlı Uygulamalı Sanat Eserleri Açısından Macaristan'ın Balkanlarla ilişkileri (XVI-XVII. asır)", (Tercüme Vural Yıldırım), TDAD, S.50, s.207

203- MD, nr.110, s.560, h.2495

204- MD, nr.79, s.137, h.336; nr.43, s.16, h.30; Ahmet Refik, Hicri Onuncu Asır, s.188-189, 192-193

205- Necdet Kurdakul, Osmanlı Devleti'nde Ticâret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar, İstanbul 1981, s.62,69,71,77,84,122,180; Eremya Çelebi, İstanbul Tarihi, s.28; M.A.Ubucini, Türkiye 1850, (Tercüme Cemal Karaağaçlı), İstanbul 1975, II, s.316; Robert Mantran, 17.Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul (Tercüme Mehmet Ali Kılıçbay-Enver Özcan), Ankara 1986, II, s.166, 204, 205, 214, 215

206- MD, nr.110, s.560, h.2495

konarak debbaglara dağıtılırdı (207). Nitekim 18 Rebiyyülevvel 988 (3 Mayıs 1580) tarihinde Galata'daki mahzenler teftiş edildiğinde, beşbin dörtyüz sekiz koyun ve kırkbir sığır derisi bulunmuştu. Bu derilere el konularak kânun gereği debbaglara dağıtılmış ve paraları toplanmıştı. Derilerin sahipleri gelerek "derilerin dar ü'l-harbe giden kâfirlere yasağ olduğun bilmez idik. Şimden sonra bir deri bulunursa girift olunub, hakkımızdan gelinsin. Amma müttehim olduğumuz derilerin akçaların bize verilsin" dediklerinde derilere devlet tarafından el konulmayıp, bundan sonra yabancılara satılmak için depolanırsa devlet tarafından el konulacağı ikâz edilmişti (208).

Istanbul tâcirlerinin 18 Muharrem 1119 (21 Nisan 1707) tarihinde mahkemeye baş vurarak İstanbul'da mevcut olan gönlerin İstanbul dışına sevkedilmesinin yasak olmasına rağmen, bazı kimselerin Frengistan'a gön naklettiğini ve İstanbul'da ham göne ihtiyâç olduğunu bildirmeleri üzerine bir ferman gönderilmiştir. Bu fermanla; bu gibi şahısların men edilmeleri, şâyet tekrarlamaları halinde ise isim ve eşkâlleri ile arzedilip haklarından gelineceği İstanbul kadısına bildirilmisti (209).

Nizamı bozan ve derileri başka yerlere satan kimselere çeşitli cezâlar verilirdi. Kaptan Sinan Paşa'nın Beşiktaş'taki câmii ve medresesi vakfından olan İzmit'teki debbaghânesine, İzmit'ten ve başka yerlerden gelen koyun, keçi, camız ve sığır derilerini Yahudi ve serseri grubu satın alıp, başka yere satmaları üzerine durum İstanbul'a bildirilerek gerekli tedbirlerin alınması devletten istenmişti. Bunun üzerine 7 Muharrem 1208 (15 Ağustos 1793) tarihinde İzmit kadısına gönderilen hükümde; "şâyet itaâtsizliğe devam ederlerde başka yerlere sürgün ve küreye konulacakları" bildirilmisti (210).

Istanbul'a deri ve ham gön naklinin serbest olduğunu belirtmiştik. Devlet, ihtiyâcın temini noktasında son derece titiz davranmakta idi. Ecnebi tüccârlar da zaman zaman İstanbul'a gön getirmekte idiler. Nitekim Niles Gustov Ekland isimli İsveçli bir tüccâr 10 Safer 1239 (16 Ekim 1823) tarihinde Rusya'dan altmışbeş denk inek derisi ve ikiyüzelli denk yapağı getirmişti. Fakat getirdiği derilerin İstanbul'da işe yaramaması üzerine Akdeniz'e çıkarılmasına izin verilmişti (211). Aynı şekilde Bogdan voyvodası kendi selhhânesinde biriken binaltıyüz sığır derisinin İstanbul'da satılarak parasının hazineye aktarılmasını istemesi üzerine, gönderilen derilerin Sakız'da satılması üzerine 26 Zilkâde 991 (11 Aralık 1583) tarihinde Sakız beyi ve kadısına hüküm gönderilerek derilerin defter edilip İstanbul'a getirilmesi ve parasının da gönderilmesi istenmişti (212).

Istanbul'a deri vs. gibi esyâ getiren tüccâr, mallarını her zaman rahat ve güvenli bir şekilde taşıyamıyordu. Yolların güvenli olmaması, eşkiya saldırısı, iklim şartlarının her zaman

207- Aynı yer; nr.79, s.137, h.336

208- MD, nr.43, s.16, h.30

209- MD, nr.79, s.137, h.337

210- C.İktisat, nr.33

211- C.İktisat, nr.736

212- MD, nr.52, s.163, h.411

müsâit olmaması, ayrıca gemilerle ticâret ve taşımacılığın yapılması halinde de gece karanlığı ve şiddetli fırtına gibi sebepler, ticâret ve mal sevkini zorlaştıran önemli unsurlardandı. Ticâri mallar nakledilirken kaza ve saldırı neticesinde yağmaların ise, o bölgenin idârecileri yağmalayanları bulup, ellerinden malları almak, şâyet vermezlerse cezâlandırılmak üzere İstanbul'a göndermek zorunda idiler (213). Nitekim 1160 (1747) ve Evâhir-i Zilkâde 1160 (25 Ekim 1747) tarihlerinde Varna iskelesinden deri... vs.gibi eşyâ getiren gemi, İstanbul'a gelirken Terkos ve Medye yakınlarında karaya oturması üzerine eşyaları bölge halkı tarafından yağmalanmış ve halk vermek istememişti. Terkos ve Medye nâiplerine gönderilen hükümde, eşyaların toplanarak İstanbul gümrüğüne nakledilmesi, oradan da Balkapanı'na nakledilmesi emredilmmişti. Şâyet halk eşyâyı gizleyerek vermezlerse bunların İstanbul'a gönderilmesi ayrıca istenmişti (214). Aynı şekilde Evâhir-i Zilkâde 1160 (28 Ekim 1747) tarihinde Tuna iskelesinden (215), Evâil-i Rebiyyühâir 1168 (19 Ocak 1755) tarihinde Kili'den (216) ve Evâil-i Safer 1166 (12 Ocak 1754) tarihinde ise İbrâil'den (217) deri, yağ, bal... vs. getiren gemiler, şiddetli fırtına sebebi ile Terkos ve Medye yakınlarında karaya oturmuş, o bölgenin yöneticileri eşyaları başka yerlere naklederek vermek istememişlerdi. Gümrük eminleri vasıtasıyla bu malların toplanılması emredilerek İstanbul'a nakledilip, herkesin malının kendilerine iâde edilmesi istenmişti.

d- Koltukçu Esnâfından

Koltukçu esnâfı, İstanbul'un çeşitli semtlerine dağılmış bir durumda idi. Bunlar kestikleri hayvanların derilerini debbağ esnâfına vermek zorundaydılar. Fakat koltukçu esnâfı, sığır ve koyunları şehir içinde bazı yerlerde keserek kasaplık yapıyorlar ve derileri debbağlara vermeyerek sıkıntı oluşturmuyorlardı (218). İstanbul'daki kasaplar 14 Şaban 1022 (29 Eylül 1613) tarihinde koltukçu esnâfını mahkemeye vererek bu durumun önlenmesini istemişler, şehir içinde kesim yapanların ellerindeki koyunlara devletin el koymasını ve esnâfa sıkıntı verilmesinin önlenmesini talep etmişlerdi (219). 20 Muharrem 1024 (19 Şubat 1615) tarihli bir kayıta ise, koltukçu esnâfının İstanbul içinde Kervankapısı dışında koyun ve sığır gibi hayvan kesemeyeceği, şâyet keserlerse mallarına el konulacağı ve esnâf hakkında da kânuni işlem yapılacağı belirtilmişti (220). Aynı şekilde 18 Muharrem 1119 (21 Nisan 1707) tarihinde şehre gelen sahtiyânları gizli olarak alan koltukçu esnâfı, sahtiyân fiyatının artmasına sebep olduklarından ellerindeki sahtiyânlar, devlet tarafından el konularak bu isten men edilmişlerdi (221).

-
- 213- İAD., nr.3, s.65
214- İAD., nr.2, s.250
215- Aynı defter, s.256
216- İAD., nr.3, s.336
217- Aynı defter, s.184
218- MD, nr.80, s.258, h.643
219- Aynı yer
220- MD, nr.81, s.199, h.448
221- MD, nr.79, s.137-138, h.337

2- DEBBAGHANELERİN DEBAGAT MALZEMESİ TEMİNİ

a- Palamutun Temini

Palamut, debagatta kullanılan en mühim maddelerden bir tanesidir ve dericiliğin gelişmesinde palamutun, özellikle İzmir ve çevresinde bol yetişen kaliteli palamutun rolü çok olmuştur (222). İhtivâ ettiği tanen (223) maddesi, derinin kimyevi olarak pişmesini temin eder. Tanen oranının yüksek olması debagatı kolaylaştırır ve derinin sertleşmesini temin eder. Palamut, yeşil meşenin meyvesi olup, palamut meşesi ismini alır. Bu meşenin meyvesine Kayseri ve çevresinde "pelit" denmektedir. Palamut'un debagatta kullanılan esâs kısmı, meyvenin etrafını yarı yarıya kuşatan "yüksük" denilen kabuk kısmıdır. Ticârette pek çok palamut cinsi bulunursa da en meşuru İzmir palamutudur (224). Palamut, toplandıkları zamana göre çeşitli isim alır. İhtivâ ettiği tanen açısından en zengin olduğu dönem Nisan ayıdır. Eylül ayında toplananlarda tanen miktarı o kadar çok değildir. İyi cins palamutta %30 oranında tanen vardır. İkinci kalite palamutlarda tanen oranı ise %25'tir. Palamutun taneni sert kösele imâlinde çok aranan bir maddedir (225).

Palamut, İstanbul'a çeşitli yörelerden tüccârlar vasıtası ile getirilirdi. Pek çok yerde yetişen palamut ekseriyetle; Biga, Aydın, Saruhan, Teke, Hamit, İzmir, Midilli, Kütahya, Bayramiç, Kazdağı, Ezine, Tuzla, Kösederesi, Edremit, Kemer ve çevresindeki kazalar ile Rumelideki Mekrem ve çevresi, Semendre ile İmroz adalarından temin edilirdi (226).

Palamut temininde, debbağ esnafıyla palamut tüccârı arasında zaman zaman anlaşmazlık çıkmış ve bu anlaşmazlıkların giderilmesi için bir çok ferman ve hükümler gönderilmisti. İstanbul'daki debbağların ihtiyâcı olan palamutun beş sene önceki rayiç fiyatından alınıp, İstanbul'da eski fiyatından satılması için narh verileceği ve başka yerlere özellikle yabancı tüccâra satılmayıp, tamamının İstanbul'a gönderilmesi ile alakalı 23 Zilhicce 1215 (18 Mayıs 1801) yılında Molva kadısına bir hüküm gönderilmisti. Molva kadısı da verdiği cevapta; kazasına bağlı her köyde palamutun yetişmeyip, ancak Temunya, Vatusa ve Anamutya

222- Vedat Eldem, Osmanlı İmparatorluğunun İktisâdi Şartları Altında Bir Tetkik, İstanbul 1970, s.135

223- Tanen: Derinin sertleşmesini ve mukâvemetini sağlayan kimyevi bir maddedir. Tabii tanen, bir deriyi yalnız başlarına debagat edebilecek kudrete sahiptir. Tanen bazen bitkinin kabuğunda (meşe, çam, söğüt, kavak, akasya...gibi), bazen de bitkinin kendisinde (meşe, kestane, kibrago...gibi), bazen de yaprağında (sumak gibi) bulunur. Daha geniş bilgi için bk. Debagat, s.83

224- Nuri, Debagat, s.97

225- Aynı eser, s.98

226- BOA, Tevziat ve Zehâir defteri (TZD), nr.30, s.11; MD, nr.235, s.230, h.780

köylerinde meydana geldiğini, bu köylerdeki palamutun başkalarına verdirilmeyerek eski fiyattan İstanbul'a gönderileceğini garanti etmişti (227). Buradan da anlaşılacağı gibi devlet, İstanbul'un ihtiyacını karşılayabilmek için, her türlü yetkisini kullanmaktaydı. Buna rağmen debbag esnafı, palamutu her zaman aynı kolaylıkla temin edemiyor zaman zaman teminde zorluk çekiyordu. Debagatın temel esâsını palamut oluşturduğundan, temin edilememesi halinde üretim duruyor ve debbaglar özellikle devlete karşı olan taahhütlerini yerine getiremiyorlardı. İstanbul'a palamut sevkiyatının aksama sebeplerinden birisi de madrabaz tâbir edilen şahısların palamutları satın alarak başka yerlere götürmeleri ve başka şahıslara satmalarıydı. Bu durum, devlet tarafından şiddetle kınanmış ve önüne geçilmesi hakkında ilgili yerlerin kadı, mütesellim, nâib ve voyvodalarına fermanlar gönderilmişti (228). Nitekim Evâhir-i Rebiyyülahır 1228 (24 Nisan 1813) tarihinde Biga sancağı mütesellimi ve Bayramiç kazası nâibine gönderilen bir hükümde; palamutun İstanbul debbaglarına gönderilmesinin nizâm-ı kâdim olduğu belirtilmişti. Fakat bazı şahısların palamutun iyisini satın alıp, başka yerlere götürmeleriyle İstanbul'da palamut sıkıntısının çekildiğini ve İstanbul'a gönderilen palamutların ise çürük ve kötü kokulu olduklarından kullanılmadığını İstanbul debbaglarının bildirmesi üzerine gönderilen hükümde; madrabaz ve muhtekirlerin palamutun iyi ve temiz olanlarını almayıp, fena ve çürük olan palamutlarında İstanbul'a sevk edilmemesi emredilmişti. Ayrıca aynı hükümde o yöre yöneticisi ile bu gibi madrabaz ve muhtekirlerin pişman olacakları tehtidi de yer almaktaydı (229). Bazen bu tehtidler gereken etkisini göstererek bu gibi davranıştan vaz geçtiklerini bildirirlerdi. 2 Şaban 1228 (31 Temmuz 1813) ve 23 Şaban 1228 (21 Ağustos 1813) tarihinde muhtekir ve madrabazların palamut üreten yerlere vararak palamutları satın alıp başka yerlere götürmeleri üzerine İstanbul'da palamutun azalmasına sebep olurlardı. Bunun üzerine gönderilen hükümde; hasıl olan palamutun doğruca İstanbul'a sevk edilmesi emredilir (230). Yine Evâhir-i Şaban 1234 (16 Nisan 1819) tarihinde Kuşadası vs.den palamutun iyisi İstanbul'a sevk edilirken bazı şahıslar, iyi ve kaliteli palamutları başka yerlere naklederek, berâtlı ve müste'men tüccâra satarak İstanbul debbaglarını sıkıntıya düşürmüşlerdi (231).

Madrabazların palamutun kaliteli ve temiz olanlarını satın alıp, yüksek fiyat ile yabancı esnâfa satmaları, ayrıca çürük ve düşük kalitedeki palamutları ise İstanbul'a sevketmeleri İstanbul'da palamut fiyatını yükseltmişti. Beş ocak tâbir edilen İstanbul debbagları, iyi cins palamutu bulamadıklarından meşin ve kösele imâlâtını aksatmışlar ve devlete karşı olan sorumluluklarını yerine getirememelerinden dolayı 1230 (1814-1815)

227- C.iktisat, nr.296

228- Ahmet Refik, İstanbul Hayatı, s.163-164

229- MD, nr.234, s.281, h.584

230- C.iktisat, nr.1472;1502

231- C.iktisat, nr.121

tarihinde itâba uğramışlardı. Evâhir-i Zilkâde 1228 (16 Kasım 1813) yılında madrabazların bu tür davranışlarının terki istenmiş, aksi taktirde cezâlandırılacakları belirtilmişti (232).

Debbağ esnâfı ile palamutçu esnâfı arasındaki bir diğer mesele de, debbağ esnâfının palamutu düşük fiyâttan almak istemesi ve rahatça satılmasını engellemeleriydi. Evâsıt-ı Şevval 1241 (30 Mayıs 1826) tarihli bir hükümdede; palamutçuların palamutu İstanbul'a göndermelerine rağmen, debbağların düşük ücret teklif ettiklerini, "satımı bize aittir" diyerek başka yerlere satmalarını engellediklerini, mahzenlerdeki ve kayıtlardaki palamutları sahiplendiklerini bildirmişlerdi. Debbağlar ise bu suçlamaya verdikleri cevapta; palamutçu esnâfının palamutları doğruca İstanbul'a getirdiklerini fakat gelen palamutun bol miktarda olmasından dolayı hepsini almaya güçlerinin yetmediğini, ayrıca gelen palamutların ise yarıdan fazlasının miri ihtiyaç için yapılan meşin ve kösele imâline elverişli olmadığı, taşra harcı olduğundan satın almaktan vazgeçtiklerini belirtmişlerdi. Görülen davada; her iki esnâfın arası bulunarak bu defalık beşbin kantar palamutu kantarı ondört kuruştan alıp, kalanını ise başka yerlere gönderilmesine razı olmuşlardı. Bu anlaşma üzerine verilen hükümdede, palamutun İstanbul'a gönderilmesi ve debbağların ihtiyâcı olan palamutun, piyasa fiyâtından satılması ve artan palamutun ise debbağların denetimi altında başka yerlere satılabileceği kaydedilmekte idi (233).

Palamut üretilen yerlerde, palamut fiyâtlarının arttırılması ve iyi kalite ile düşük kaliteli palamutun birbirine karıştırılması, debbağların masraflarının artmasına sebep olmuş bu da, ayakkabı fiyâtının yükselmesine ayrı bir neden oluşturmuştu. Bu durumun önüne geçmek için, Evâhir-i Safer 1219 (1 Haziran 1804) tarihinde Biga sancağı mütesellimi Mir Osman'a hüküm gönderilmisti. Gönderilen hükümdede; enekli denilen iyi cins palamutun kantarı, yerinde elli paraya, İstanbul'da debbağ esnâfına yüzyirmi paraya, kaba denilen düşük kaliteli palamutun kantarı, yerinde otuzbeş paraya, İstanbul'da debbağ esnâfına en son elli paraya satılması kararlaştırılmıştı. Enekle ile kabanın birbirine karıştırılıp fiyâtının beş, altı kuruşa yükseldiği, bazen de sekiz, on kuruşa ulaşması, debbağları zor durumda bırakmıştı. Bayramic, Tuzla, Ezine ve Kazdağı'ndaki palamutların İstanbul debbağlarına eski fiyâttan gönderilmesi istenmişti. Bu duruma göre, iyi cins palamut olan eneklinin kantar mâliyeti şu şekilde idi:

Istanbul tüccârına satışı	3 kuruş
Navl-ı sefine	28 para
Hammâliye	3 para
Kantariye ve yazıcı ücreti	2 para
Gümrük vergisi	7 para, 1 akçe
Fâide	19 para, 200 akçe
Ayrıca zam	60 para
TOPLAM	180 para eder.

232- MD, nr.235, s.230, h.780
233- İAD, nr.20, s.171

Istanbul tüccârına 180 paraya mal olan palamutu, debbağ esnâfına eski fiyâttan vermeleri emredildiği için kantarını 132 paradan satmayı taahhüt etmeleri üzerine, bu husus düsturu'l-amel tutulmuştur.

Tüccarın satacağı her kantar palamutta	
Navl-ı sefine	28 para
Kantar, hamal ücreti ve yazıcı	2'şer para
Gümrük ve fâide için	13,5 para
Toplam zam	52 para

TOPLAM

132 para etmektedir (234).

Devletin İstanbul debbağları lehine, palamut fiyâtına müdâhale ederek ucuza temin etmesi, palamutçu esnâfının palamutları yüksek fiyât ile başka yerlere satma teşebbüslerini artırmıştı. Nitekim aynı vesikada, palamut yüklü gemilerin Çanakkale'ye geldiğinde durdurulup, içindeki malların boşaltılarak yüksek fiyât ile inoz ve başka yerlere gönderildiği bildirilmekte idi (235).

Palamutun İstanbul'a az miktarda gelmesinin ve pahalılaşmasının bir diğer sebebi de, pekmezci ve berber ... vs. gibi esnâfın palamutları satın alıp, gizlice depolamaları, başka yerlere ve yabancı tüccârlara satmaları idi. Nitekim Kapan-ı dakikte otuz, kırk seneden beri ticâretle uğraşan Ahmet ve el-Hac Mehmet isimli şahısların palamut depoladıkları, 8 Muharrem 1198 (4 Aralık 1783) yılında Eyüp debbağlarının İstanbul kadısına yaptıkları başvurudan anlaşılmaktadır (236). Yine 14 Ramazan 1226 (3 Ekim 1811) tarihli bir belgeye göre; 4 Cemâziyelahir 1207 (18 Ocak 1793) İstanbul debbağları ile pekmezci esnâfı Divân-ı Hümâyun'a gelerek, tüccârdan Mehmet'in dışardan getirdiği palamut ve pekmezi, berber esnâfından olan Ahmet'in satın alıp kiraladıkları depolara koyarak, fazla fiyât ile Karadeniz sahilindeki kasaba ve köy halkına satarak palamutun pahalılaşmasına sebep olduğu bildirilmiş, stokcuların men edilip, gerekli cezâya çarptırılmasını istemişlerdi. Bunun üzerine yapılan soruşturmada, taccar Mehmet ile berber Ahmet suçlarını kabul etmişlerdi. Berber Ahmet eski sanatı olan berberliğine dönüp, palamut alım satımına bundan sonra karışmamayı taahhüt etmişti. Aynı şekilde tüccâr Mehmet'de getirdiği palamutları başka yerlere satmayıp, mahzen ve depolara da koymamayı garanti etmişti. Taahhütlerini yerine getirmemeleri halinde uzak yerlere sürgün edilmeyi kabul etmeleri üzerine, debbağ esnâfı ile pekmezci esnâfı davalarından vaz geçip, bu hususun anlaşmazlıklarda esâs tutulması için baş muhâsebeye kaydedilmesini istemişlerdi (237).

Istanbul'a nakledilen palamutların ihtiyâc fazlası başka yerlere gönderilirdi. Nizam kabul edilen bu durumun zamanla mahzurları anlaşılacak düzeltilmesi yoluna gidilmişti. Bu konuyla ilgili olarak Evâhir-i Cemâziyelahir 1242 (20 Ocak 1827)

234- C.İktisat, nr.155

235- Aynı vesika

236- C.İktisat, nr.2151

237- C.İktisat, nr.583

tarihinde hüdâ-i nâbit olan palamut, bol miktarda mevcut olmasına rağmen, İstanbul'dan herhangi bir talep olmamış, ayrıca müste'men tüccâra da satılmamıştı. Palamutların gereksiz yere İstanbul'a gönderilmesi, oradan da başka yere satılması halinde fazla nakliye masrafı gerekeceğinden, palamut tüccârı palamutları satın almaktan vaz geçmeleri üzerine palamutlar çürümeye ve kötü kokmaya başlamış, gerek elinde malı olan tüccâr, gerekse üretici zarara uğramıştı. Bunların zarardan korunmaları ve İstanbul'a da palamutun yeterli miktarda ulaşması zaruri olduğundan, bir araştırma yapılmıştı. Bu tetkikte; üretilen palamutların hepsinin İstanbul'a gönderildiği, orada iyi cinslerinin seçildikten sonra kalanlarının ise başka yerlere gönderilmesinin kânun olduğu fakat bu usulün tüccâr ve üreticiye zarar ve zorluk meydana getirdiğinin anlaşıldığı, şayet gevşek davranılırsa bu kezde muhtekir ve madrabazların üretilen palamutları selem (238) yoluyla ucuza alıp, İzmir ve başka iskelelere götürüp, çürük ve ise yaramayanlarının İstanbul'a gönderilmesine sebep olacağı anlatılmaktadır (239). Bu durumda ise, İstanbul debbağları, dürüst tüccâr ve üreticinin muhtekir ve madrabazların elinde perişan olmaları kaçınılmazdı. Bu hususlar göz önünde bulundurularak şu teklifler hükûmete bildirilmişti:

1- İstanbul'un ihtiyâcı olan palamut, en iyisinden, vaktinde ve miktarına uyularak gönderilmesi,

2- Kalan palamutun ise dürüst tüccâr ile diledikleri yerlere satılabilmesi için izin verilmesi,

3- İstanbul ihtiyâcından artan palamutun muhtekir tâifesine fırsat tanınmadan, her kantarında gümrük vergisinden ayrı olarak asakir-i mansure masraflarına ayrılmak üzere altmış para miri vergi tahsil olunduktan sonra, başka yerlere satılmasına ruhsat verilmesinin bir kolaylık meydana getireceği belirtilmişti. Durumun iyi bir şekilde takip edilmesi ve muhtekirlerin müdâhalesinin önüne geçilebilmesi için, merkezden bir memur tâyin edilmesi gerekli görülmüştür. Bu memur, İstanbul'un ihtiyâcı olan palamutu yerinde seçip gönderdikten başka, kalanların vergilerini tahsil ederek diğer yerlere gönderilmesini denetlerdi (240).

İstanbul debbağlarına ne kadar palamut gerektiği, Evâhir-i Cemâziyelahir 1242 (20 Ocak 1827) tarihinde, debbağ ve palamut tüccârının bir araya getirilmesiyle yapılan toplantıda karara bağlanmıştı. Buna göre her sene;

1- Yedikule debbağlarına	12.000 kantar
2- Eyüp debbağlarına	6.000 kantar
3- Üsküdar debbağlarına	4.000 kantar
4- Kasımpaşa debbağlarına	12.000 kantar
5- Tophâne debbağlarına	2.500 kantar

TOPLAM: 36.500 kantar
gerekmektedir.

238- Selem: Peşin para ile veresiye mal satmaya denir. (bk.Şemsettin Sami, Kâmus-ı Türki, İstanbul 1317, s.733; Hayrettin Karaman-Ali Safak, İslam Hukukuna göre Alış-Verişte Vade Farkı ve Kâr Haddi, İstanbul 1989, s.37)

239- C.İktisat, nr.585; nr.1185

240- C.İktisat, nr.1185; nr.732

Her sene otuzaltıbin beşyüz kantar palamutun yeteceği kararlaştırılmıştı. Ayrıca bu sene sonunu kadar da toplam ondörtbin dokuzyüz kantara ihtiyaç olacağı belirtilmişti. Bu miktarın kıvrık () ve yolma tâbir edilen iyi cinsinin işlerine yarayıp, düşük kalitedeki palamutun işlerine yaramayacağı bildirilmişti. Ayrıca bu toplantıda ödeme şekli de karara bağlanmıştı. Ödeme başlangıcının ruz-ı kasım başı olup, sevval ayından itibaren aldıklarının ücretlerini üç ayda bir kere vererek, dört taksit ile hesabı kapatacaklardı. Her sene için işlerine yarayacak palamut cinsini tarif etmek üzere bir adam göndereceklerdi. İzin tezkereleri olmayan palamut tüccârının dışarıya palamut göndermesi halinde, diğer miri vergilerde olduğu gibi, iki üç kat vergi vermekle yakasını kurtaramayıp şiddetle cezâlandırılacaktı (241). Bu durum debbağlarla palamut tüccârı arasında uyulması gereken bir nizâm kabul edilmişti.

b- Mazının Temini

Debagatta kullanılan bitkisel bir madde de mazi idi. Mazının İstanbul debbağhânelerinde kullanılıp, kullanılmadığı hakkında henüz bir bilgimiz yoktur. Çünkü elimizdeki mevcut belgeleri incelediğimizde; İstanbul debbağlarının palamut kullandıklarını görmekteyiz. Mazıya dair hiçbir belgeye ise rastlamamaktayız. Palamutun kullanılmasının ve tercih edilmesinin bizce makul bir nedeni, palamutun Marmara bölgesinde bol miktarda yetişmesi ve İstanbul'a naklinin kolayca gerçekleştirilmesi, ayrıca ihtivâ ettiği tanenin tabii tanen olması ve oranında mazıya oranla yüksek olmasıdır.

İstanbul debbağhânelerinde mazının kullanılmamasına rağmen mazıyı burada anlatmamız, mazının İstanbul deri sanâyiine yaptığı dolaylı tesirden kaynaklanmaktadır. Birçok bölgede üretilen sahtiyan, kösele, meşin ... vs.nin ihtiyaç fazlalıklarının İstanbul'a gönderildiği bilinmektedir. Mazı temin edilememesinden kaynaklanan üretim azlığı sadece o bölge sanâyii ve halkını değil, İstanbul deri sanâyii ve halkını da zor durumda bırakmaktaydı. Bu sebeplerden dolayı mazıyı, hem debagat malzemesi olmasından, hem de İstanbul debbağhânelerinde kullanılabilirliği açısından anlatmayı uygun gördük.

Mazı, meşe ağacını *Cynips gallatictaria* isimli bir böceğin sokup, yumurtalarını buraya bırakması neticesi ağaçta meydana gelen tomurcuğa denmektedir. Böceğin yumurtaları tomurcuğun ortasında bulunur. En iyi mazı tomurcuğun içindeki yumurtaların çıkmadan evvel toplananıdır. Bu tip mazılar deliksiz ve ağır olurlar. Bunlar sert olduklarından ancak çekikle kırılabilir. Mazının ekşi bir tadı vardır. Kokusuzdur. Tanen oranı ise %40 ile %70 tir. Mazıda tanen orta ve dış kısmında bulunur. En iyi mazı Musul ve Halep civârında bulunmaktadır (242).

241- TZD, nr.30, s.11-12; C.iktisat, nr.585

242- Nuri, Debagat, s.101-102

Istanbul debbaghanelerinde üretilen kösele ve sahtiyanın İstanbul'un talebini karşılamayıp, Anadolu ve Rumeli'nin bir çok yerinde sahtiyan vs. istendiğini biliyoruz. Sahtiyan üretiminin yoğunluk kazandığı en önemli merkezlerden birisi de Kayseri idi. Kayseri sancağında sahtiyan üretimi ve İstanbul'a sevkiyatı hakkında bir çok belgeler mevcuttur. Bu belgelerden anladığımıza göre; sahtiyan üretiminde en önemli unsuru mazi ve mazının temini oluşturmaktaydı. Belgelerde "sahtiyanın cüz-i a`zâmı" diye belirtilen mazi, daha çok Sivas, Diyarbakır, Musul, Niğde, Beysehri, Kırşehir, Bor, Mardin, Cide, Zaho, Çemişkezek, Palu, Harberun ve Halep civârından temin edilmekte idi (243). Buralardan temin edilen mazılar, sahtiyan üreten merkezlere tüccarı vasıtası ile getirilir ve devletin belirlediği fiyattan debbaglara satılırdı. Mazının yeterli miktarda temin edilmesi ve sahtiyan üretiminin aksamaması son derece önemli idi. Sahtiyan üreten merkezlere ve bu merkezlerin deri, mazi ... vs. gibi ihtiyacını sağlayan yerlere, merkezden hükümler, fermanlar gönderilerek aksamanın önüne geçilmesi bölge yetkililerinden istenirdi. Ayrıca ihmalleri bulunan ve nizâma kasıtlı olarak uymak istemeyenlerin yakalanarak, İstanbul'a gönderilmesi ve gerekli cezâyı çarptırılacakları da sık sık belirtilirdi (244). Mazının sahtiyan üreten merkezlere yeterli oranda gönderilememesinden kaynaklanan üretim azlığı, İstanbul'u olumsuz yönde etkilemekte idi. Sahtiyan üreten merkezler yöre halkının ihtiyacı olan sahtiyanları imâl ettikten başka, üretim fazlalıklarını İstanbul'a göndermek zorundaydılar. Üretim fazlalıklarını göndermedikleri veyâ mazi vs.gibi malzemeyi temin edememekten dolayı fazla üretmedikleri taktirde, İstanbul'da sahtiyan sıkıntısı başlıyor ve fiyatlar süratle yükselerek, imâl edilen ayakkabı mâliyetinin artmasına sebep oluyordu (245).

Debbagların en büyük sıkıntılarından birini teşkil eden mazi, hüda-i nâbit olduğundan bazı seneler yeterli miktarda oluşmazdı. Bu durumda debbag esnafı, zor durumda kalır ve mazi fiyatları ise kendiliğinden yükselirdi. Nitekim 17 Rebiyyülevvel 1227 (11 Nisan 1812) yılında Kayseri debbagları, mazının batmanını üçyüzyetmişbeş kuruşa satın alırken, mazının yetişmediği haberi kendilerine ulaşınca ellerindeki derileri suya koyup, cürümemesi için etrafa adamlar göndererek, beşer onar mazi bulup bunları da dörtyüzelli kuruştan satın aldıklarını belirtmişlerdi. Muhtekirlerde de mazının bulunmaması üzerine İstanbul'dan gönderilen emirde; "kimde mazi var ise fiyatına bakılmadan doğruca Kayseri'ye uygun fiyatla gönderilmesi" istenmekteydi (246).

Mazi üretilen yerlerde bulaşıcı hastalıkların yayılması da mazının yeterli miktarda sevkine engel olduğundan, fiyatlarının artmasına tesir etmişti. 11 Rebiyyülevvel 1215 (3 Ağustos 1800) yılında Diyarbakır çevresinde tâun ve vebâ hastalığı görülmüş, diğer yıllarda gönderilen mazi bu tarihte gönderilememisti.

-
- 243- MD, nr.235, s.93, h.430; C.İstisat, nr.1259
244- MD, nr.233, s.121, h.288
245- C.İktisat, nr.1003
246- C.İktisat, nr.1259

Mazının fiyatı ise, debağlara her bir kantarı üçyüz kuruştan fazlaya mal olmuştu. Bu durumdan etkilenen Kayseri debağları, İstanbul'dan gönderilen mübâsire, bir nevbet (247) denilen yüz adet keçi derisine onyedi batman maza kullanıldığı, alacehri boyası, kireç, kalfa vs. masrafı elli kuruşu geçtiği ve bu şekilde yüz adet derinin kendilerine dört yüz kuruştan fazlaya mal olduğunu bildirmişlerdi. Bundan başka, İstanbul'a nakledilmesi için mekkâri kirası ve gümrük vergisini de ilâve ettiklerinde mestlik sahtiyan dört kuruş bir rub`, papucluk sahtiyan üçbuçuk kuruş ve çizmelik sahtiyan ise üç kuruş bir rub` olarak kendilerine yansıdığını belirttikten başka, mazının azlığı ve ücretinin ise fazla olması kendilerini sıkıntıya soktuğunu ifade etmişlerdi (248).

Mazının yeteri kadar temin edilememesine bir diğer etken de değişen mevsim şartları idi. Bazı seneler kış mevsiminin şiddetli olması, yolların kar sebebi ile kapanması, mazının naklini zorlaştırıyordu. Mazının temin edilememesi hem üretimi etkiliyor, hem de fiyatının son derece artmasına neden oluyordu. Bu gibi durumlar, Osmanlı hükümetlerini ciddi olarak ilgilendirmişti. Evâsıt-ı Cemâziyelahir 1234 (13 Mart 1819) tarihli bir belgede şiddetli kış sebebinden dolayı mazının az gelmesi ile ilgili olarak debağlar; "mazu mevcut olmaksızın debağhânelerde deri yassulub, imâline şuru` olunması şitâ münted olarak ..." deyip, derilerin tamamen telef olacağını, maza gelene kadar sahtiyan imâlâtının terk edilmesini, İstanbul hükümetinden istemişlerdi. Debağların bu isteklerine gönderilen fermana; "sahtiyan eşâ-yı sâireye mukayyes olmayıp Asitâne-i Aliyyem sekenesinin levâzımından olduğuna nazaran yine Kayseriyye'de imâl olunan sahtiyanın karin te'hir olunması ber veçh-i tecviz olunmayacağı" belirtilerek debağhânelerin ta'til edilmeyip, civâr bölgelerden bol miktarda maza getirilmesi emredilmisti (249).

Sahtiyan üreten merkezlerle mazının yeterli ölçüde ulaştırılamamasının ve buna paralel olarak fiyatının artmasının müstakil bir sebebi de, muhtekir ve madrabaz tâbir edilen kimselerin, mazıyı yerinden yüksek fiyâta satın alıp depolamaları idi. Bu gibi kimseler satın aldıkları mazıyı, Halep ve İzmir taraflarına götürdükleri ve orada yabancı tüccâra daha fazla fiyâta satarak mazının azalmasına sebep olmuşlardı. Bu durum, sahtiyan üreten merkezlerde maza teminini zorlaştırdığından, üretilen sahtiyanların maza azlığından kalitesiz ve çürük olmasına neden olmuştu. Nitekim 8 Şevval 1207 (20 Mayıs 1793) tarihinde Diyarbakır ve Amid kadılarına gönderilen bir hükümde; keçi sahtiyanının bozulma ve ucuz satılma sebebi sorulmuş, Kayseri debağları, "Kayseri'de işlenen yetmişbeş adet derinin

247- Nebbet: Aynı zamanda üretilen kösele ve sahtiyana denir.

248- C.iktisat, nr.2215

249- Kayseri Şer'iye sicili, nr.150, s.89; C.iktisat, nr.1003 (Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 1234) burada merkezden gönderilen fermanın Kayseri sancağına kış şartlarında bir ay gibi zamanda ulaştığı anlaşılmaktadır.

onbir batman mazi ile işlenirken şimdi mazının azlığından dolayı yetmişbeş adet deriyi altı batman mazi ile işlendiği, ekseri üretimin bu sebepten kalitesiz ve çürük olduğu" cevabını vermişlerdi. Bunun üzerine yapılan araştırmada, Kayseri esnafından yedi zimminin, mazıları toplayıp, Halep ve İzmir'e naklederek yabancı tüccara yüksek fiyattan sattıkları tespit edilmiş, bunların İstanbul'a gönderilerek gerekli cezâyı işlemlerin yapılması emredilmmişti (250). Aynı şekilde sahtiyanın önemli bir kısmını oluşturan mazının, Evâhir-i Safer 1235 (10 Aralık 1819) yılında Kayseri debbağlarına her bir rumi kantarı ikiyüzelli ile ikiyüzseksen kuruşa mal olurken, muhtekirlerin başka yerlere satmaları üzerine üçyüzyetmişbeş kuruşa çıkması, sahtiyan üretiminin düşmesine neden olmuştur. Bunun üzerine gönderilen fermanla; mazının başka yere götürülmeyip, hepsinin Kayseri'ye gönderilmesi, fiyatının da eski fiyat üzerinden talep edilmesi emredilerek, şâyet uyulmadığı takdirde şiddetle cezâlandırılıp, haklarından gelineceği belirtilmişti (251).

Mazi sevki ile yakından ilgilenen Osmanlı idâresi, yalnızca mazının olduğu yöreleri kontrol altında tutmakla kalmıyor, aynı zamanda rahatça nakledilmesi mümkün olan limanları da kontrol ediyordu. Nitekim Evâil-i Şaban 1230 (24 Temmuz 1815) tarihinde İzmir kâtibi, gümrükçüsü ve nâibine hitâben yazılan hükümde, yabancı tüccarın maziyla yakından ilgilendiğini, fazla paraya satılabilir ümidiyle, Diyarbakır tarafından mazının toplanıp muhtekirler vasıtasıyla İzmir tarafına zaman zaman gönderildiği belirtilmişti. Ayrıca Diyarbakır'daki mazıların bir tanesinin bile yabancı tüccara satılmak için İzmir'e gönderilemeyeceği tenbih edildiği halde, muhtekirlerin maziyı İzmir'e naklettikleri ve yabancı tüccara satmak istedikleri bildirilmiş, İzmir'e gelen mazılara el konulması, bu işi yapanlar ile bunlara göz yumanların mesul olacakları, açık bir şekilde anlatılmıştı (252).

Mazi temininde zaman zaman görülen bir diğer problem de, debbağların mazi getiren tüccarlar ile olan anlaşmazlıklarıydı. Bu anlaşmazlıkların temelini, mazi fiyatının ödenmemesi oluşturmaktaydı. Debbağların mazi ücretlerini tüccara vermemeleri veya ödemeyi tehir etmeleri, tüccarların maziyı başka yerlere satmalarına zemin hazırlamıştı. Devlet bu durumla da ilgilenerek, anlaşmazlıkların önüne geçebilmek için ilgili yerlerin yöneticilerine hükümler göndermişti. Bu cümleden olarak Evâil-i Muharrem 1212 (26 Haziran 1797) tarihinde Diyarbakır Valisi ve Amid kadısına gönderilen hükümde; "paramızı vermeyerek bize zulüm ederler" gerekçesiyle kayseri debbağlarına mazi satmayıp, yüksek fiyat ile İzmir ve başka yerlere satan mazi tüccarına engel olunması ve mazının Kayseri debbağlarına piyasa fiyatından satılmasının gerektiği belirtilmişti. Bunlara uymayanların ise, İstanbul'a bildirilmesi istenmişti. Mazının diğer şeylere kıyas edilmeyecek kadar önemli olduğu vurgulanan hükümde, Kayseri'ye

250- MD, nr.199, s.63, h.135

251- MD, nr.233, s.120-121, h.288; nr.235, s.93, h.430

252- C.iktisat, nr.1741

gönderilen mazı bedelinin ilgili şahıslara sıkıntısızca ödenmesi de belirtilmişti (253). Evâsıt-ı Muharrem 1212 (11 Temmuz 1797) tarihli bir başka belgede ise; Kayseri debbağlarının Bağdat ve Diyarbakır'da oluşan mazı için tüccâra sıkıntı vermesi üzerine, mazının İzmir'e götürüldüğü, bunun da sahtiyan fiyatlarının artmasına sebep olduğu belirtilmişti. Ücretlerinin tam ve vaktinde ödenerek mazının Kayseri'ye gönderilmesi halinde, tekrar sahtiyan fiyatlarının düşeceği bildirilmiş ve Bağdat Valisinden bu konuda duyarlı davranması istenmişti (254).

c- Sumak, Sap ve Alacehrinin Temini

Sumak, debagatta kullanılan bir bitki türüdür. Aynı zamanda boyacılıktada kullanılmaktadır. Sumak, ağacının yaprakları toz haline getirilmesinden elde edilmektedir. Yapraklar dallarından ayrılarak güneşte kurutulduktan sonra, dövülerek toz haline getirilir. Debbaghanelerde tamamen toz haline getirilen sumak, eleklerden geçirilerek çöplerinden ayrılırdı. Sumaklar erkek ve dişi diye iki kısma ayrılmaktadır. Erkek sumakların taneni daha çoktur. Dişi sumakların yaprakları daha geniş, kokuları ise daha kötü idi (255). İyi cins sumakta, %22-24 oranında tanen maddesi vardır (256).

Debbağ esnafının temel ihtiyaç maddelerinden olan sumak, derinin debagat ve boyanmasında kullanılmaktadır. Diğer ihtiyaç maddelerini temin etmekteki güçlükler, sumak içinde geçerliydi. 26 Muharrem 1134 (17 Kasım 1721) tarihli bir hükümde belirtildiğine göre; Antalya debbağ esnafı sumak yaprağını sultaniye çarşısında ücret ile satın alırken, debbağlıkla alakaları bulunmayan bazı şahısların sumakları satın alarak piyasada darlık oluşturdukları ve daha sonra ise, debbağ esnafına iki kat fiyat ile satarak debbağları sıkıntıya sokmuşlardı (257).

Egriboz sancağına bağlı iskolari köyünde kendi kendine biten sumak otunu, köy halkı toplayıp satarlardı. Sattıklarının onda birini ve ösrünü sipahiye verirlerdi. Bir kısım insanlar köy yakınında çiftlikler kurarak sumaklara el koyup, köy halkına zarar vermişlerdi. Ayrıca bu gibi kimseler sattıkları sumakların onda birini de ödememekteydiler. 24 Cemâziyelevvel 1178 (20 Kasım 1764) tarihinde sumak otunu köy halkı toplayıp kurutarak, onda birini verdikten sonra satım zamanında kantarında bir kuruş resm-i miri alınmak üzere, yüz kuruş mu'accele ile kendilerine malikâne kaydedilmisti (258).

253- MD, nr.203, s.247, h.810

254- C.İktisat, nr.1910

255- Nuri, Debagat, s.95

256- Aynı eser, s.96

257- BOA, İbnül Emin Tasnifi (İE), Dahiliye, nr.2601

258- C.İktisat, nr.1591

Şap ve alacehri hakkında ise elimizde yeterli miktarda belge bulunmamaktadır. Bunlar hakkında sadece iki belge tesbit edebildik.

17 Şevval 987 (8 Aralık 1578) tarihinde, Burdur kadısına gönderilen hükümde; Burdur merkezindeki şap dökümhanelerinde çalışan işçilerin döktükleri şapları kânunlara uygun olarak dökmedikleri tespit edilmisti. Bunlar şapı fazla üretip, piyasa değerinden fazla ücret isteyerek deblağları zor durumda bırakmışlardı. Deblağların şikâyetleri üzerine durum incelenmiş, buna göre; kânunen ne kadar şap dökmeleleri emredilmiş ise, o miktar şap üretmeleleri, fazla para istememeleri ve fazlalıkların ise sahiplerine iade edilerek haksızlığın önüne geçilmesi emredilmisti(259).

1254 (1838) yılında ihtisâp Nizâmı'nın yürürlüğe girmesiyle eşyâlardan alınan ihtisâp vergileri, eşyâ fiyatlarının artması doğrultusunda kuruştâ birer para artırıldığı halde, alacehriden İzmir tarifesi üzerinden vergi alınmaktaydı. Defterdârın bu miktarın arttırılması veyâ tehir edilmesini sorması üzerine, padişahın verdiği hükümde: "şimdilik ertelenmesi ileride ise bu durumun dengelenebileceği" belirtilmişti (260).

259- MD, nr.41, s.241, h.530
260- HH, nr.26005

D- ISTANBUL DEBBAGHANELERİNİN ÜRETİMİ

1- DEBBAGHANELERDE KULLANILAN TEKNİKLER VE MAMUL CİNSLERİ

Osmanlı Devletinde üretimi yapılan bir çok māmulün, nasıl üretildiği ve bu üretim anında hangi tekniklerin kullanıldığı yeterince bilinmemektedir. Sanat erbâbının sanatını icrâ ederken nerelerde zorlandığı ve sanatını hangi şartlar altında gerçekleştirdiği de aynı şekilde tespit edilememektedir. Bunun asıl sebebini, sanat erbâbının sanatını ustasını gözlemleyerek elde etmesinde ve mesleklerin inceliklerini sır telâkki etmelerinde görmekteyiz. Sanatların inceliklerini yazıya dökabilenler gayet azdır. Ancak sanat erbâbı hakkında kırık dökük bilgileri sanat erbâbı ile alakalı vesikalardan elde etmekteyiz. Aynı şekilde, debbağ esnâfının da sanatlarını ne şekilde icrâ ettiklerini malesef tam olarak bilemiyoruz. Bu meseledeki bilgimiz, ilk devirler için gayet yetersiz olup, son devirlerde debagat sanatı ile alakalı neşriyâtın bulunması sebebiyle biraz bilgi sahibi olabildik (261). Debbağ esnâfının derileri nasıl debagat ettiğini bu bilgiler ışığı altında inceleyeceğiz.

a- Debagat İşlemi

Bir derinin debagat edilmesinde takip edilen seyir, hemen hemen her devirde aynı olup, sadece kullanılan âlet ve maddelerin cinsi farklıydı. Cinsi farklı olmasına karşılık muhtevâları ve deri üzerine yaptıkları tesir aynıdır. Ayrıca ne tür deri imâl edilmek istenirse istensin, hepsinde takip edilen usûl değişmeyip, değişen sadece deri cinsinde ve debagat maddelerinin süre ve oranındadır.

Bir derinin debbaglanarak istenilen hale getirilebilmesi için, üç çeşit işlem gerekmektedir. Birinci işlem deriyi debagata hazırlamak, ikinci işlem ise sepileme, üçüncü işlem ise deriyi istenilen şekle çevirmedir. Bunların birincisini kireçlik işlemi, ikincisine kuyular, tekneler, kazanlarda yapılan işlem, üçüncüsüne ise, perdahhâne işlemi denmektedir. Bunları sırasıyla inceleyelim.

261- Bu konu hakkında Beykoz Kundura Fabrikasının teknik müdürü olan Dr.Nuri Bey'in "Debagat" isimli eseri ve Balıkhâne Nâzırı Ali Rıza Bey'in "Onüçüncü Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı" isimli Peyam-Sabah gazetesindeki yazı dizisinde bilgi vardır (Bu yazı dizisi Niyazi Ahmet Banoğlu tarafından Tercüman 1001 Temel Eser serisi içinde kitap olarak yayınlanmıştır. Ancak biz bu bilgileri gazetenin kendisinden aldık).

a1- Kireçlik İşlemi:

Deriyi debagata hazırlamak için en gerekli işlemdir. Deriyi özellikle tuz, kan vs. gibi yabancı maddelerden, ikinci olarak kıllardan, üçüncü olarak da boynuz, baş, tırnak, kuyruk ve fazla etlerden temizlemektir. Ayrıca deriyi debagat işlemine hazır hale getirmekle bu işlem tamamlanır. Bu işlemleri yapabilmek için evvela deriyi ıslatmak, sonra kirece koymak, daha sonra da kavelata denilen âletle kazımak gerekmektedir.

a1.1. Islatma: Deriyi muhâfaza etmek amacıyla deri üzerine ilâve edilen tuz ile kan gibi yabancı maddeleri deriden ayırtırmak, derinin elastikiyetini temin etmek ve gevseyerek şişkinliğini sağlamak amacıyla deri ıslatılır. Islatma işlemi çok önemli olup, ıslatma zamanında deri iyi ıslatılmaz ve iyi yumuşatılmazsa, bir daha yumuşatılması mümkün olmamaktadır(262). Islatma işleminde derinin tuzu iyi alınmaz ise, kireçlik işleminde kireç tuzu iyi giderilemeyen yerlere yeterince nüfuz edemeyerek kılların düşmesi temin edilemez. Bu sebeplerden dolayı derinin ıslatılma işlemi hassas olup, ıslatma doğrudan doğruya deriyi su içine koymak ile yapılmırdı. Debbaghânelerin dere ve çay kenarlarında inşa edilmelerinin en önemli sebebi, derileri bu dere ve çay sularında yeterince ıslatabilmek ve temizleyebilmek icindi (263). Islatma işlemi ayrıca kuyularda da yapılabiliyordu. Su dolu kuyu veyâ havuzlara deriler konarak bir müddet bekletilir. Islatacağımız deri yaş ise yine suya koruz. Çünkü kan ve pisliklerinin giderilmesi gerekmektedir. Sayet kan ve pislikleri giderilmeden kireç kuyularına atıldıklarında çabuk bozulurlar. İyice ıslanarak tuz, kan ve pislikleri giderilen deriler, tekne, kuyu veyâ havuzdan çıkarılıp, sehpa üzerine konarak sızdırılır. Sızdırılma işlemi tamamlanan deriler, daha sonra kireç kuyularına atılırlar. Deriler ıslatılırken dikkat edilmesi gereken nokta, su harâretinin değişmemesidir. Harâreti sürekli değişen sular içindeki derilerin elyafı kırılabilir ve böyle derilerden sert bir kösele elde edilemez (264).

Kuyulardan çıkarılan yaş deriler pisliklerin giderilmesi ve üzerindeki sular ile kireç kuyularını sulandırmaması için sehpa üzerine konarak sızdırılır. Şayet deriler, fazla pislikli, yağlı veyâ etli iseler, ıslandıktan beş, altı saat sonra çıkarılarak kör bıçaklarla kazınır ve tekrar suya atılırdı. Fazla et ve yağlar deri üzerinde kalırsa bu yerlere kireç tesir edemeyeceğinden, derinin o bölgesindeki kıllar çıkmazdı. Deriler tuzlu olursa, ıslatma kuyularında bir kaç gün bırakılarak tuzun giderilmesi sağlanır. Bu arada kuyudaki sular bir kaç kez tazelenirdi (265).

262- Nuri, Debagat, s.34

263- Aynı eser, s.35

264- Aynı eser, s.36

265- Aynı yer

a1.2. Kireçleme: Islatılarak ve sızdırılarak kireçlemeye hazırlanan deriler, kireç kuyularına atılırlardı. Derilerin kireç kuyularına atılmasındaki maksat, birinci olarak derinin beşere (266) denilen kısmını halletmek, ikinci olarak derideki tabii yağları eritmek ve son olarak da derinin şişmesini sağlayarak elyaf kısmını daha küçük elyaflara taksim etmektir (267). Üzerine su dökülerek eritilen kireç, teknelerde bulamaç haline getirilir ve burada kirecin sönmesi ve harâretinin geçmesi beklenirdi. Bu teknelerdeki kireç, kireç kuyularına dökülür, daha sonra bu kireç kuyularına deriler bırakılırdı. Bu kuyulara konulan deriler, kuyunun hacmine ve kireç miktarına göre değişmekteydi. Kireç kuyularına atılan deriler bir müddet sonra kancalarla çıkarılarak kuyu karıştırılır ve deriler kuyuya tekrar konurdu. Zaman zaman taze kireç eriği ilâve edilir ve ara ara deriler, tekrar çıkarılarak eriyik karıştırılırdı. Bu işlem derinin şişmesi ve kıllarının dökülme kıvâmına kadar devam ederdi. Derilerin kireç eriğindeki müddeti derinin cinsi ve imâl edilecek şekle göre değişmekle beraber mevsime göre de değişmektedir. Özellikle köselelik deriler için mümkün olduğu kadar taze kireç kullanılır, daha önce kullanılan kireçler tercih edilmezdi. Böyle bir kireç kuyusundan her gün çıkarılıp tekrar basılmak şartıyla, köselelik deriler altı gün kadar kireçte bekletilirdi (268). Deriler kuyuda iken tamâmen kireç ile örtülürdü. Çünkü ileriki merhâlede tanen ile birleştiği zaman kırmızı-siyah bir renk alır. Derinin kirece yatırılmasındaki amaçlardan biri de, deriyi bozan ve değiştiren mikropların yaşamasını önlemek ve derinin içindeki tabii yağların erimesini temin etmektir. Sayet tabii yağlar giderilemezse, debagat tam olmaz ve yağlı kalan kısımlar sert ve siyah renkli olur. Kirecin deriye bir diğer tesiri ise, derinin şişmesini ve kıllarının düşmesini temin etmektir (269). Deri kireç içerisinde uzun müddet bekletilirdi (270). Derinin kılları giderilecek bir duruma getirildiğinde yapılacak işlem, deriyi tamamen kıllardan temizlemektir. Bu işleme "ar yapmak" denir (271). Deriler kireçten çıktıktan sonra, fazla kireci alınmak üzere suya atılır. Sudan çıkarıldıktan sonra üzerine kül serpilirdi. Özel bıçaklarla kılları temizlenir, daha sonra deriler tekrar yıkanarak, "kavelata" zamanına kadar su içerisinde kalırdı (272).

a1.3. Sama: Deriler kireçten çıktıktan sonra, içlerindeki kireci, derinin şişkinliğini ve sertliğini gidermek için bitkisel ve hayvansal artıklardan elde edilen sıvılar kullanılırdı. Bu sıvılara yatırılan deriler, esnek ve yumuşak hale getirilirdi (273). Kullanılan bu sıvılara "sama" adı verilir.

266- Beşere: Derinin dış tabakası (bk.Ali Nazima-Reşat, Mükemmel Osmanlı Lügatı, İstanbul 1318, s.147; Semsettin Sami, Kamus-ı Türki, s.294).

267- Nuri, Debagat, s.45

268- Aynı eser, s.49

269- Aynı eser, s.50,66

270- Aynı eser, s.75

271- Aynı eser, s.57

272- Aynı eser, s.58

273- Aynı eser, s.67

Bitkisel olarak kullanılan samalar; un, kepek, saman ve incir gibi şeylerden elde edilir. Hayvansal samalar ise; köpek, güvercin, ördek, tavuk gibi hayvanların gübrelerinden hazırlanırdı. Güvercin gübresi daha çok mesin ve sahtiyan imâl edilecek derilerde kullanılırdı.

Köpek gübresinin tesiri diğerlerinden fazla olup, derinin elyafını yapıştıran tutkal denilen nesneyi eriterek derinin gevşemesini sağlar, aynı zamanda kireci de tamamen temizlerdi (274). Köpek gübresi kendisinin dört katı su ile karıştırılarak eritilir ve bu hal üzere ondört gün dinlendirilir. Bundan sonra kullanılmaya başlanırdı. Camız, öküz ve inek gibi kalın deriler, koyun, keçi gibi ince ve küçük derilere göre samanın tesirine daha fazla dayanabilirlerdi (275).

b- Sepileme İşlemi

Bir derinin tâbi olduğu ikinci işlem, debagattır. Debagat, bir derinin bozulmadan, uzun bir müddet korunmasını sağlayan ve kullanılacağı zamanda dayanıklılığını ve dış tesirlere karşı mukâvemetini artıran bir işlemdir.

Debagat yapılabilmesi için, gerekli bir takım maddelere ihtiyaç vardır. Bunların başında tanen ihtivâ eden maddeler gelmektedir. Tanen debagatta çok önemli bir madde olup, derinin albumini ile birleşerek, suda çözülmeyen bir duruma sokar (276). Tanenler marâzi ve tabii diye iki kısma ayrılırlar. Marâzi tanenler derinin çürümesine engel olamadıkları için, başlı başına debagat maddesi olarak kullanılamazlar. Tabii tanenler ise, yalnız başına deriyi debagat etme özelliğine sahiptirler.

Tanen bitkilerin kabuk kısmında, ağaçların kendisinde ve yapraklarda bulunur. Kabukta olanlar; meşe, çam, söğüt, kavak, akasya gibi ağaçlarda ve meşe, kestane gibi ağaçların kendisinde, ayrıca sumak gibi bitkilerin de yapraklarında bulunurlar (277). Bazı ağaçların meyvelerinde de tanen mevcuttur. Bunlardan palamutu sayabiliriz. Palamutun taneni kösele imâline çok uygun olup, kösele imâlinde palamut bolca kullanılmaktadır (278). Debagatta kullanılan palamut, mazi, sumak vs. gibi maddeler, önce debagâhâne değirmenlerinde ufak parçalara ayrılarak su ile iyice temas etmesi sağlanır. Ufak parçalara ayrılan tanen maddeleri, toz haline getirilmemeye dikkat edilir. Çünkü toz haline geldiğinde, su nüfuz edemez. Suyun iyice nüfuz ettiği mazi ve palamut maddelerinin taneni suya geçer ve bu suların içine deriler yatırılarak sudaki tanen maddesinin deriye nüfuz etmesi sağlanırdı (279). Kireçlikten çıkan bir deri yavaş yavaş debagat edilerek kösele olmaya hazırlanırdı. Tanenin deriye yavaş yavaş

-
- 274- Aynı eser, s.68
275- Aynı eser, s.70
276- Aynı eser, s.81
277- Aynı eser, s.83
278- Aynı eser, s.98
279- Aynı eser, s.108

ve doz olarak azdan çok doğru nüfuz etmesiyle derinin pişmesi sağlanırdı. Şayet tanen aniden, çok olarak verilirse; derinin serçe tâbir edilen yüzeyi pişerek sertleşir ve tanenin daha iç kısımlara nüfuz etmesine engel olarak, derinin ham kalma neticesini oluştururdu (280). Deriler öncelikle gayet hafif tanen ihtivâ eden sıvı içine yatırılarak, serçe kısmının rengi değişir değişmez bu sudan çıkarılırdı (281). Köselelerin elyafını sıkıştırmak için deriyi çekicilerle döverlerdi. Bu işi kolaylaştırmak için ağaç tokmaklar icat edilerek, derinin elyafı sıkıştırılırdı (282).

Debagat müddeti kireçlik ve debagat olarak toplam ikiyüzdoksan gün devam ederdi. Bunun onbeş günü kireçlik, yirmibeş günü ilk debagat, geri kalan günler ise kademeli olarak kuyularda geçerdi (283).

c- Perdaht İşlemi

Debagat işlemi yapıldıktan sonra, derilerin üzerinde bulunan veyâ içinde birleşmemiş olan tanenin çıkarılması, gerek yağlanma esnâsında yağın nüfuz edebilmesi için bu tanenlerin çıkması gerekiyordu. Ayrıca derinin elastikiyetini devam ettirmek için yıkamak gerekmekte idi. Yıkamak için deriler, su havuzlarına atılır veyâ teknelerde el ile yıkanırdu. Daha sonra deriler sızdırmaya alınarak, fazla suların deriden giderilmesi sağlanırdı. Derilerin kalınlığı eşit değilse tıraş edilerek kalınlık eşitlenirdi. Daha sonra deriler bir kez daha yıkanırdu. Deriler yıkandıktan sonra açık işlemine tâbi tutulurdu. Açık işlemi yapmak için bir mermer masa, açık âleti (284) ve fırça gerekmekte idi (285). Deri, mermer masa üzerine sırt kısmı üste gelecek şekilde yatırılır ve istekal (açık âleti) ile derinin yüzeyine kuvvetlice sürülerek, derinin debagattan oluşan büzüşme ve buruşmalarının açılması sağlanırdı. Mermer masaya iyice yapışan deri, fırça ile iyi bir şekilde fırçalanırdı. Açık işlemi tamamlandıktan sonra deri asılırdı. Sıra derinin serçe kısmına yağ verme işlemine gelirdi. Yağlamada en fazla don yağı kullanılırdı. Kazanlarda eritilen don yağı, soğuyuncaya kadar karıştırılır, yağın donmaması için %10 nisbetinde balık yağı katılırdı. Yağlamak için derilerin serçeleri yukarı gelecek şekilde serildikten sonra, fırça ile ince bir tabaka sürülürdü. Bu şekilde deriler istif edilerek, üç dört gün kendi haline bırakılırdı. Bu süre içinde yağ, yavaş yavaş derinin içine nüfuz eder, deriye istenilen yumuşaklığı sağlardı. Aynı şekilde yağlama-

280- Aynı eser, s.127

281- Aynı eser, s.139

282- Aynı eser, s.183; ayrıca bk. Sekil-1

283- Aynı eser, s.190

284- Açık âleti için bk. Fotoğraf-3

285- Nuri, Debagat, s.292

ya derinin etli tarafında da devam edilirdi (286). Derinin kalın tarafına yağ çokça, ince tarafına ise az bir şekilde sürülür, deri yağlanır iken, hafif bir şekilde nemli olmasına dikkat edilirdi. Deri yağlandıktan sonra asılırdı. Yağlanan deriler bir ay müddetle istif edilerek, yağların deriye iyice nüfuz etmesi beklenirdi. Daha sonra ise istekal ile derinin açkı işlemi yapılırdı (287). Açkı işlemi bittikten sonra deri traş edilir, bu işlem traş bıçakları ile yapılırdı (288). Bundan maksat ise, derinin yüz tarafına yapışmış olan yağ ve pisliklerin temizlenmesidir. Traş edilen bir deri "dane kırmak" tâbir edilen bir işleme tâbi tutulurdu. Bu işlem mantar (289) ile yapılırdı. Bu işlem ile deriye desen verilirdi. Desenleme işlemi derinin ters yüzeyinden yani etli kısmından ikiye katlanarak, mantarın deriye kuvvetli bir şekilde bastırılması ile gerçekleştirilirdi. Bu işlem düz bir satıh üzerinde yapılırdı.

Gurre-i Rebiyyülevvel 1211 (4 Eylül 1796) tarihinde bir sahtiyanın üretim masrafı belirtilirken, yüzon adet sahtiyandan oluşan bir nevbetin amele ücretleri yirmi kuruş iken kırk kuruş olarak arttığı belirtilmektedir (290). Aynı şekilde tarihsiz bir vesikada belirtildiğine göre, dana gönünden yapılan bir sahtiyanın bir aylık işçi ücreti işçi başına ikiyüzyirmi kuruş isâbet etmektedir. Dana gönünün işlenmesinde bir işçiye isâbet eden aylık ücret ise, yüz kırk kuruş yapmaktadır (291).

286- Aynı eser, s.294

287- Aynı eser, s.299

288- Traş bıçaklarına iskefe denmekte olup, tafsilat için bk. Fotograf-4

289- Mantar için bk. Fotograf-4

290- C.İktisat, nr.2027

291- C.İktisat, nr.2160

2- DEBBAGHANELERİN ÜRETİM KAPASİTESİ

Debbaghanelerin üretim kapasitesinin tespiti, debagat tarihimiz açısından çok önemlidir. Bir debbaghânenin üretim kapasitesini belirlemek için, öncelikle üretim tarzlarını, teknolojisini belirlemek, ayrıca ne kadarlık bir süre ile ne miktarda üretim yaptıklarını bilme mecburiyeti vardır. Üretim hakkında sağlıklı bir bilgiye kavuşabilmemiz için, debbaghânelerin aldıkları ve sattıkları derileri periyodik olarak tespit etmemiz gerekmektedir. Debbaghânelerin girdi ve çıktılarının muntazaman kaydedildiğini, gerek debbag esnafının bünyesinde mevcut olan sayıcı ve kâtiplerden (292), gerekse tespit ettiğimiz birkaç defterden anlamaktayız (293). Bu defterlerin geç tarihli olmaları ve diğer defterlerin de elimizde bulunmaması gibi sebeplerden dolayı, debbaghânelerin üretim kapasiteleri hakkında net ve sağlıklı bir değerlendirme yapamamaktayız.

Bulduğumuz istatistikî bilgiler, beş ocak tâbir edilen İstanbul debbaghânelerinin sadece Yedikule, Uskûdar ve Tophâne debbaghânelerini içine almakta ve Gurre-i Muharrem 1250 tarihinden Gurre-i Recep 1254 tarihine kadarki zaman dilimini ihtivâ etmektedir.

a- Yedikule Debbaghâneleri:

Yedikule debbaghânesinin üretim seviyesini tespit etmek için elimizdeki mevcut defterlere baktığımızda, 1 Şaban 1172 (29 Mart 1759) tarihinden 29 Şaban 1177 (4 Mart 1764) tarihine kadarki beş senelik bir devreyi aylık periyodlarla tespit edebilmekteyiz (294). Bu tarihler arasında Yedikule debbaglarının gerek kendilerine bağlı selhhânelerden, gerekse miri selhhâne (koç-ı hümâyun)'den aldıkları derilerin adedi ve fiyatları tespit edilmiş olup, bu fiyatlar ilgili mercilere Yedikule debbagları tarafından ödenmiştir. Bu hesaplarda debbaghânelere aylık olarak giren keçi, koyun ve kuzu derileri ile, bu derilerin birim fiyatları kaydedilmiştir. Biz bu hesapların, gerek aylık dökümünü gerekse yıllık dökümünü hesap ederek, Yedikule debbaghânelerine giren derilerin yıllara göre dağılımını hesap edebilmekteyiz.

Yedikule debbagları, kendilerine bağlı olan selhhânelerden ve miri (beylik) selhhânedeki kendilerine Şaban 1172 tarihinden Şaban 1177 tarihine kadarki beş yıllık dönemde; 581.363 adet deri tahsis edilmiş olup, bu derilere 6.810.759 akçe ödemişlerdi. Bu derilerin 34.857 adedi miri selhhânedeki olup, 26.593 adedi koyun derisidir. 8.264 adedi ise kuzu derisidir. Yedikule debbagları

292- Sayıcı, kâtipler ve bunların görevleri hakkında (bk.İE, Dahiliye,nr.20, s.79,90; AE, Ahmet III, nr.1836)

293- Bu defterler; Kepeci, Müteferrik,nr.7476; kasapbaşı,nr.7409; Mevkufat Kalemi, nr.4032; D-BŞM, nr.3450 (bu defterde sahife numaraları hatalı olup, numaralar sondan başlayarak verilmiştir. Biz doğrusunu kullandık.)'de kayıtlıdır.

294- D-BŞM, nr.3450, s.69-81; ayrıca bk. Tablo-5

koyun derisine 262.383 akçe, kuzu derilerine ise 49.584 akçe ödemişlerdi. Geriye kalan 546.506 adet deri, Yedikule debbağlarına bağlı selhânelerden temin edilmişti. Bu derilerin 16.649 adedi keçi derisi olup, 2.008 adedini altmış akçeden alarak 120.480 akçe ödemişlerdi. 7.757 adedini de altmışüç akçeden alarak 488.691 akçe ödenmiştir. Geri kalan 6.884 adet keçi derisini ise, altmışbeş akçeden alarak 433.692 akçe ödemişlerdi. Keçi derisine toplam olarak 1.042.863 akçe ödenmiştir. Yedikule debbağlarının en fazla kullandıkları deri, koyun derisi olup, 514.793 adettir (295). Bu derilerin 249.505 adedi yapağılı cinsi olup, tanesi oniki akçeden 2.984.060 akçe ödemişlerdi. Geriye kalan 265.288 adet koyun derisi, "tola" tâbir edilen cinsten olup, bu derilerin aylara göre birim fiyatları, beş akçeden onbir akçeye kadar değişmekte idi. Buna göre;

20.908 adet deri	5 akçeden	104.540 akçe
14.176 adet deri	6 akçeden	145.056 akçe
28.133 adet deri	7 akçeden	196.931 akçe
35.429 adet deri	8 akçeden	283.432 akçe
28.009 adet deri	9 akçeden	252.081 akçe
71.841 adet deri	10 akçeden	718.410 akçe
66.792 adet deri	11 akçeden	734.712 akçe

265.288 adet koyun derisi 2.435.162 akçe etmektedir.

Yedikule debbağları 514.793 adet koyun derisine toplam 5.419.222 akçe ödemişlerdir. Kuzu derisine gelince; beş yılda 49.921 adet deriyi birim fiyatı altı akçeden satın alıp, hepsine 299.526 akçe ödemişlerdir. Bu bilgilerin yıllara göre dağılımını yapacak olursak, derilerin senelik olarak oranlarını koruduğunu görebiliriz (296). Muharrem 1250 (Mayıs 1834)'den 6 Muharrem 1251 (4 Mayıs 1835) tarihine kadarki 360 günde 7.476 adet keçi derisini, adeti yüzotuzbeş akçeden, aynı şekilde 59.298 adet koyun derisini cinsine göre yüzbeş, doksan ve altmış akçeden miri ihtiyacı karşılamak üzere sattıklarını görmekteyiz (297). Her iki deri cinsinden 43.111 kuruş 15 para 5 akçe bedel almışlardı. Bu derilerin bedelleri baş muhâsebeyeye masraf kaydedilerek Yedikule debbağlarına ödenmişti (298).

Yedikule debbağhânesinin devlet ihtiyacına yönelik olan üretim ve satışını, 16 Ramazan 1250 (16 Ocak 1835)'den Gurre-i Recep 1254 (20 Eylül 1838) tarihine kadar üçer aylık periyodlarla gösteren kaydı (299) incelediğimizde, keçi derisini her yıl için 12.033 adet aldığını, buna karşılık iki yılda 2.290 adet koyun derisi aldığını görmekteyiz. Bu derileri dikimhâneye ve diğer devlet müesseselerine sattığı tahmin edilmektedir. Çünkü Gurre-i Rebiyyülahır 1251 tarihinde muhtelif miktardaki keçi, koyun derisini ve mesini dikimhâneye sattıklarına dair kayıt

-
- 295- Bu sayıya miri selhâneden alınan deriler de dahildir.
 296- Detay için bk. Tablo-5
 297- Kepeci, Kasapbaşı, nr.7409; Ganem Kitâbeti, nr.4032
 298- Ayrıntılı bilgi için bk. Tablo-6
 299- Kepeci, Müteferrik, nr.7476

bulunmaktadır (300). Yedikule debbaghânesinin meşin üretimi ise; Gurre-i Rebiyyülahır 1251 tarihinde 31.000 adet olup, 1252 yılında hiç bir üretimine rastlanmamaktadır. Bir sonraki üretimi yine aynı miktar olarak Gurre-i Muharrem 1253 tarihine rastlamaktadır. Yani iki üretim arası yirmibir ay gibi uzun bir süreyi ihtivâ etmektedir (301).

b- Uskûdar Debbaghâneleri:

Uskûdar debbaghânelerinin her sene için ne kadar deri satın alarak bunları işleyip, ilgili esnâfa, tüccâra ve devlete sattıklarını tam olarak bilememekteyiz. Yalnız İstanbul selhhânelerinden 1 Şaban 1172 (29 Mart 1759) tarihinden 29 Şaban 1177 (4 Mart 1764) tarihine kadarki beş senelik devrede satın aldıkları koyun, kuzu ve keçi derilerini o devirdeki birim fiyatlarıyla aylık periyotlar halinde tespit edebilmekteyiz (302). Bedelini muntazam bir şekilde devlet yetkililerine ödeyen Uskûdar debbaglarının bu beş senelik dönemdeki kayıtlara göre, aylık ve yıllık kapasitelerini tespit etmemiz mümkündür. Yalnız gerek kendilerinin, gerekse deri tüccârının dışardan getirdikleri deriler bu kapasiteye dahil değildir.

Uskûdar debbagları, kendilerine bağlı İstanbul selhhânelerinde kesilen koyunların derilerini narh fiyatından alarak tabaklamışlardı. 1 Şaban 1172'den 29 Şaban 1177 tarihine kadarki beş yıllık dönemde, Uskûdar debbaghânelerine 231.333 adet koyun ve kuzu derileri İstanbul selhhânelerinden gelmiş olup, Uskûdar debbagları bu deriler için 2.451.196 akçe ödemişlerdi. Bu derilerin çok az bir kısmı kuzu derisidir. Beş yıllık dönemde 329 adet kuzu derisi kaydedilmektedir. Bu derilere birim fiyatı altı akçeden 1.976 akçe ödemişlerdi. Geriye kalan 231.004 adet koyun derisine 2.449.220 akçe ödemişlerdi. Koyun derilerinin 119.632 adeti yapağılı cinsinden olup, her birisini oniki akçeden satın alarak 1.435.584 akçe ödemişlerdi. Kalan 111.372 adet deri "tola" denen cinsten olup, bunların aylara göre birim fiyatları beş akçeden, onbir akçeye kadar değişmektedir. Tola tâbir edilen derilere ise 1.014.136 akçe ödenmiştir. Bu derilerin birim fiyâtlara göre dağılımı şu şekildedir:

8.780 adet deri	5 akçeden	43.900 akçe
4.152 adet deri	6 akçeden	24.912 akçe
13.200 adet deri	7 akçeden	92.400 akçe
13.512 adet deri	8 akçeden	108.096 akçe
8.707 adet deri	9 akçeden	78.363 akçe
26.766 adet deri	10 akçeden	267.660 akçe
36.255 adet deri	11 akçeden	398.805 akçe
-----		-----
111.372 adet deri		1.014.136 akçe

etmektedir.

300- Aynı defter; ayrıca bk. Tablo-7

301- bk. Tablo-7

302- D-BŞM, nr.3450, s.69-81

Uskûdar debbaghânelerine tahsis edilen bu derilerin, yıllara göre dağılımını yaptığımızda 1172 yılı hariç diğer yılların birbirlerine karşı aynı oranı koruduğunu görmekteyiz (303). Uskûdar debbaghânesinin, Muharrem 1250 (Mayıs 1834)'den 6 Muharrem 1251 (4 Mayıs 1835) tarihine kadarki geçen 360 günde 7.192 adet keçi derisini, adeti yüzotuzbeş akçeden satarak 970.920 akçe, 53.500 adet koyun derisini ise cinsine göre yüzbeş, doksan ve altmış akçeden satarak 4.047.540 akçelik bir gelir elde etmişlerdi (304). Keçi ve koyun derilerinden toplam 5.018.560 akçe girdileri olmuştur ki, bu da 41.821 kuruş 13 para 1 akçe etmektedir. Masraf kaydedilen bu bedel, baş muhâsebeden Uskûdar debbaghânelerine ödenmiştir. Uskûdar debbaghânelerinin bu durumunu Yedikule debbaghâneleri ile kıyasladığımızda, aradaki farkın gayet az olduğunu görürüz (305).

Uskûdar debbaghânesinin miri ihtiyacı karşılayan üretim ve satışlarını üçer aylık periyotlarla gösteren 16 Ramazan 1250 (16 Ocak 1835)'den Gurre-i Rebiyyülahır 1254 (24 Haziran 1838) tarihleri arasındaki tabloyu (306) incelediğimizde, keçi derisini her yıl için 11.799 adet, koyun derisini ise yaklaşık iki yılda bir 2.235 adet olarak devletin ihtiyacını temin için sattığını görmekteyiz. Uskûdar debbagları bu derileri Redif ve Asâkir-i Mansure'ye sattıklarına dair Gurre-i Şevval 1253 ve Gurre-i Muharrem 1254 tarihlerinde kayıt bulunmaktadır (307). Uskûdar debbaghânelerinin mesin üretimi ise, bir nevbette 15.000 adeti bulmaktadır. Gurre-i Rebiyyülahır 1251 tarihinde 15.000 adet üretim yapan Uskûdar debbaghânesi, bir diğer üretimini ise ancak Gurre-i Şevval 1252 tarihinde gerçekleştirebilmiştir (308). Gurre-i Şaban 1254 tarihine kadarki iki yıl gibi uzun bir sürede yeni bir üretime rastlanmamaktadır. İki üretim arası ise onbeş ay sürmektedir.

c- Tophâne Debbaghâneleri:

Tophâne debbaghânelerinin üretim ve satışlarını 16 Ramazan 1250 (16 Ocak 1835)'den Gurre-i Rebiyyülahır 1254 (24 Haziran 1838) tarihine kadarki kayıtları (309) incelediğimizde elde ettiğimiz verilerin hem yetersiz, hem de rakamların çok düşük olduğunu görürüz. Keçi derisinin 1.949 adet, koyun derisinin ise 566 adet olarak kaydedilerek bunların ileriki tarihlerde satıldığını görmekteyiz. Mesinin 5.000 adet olarak üretildiği Tophâne debbaghânelerinin üretim periyodu gösterilmemiştir. Tophâne debbaglarının üretimlerini dikimhâneye sattıklarına dair kayıt bulunmaktadır (310).

303- Ayrıntı için bk. Tablo-8

304- bk. Tablo-9

305- Buradaki miktarlar her iki debbaghânenin bir yıllık kapasitelerini ve satışlarını tam olarak yansıtmamaktadır.

306- bk. Tablo-10

307- Kepeci, Müteferrik, nr.7476; ayrıca bk. Tablo-10

308- Aynı defter

309- Aynı defter

310- Aynı defter; ayrıca bk. Tablo-11

Yedikule debbaghanelerinin 1 Saban 1172 (29 Mart 1759) tarihinden 29 Saban 1177 (4 Mart 1764) tarihine kadarki birer yıllık deri tüketimini gösterir tablodur (311).

Tarih	Deri Cinsi	Adet	Birim Fiyat	Yekân	Toplam Adet	Toplam Yekân
11 Saban 1172– 1 Saban 1173 arası	Keçi	2 008	60	120 480	107 188	1 190 822
	Koyun (yapagılı)	50 175	12	602 100		
	Koyun (tola)	5 909	6	35 454		
		7 110	8	56 880		
		9 718	9	87 462		
		16 687	10	166 870		
		5 618	11	61 798		
	Kuzu	9 963	6	59 778		
1 Saban 1173– 1 Saban 1174 arası	Keçi	----	---	----	115 857	1 127 026
	Koyun (yap.)	46 017	12	552 204		
	Koyun (tola)	9 706	5	48 530		
		8 631	7	60 417		
		9 114	8	72 912		
		17 731	10	177 310		
		13 541	11	148 951		
	Kuzu	11 117	6	66 702		
1 Saban 1174– 1 Saban 1175 arası	Keçi	----	---	----	117 467	1 191 508
	Koyun (yap.)	50 941	12	611 292		
	Koyun (tola)	2 923	5	14 615		
		10 286	7	72 002		
		10 900	8	87 200		
		20 158	10	201 580		
		14 253	11	156 783		
	Kuzu	8 006	6	48 036		
1 Saban 1175– 1 Saban 1176 arası	Keçi	6 226	63	392 238	119 303	1 536 135
	Koyun (yap.)	52 137	12	625 644		
	Koyun (tola)	1 074	5	5 370		
		8 267	6	49 602		
		8 305	8	66 440		
		8 657	9	77 913		
		7 514	10	75 140		
	16 210	11	178 310			
	Kuzu	10 913	6	65 478		
1 Saban 1176– 29 Saban 1177 arası	Keçi	1 531	63	96 453	121 552	1 679 936
	Keçi	6 884	65	447 460		
	Koyun (yap.)	50 239	12	602 868		
	Koyun (tola)	7 205	5	36 025		
		9 216	7	64 512		
		9 634	9	86 706		
		9 751	10	97 510		
	17 170	11	188 870			
	Kuzu	9 922	6	59 532		

TABLO – 5

Yedikule debbaghânesinin Muharrem 1250 – 6 Muharrem 1251 (Mayıs 1834 – 4 Mayıs 1835)

tarhleri arasındaki birer aylık deri satışlarını gösteren tablodur (312).

Tarih	Deri cinsi	Adet	Birim Fiyat (akçe)	Toplam (akçe)	Genel (akçe)	Toplam (kuruş)
Muharrem 1250 (30 gün)	Keçi	391	135	52 785	269 745	2 247.5 15 para
	Koyun (Tola)	3 616	60	216 960		
Safer 1250 (29 gün)	Keçi	498	135	67 230	277 530	2 312.5 10 para
	Koyun (Tola)	3 505	60	210 300		
Rebiyülevvel 1250 (29 gün)	Keçi	600	135	81 000	281 460	2 345.5
	Koyun (Tola)	3 341	60	200 460		
Rebiyülahir 1250 (30 gün)	Keçi	1 091	135	147 285	397 185	3 309.5 15 para
	Koyun- (Tola)	4 165	60	249 900		
Cemazıyelevvel 1250 (29 gün)	Keçi	764	135	103 140	434 310	3 619 10 para
	Karaman	6	105	630		
	Yapagılı	3 014	90	271 260		
	Tola	988	60	59 280		
Cemazıyelahir 1250 (29 gün) (313)	Keçi	633	135	85 455	510 585	4 254.5 15 para
	Karaman	412	105	43 260		
	Yapagılı(ganem)	4 243	90	381 870		
Recep 1250 (30 gün)	Keçi	789	135	106 515	402 705	3 355.5 15 para
	Koyun(yapagılı)	3 291	90	296 190		
Saban 1250 (29 gün)	Keçi	1 041	135	140 535	454 455	3 787 5 para
	Koyun(yapagılı)	3 488	90	313 920		

Ramazan 1250	Keçi	1 426	135	192 510	722 610	6 021.5
(30 gün)	Koyun(yapaglı)	5 890	90	530 100		
Sevval 1250	Keçi	129	135	17 415	603 495	5 029
(29 gün)	Koyun(yapaglı)	6 512	90	586 080		
Zilkade 1250	Keçi	59	135	7 965	380 685	3 172
(30 gün)	Koyun (Tola)	6 212	60	372 720		
Zilhicce 1250	Keçi	45	135	6 075	354 315	2 952
(30 gün)	Koyun (Tola)	5 804	60	348 240		
Muharrem 1251	Keçi	10	135	1 350	64 290	535.5
(6 gün)	Koyun (Tola)	1 049	60	62 940		
Muharrem 1250'den	Keçi	7 476	135	1 009 260	5 153 370	42 944
6 Muharrem 1251	Karaman	418	105	43 890		
İtibarıyla	Yapaglı	26 438	90	2 379 420		
(360 gün)	Tola	28 680	60	1 720 800		

TABLO - 6

312- Kepeci, Kasapbaşı Defteri, nr.7409

313- Defterde bu ayın hesap dokümanı yapılmamış olup, biz bu hesapları Mevkufat

Kalemli 4302 no'lu aynı tarihli defterden hesap ettik ve aynı dönemdeki

Üsküdar debbaghânesi hesaplarıyla karşılaştırdık.

Yedikule debbaghânesinin 16 Ramazan 1250 – Gurre–i Rebiyyülahir 1254

(16 Ocak 1835 – 24 Haziran 1838) tarihleri arasındaki azer aylık

öretim ve satışlarını gösteren tablodur (314).

Tarih	Deri cinsi (adet)	Zimmet (adet)	Öretim (adet)	Satis (adet)
16 Ramazan 1250 itibariyle	Keçi	2 465	----	----
	Koyun	----	----	----
	Mesin	13 935	----	5 170
Gurre–i Muharrem 1251 itibariyle (315)	Keçi	2 465	12 033	4 277
	Koyun	----	2 290	559
	Mesin	8 775	----	3 250
Gurre–i Rebiyyülahir 1251 itibariyle	Keçi	10 221	----	4009 (dikimhâne)
	Koyun	1 731	----	366 (dikimhâne)
	Mesin	5 525	31 000	6938 (dikimhâne)
Gurre–i Recep 1251 itibariyle	Keçi	6 212	----	4 259
	Koyun	1 365	----	482
	Mesin	29 587	----	4 285
Gurre–i Sewal 1251 itibariyle	Keçi	1 953	----	1 696
	Koyun	883	----	283
	Mesin	25 302	----	5 599
Gurre–i Muharrem 1252 itibariyle	Keçi	257	12 033	2 558
	Koyun	600	----	222
	Mesin	19 703	----	5 200
Gurre–i Rebiyyülahir 1252 itibariyle	Keçi	9 732	----	3 893
	Koyun	378	----	148
	Mesin	14 503	----	3 359
Gurre–i Recep 1252 itibariyle	Keçi	5 839	----	5 839
	Koyun	230	----	----
	Mesin	11 144	----	2 850

Gurre-i Sewal 1252 itibariyle	Keçi	---	---	---
	Koyun	230	---	---
	Mesin	8 294	---	2 060
Gurre-i Muharrem 1253 itibariyle	Keçi	---	12 033	---
	Koyun	230	2 290	734
	Mesin	6 234	31 000	5 285
Gurre-i Rebiyyalahir 1253 itibariyle	Keçi	12 033	---	1 982
	Koyun	1 786	---	1 386
	Mesin	31 949	---	2 653
Gurre-i Recep 1253 itibariyle	Keçi	10 051	---	10 051
	Koyun	400	---	---
	Mesin	29 296	---	4 910
Gurre-i Sewal 1253 itibariyle	Keçi	---	---	---
	Koyun	400	---	170
	Mesin	24 386	---	7 720
Gurre-i Muharrem 1254 itibariyle	Keçi	---	---	---
	Koyun	230	---	189
	Mesin	16 666	---	7 865
Gurre-i Rebiyyalahir 1254 itibariyle	Keçi	---	---	---
	Koyun	41	---	---
	Mesin	8 801	---	8 690

TABLO - 7

314- Kepeci, Mâteferrik, nr.7476

315- Gurre-i Muharrem 1251 tarihinde mesinler debbaghânedede zimmete geçirilirken bir önceki tarihte kayıtlı olan 13935 adet mesinden satılan 5170 adet mesin çıkarılırken sehven 8775 olarak yazılmış, bu hata daha sonraki aylara aynen intikâl etmiştir.

Üsküdar debbahânelerinin 1 Saban 1172 (29 Mart 1759) tarihinden 29 Saban 1177 (4 Mart 1764) tarihine kadarki birer yıllık deri tüketimini gösterir tablodur (316).

Tarih	Deri Cinsi	Adet	Birim Fiyat	Yekân	Toplam Adet	Toplam Yekân
1 Saban 1172– 1 Saban 1173 arasi	Koyun (yap.)	22 050	12	264 600	22 050	264 600
	Koyun (tola)	----	----	----		
	Kuzu	----	---	----		
1 Saban 1173– 1 Saban 1174 arasi	Koyun (yap.)	22 500	12	270 000	53 233	543 452
	Koyun (tola)	4 050	5	20 250		
		4 350	7	30 450		
		4 500	8	36 000		
		8 876	10	88 760		
	8 850	11	97 350			
	Kuzu	107	6	642		
1 Saban 1174– 1 Saban 1175 arasi	Koyun (yap.)	21 082	12	252 984	48 925	512 216
	Koyun (tola)	1 130	5	5 650		
		5	6	30		
		4 350	7	30 450		
		4 500	8	36 000		
		8 881	10	88 810		
	8 886	11	97 746			
	Kuzu	91	6	546		
1 Saban 1175– 1 Saban 1176 arasi	Koyun (yap.)	26 100	12	313 200	53 036	558 887
	Koyun (tola)	450	5	2 250		
		4 147	6	24 882		
		4 512	8	36 096		
		4 357	9	39 213		
		4 509	10	45 090		
	8 878	11	97 658			
	Kuzu	83	6	498		
1 Saban 1176– 29 Saban 1177 arasi	Koyun (yap.)	27 900	12	334 800	54 089	572 539
	Koyun (tola)	3 150	5	15 750		
		4 500	7	31 500		
		4 350	9	39 150		
		4 500	10	45 000		
	9 641	11	106 051			
	Kuzu	48	6	288		

TABLO – 8

Üsküdar debbaghânesinin Muharrem 1250 – 6 Muharrem 1251 (Mayıs 1834 – 4 Mayıs 1835)

tarihleri arasındaki birer aylık deri satışlarını gösteren tablodur (317).

Tarih	Deri cinsi	Adet	Birim	Toplam (akçe)	Genel (akçe)	Toplam (kuruş)
			Fiyat (akçe)			
Muharrem 1250 (30 gün)	Keçi	354	135	47 790	217 650	1 813,5
	Koyun	2 831	60	169 860		10 para
Safer 1250 (29 gün)	Keçi	496	135	66 960	239 280	1 994
	Koyun	2 872	60	172 320		
Rebiyyülevvel 1250 (29 gün)	Keçi	578	135	78 030	254 430	2 120
	Koyun	2 940	60	176 400		10 para
Rebiyyülahır 1250 (30 gün) (318)	Keçi	1 086	135	146 610	373 470	3 112
	Koyun	3 781	60	226 860		10 para
Cemaziyevvel 1250 (29 gün)	Keçi	482	135	65 070	431 640	3 597
	Karaman	60	105	6 300		
	Yapagılı	3 343	90	300 870		
Cemaziyelahır 1250 (29 gün) (313)	Tola	990	60	59 400	332 580	2 771,5
	Keçi	258	135	34 830		
	Karaman	320	105	33 600		
Recep 1250 (30 gün)	Yapagılı	2 935	90	264 150	487 530	4 062,5
	Keçi	910	135	122 850		10 para
Saban 1250 (29 gün)	Koyun	4 052	90	364 680	552 195	4 601,5
	Keçi	1 229	135	165 915		5 para
	Koyun	4 292	90	386 280		
	Keçi					

Ramazan 1250 (30 g�n)	Keçi	1 646	135	222 210	794 160	6 618
	Koyun	6 355	90	571 950		
Sevval 1250 (29 g�n)	Keçi	81	135	10 935	584 325	4 869
	Koyun	6 371	90	573 390		
Zilkade 1250 (30 g�n)	Keçi	11	135	1 485	339 645	2 830
	Koyun	5 636	60	338 160		
Zilhicce 1250 (30 g�n)	Keçi	57	135	7 695	340 335	2 836
	Koyun	5 544	60	332 640		
Muharrem 1251 (6 g�n)	Keçi	4	135	540	71 220	593.5
	Koyun	1 178	60	70 680		
Muharrem 1250'den 6 Muharrem 1251'e kadar (360 g�n)	Keçi	7 192	135	970 920	5 018 460	41 820.5
	Karaman	380	105	39 900		
	Yapaglı	27 348	90	2 461 320		
	Tota	25 772	60	1 546 320		

TABLO – 9

317– Kepeci, Kasapbaşı Defteri, nr.7409

318– Rebiyyulahir 1250 tarihinin hesapları yapılırken yarım kurus fazla kayıtlı edilmiştir.

Ösködar debbaghānesinin 16 Ramazan 1250 – Gurre–i Rebiyyālahir 1254 (16 Ocak 1835–
24 Haziran 1838) tarihleri arasındaki öçer aylık üretim ve satışlarını gösteren tablodur (319).

Tarih	Deri cinsi (adet)	Zimmet (adet)	Üretim (adet)	Satış (adet)
Gurre–i Muharrem 1251 itibariyle (315)	Keçi	263	11 799	1 382
	Koyun	48	2 235	522
	Mesin	7 851	---	2 120
Gurre–i Rebiyyālahir 1251 itibariyle	Keçi	10 680	---	3 089
	Koyun	1 761	---	94
	Mesin	5 731	15 000	4 514
Gurre–i Recep 1251 itibariyle	Keçi	7 591	---	2 795
	Koyun	1 667	---	200
	Mesin	16 217	---	2 680
Gurre–i Seval 1251 itibariyle	Keçi	4 796	---	3 548
	Koyun	1 467	---	597
	Mesin	13 537	---	3 160
Gurre–i Muharrem 1252 itibariyle	Keçi	1 248	11 799	1 318
	Koyun	870	---	395
	Mesin	10 377	---	3 130
Gurre–i Rebiyyālahir 1252 itibariyle	Keçi	11 729	---	2 094
	Koyun	475	---	382
	Mesin	7 247	---	3 329
Gurre–i Recep 1252 itibariyle	Keçi	9 635	---	825
	Koyun	93	---	---
	Mesin	3 918	---	3 170
Gurre–i Seval 1252 itibariyle (320)	Keçi	8 710	11 799	3 973
	Koyun	93	2 235	200
	Mesin	748	15 000	1 130
Gurre–i Muharrem 1253 itibariyle	Keçi	16 536	---	200
	Koyun	2 186	---	354
	Mesin	14 618	---	2 190
Gurre–i Rebiyyālahir 1253 itibariyle	Keçi	16 336	---	2 409
	Koyun	1 828	---	625
	Mesin	12 428	---	1 400
Gurre–i Recep 1253 itibariyle	Keçi	13 927	---	2 010
	Koyun	1 203	---	---
	Mesin	11 028	---	3 360

Gurre-i Seval 1253 itibariyle	Keçi	11 917	---	1 463
	Koyun	1 203	---	401 *
	Mesin	7 668	---	3 930
Gurre-i Muharrem 1254 itibariyle	Keçi	10 454	---	7 618 **
	Koyun	802	---	768
	Mesin	3 738	---	2 540
Gurre-i Rebiyyelahir 1254 itibariyle	Keçi	2 836	---	2 835
	Koyun	34	---	583
	Mesin	1 198	---	4 350
Gurre-i Recep 1254 itibariyle	Keçi	---	---	950
	Koyun	---	---	---
	Mesin	---	---	2 030
Gurre-i Saban 1254 itibariyle	Keçi	---	---	1 200
	Koyun	---	---	---
	Mesin	---	---	2 030

TABLO - 10

* Mansure için satıldı.

** 1532 adet mansure için

4500 adet Rediflere

1586 adet Yedikule

319- Kepeci, Mâteferrik, nr.7476

320- Gurre-i Recep 1251 tarihli hesasapta 9635 adet keçi derisinden satılan 825 adet çıkarılınca 8810 adet keçi derisi kalması lazım gelirken muhtemelen katip sehven 8720 adet olarak daha sonraki Gurre-i i Seval 1252 tarihli hesaba geçmiş ve bu hata daha sonraki dönemlerin kayıtlarına aynen yansimistir.

Tophane Debbaghânesinin 16 Ramazan 1250 – Gurre–I Reblyyalahr 1254
(16 Ocak 1835 – 24 Haziran 1838) tarihleri arasındaki üretim ve satışlarını
gösteren tablodur (321).

Tarih	Deri Cinsi (adet)	Zimmet (adet)	Üretim (adet)	Satış (adet)
16 Ramazan 1250 İtibarıyla	Keçi	---	1 949	854
	Koyun	56	566	300
	Meslin	152	---	152
Gurre–I Reblyyalahr 1251 İtibarıyla	Keçi	1 095	---	773
	Koyun	322	---	279
	Meslin	---	5 000	487
Gurre–I Recep 1251 İtibarıyla	Keçi	322	---	430
	Koyun	43	---	100
	Meslin	4 513	---	911 *
Gurre–I Reblyyalahr 1254 İtibarıyla	Keçi	---	---	1 294 **
	Koyun	---	---	100 ***
	Meslin	---	---	763 ****

TABLO – 11

* 843 (sade) + 68 (karaman) = 911.

** dikimhâneye

*** dikimhâneye

**** dikimhâneye

E- DEBBAĞ YÖNETİCİLERİNİN HUKUKİ STATÜLERİ VE TAYİNLERİ

Esnâf birliklerinin kendi aralarında toplanıp, meclis olarak kullandıkları ve mal alım satımının yapıldığı, üretim ve ham maddelerin depolandığı yere, XVII.yüzyılın ortalarından itibaren lonca denmekteydi. Daha önceki devirlerde de aynı fonksiyonu gören bu yerlere lonca denmezken, XVII. asrın ortalarından itibaren lonca ismi ile anılmaya başlamıştı (322).

Ekonomik açıdan bir nevi borsa özelliği taşıyan loncalar, idâri açıdan da meclis niteliğinde idi. Esnâf ileri gelenleri burada oturum yaparlardı, esnâf içi anlaşmazlıkları ve yönetici tayini ile ilgili teklifleri burada görüşürlerdi. Her esnâf grubunun loncası ayrı ayrı idi. "Ehl-i hibre ve ehl-i vukuf" denilen ilk yönetici grup ihtiyar heyeti idi.

Debbağlar loncası içinde seçkin ustalar arasından seçilen ihtiyar heyeti, muteber sınıfı oluşturmaktaydı. Bunlara müsin, ihtiyar ustalar ve ihtiyar iş erleri, ileri gelenler ve esnâfın muteberânı gibi isimler verilirdi (323). Bu seçkin ustaların diğer ustalardan itibârlı duruma olmasına karşılık resmi bir nitelik taşımaması da dikkate alınmalıdır (324). İhtiyar heyetinin yaptığı en önemli işler arasında, lonca yöneticisine resmi makamlarla ilişkisinde yardımcı olmak, ayrıca debbağlar loncasında oluşan kamuoyunun fikirlerini lonca yöneticilerine ve resmi makamlara iletmede aracılık ettiğini sayabiliriz (325). Bunlardan başka devletin esnâfın, uymasını istediği bir kısım kararlara - özellikle üretimde standardı koruma gibi - uyup uyulmadığını kontrolde ve kararların uygulanmasında ihtiyar heyeti denetim yetkisine sahip idi (326).

Debbağ esnâfının yöneticileri, debbağ esnâfının yaşlı, tecrübeli ve sevilen ustaları tarafından devlete teklif edilir, devlet de bu teklifleri değerlendirerek uygun görülmesi halinde berât veya ferman göndererek bu seçimi hukukileştirirdi (327).

Debbağ esnâfının en büyük ve önemli yöneticisi ve debbağlar loncasının başkanı kethüdâ idi. Kethüdalık mercii lonca ile hükümet arasında arabuluculuk görevini üstlenen önemli bir idâri görevdi. Kethüda genellikle lonca mensupları tarafından resmi bir

322- Bu mesele ile ilgili görüşler için (bk.Ahmet Kala, "Ahiligin XIX. Asrın ilk Yarısına Kadar Esnaf Teşkilatı Üzerindeki izleri", TOBB, 5 Kasım 1988, Ankara'da verilen tebliği; Gabriel Baer, "Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçin Önemi", (Tercüme Sami Ferliel), A.U.DTCF, Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara 1970-1974, VIII-XII, S.14-23, s.106)

323- Baer, Aynı makale, s.106

324- Aynı makale, s.107

325- Aynı yer

326- Ergin, Umur-ı Belediye, s.559

327- AE, Ahmet III, nr.1836

seçim yapılmadan devlet tâyin eder, daha sonra da kadılar kethüdânın atanmasını onaylardı. Atandığına dair bir berât veya kadının hücceti verilirdi (328). Hükümet, kethüdânın görevlerini etkili bir biçimde yapabilmesi için esnâfın bu şahsı sevmesi ve güven duymasına büyük önem verirdi. Bunun için daima kethüdâ atamalarında lonca esrâfının tavsiyesini dikkate alırdı (329). Hükümet, esnâf işlerinin nizâma uygun olarak görülebilmesi için, tâyin ettiği kethüdâların kurallara uyduğu müddetçe görevini sürdürmesini isterdi. Şayet kurallara uymaz ise, görevine son verilirdi (330). 25 Zilhicce 1138 (24 Ağustos 1726) tarihinde Yedikule debbâğlarının kethüdâsı olan İsmail'in kendi halinde olmadığı, narhı değiştirdiği, celep esnâfının zarara uğramasına sebebiyet verdiği, iftira ve fesatlarından şikâyet edilmesi üzerine, kethüdâ İsmail görevden alınmış ve esnâfın tavsiyesi üzerine Seyyid Ahmet kethüdâ tâyin edilmişti (331). Aynı şekilde debbâğ esnâfı kethüdâlarının suistimâli hakkında Evâsıt-ı Şevval 1104 (19 Haziran 1693) ve Evâsıt-ı Cemâziyelahir 1101 (26 Mart 1690) tarihlerinde debbâğ esnâfı ustaları, hükümete arzuhal sunarak şikâyetçi olmuşlardı. Bu şikâyetlerinde kethüdâları olan sipahi Mehmet'in zenginlerle anlaşarak, kasaplardan alınan deri başına bir miktar haraç aldığına ve "sıkıntı anına" diyerekten esnâftan senede üç yük akçe toplayıp, bu paraları zengin kimselere vererek esnâfı sıkıntıya soktuğu belirtilmiş, bunların önüne geçilmesi istenmişti. İstanbul kaymakamı ve kadılarına yazılan hükümde; bu haksızlığın giderilmesi emredilerek suistimâl önlenmişti (332).

Debbâğ esnâfı içerisinde kethüdâdan sonra ikinci sırada yiğit başılar mevcuttu. Yiğitbaşılar lonca ile ilgili her konuda kethüdâya yardım ederlerdi (333). Kethüdâ ile esnâf mensupları arasında aracılık görevini bunlar üstlenirdi. Yiğitbaşı, debbâğ esnâfı arasından, esnâfın oyları ile seçilirdi. Seçilen bu kimselerin resmî makamlarca onaylanması da gerekiyordu (334). Esnâfın hoşlanmadığı veya sonradan suistimâli görülen bir yiğitbaşı, esnâfın resmî makamlara yapacakları haklı itiraz ile değiştirilirdi. 18 Cemâziyelevvel 1022 (6 Temmuz 1613) tarihinde Yedikule debbâğları, Divân-ı Humâyun'a verdikleri arzuhal'de kimlerin kethüdâ ve yiğitbaşı tâyin edileceği, "kadimü'l-eyyâmdan üstâd-ı kâmil ve âdet-i kadim üzere amm olub, pir ve ihtiyar olanlardan birisi kethüdâ ve birisi dahi yiğitbaşı nasb ve ta'yin olunur" gibi ifâdelerle belirtilmişti (335). Bu ifâdelere göre, debbâğ esnâfı yöneticilerinin eskiden beri güvenilir, yaşca olgun ve işinde mâhir olmaları göz önünde bulundurulmuştu. Aynı belgede Topal Mehmet isimli serli bir insanın Yedikule debbâğlarına

328- C.Belediye, nr.5650

329- Baer, aynı makale, s.116

330- Baer, aynı makale, s.115

331- İKM, nr.24, vr.40.a

332- MD, nr.99. s.113, h.360; nr.104, s.378

333- Şevket Pamuk, 100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisâdi Tarihi 1500-1914, İstanbul 1988, s.69

334- Baer, aynı makale, s.110

335- Kepeci, DHK, nr.71, s.378

yiğitbaşı tâyin edildiği ve esnâfa zulmettiği belirtilerek bunun önüne geçilmesi istenmişti (336). Esnâfın nizâmını bozan ve devlete zararı dokunan yöneticilerin uyarılmalarına rağmen kânun dışı hareketleri hâlâ devam ederse bunlar sürgün, ta`zir gibi (337) cezâlarla cezâlandırılırlardı.

Debbağ esnâfının itibârını diğer esnâflara karşı koruyan en önemli faktör olarak, "ahibaba" denen görevlinin daima debbağlardan seçilmiş olmasıdır. Ahi teşkilâtı modelinin, Osmanlı esnâf teşkilâtı üzerinde her zaman etkili olduğunu görüyoruz. Mesela, XIX.yüzyılın ilk yarısında dahi ahiliğin etkisini -ahibabaların bazı esnâf birliklerinin başında esnâf âmiri olarak görmekteyiz (338). Ahibabalık makamı Osmanlı esnâf teşekkülünde çok önemli bir makamdı. Kırşehir'deki Ahi Evren Zâviye'sine zâviyedarlık yapan şeyhe ahibaba ünvanı verilirdi (339). Bu şeyh Osmanlı devletindeki debbağ loncalarının hâmisî olup, gerek debbağlara, gerekse diğer esnâf loncalarına kendisinin vekili olarak "ahibabalar" tâyin ederdi (340). Ahi Evren Tekke'sine berât-ı askeri ile zâviyedar olan şeyhler, imparatorluk bünyesindeki ehl-i sanâyii ve debbağ esnâfının şeyhleri olduklarından ahi teşkilâtının geleneklerini icrâ eder ve yılda bir kez yapılan törenlerde başkanlık yaparak dua ederdi (341). Bu törenlerde zâviyenin tamirâtı ve zâviyedeki misafirlerinin yeme, içme gibi ihtiyaçlarının karşılanması için âidat ödenirdi (342). Fakat bu âidat resmi olarak tâyin edilen bir âidat olmayıp, esnâfın merhameten verdikleri sadaka olduğu belirtilerek, Evâil-i Cemâziyelahir 1197 (8 Mayıs 1783) tarihinde görülen davada, şeyh bu gibi hareketten men edilmişti (343).

Istanbul'daki her bir debbağ grubunun bir ahibabası vardı. Bu ahibabalar Kırşehir'deki ahibabanın vekili sayılırlardı. Bu ahibabalar, esnâfın işlerini ve anlaşmazlıklarını çözümlenmede yardımcı olurlardı. Esnâfın işlerini gerek yaşlılık, gerekse hastalık sebepleri ile yeterince göremeyen ahibaba ya kendi isteği ile veyâ debbağ esnâfının ileri gelenlerinin teklifi ile

336- Aynı yer

337- C.Belediye, nr.5650

338- Kala, "Ahiliğin İzleri"

339- Baer, aynı makale, s.114

340- Süreyya Faruqi, Towns and Townsmen The Ottoman Empire, Cambridge 1984, s.167; Franz Taeschner, "İslam Ortacağında Fütüvve Teşkilatı", (Tercüme Fikret İşıltan), İktisat Fakültesi Mecmuası, İstanbul 1955, XV, s.24

341- C.İktisat, nr.1750 (1258 tarihli bu vesikada ahibaba denen zâviyedârların esnâfın şeyhi olduğundan başka "esnâf-ı merkumenin gerek duacı, ahibaba ve gerek kethüdâ, yiğitbaşı, üstad ve halifelerinin icâzet ve inâbeti hususları mârifetleri ile ru'yet olunduğu" belirtilmişti); İlhan Şahin, "Ahi Evren Vakfiyesi ve Vakıflarına Dair", TAD, İstanbul 1985, S.1, s.340

342- C.İktisat, nr.1922

343- İAD., nr.10, s.252

görevden alınarak, yerine esnâfın uygun gördüğü bir kimse tâyin edilirdi (344). Görevlerinde suistimali bulunan ve yetkilerini kötüye kullanan ahibabalar hakkında da yapılan şikâyetler dikkate alınarak gerekli düzenlemeler ve hukuki müdâhaleler devlet tarafından yapılırdı. 25 Zilhicce 1138 (24 Ağustos 1726) tarihinde Yedikule debbağlarının ahibabası olan İmam Musa'nın, narhı değıştirdiğı tespit edilerek görevden alınmış (345), esnâfın teklifi üzerine ahibabalık görevi 24 Safer 1139 (21 Ekim 1726) tarihinde Abdullah b. Mustafa'ya verilmişti (346).

Debbağ esnâfının yöneticilerinden birisi de şeyhtir. Bu şeyhlerin esnâf içinde mânevi bir otoritesi ve dini etkileri var idi. Bu şeyhler de debbağ esnâfı içerisinde yetişir ve debbağlıkla meşgul olurdu (347). Gurre-i Cemâziyelevvel 1219 (8 Ağustos 1804) tarihinde Uşak debbağ esnâfının şeyhi olan Seyyit Ahmet, ihtirâsından dolayı, lök siyah sahtiyanı çürük ve düşük kalitede imâl ederek, diğ er esnâfın da kaliteyi bozmasına müsaade ettiğı tespit edilmesi üzerine Seyyit Ahmet, şeyhlik makamından padişah irâdesi ile uzaklaştırılarak, kale hapsine konmuş, yerine de esnâfın güvendiğı Mehmet'in tâyin edilmesi emredilmişti (348).

Debbağ esnâfı içerisinde bir de kâtiplik memuriyetine rastlıyoruz. Kâtipler esnâf içinden, esnâfın işini iyi bilen kimselerden seçilirdi. 8 Rebiyyülahır 1127 (13 Nisan 1715) tarihinde tâyin edilmeden kâtip olan İsmail Mustafa'nın vefat etmesi üzerine boşalan katipliğe, debbağ esnâfı yöneticilerinin tavsiye ve teklifi üzerine Molla Mehmet tâyin edilerek berâtı verilmişti (349).

Debbağ esnâfı içerisinde bir diğ er memuriyet de sayıcılık idi. Sayıcılar, lonca yerinde gerek selhhânelerden, gerekse dışardan getirilen derileri sayar ve esnâf arasında hisselerine göre dağıtırdı. Uygunuzluğu tespit edilen ve dağıtım esnâsında adâleti gözetmeyen bir sayıcı, debbağ yöneticilerinin şikâyeti üzerine görevden alınır ve yerine işin ehli olan bir diğ eri tâyin edilirdi. Nitekim 13 Rebiyyülahır 934 (6 Ocak 1528) tarihinde sayıcı İlyas'ın adâletsizliğı tespit edilerek yerine işin ehli olan Hacı Yusuf atanmıştı (350).

344- Yelmen, "Fermanlar Konuşuyor", Deri Dergisi, Aralık 1984, s.12-13

345- İKM, nr.24, vr.40a

346- Aynı defter, vr.55b

347- C.Belediye, nr.1230

348- Aynı vesika

349- AE, Ahmet III, nr.1836

350- İE, Dahiliye, nr.20, s.79,90

F- DEBBAĞLARIN ÇEŞİTLİ ESNAF İLE OLAN İLİŞKİLERİ

Osmanlı ticâri hayatında, esnâfın birbirleriyle olan ilişkileri sıkı sıkıya kontrol edilmiştir. Sağlam ilişkilerin oluşturulabilmesi için de bünyeye en uygun konular vaz` edilmiştir.

Gelenekçi yapıya sadık kalan Osmanlı Devleti, gelişen şartlara rağmen, esnâfın nizâmını değiştirmek yerine eskiyi muhafaza edip, yalnızca günün şartları içinde ta`dil cihetine gitmiştir.

Her esnâf grubunun imâlât ve ticâreti gereği, hangi esnâf grubu ile münâsebetinin olduğu ve hammaddeyi kimlerden ve nerelerden temin edip, işlediği mâmulü ise kimlere ve hangi şartlarda nerelerde satacağı, fiyatının ise ne kadar olacağı ... vs. gibi pek çok meselenin kânunlarla belirlendiği Osmanlı Devletinde; kânun ve geleneklere bağıllık ve kânunların üstünlüğü hiç bir zaman tartışılmazdı.

Devletin esnâf arası anlaşmazlıkları, kânunların gölgesi altında uzlaştırma gayreti gözetmesi, müdâhaleci ve taraf olmaktan çok, bir temyiz ve hakem görevi görmesi; esnâf arası münâsebetlerin sağlıklı ve uzun bir süre yaşamasını temin etmiştir.

Bu kısa girişten sonra debbağ esnâfının çeşitli esnâf ile olan ilişkilerine geçebiliriz.

1- KEÇECİ ESNAFI

Debbağ esnâfının sıkıca ilişki içerisinde bulunduğu esnâf grubundan birisi de keçeci esnâfı idi. Keçeci esnâfı ile ilişkiler homojen bir yapı oluşturmaktadır.

Keçeci esnâfı, ürettikleri keçelerin ana malzemesi olan yün ve yapağıları, debbağ esnâfından temin etmekte idiler. Malzemenin bu yolla temini, İstanbul'un fethinden (351) inhisârın kaldırılmasına kadar (352) devam etmiştir. Inhisâr sisteminde malzemenin türü nerelere satılacağı açıkça belirlenmiş idi (354).

Bu sistemin gereklerine açıkça uyulmadığı taktirde emirlere karşı gelindiği ve nizâmı bozduğu gerekçesiyle suçlu bulunur ve haklarında gerekli kânuni işlem yapılarak gereken cezâlar uygulanır ve kânunlara uygun davranmaları sağlanırdı (354).

-
- 351- C.Belediye, nr.6366
352- HH, nr.30566
353- İAD, nr.3, s.371
354- C.İktisat, nr.440

Keçeci esnâfı; ürettiği keçeyi devlete "miri fiyat"tan satardı. Bunda keçenin stratejik malzeme olması daima ön planda tutulurdu.

Keçeci esnâfı, debbaglardan satın aldıkları boz (355) ve azman (366) tâbir edilen yün ve yapağılar ile, Tersâne, Cebehâne, Tophâne, Mehterhâne, Buzhâne, Humbarahâne ve İstabl-ı Amire ocaklarının keçe ihtiyâcını karşılayan keçeci esnâfı, bunlardan artan üretimlerini ihtiyâcı olan halka piyasa fiyatından satılabilirlerdi (358).

Keçeci esnâfı, üretimlerinin ana maddesi olan yün ve yapağıyı, her zaman aynı kolaylıkla temin edemiyorlardı. Muhtelif tarihlerde debbag esnâfı keçeci esnâfı ile arasında yapağı temini hususunda ihtilâflar meydana gelmiş ve davalar görülmüştür.

İstanbul'daki keçeci tâifesine; İstanbul, Uskûdar, Galata ve Eyüp kazâlarında kesilen koyun ve keçi derilerinin yün ve yapağıları, debbag esnâfı tarafından satılır iken (359), kânuna aykırı olarak 8 Muharrem 1178 (2 Nisan 1773) tarihinde Galata'da yorgancılıkla meşgul olan Halil b.Osman ve Mehmet b.Halil isimli şahıslar, koyun derilerinin üzerindeki yolma (360) ta`bir edilen yapağıları kasapları kandırarak gizlice satın almışlar ve mahzenlere depolamışlardı. Bu durum fiyat artışına sebep olmuş ve yapağı temininde güçlük çekilmişti (361). Debbaglara tahsis edilen bu malzemenin başkaları tarafından gizlice alınması, debbagların gelir kaybetmesine sebep olduğu için şikâyet etmişlerdir.

Debbag esnâfının da zaman zaman kânunları ihlâl ettiği vâki idi. Nitekim, Evâil-i Recep 1168 (23 Nisan 1755) tarihinde bir kısım debbagin yün ve yapağıyı toplayıp, depoladıkları ve bunları piyasa değerinden fazlaya Yahudi ve Bitpazarı'ndaki döşekçilere satarak, keçeci esnâfına sıkıntı verdikleri bildirilmiştir. Bu durumun önlenmesini isteyen keçeci esnâfına, 1168 (1755) tarihli hükm-i şerif verilmiş ve Sultan Mustafa zamanında Evâhir-i Cemâziyelevvel 1171 (12 Şubat 1758) ve Evâsıt-ı Şevval 1188 (25 Aralık 1774) tarihlerinde de aynı hükm-i şerif yenilenerek, kendilerine sıkıntı veren durum önlenmişti (362).

-
- 355- Boz, bir cins yün ve yapağıya verilen addır. Orta kalitededir (bk. C.Belediye, nr.6366).
- 356- Azman, bir cins yün ve yapağıya verilen isimdir. En iyi kalitesidir (bk. C.Belediye, nr.6366).
- 357- Aynı vesika
- 358- C.İktisat, nr.440
- 359- Aynı vesika
- 360- "Koyunların uzayan yünleri kırılmadan ve yolunmadan selhhânelerde kesildikten sonra debbagların eline geçerse buna yolma tâbir edilir." (bk. İKM, nr.36, vr.35b)
- 361- Aynı yer
- 362- İAD, nr.3, s.371; nr.4, s.254; nr.8, s.214

Yedikule debbağları eskiden beri kasaplardan satın aldıkları yapağıdan azman tâbir edilen cinsi, keçecilere, yumuşak tâbir edilen cinsi ise çuka tüccarı olan yahudilere satarlardı (363). Keçeciler bu duruma itirâz ederek, "yapağının tamamını piyasa fiyatından aşağıya alırız" demeleri üzerine, Yedikule debbağ yöneticileri ile keçeci esnâfı yöneticileri Evâil-i Cemâziyelahir 1168 (25 Mart 1755) tarihinde mahkemede dava edildiler. Mahkemede keçeci esnâfı yapağuların kendilerine ait esyâ olduğundan, başkalarına satılmayıp, piyasa fiyatı üzerinden kendilerine satılması gerektiğini söylemeleri üzerine debbağ esnâfı, eskiden azman denilen yapağıyı, piyasa fiyatından keçeciler satın alıp, yumuşak adı verilen yapağıyı ise çuka tüccarı olan yahudilere satarlardı, keçeciler buna itirâz ederek, yapağuların yalnızca kendilerine satılabileceğini ve istedikleri zaman satın alıp, satın aldıktan sonra bedelini de istedikleri zaman ödeyeceklerini bildirdiler. Bu durumun kendilerine sıkıntı verdiğini ve tüccârın ise; değerinden pesin para ile alabileceklerini söylemeleri üzerine, şâyet keçeciler, debbağların biriken yapağularını satın almakta gecikirlerse yapağuların başkalarına satılmasına keçecilerin müdâhale etmemeleri kararlaştırılarak Sultan Mahmut zamanında 1143 yılının Cemâziyelahir (Aralık 1730)'ında nizâma bağlandı (364) Aynı mesele ile ilgili olarak, istek üzerine Sultan Mustafa zamanında Evâil-i Recep 1171 (21 Mart 1758)'de (365) ve Evâil-i Rebiyyülahır 1189 (11 Haziran 1775)'da ayrıca 1143 (1730) yılında verilen hüküm tecdid edilmiştir.

Debbağ esnâfı ile keçeci esnâfı arasında yün ve yapağı fiyatından kaynaklanan anlaşmazlıklar meydana gelmiş ve bu anlaşmazlıklar mahkemede her iki tarafın ifâdeleri alınarak çözüme kavuşturulmuştur.

3 Rebiyyülevvel 1204 (22 Kasım 1789) tarihinde keçeci esnâfı ile debbağ esnâfı yün ve yapağı fiyatında anlaşamayarak mahkemelik olmuşlardır. Eskiden yapağının bir vukiyyesini on akçeden alan keçeci esnâfı, kendi rızalarıyla dört akçe zam yaparak ondört akçeden alıyorlardı. Fakat kasaplar debbağlara sattıkları hayvan derilerinin eski fiyatına zam yapınca, debbağ esnâfı da yün ve yapağının fiyatına zam yaparak bir vukiyyesine 7 para istemişlerdir. Keçecilerin bu zama kabul etmeyip, eskiden olduğu gibi ondört akçeden almak istemeleri üzerine mahkemelik olup, dava görülmüştür. Debbağ esnâfı keçeci esnâfı ile her vukiyye için yedi paraya pazarlık yapıldığını, fakat devlet ihtiyâcını bahâne eden keçeci esnâfının pazarlıktan vazgeçtiklerini ve debbağlardan zorla aldıkları yapağularını ise, devlet ihtiyâcı için imâl etmeyerek debbağlara zarar verdiklerini iddia edip, uygun görülmesi halinde ise miri ihtiyâcı kendileri karşılayıp, kalan yün ve yapağularını ise günün şartına göre piyasa üzerinden satmayı talep etmişlerdir. Keçeci esnâfı bu teklifi uygun bulmuş ve bu teklif her iki esnâf arasında kânun ve nizâm

363- C.İktisat, nr.440; İAD, nr.3, s.360

364- İAD, nr.3, s.360

365- İAD, nr.4, s.277

kabul edilmiştir. Bu mevzu ile alakalı daha önceki kayıtlı olan hükümler iptal edilerek, miri için gerekli keçeleri bundan böyle debbağ esnâfı karşılayacak ve artan yün ve yapağıları da diledikleri kimselere satabileceklerdi (366). Bu nizâm debbağ esnâfına 1223 (1808) senesinde culûs sebebiyle yenilenerek yeniden verilmiştir (367).

3 Rabiyyülevvel 1204 (22 Kasım 1789) tarihinde usul tutulan bu keyfiyet, keçeci esnâfının fakirleşmesi ve geçimlerini temin etmekte zorluk çekmeleri üzerine, hallerine acındığından kaldırılarak, devletin ihtiyacı olan keçelerin üretimine her sene ne kadar yapağı gidiyorsa, miri fiyat olan vukiyyesi oniki paradan keçeci esnâfına verilmesi ve şâyet fazla talep ederlerse, fazlasını ise debbağlar isterlerse piyasa fiyatından vermeleri tekrar usul ve nizâm olmuştur (368).

Debbağ esnâfı ile keçeci esnâfı aralarında yapağının miri fiyatı olarak oniki paraya anlaşmalarına rağmen, keçeci esnâfının yapağıları, vukiyyesi oniki paradan alıp, tüccâra fazla fiyâta satmalarına karşı çıkan debbağ esnâfı yapağının vukiyyesini altmışaltı akçeye çıkarmıştır. Bu duruma razı olmayan keçeci esnâfı, debbağların itirâz ettikleri hususu garanti etmeleri üzerine yapağıyı tekrar oniki paradan satın almaya başlamışlardı (369).

Istanbul'da, İstanbul'un fethinden bu ana kadar Atpazarı'nda yirmi adet, Yenibahçe'de ise on adet olmak üzere toplam otuz adet keçeci dükkanı mevcuttu (370). Kasaplar kestikleri hayvanların derilerini debbağlara verir, onlarda derilerin üzerindeki yün ve yapağıları keçeci esnâfına verirlerdi. Tüccar, yahudi, muhtekir ve Bitpazarı'ndaki döşekçilere veremezlerdi (371). Debbağlar yün ve yapağıları satarken devletin belirlediği fiyâttan fazla ve eksik satamazlardı (372). Keçeci esnâfı, aldıkları yün ve yapağılar ile devletin ihtiyacını karşılayıp, miri fiyat üzerinden devlete satarlardı. Bu durum keçeciler ile debbağlar arasında değişmeyen bir kural idi (373).

Yedikule hâricindeki selhâneler önceden yanmış olduğundan kasaplar kestikleri hayvanların yün ve yapağılarını kânunsuz olarak alıp, mahzenlerde saklayarak gizlice muhtekirlere fazla fiyâttan satıyorlardı. Bu durum ise devletin ihtiyacı olan keçenin temin edilememesine ve keçeci esnâfının sıkıntıya düşmesine sebep oluyordu. Bunun için kasapların kestikleri hayvanların yün ve yapağılarını eskiden olduğu gibi debbağlara

366- C.Belediye, nr.6366

367- C.İktisat, nr.440

368- Aynı vesika

369- Aynı vesika

370- Aynı vesika

371- Aynı vesika

372- Aynı vesika

373- Aynı vesika

vermesi, debbagların da keçecilere verip başkalarına satmaması gerekiyordu (374).

Debbag esnâfının aldıkları derilerin yün ve yapağısı boz, azman ve yumuşak olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Yumuşak tâbir edileni debbag esnâfı, istediği esnâfa satmakta serbestti. Boz ve azman cinsinin, iki adet boz ve bir adet azman olmak üzere vukiyyesini devletin tâyin ettiği miri fiyat üzerinden, devletin ihtiyâcını karşılamak üzere keçecileri, artanını da narh üzerinden dilediklerine satabilirlerdi (375).

Debbag esnâfı otuz adet keçe imâlathânesinin istihkâkı olan yapağıyı otuz pay üzerinden aralarında şu şekilde paylaşmışlardı:

13 paya isâbet eden yapağıyı	Yedikule debbagları,
6 " " " "	Eyüp "
1 " " " "	Kasımpaşa "
3 " " " "	Tophâne "
7 " " " "	Üsküdar "

karşılacakları (376).

Külahcı ve keçeci esnâfının debbaglar ile aralarında mesele çıkması halinde eskiden olduğu gibi külahcı esnâfına kuzu yünleri, keçeci esnâfına da koyun, keçi yün ve yapağıları satılırdı. Mahzenlerde ve evlerde yün ve yapağıları gizlemek yasak idi. Şayet gizlerlerse kânun ve nizâm gereği külahcı ve keçeci esnâfı kendi ihtiyâclarına yetecek kadarını aralarında taksim ederlerdi (377).

Her kimin elinde yün ve yapağı bulunursa el konulup, mahkemeye sevk edilirdi. Vukiyyesi yüz akçeden fazla olmamak şartıyla ele geçen yapağıların satılması 1189 (1775) tarihinde nizâma bağlanmıştır (378).

Inhisar sisteminin kaldırılmasından sonrada keçeci esnâfı yöneticileri arz odasına gelerek, durumlarının perişan olduğunu ve geçinemediklerini bildirmeleri üzerine devletin ihtiyâcı olan keçeleri yine kendilerinin karşılaması ve ihtiyâcları olan yapağılarında eskiden olduğu gibi debbag esnâfının vukiyyesi oniki paradan satmaları 12 Safer 1230 (25 Ocak 1815) tarihinde emredilmiştir (379).

-
- 374- Aynı vesika
375- Aynı vesika
376- Aynı vesika
377- Aynı vesika
378- Aynı vesika
379- HH, nr.30866

2- KULAHCI ESNAFI

Debbağ esnafı külâhçı esnafı ile ilişki içerisinde idi. Bu ilişkileri keçeci esnafında olduğu gibi ileri boyutlara ulaşamamıştı.

Külâhçı esnafının üretimini, üsküf keçesi, teberdar, helvacı, aşçı ve kapıcıların giydikleri keçe ve külâh oluşturmaktadır (380). Bu imâlâtı yapabilmeleri için gerekli olan ana hammaddeyi debbağ esnafından temin etmekte idiler. Debbağ esnafı, külâhçı esnafının ihtiyâcı olan kuzu yünlerini temin etmekle yükümlü olup, bunları başkalarına satamazlardı. Sattıkları taktirde ise, külâhçı esnafının üretim kapasiteleri düşüyor ve devlet hizmeti için karşılamakla görevli oldukları teberdar, helvacı, aşçı ve kapıcıların giydikleri külâh, keçe ve üsküf keçelerini yeterince üretemiyorlardı. Üretim yetersizliğinden de devlet büyük sıkıntılara düşmekteydi (381). Evâil-i Cemâziyelahir 1190 (28 Temmuz 1776) tarihinde debbağ esnafı, külâhçılara vermek zorunda oldukları kuzu yünlerini daha fazla kâr kazanmak amacıyla başkalarına satarak külâhçı esnafının külâh ve üsküf imâl edememelerine sebep olmuşlardır. Bu durum üzerine gönderilen bir fermanla; debbağlar nizâmlarının gereği olarak kuzu yünlerini külâhçı esnafına satmaları, fazla ve eksik fiyat istememeleri, başka tüccâr ve stokçulara satmayıp, evlerinde ve kiraladıkları mahzenlerde yünleri saklamamaları, şâyet saklayıp da yakalanırlarsa yünleri külâhçılara paylaşılacağı, ayrıca gizleyenler hakkında da kânuni işlem yapılacağı bildirilmişti (382).

3- KURKÇU ESNAFI

Kürkçü esnafı ile debbağlar arasındaki ilişkiyi belirleyen bir kaç vesikadan başka elimizde kaynak mevcut değildir. Biz bu ilişkileri elimizdeki vesikalardan öğrenmekteyiz.

Debbağ esnafı ile kürkçü esnafı arasındaki ilişkinin temeli kuzu derisinden kaynaklanmaktadır. Debbağlar ile kürkçüler arasında verilen nizâm gereği, kürkçüler kürk yapımında kullandıkları kuzu derilerini debbağlardan temin etmek durumundaydılar (383). Debbağ esnafı kasapların kestığı kuzuların derilerini satın alıp, meşin ve tirşe imâlinde kullanırlardı (384). Meşin ve tirşe imâline uygun olmayan kuzu derilerini ise, her sene ruz-ı hızırın (385) başından yirmi gün geçene kadar kuzu kürkü

380- İAD, nr.9, s.42

381- Aynı vesika

382- Aynı vesika; C.İktisat, nr.440

383- İAD, nr.8, s.372

384- Aynı yer

385- İAD, nr.18, s.33

imâl eden kürkçü esnâfına satması kânun idi (386). Bazan kasap esnâfı kuzu derilerini debbağlara vermeyip, yabancı tüccâr ve başka esnâfa gizlice sattıkları ve bunlar da derileri tuzlayıp depoladıktan sonra yüksek fiyâta sattıklarından, deri İstanbul'da az bulunup, fiyâtı da yükseldiği için sıkıntı meydana gelmiştir. Bu sıkıntının giderilmesi için İstanbul, Eyüp, Galata ve Üsküdar kadılarına 1175 (1761) ve 1214 (1799) senelerinde te'kiden hükümler gönderilmiştir (387).

Kuzu derisi temininde her iki esnâf grubu arasında nizâmlara uyulmamasından kaynaklanan anlaşmazlıklar çıkmıştır. Evâhir-i Muharrem 1190 (30 Şubat 1776) tarihli bir hükümde kuzu kürkü imâl eden kürkçü esnâfı, kuz derilerini debbağların kendilerine vermedikleri için zulme uğradıklarını iddia etmişlerdir. Bu iddia üzerine ibrâz edilen 1145 (1732) tarihli belgede ki hüküm gereğince araları bulunmuştu. Buna göre; debbağ esnâfı kuzu derilerinin tamamını kasaplardan satın alacak, ruz-ı hızırda yirmi gün geçinceye kadar satın aldıkları kuzu derilerinin yarısını İstanbul dışına göndermeyip, İstanbul'da ıslah ettikten sonra halka satılmak üzere kürkçülere verebileceklerdi. 1145 (1732) tarihinde verilen bu hüküm, Sultan Mahmut zamanında Evâil-i Cemâziyelevvel 1155 (14 Temmuz 1812) tarihinde yenilenmiştir (398). Evâsıt-ı Recep 1227 (30 Temmuz 1812) tarihli bir hükümde kürkçü esnâfı, debbağlardan kuzu derisi temini hususunda davacı olmuş ve debbağların meşin ve tirşe olmaya elverişli olmayan kuzu derilerini ruz-ı hızırda 3-5 gün geçinceye kadar kendilerine sattıklarını, nizâma uymadıkları için nizâmlarının bozulduğunu ve işlerinin gerilemesine sebep olduklarını iddia etmişler ve önceden olduğu gibi debbağların yirmi gün müddet içinde satın aldıkları kuzu derilerinin yarısını kendilerine satmalarını istemişlerdir. Debbağ esnâfı ise, verdikleri cevapta, bir kaç senedir kuzu azlığından dolayı satın aldığımız kuzu derilerinin devlet ihtiyâcını karşılayamayacağı endişesi içinde olduklarını, bunun için de kürkçülere ruz-ı hızırdan on güne kadar aldıkları kuzu derilerinin yarısını verebileceklerini bildirmişlerdir. Bu durum her iki taraf için de usul teşkil etmiştir (389).

Kürkçü esnâfının Akdeniz sahillerinden satın alarak getirttikleri tuzlu kuzu derilerine ise debbağlar müdâhale etmeyecek, buna karşılık da kürkçüler debbağlardan satın aldıkları ile Akdeniz'den getirdikleri kuzu derilerini Yedikule hâricindeki kürkçü esnâfının sepi yeri olan yerde ıslâh edeceklerdi (390). Kürkçülerin Yedikule'den başka bir yerde kuzu derisi sepilmesi yasak idi. Sepiledikten sonra da derinin

-
- 386- "6 Mayıs günü başlayan yarıyıl başı. Vergilerin bir kısmı bu tarihten itibâren toplanır." (bk.Necdet Sakaoglu, Tanzimât'tan Cumhuriyet'e Tarih Sözlüğü, İstanbul 1985,s.109).
- 387- İAD, nr.8, s.372
- 388- İAD, nr.21, s.172; MMD, nr.8213, s.19
- 389- İAD, nr.8, s.372
- 390- İAD, nr.18, s.34

İstanbul dışına çıkarılması yasak olup, yalnızca İstanbul içinde satılabilirdi. Kürkçülerle debbagları saf dışı bırakarak kasaplardan gizlice kuzu derisi satın almaları da yasaklanmıştı. Bu nizâmlara uymayanlar, kânunların öngördüğü cezâlara çarptırılırdı (391).

Devlet kendi ihtiyâcı olan malzemenin temini için esnâfa geçici olarak müdâhale edebilirdi. Nitekim Evâsıt-ı Rebiyyülevvel 1255 (30 Mayıs 1839) tarihinde İstanbul kadılıklarına gönderilen bir hükümde, karakol hizmetinde olan ve karantina hizmetiyle görevli askerlere kuzu kürkleri hediye edilmesi kararlaştırılmıştır. Ruz-ı Hızırdan itibaren iki ay İstanbul'da kesilen kuzu derilerinin debbaglara ve başkalarına verilmeyerek, hepsinin elbise anbarına gönderilmesi emredilmiştir (392).

4- KAGITÇI ESNAFI

Debbag esnâfının ilişki içerisinde bulunduğu bir diğer esnâf grubu da kâğıtçı esnâfı idi. Kâğıtçı esnâfı ile debbag esnâfının birbirleriyle olan alâkaları kâğıtın Osmanlı toplumunda imâl edilmesiyle başlıyor olması gerekir. Çünkü imâl edilen kâğıtlar sathının düzgün ve dayanıklı olması için tutkallanırdı, hamur halindeki kâğıt malzemesi için karıştırılan tutkal ise hayvan artıklarından elde edilmekteydi. Keçi ve koyun artıklarından elde edilen tutkal açık renkli ve çok makbul idi. İstanbul'daki kâğıthânelerde de hayvani tutkal kullanılmaktaydı (393). Koyun ve keçi derileri suda pişirilirken içine bir miktar şap atılarak tutkal elde edilirdi (394).

14 Rebiyyülevvel 1224 (29 Nisan 1809) tarihli bu belgede Kâğıthâne-i Âmire yöneticisi Mehmet Salih, Beykoz'daki kâğıthâne-i Âmirede imâl edilen kâğıtlar için her sene İstanbul debbaghânelerinden koyun derisinin alındığını belirtmiştir. Fakat bu sene fermanın yenilenmemesinden ve deri fiyatlarının azlığından dolayı debbagların deri vermemeleri üzerine imâl edilen kâğıtların telef olmaları sebebiyle, debbaglara zam yapıldığını, buna rağmen kâğıthânenin ihtiyâcı olan derilerin temin edilmemesi halinde debbag kethüdâlarının mesul tutulacağını belirtir bir fermanın gönderilmesini talep eden bir de arzuhal sunmuştur (395).

Arzuhal üzerine gönderilen fermana;

1- Beykoz'daki kâğıthâne-i Âmirede imâl edilen kâğıt için her sene Yedikule, Eyüp, Kasımpaşa, Uskûdar ve Tophâne debbaglarından nizâmları gereği vaktinde belirlenen fiyat üzerinden koyun derisi verilmesi kânun idi.

391- Aynı vesika

392- MMD, nr.8213, s.19; İAD, nr.21, s.171

393- Kâğıtçı, Aynı eser, s.220

394- Aynı eser, s.57

395- Osman Ersoy, 18. ve 19. Yüzyıllarda Türkiye'de Kâğıt, Ankara 1963, s.41

2- Beykoz'daki Hünkâr İskelesi'nde yeniden binâ edilen kâğıt kârhânelerinde imâl edilecek kâğıtın dayanıklı ve sağlam olabilmesi için kâğıt mayası denen bir sıvıya ihtiyaç olduğu ve bu sıvının önemli bir kısmının ise koyun derisinden elde edildiği belirtilmişti.

3- Hasır İskelesi'ndeki kâğıt kârhânelerinin kurulduğu anda işlenen kâğıtlara yetecek deri üçer-beşer çeşitli yerlerden, tola olarak da bazan debbaglardan temin ediliyordu. Kâğıt kârhânelerinin işleyişi düzeldikçe ve imâlatının artması üzerine sağdan soldan deri temin ekmenin zor olduğunu ve eskisinin üç katı deriye ihtiyaç olduğu ifade edilmisti.

4- İstanbul ve çevresinde günlük olarak kesilen hayvanların derileri debbag esnâfına icâreli olarak tâyin edildiğinden kâğıthânenin ihtiyâcı olan deriler doğrudan doğruya kasaplardan temin edilemiyordu.

5- Kâğıt imâlinde büyük bir olan kâğıt suyunun "cild-i ganemden gayrısı ile husule gelir makuleden olmayup, beherhal maslahata vefâ idecek kadar debbaglardan cild-i ganem iştirâ olunmak lazımeden idiğü zahir ve zikr olunan kâğıt suyu yalnız deriden hâsıl olup, yününün bu maslahata lüzumu olmayacağı" belirtilerek debbagların deriyi yünüyle satın aldıklarını ve kendilerine satarken de yününden ayırarak yalnızca deriyi sattıklarını belirten kâğıtçı esnâfı, debbagların bunlardan büyük kârlar elde ettiklerini ifade ederek yünsüz derinin tanesini kendilerine dört paradan olmak üzere her gün için otuz adet derinin debbaghânenen verilmesini talep etmişlerdir. Debbagların ise tola tâbir edilen deriyi altı paradan aşağıya veremeyeceklerini bildirmeleri üzerine bu fiyâta her iki taraf da rıza göstererek anlaşmışlardı. Vardıkları bu anlaşmaya göre; beş ocak tâbir edilen debbaglar bir sene boyunca her gün otuz adet deriyi altışar paradan kâğıtçılara teslim edeceklerdi. Buna karşılık kâğıtçılar da paralarını pesinen verip, ayrıca ihtiyâc vardır diyerek fazla deri istemeyeceklerdi. Sene tamamlanınca gerek deri fiyâtı, gerekse miktarı ihtiyâca göre yeniden ayarlanacaktı. Aralarında nizâm kabul edilen bu hususlar Selh-i Zilkâde 1220 (4 Şubat 1806) tarihinde karara bağlanmış, 21 Rebiyyülevvel 1222 (29 Mayıs 1807)'de Sultan IV.Mustafa zamanında yenilenmişti (396).

Kâğıt suyu denen sıvının kâğıta dayanıklılık ve sağlamlık verdiği belirtilen bu belgede, bu sıvının da önemli bir kısmının koyun derisinden elde edildiği ifade edilmisti.

12 Rebiyyülevvel 1234 (9 Ocak 1819)'de Galata'daki selhhâne ve dükkanlardaki derileri çobanlar vasıtasıyla dışarıya gönderip, satan kasaplar, Tophâne debbaglarını zor durumda bırakmışlardı. Devlete karşı miri hizmetleri, özellikle Kâğıthâne-i Âmire eminince istenen günlük koyun derilerini temin edemediklerinden itâba uğramışlardı (397).

396- C.iktisat, nr.1079

397- C.iktisat, nr.128

II.BÖLÜM

DERİ MAMULLERİ VE ESNAFI

A- AYAKKABICI ESNAFI

1- AYAKKABI MALZEMESİ OLARAK SAHTİYAN VE KÖSELE TİCARETİ

a- Sahtiyan ve Köselenin Temini, Fiyatı ve Alınan Vergiler

al- Sahtiyan ve Köselenin Temini

Ayakkabıcı esnafının ayakkabı malzemesi olarak temininde zorlandığı şey sahtiyan ve kösele idi. İstanbul debbağlarının imâl ettikleri sahtiyan ve kösele, İstanbul ihtiyacına yetmediğinden İstanbul dışındaki merkezlerden bol miktarda sahtiyan ve kösele talep edilmisti.

Merkezden gönderilen emir ve hükümlerde aksatılmadan bölge halkının ihtiyaç fazlası olan sahtiyan ve köselenin, İstanbul'a gönderilmesi emredilmekte ve ihmalleri görülen idârecilerin ve tüccârın cezâlandırılacakları defaatle belirtilmekteydi.

İstanbul'da imâl edilen ve ayakkabı malzemesinden olan sarı sahtiyan; Kayseri, Konya ve Eğin kazalarında üretilmekteydi (1). Lök siyah sahtiyan ise Anadolu Vilâyetinde; Tokat, Erzurum, Uşak, Isparta, Kula, Elmalı, Konya, Karaman, Simav, Göynük, Balıkesir, Berki ve Kuşadası kazalarında, Rumeli'de ise; Edirne, Prevedi, Yanbolu, Filibe, Şumnu, Tırnova, Rusçuk, Vize ve Ereğli kazalarında üretilerek İstanbul'a sevk edilirdi (2). Ayrıca lök ve siyah sahtiyanı Anadolu'da; Sivas, Çorum, Teke, Hamit, Kocaeli, Aydın, Hüdâvendigar ve Eskişehir ile Rumeli'de; Konik, Kades Adası, Silistre, İslimye ve Niğbolu kazalarından da temin yoluna gidiliyordu (3).

Rumeli'deki sahtiyan ve kösele üreten merkezler, ürettikleri sahtiyan ve köseleyi İstanbul'a sevk ettikleri ve yeterli miktarda üretim yaptıkları zaman, İstanbul'da sahtiyan ve kösele fiyatları dengede olup, ayakkabı ücreti ise buna paralel olarak sabit fiyat ile satılıyordu. Aksi takdirde ise İstanbul'da sahtiyan ve kösele fiyatları artmakta, bu da ayakkabının pahalılaşmasına sebep olmaktaydı (4). Bu durumun önüne geçilebilmesi için İstanbul hükümetleri, zaman içerisinde bir takım tedbirler alarak, aksaklıkların giderilmesine çalışmışlardı. Aksaklıkların en başta

1- C.iktisat, nr.1539

2- Aynı vesika

3- MD, nr.236, s.13, h.26; s.173, h.601

4- C.iktisat, nr.704

geleni, üretilen sahtiyan ve köselenin İstanbul dışındaki yerlere gönderilerek, yabancı tüccâra satılması idi (5). Rumeli'de üretilen sahtiyan ve köseleler daha çok Eflak ve Boğdan tarafına gönderilmekte, oradan da yabancı tüccârlara yüksek fiyâtlara satılmaktaydı (6). Rumeli'deki vali, kadı, molla, mütesellim ve voyvodalara gönderilen hükümlerde; sahtiyan ve kösele kaçakçılığının önlenmesi ve eskiden olduğu gibi İstanbul'a yeterli miktarda gönderilmesi emredilmekteydi (7). Bu hükümlere cevap veren bölge yöneticileri ve bölge deblağları, üretim fazlalarını başka yerlere göndermeyip, doğruca İstanbul'a sevk edeceklerini belirterek, nizâmlara bağlı olduklarını belirtmişlerdi (8).

Anadolu'da üretilen sahtiyan ve köselelerde, Rumeli'de olduğu gibi İstanbul'a muntazaman sevk edilmiyor, zaman zaman aksaklıklar görülüyordu. Bunların en başında muhtekir tâifesinin malı stok yapıp, Eflak ve Boğdan taraflarına göndermesi idi (9). Evâil-i Muharrem 1230 ile Evâhir-i Rebiyyülahır 1230 (18 Aralık 1814 ve 6 Nisan 1815) tarihlerinde Kayseri'de üretilen sarı sahtiyanın İstanbul'a az gelmesi üzerine yapılan araştırmada; Eflak ve Boğdan'a sevk edildiği tespit edilmiş, yöneticiler ikâz edilerek sahtiyan imâlâtının dikkatlice takip edilip üretilen sahtiyan, gön ve meşin miktarını, ücretlerini ve üretenlerin isimlerini defter yaparak göndermeleri emredilmişti (10). Aynı şekilde Evâil-i Zilhicce 1246 (17 Mayıs 1831) tarihinde Aydın ve Saruhan sancaklarından tüccârlar satın aldıkları kösele ve sahtiyanın gümrük ve ihtisâp resmini vermemek için malı Tarsus, Marmaris ve Bodrum iskelelerine götürerek, daha sonrada kayıklara yükleyip, başka yerlere kaçırdıkları tespit edilmişti. Bu durum hem İzmir gümrük gelirlerinde azalmaya sebebiyet vermiş, hem de İstanbul halkını sıkıntıya sokmuştu (11). 19 Cemâziyelevvel 1216 (27 Eylül 1801) tarihinde Gerede kazasında imâl edilen köselelerin aynı şekilde İzmir, Ankara ve Kayseri'ye satılması üzerine, İstanbul'da ihtiyâç hasıl olmuş, başka yerlere satılmaması hususu Gerede nâibine te'kiden hatırlatılmıştı (12).

Sahtiyanların az miktarda imâl edilmesi de İstanbul'u sıkıntıya sokmakta ve ayakkabı fiyâtları yükselmekte idi. Özellikle Kayseri sahtiyanının az miktarda üretilmesi ve İstanbul'a az gelmesi, hükümet merkezinin şiddetli tepkilerine yol açmakta ve Kayseri kadısına hükümler gönderilmekteydi (13). Nitekim Evâil-i Safer 1212 (30 Temmuz 1797) tarihli Kayseri

5- C.İktisat, nr.1426 (9 Safer 1230 tarihli); Yücel Özkaya, XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı, Ankara 1985, s.119

6- C.İktisat, nr.1663;1708

7- C.Belediye, nr.1023; C.İktisat, nr.501;1603;1607

8- C.İktisat, nr.803;1603;1607;1708;487

9- MD, nr.236, s.13, h.26; s.324, h.753; nr.203, s.274, h.886

10- Aynı defterler

11- Kepeci, TZD, nr.31, s.12

12- C.İktisat, nr.441

13- MD, nr.236, s.123, h.419

kadısına gönderilen bir hükümde; "sahtiyanın yeteri kadar İstanbul'a gelmemesinde ihmali ve kastı bulunan imâlatçı, tüccâr ve yönetici kim olursa olsun şiddetle cezâlandırılacakları" ifade edilmişti (14). Aynı şekilde 29 Muharrem 1219 (10 Mayıs 1804) tarihinde Kayseri'den az miktarda sahtiyan geldiği belirlenmiş olup, göndermeyenlerin cezâlandırılarak malları zapt ve müsâdere edilmesi gerektiği belirtilmişti (15).

Yeterli miktarda sahtiyan ve kösele sevkine mâni olan bir diğer faktörde üretimde artan mâliyetlerdir. Artan mâliyetleri karşılayamayan debbağ esnâfı, üretimi kısmakta ve üretilen sahtiyan ve köseleleri, narhtan fazlaya satmaktaydı. Bu durum İstanbul halkını etkilemekteydi. Özellikle mazı, deri, alacehri ve şap gibi maddelerin, Halep, Şam ve İzmir taraflarına sevk edilmesi, Kayseri sahtiyanını olumsuz yönde etkilemişti. İstanbul hükümeti, yeterli sahtiyan temin edebilmek için, sahtiyan üretiminde kullanılan malzemeleri narh fiyatından yeterli miktarda temin etmek durumundaydı (16).

Kösele ve sahtiyan teminini güçleştiren bir diğer sorun da mevsim şartları ile taun, vebâ gibi salgın hastalıklardı. 6 Rebiyyülevvel 1230 (16 Şubat 1815) tarihinde Kula kazasında taun ve veba görülmüş, bu salgın hastalıklar sebebiyle halkın yarısı helâk olmuş, evler ve dükkanlar kapanarak üretim durmuştu. Ayrıca kış mevsiminin bastırması ile de mevcut debbağlar üretim yapamamışlardı (17).

Debbağ esnâfının, nizâma aykırı olarak sahtiyan imâl olacak derileri telef etmeleri de İstanbul'u zor durumda bırakmaktaydı. Evâsıt-ı Muharrem 1238 (3 Ekim 1822) tarihinde Kayseri debbağları, aralarında anlaşarak derileri telef etmişler ve İstanbul'u zor duruma sokmuşlardı. Bunun üzerine gönderilen hükümde; sahtiyanın diğer eşyâya kıyas olunmayıp, İstanbul halkının en mühim ihtiyaç maddesi olmasından dolayı, debbağların derileri telef etmemeleri ve üretilen sahtiyanında kış gelmeden İstanbul'a gönderilmesi emredilmmişti (18). Sahtiyan, İstanbul halkı için çok önem arz ettiğinden diğer eşyâ ile kıyas edilmeyerek, gereken önemin verilmesini İstanbul hükümetleri, sahtiyan üreten bölge yöneticilerinden istemişlerdi. İstanbul'a gelecek sahtiyan yükü varken mekkârilerin başka bir yük taşımamaları emredilmmişti (19).

14- C.İktisat, nr.1230

15- C.İktisat, nr.2154

16- C.İktisat, nr.450;1861;2154

17- C.İktisat, nr.834

18- MD, nr.240, s.210, h.835

19- C.İktisat, nr.450;1230; C.Belediye, nr.6846

a2- Sahtiyan ve Köselenin Fiyâtı

Istanbul'da sahtiyan ve köselenin narh fiyatı ile satılması çok mühim olduğundan, yapılan teftiş ve kontrollerde sahtiyan tüccârının kânuna uygun ticâret yapmaları temin edilmeye çalışılırdı. Sahtiyan ve köselenin İstanbul içinde pahalılaşmasının sebepleri araştırılır ve bu sebepler ortadan kaldırılmaya gayret edilirdi.

Sahtiyan üreten merkezlere "tâcir" adı ile bir kısım insanlar varıp; "bu eşyâların alım ve satımı bize aittir" diyerek üreticiden aldıkları sahtiyanı istedikleri fiyâta satıp, ayrıca başkalarını da sahtiyan ticâretinden men etmeleri (20) İstanbul'a sahtiyan naklini azaltıyordu.

Istanbul'a gönderilen sahtiyanların içinden kaliteli olanların seçilerek geri kalanların satılması, hem ayakkabı kalitesinin düşmesine, hem de sahtiyan fiyatlarının artmasına yol açmaktaydı. Nitekim 14 Rebiyyülevvel 1231 (14 Şubat 1816) tarihinde Kayseri'den gelen sahtiyanların esnâfa dağıtılmadan önce gümrükte iyilerinin seçilmesi büyük sıkıntı oluşturmıştı (21). Aynı şekilde 8 Şevval 1207 (19 Nisan 1793) tarihinde Kayseri'den dörtlü, beşli turalar halinde gelen sahtiyanın içinden "âga neveti" denilen iyilerin seçilmesi de (22) İstanbul'da darlık oluşturmıştı. Evâsıt-ı Şevval 1206 (6 Haziran 1792) tarihinde Kayseri'den gönderilen sahtiyanların içinden, kiraz vakti derisinin gizlice yüksek fiyâttan satılması ve onbir kuruşluk Arapkir derisi sahtiyanının ise, kiraz vakti sahtiyanı fiyatından satılması piyasayı olumsuz yönde etkilemişti. Bu durum yasaklanarak sahtiyan turalarının içinden "dösek" tâbir edilen en iyi cinsleri ayrılmadan satılması emredilmişti (23). İstanbul'a gönderilen Kayseri sahtiyanı, dörtlü, beşli sahtiyandan turalar tertip edilip, içindeki sahtiyan kalitesine göre değişik adlar alırlardı. Tura içindeki en kaliteli sahtiyana "dösek" adı verilirdi. Bunun bir kalite düşüğüne ise "konak" denirdi. Dösek ile konak arasına konan iki adet sahtiyana ise "kapak" adı verilip, bunlar kalite olarak en düşükleriydi (24).

Sahtiyan tüccârının getirdikleri sahtiyanları, özellikle de Kayseri sahtiyanını odalarında gizlice satmaları, dikici esnâfını rahatsız etmiş, Evâhir-i Saban 1159 (12 Eylül 1746) tarihi ile Evâhir-i Muharrem 1189 (28 Mart 1775) tarihlerinde İstanbul'a gelen sahtiyanın, lonca yerinde açık arttırma ile satışa çıkarılması emredilerek, sıkıntı giderilmeye çalışılmıştı (25). Eskiden beri Kayseri sahtiyanı İstanbul'da han odalarında muhafaza edilip, renginin bozulmaması sağlanarak satılırdı. Fakat Evâhir-i Saban 1159 (10 Kasım 1746) tarihinde Kayseri tüccârı

20- C.İktisat, nr.418

21- İKM, nr.135, vr.36b

22- C.İktisat, nr.2123

23- C.İktisat, nr.99; İAD, nr.16, s.333

24- C.Belediye, nr.6846

25- İAD, nr.8, s.244

gelen sahtiyanları dükkan ve kemer altlarında bulundurdukları için muhafaza edilemeyerek renginde değışmeler meydana gelmiş ve bu durum İstanbul'da sahtiyan sıkıntısını oluşturmuştu (26). Kayseri sahtiyanı iyi cins olduğu için rengi bozulduğunda terbiye, perdaht ve başka boya kabul etmemesinden dolayı, Mercan Çarşısına yakın olan hanlara getirilip, yol esnâsında ıslananları da kurutulularak, tüccârın zarara uğramaması sağlanırdı (27).

İstanbul'da sahtiyan fiyatlarını olumsuz yönde etkileyen faktörlerden biri de, kânuna aykırı olarak çerçilik yapan zımmilerdi. Evâhir-i Cemâziyelevvel 1253 (27 Ağustos 1837) yılında bir kısım zımmiler Galata'da, Mumhâne içinde, Fidanlık çevresinde, Hisar tarafında ve Kürekçiler başında birer dükkan açarak, tâcirlik yapmaya başlamışlardı. Kalp olarak işlenen sahtiyan, meşin ve köseleleri ucuza alarak, boya, terbiye ve perdaht edip, dikici esnâfına yüksek fiyâttan satarak zor durumda bırakıyorlardı. Ayrıca nizâm gereği, ehl-i islâma ait olan çerçiliği kânunsuz olarak yapan bu şahıslar zaman zaman dışarıya sahtiyan, meşin ve kösele göndererek, ehl-i islâm olan tâcirleri sıkıntıya sokmuşlardı (28).

İstanbul halkı için çok önemli olan Kayseri sahtiyanının yeterli miktarda gelmemesi ve fiyatının İstanbul içinde zaman zaman artmasının en mühim sebeplerinden birisi de; İskilip'teki sayalmacıların, Kayseri'den sahtiyan götürerek mest ve çetik dikmeleridir. 29 Evâhir-i Muharrem 1146 (8 Temmuz 1733) ve 9 Şevvâl 1211 (8 Mart 1796) tarihlerinde Kayseri kadısına gönderilen hükümde; İskilip kazasındaki sayalmacılara, sahtiyan verilmemesi emredilmmişti (30). Evâhir-i Şaban ve Evâil-i Zilhicce 1213 (2 Şubat ve 10 Mayıs 1799) tarihinde de; İskilip'li sayalmacılara izin verildiği takdirde, sahtiyan fiyatının artacağı ve İstanbul'da ise mest ve papuçların pahalılaşmasına sebebiyet vereceği belirtilmişti (31). Buna rağmen Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 1223 (9 Temmuz 1808) tarihli bir hükümde ise; sayalmacıların men edilmesinin mahzurlu olacağı belirtilerek, sahtiyan almalarına müsâde edilmiş, aralarındaki anlaşma gereği sayalmacılar diktikleri mestlerin dışarıya değil, İstanbul'a gönderilmesi karara bağlanmıştı (32). Daha sonraları Evâsıt-ı Muharrem ve Evâsıt-ı Safer 1230 (28 Aralık 1814 ve 27 Ocak 1815) tarihlerinde gönderilen hükümlerde; sayalmacılara bir tek deri verilmemesi emredilerek, İstanbul'un ihtiyâcının karşılanması istenmişti (33). Bütün bu ve benzeri problemler giderildikten sonra, İstanbul'da sahtiyan ve kösele fiyatları normal hale gelerek narh fiyatından satılabiliirdi (34).

26- İAD, nr.2, s.146

27- İAD, nr.9, s.86

28- İAD, nr.21, s.123

29- MD, nr.209, s.99, h.379

30- MD, nr.139, s.244, h.962; C.İktisat, nr.144

31- MD, nr.209, s.99, h.379; s.139, h.604

32- İAD, nr.16, s.334

33- MD, nr.235, s.326, h.771; s.345, h.823

34- Tespit edebildiğimiz narh fiyatları için bk. Tablo-16,17,18

1050 TARİHLİ SAHTİYAN- MESİN FİYATLARI (35).

Renk	Yer	Nevbet	Tura	Gayet Ölç	Ölç	Evsat	Edna
Sarı Sahtiyân	Kayseri	----	5	100		90	80
Kırmızı Sahtiyân	Yedikule	----	----	----	85	80	70
Siyah Sahtiyân	Silivri	----	----	----	50	45	35
Beyaz Sahtiyân	Kazdağı	Karışık	35	----	----	----	----
Sarı Mesin	Kazdağı	----	----	----	16	----	----
Kırmızı Mesin	Kazdağı	----	----	----	16	----	----
Siyah Mesin	İstanbul	----	----	14	----	----	----
Siyah Mesin	İstanbul	----	----	----	----	12	----
Kırmızı Mesin	İstanbul	----	----	----	----	12	----
Beyaz Mesin	İstanbul	----	----	----	----	----	10
Kösele	İstanbul	----	----	----	120	110	100

TABLO - 12

35- Katakoglu, Osmanlı Narh Mâessesesi ve 1640 Tarihli

Narh Defteri, s.186-187

1139 (1727) Tarihli Sahtiyân-Mesin Fiyatları (36)

Yer	Sahtiyân Rengi	Ne için kullanılacağı	Cinsi				Töccâr Kârı
			âfâ	evsat	edna	karışık	
Edirne	Sarı	----	----	----	----	80	6
Konya	Sarı	----	110	100	90	----	6
Konya	Sarı	Balderli edik	----	----	----	150	6
Kayseri	----	Çizmelik	----	----	----	190	----
Kayseri	----	Papucluk	210	----	----	----	----
Kayseri	----	Mestlik	219	209	180	----	----
Yedikule	Kırmızı bekam	----	130	90	80	----	6
Yedikule	Siyah	----	----	----	----	80	6
Yedikule	Sarı	----	100	90	80	----	----
Konya	Asmani Siyah	----	135	120	105	----	7
Konya	Asmani Siyah	Mestlik	----	----	----	120	6
Seldnik	Siyah	----	----	----	----	60	6
Seldnik	Gâmâsi Siyah	Aşçılar için	180	165	140	----	----
Seldnik	Gâmâsi Siyah	----	120	105	90	----	----
Isparta	Siyah	----	----	----	----	90	6
Erzurum	Kırmızı	Yemenilik	----	----	----	156	6
Erzurum	Kırmızı	Çizmelik	192	180	144	----	9
Diyarbakir	Kırmızı	----	168	162	144	----	9
Tosya	Kırmızı	----	156	144	132	----	8
Izmit	Kırmızı	----	----	----	----	54	6
Uşak	Kırmızı	----	130	116	90	----	6
Uşak	Kırmızı	Yemeni	----	----	----	30	3
Tunus	Kırmızı	----	270	210	150	----	6
İskenderiye	Kırmızı	----	226	206	156	192	----
Yedikule	Mesini kırmızı	----	28	27	25	25	1
Yedikule	Sarı	----	27	25	23	23	1
Yedikule	Beyaz	----	----	----	----	18	1
Yedikule	----	----	----	----	----	280	----
Kasimpasa	----	----	----	----	----	280	----
Eyüp	----	----	----	----	----	280	----
Gerede köşesi	----	----	330	300	270	----	----

TABLO – 13

1207 TARİHLİ SAHTİYAN-MESİN FİYATLARI (37)

Renk	Yer	Nevbet Adeti	Turadaki sahtiyân miktarı	Ne için kullanılacağı	Cinsi (para)				Karışık
					Alıyyal şib	şib	evsat	edna	
---	Kayseri	---	4	mest	166	---	---	---	---
---	Kayseri	---	4	mest-çetik	---	420	---	---	---
---	Kayseri	---	4	merdane papucuk	---	---	130	---	---
---	Kayseri	---	4	çetik-mest	---	---	---	110	---
---	Kayseri	---	5	çetik	---	---	88	---	---
---	Kayseri	---	5	çocuk çizme ve mest papucu	---	---	---	72	---
Lök Saht.	Trablus	---	---	---	---	56	43	36	---
	İsiriye	---	---	---	---	56	43	36	---
	Balikesir	---	---	---	---	56	43	36	---
	Usak	100	---	---	120	90	80	50	66
	Yerli	80	---	---	130	90	70	50	66
Bekam	Yerli	132	---	---	117	94.5	70	50	78
Siyah	İsparta	---	7	çizme.	---	120	---	---	---
	İsparta	---	7	çizme	---	---	80	---	---
	İsparta	---	8	çizme	---	---	---	55	---
	Simav	---	---	---	---	120	100	80	100
Asumani	---	---	---	çizme	---	70	55	40	---
Mesin	Vize	---	---	terlik	---	30	---	---	---
Beyaz *	---	140	---	---	24	20	14	10	17
Elvan mesin *	---	140	---	---	28	25	18	17	22
Beyaz Mesin **	---	---	---	---	---	27	22	17	22
Elvan Mesin **	---	---	---	---	---	30	25	20	26

TABLO - 14

* (kıvrık)

** (karaman)

a3- Sahtiyan ve Köseleden Alınan Vergiler

Sahtiyan ve köselenin üretim ve ticâretinden bir takım vergiler alınmaktaydı. Bu vergiler belli bir nizâm dahilinde alınıp, tüccârın veya üreticinin eline "alındı" ilmuhaberi ve edâ teskeresi verilerek, daha sonraki yerlerde mükerrer ödemenin önüne geçilirdi. En çok görülen vergi neveleri; damga resmi, gümrük resmi ve avarız resmidir. Toprak bastı gibi kânun dışı vergilendirmeyle de zaman zaman karşılaşılmaktaydı.

En çok karşılaşılan vergi damga resmiydi. Damga resmi, üretilen sahtiyan ve köseleden kıymeti üzerinden, kuruştâ bir para nisbeti ile ödenen bir vergidir (38). Dikici esnâfı sahtiyan ve meşin satın alırken ihtisâp nezâretine, damga resmi öderlerdi (39). Ayakkabı imâl ettikten sonra da damga resmi talep edilmesi, dikicileri zor durumda bırakmış, bunun üzerine imâl edilen ayakkabıların gümrükleri %12 olarak ödendikten sonra damga resminin bayilerden istenmesi 8 Cemâziyelevvel 1262 (4 Mayıs 1846) tarihli fermanla belirlenmişti (40). Daha sonra da bu durum problem olmuş, bunun üzerine 7 Safer 1266 (23 Aralık 1849) tarihinde dikici esnâfının iki defa damga resmi ödemelerinin uygun olmadığı ve gümrük resmi ödeneceği zaman tekrar damga resmi talep edilmemesi bildirilmişti (41).

Hüdâvendigar sancığı mütesellimine gönderilen 27 Recep 1251 (18 Kasım 1835) tarihli hükümde, kuruştâ bir para alınan damga resminin mansure hazinesine gönderilmesi emredilmişti (42).

Uşak ve Kerde gibi kazalarda üretilen sahtiyan ve köselenin İstanbul dışında başka bir yere nakledilmek istendiğinde asıl sermayesi üzerine kânuni kârı ilâve edilerek, bulunduğu yerdeki memur tarafından damgalanmak suretiyle vergisi alınırdı. Şâyet İstanbul'a sevk edilecek ise, sermaye, imâl masrafı ve nakliyesi araştırılarak memur tarafından tüccâra mühürlü tezkire verileceği 2 Cemâziyelevvel 1246 (19 Ekim 1830) tarihinde belirtilmişti (43). Ayrıca Uşak kazası tüccârının İstanbul'a nakledecekleri sahtiyan vs.yi "Bursa'dan İstanbul'a götüreceğim" diyerek İstanbul'dan başka yerlere götürüp satması, böylece vergiden kurtulmaları mümkün olduğundan, malını İstanbul'a götürecekt tüccâr, Bursa'da bir kefil bulundurarak, Bursa'da damga resmi vermezdi. İstanbul'a varınca ilmuhaber alarak, malını İstanbul'a götürdüğünü ibrâz ederdi. İbrâz edemeyenlerin damga resmi kefillerinden alınırdı(44).

Konya ve kazalarındaki debbağhanelerin nizâmsızlığı sebebi ile 5 Recep 1245 (1 Ocak 1830) tarihinde üretim damgalanarak bir nizâma sokulmak istenmişti. Bu damga resmi ile devlet yılda

38- C.Belediye, nr.6334

39- Ziya Kazıcı, Osmanlılar'da İhtisâb Müessesesi, İstanbul 1987, s.174

40- C.Belediye, nr.6554

41- C.Mâliye, nr.7032

42- C.Belediye, nr.6334

43- C.iktisat, nr.655

44- Aynı vesika

25.000 kuruş gelir elde ediyordu. Bu gelir ise asâkir-i mansure masraflarına sarf edilmek üzere hazine-i âmireye verilirdi (45). Aynı şekilde Konya ve kazalarında kış mevsiminde avlanan tavşan derisi, ikiyüzbinden fazla olmakla birlikte, bunlar vergi kaçağı durumunda idiler. Bu durumun vergilendirilerek devlete gelir elde edilmesi hususu, Konya kadısı tarafından aynı tarihte arz edilmişti (46).

Gümrük resmi de ticâret mallarından alınan önemli bir hazine geliri idi. Gümrük resmi, ihrâç ve ithâl edilen mallardan alınmaktaydı. Her yerde gümrük bulunmayıp, önemli ticâret merkezlerinde ve limanlarda bulunurdu. Gümrük resmi %3 akçe olarak alınmakta ve %1 akçe de zarar-ı kazâ adı altında vergi alınmaktaydı (47).

Dubrovnik devletinin Osmanlılar ile yaptığı ahitnâmelerde (48), Rumeli tarafına giden tüccâr, alıp-sattığı şeylerde %2 akçe gümrük resmi öderlerdi. Bu gümrük resimleri üç yılda üç yük akçe edip, bunlar her sene hazineye teslim edilirdi. Ayrıca ahitnâme gereği, camız ve kösele derilerinden fazla miktarda gümrük istenmemeside kayıt altına alınmıştı (49).

Eskiden Uşak kazasında debagat olunan sahtiyandan, damga resmi alınmayarak onun yerine senelik altıbin akçe "mal-ı bedeliye" ve üçbin akçe "yazı" adı altında vergi alınırdı. Bu vergiler kaldırılarak Uşak tarafından İstanbul'a gelen otuzbeşbin ve kırkbin adet sahtiyandan, İstanbul gümrüğüne gelindiğinde tanesiden üçer akçe gümrük resmi alınagelmıştır. Uşak'ta alınan "bedeliye" ve "yazı" vergisinin, İstanbul ve İzmir gümrüklerine zarar verdiği, İstanbul gümrük emini tarafından bildirilmesi üzerine, 28 Rebiyyülevvel 1139 (23 Kasım 1726) tarihinde bu vergiler kaldırılarak esnâf sıkıntısından kurtulmuştu (50).

İrâd-ı Cedid hazinesi tarafından idâre olunan Belgrad ve Niş gümrüklerine, Rumeli taraflarında -Siroz, Tarnova ve Manika gibigelen meşin ve sahtiyân, doğruca Niş gümrüğüne giderek, gümrükleri ödenir ve edâ tezkireleri ile Belgrad geçidinden geçerek İstanbul'a gelirdi. Bir kısım tüccâr Niş gümrüğüne uğramadan başka yerlerden geçerek Niş gümrüğü hâsılatına zarar verdikleri, böylece de hazine-i hümayun gelirlerini olumsuz yönde etkilemişlerdi. Bunun üzerine gümrük emini değişik yerlere adamlar koyarak, tüccârın Niş gümrüğünden geçmesini sağlamaya çalışmışlardı. Sahtiyân ve meşin gibi mallar, Belgrad ve Niş iskelesinde kayıt edilerek, İstanbul gümrüğü şartları gibi her mal için müslümanlardan %3 akçe gümrük ve %1 akçe de zarar-ı kazâ olmak üzere %4 akçe, zımmilerden ise %4 akçe gümrük ve %1 akçe zarar-ı kazâ ki toplam %5 akçe alınması, 7 Şevval 1218 (20 Ocak 1804) tarihinde emredilmişti (51).

45- C.Mâliye, nr.10433

46- Aynı vesika

47- C.Mâliye, nr.3494

48- Vesika yer yer çürüdüğü için tarihi tespit edilemedi.

49- İE, Hariciye, nr.95

50- C.İktisat, nr.1981

51- C.Mâliye, nr.3494

Kayseri'den gönderilen sahtiyanadan ise; İstanbul gümrüğünde gümrük resmi olarak her tura için 19 para vergi alınmaktaydı (52). Kayseri'den gelen sahtiyan turasının dörtlü ve beşli oldukları hesaba katılırsa, her bir sahtiyan için isâbet eden vergi miktarı şu şekildedir:

19 para x 3 = 57 akçe

Tura dörtlü ise: $57:4 = 14$ akçe 1 rub` olur.

Tura beşli ise: $57:5 = 11$ akçe 1 rub` gümrük resmi ödenmiştir.

Avarız vergisinin sahtiyan mâliyetini etkileyerek fiyatının artmasına yol açtığını, 13 Cemâziyelevvel 1231 (11 Nisan 1816) tarihli vesikadan öğrenmekteyiz (53).

Kösele ve sahtiyanların İstanbul'a veyâ değişik yerlere sevki esnâsında, bazı bölgelerin yöneticileri kânun dışı olarak toprak bastı adı altında para talep ederek, sahtiyan tüccârını zor durumda bırakmışlardı (54). Nitekim, 7 Şevval ve Evâsıt-ı Şevval 1207 (19 ve 26 Mayıs 1793) tarihlerinde Vize kazasındaki debbağlardan, yolda zâbit ve subaşlıların toprak bastı istemeleri zulüm olduğundan bu âdetin kaldırılması emredilmisti (55).

b- Sahtiyan Tüccârına Verilen Cezâlar

Kânun ve nizâmlara uymayan her kim olursa olsun, cezâlandırılırdı. Nizâmın korunması son derece önemli olduğundan, bu nizâmı korumak için bir takım yasaklar ve cezâi müeyyideler konmuştu. Stratejik harp malzemesi olduğundan, ihrâç ve ithâl edilmesi yasak olan mallar, Divân-ı Hümâyün Kalemî kayıtlarında zikredilmisti. Bu mallar; tirşe, silah, meşin, sahtiyan, gön, kösele, koyun ve keçi derisi ile palamuttur (56). Deri ve deri mamülü eşyalar, stratejik harp malzemesi sayıldığından darü'l-harbe gönderilmesi yasaklanmıştı. Sahtiyan ve kösele ticâreti ve imâli ile uğraşanların, kânun ve nizâmlara uymamaları halinde darlık meydana geliyor ve dengeler alt üst oluyordu. Devlet bu gibi düzensizlikleri ortadan kaldırarak, istikrârı koruyabilmek için, sıkıntı oluşturan kimseleri muhtelif cezâlara çarptırmaktaydı. En çok rastladığımız cezâ türleri; sürgün, haps, kalebent ve ticâretten men idi. Bazen de ikâz ve tâzir edilerek, kendilerine çeki düzen vermeleri istenirdi. Nitekim Evâsıt-ı Rebiyyülahır 1181 (10 Eylül 1767), Evâhır-ı Şevval 1207 (5 Haziran 1793), Evâsıt-ı Safer ile Evâil-i Zilhicce 1208 (22 Eylül 1793 ile 14 Temmuz 1794) tarihlerinde Kayseri sahtiyanı imâl edenlerin, üretimi yavaşlattıkları ve pahalı sattıkları, ayrıca sahtiyanı boyamayarak beyaz bırakıp saklamaları ve kaliteyi bozmaları üzerine ikâz edilerek, dikkatli olmaları, aksi taktirde haps ve kalebent cezâlarına çarptırılacağı bildirilmisti (57). Aynı şekilde Evâhır-ı Zilkâde 1230 (29 Ekim 1815) ve 2 Cemâziyelâhır 1193 (17 Haziran 1779) tarihlerinde

52- C.Belediye, nr.871;6846; C.İktisat, nr.701

53- İKM, nr.135, vr.26.a

54- C.İktisat, nr.1595; C.Belediye, nr.1131

55- Aynı vesikalar

56- C.Askerî, nr.26836

57- MD, nr.199, s.230, h.709; s.378, h.1174; nr.200, s.231-232, h.304; nr.165, s.263, h.901

ise muhtekirlerin Kayseri sahtiyanını dışarıya kaçırmaları üzerine ikâz edilmişler, tekrarı halinde ise ticâretten men ile sürgün edilecekleri kendilerine bildirilmişti (58). Uskûdar debbâğlarından Hafız Mehmet, topladığı meşin ve sahtiyanları "yetim malıdır" diyerek satması, ayrıca "istediğim yerde sahtiyan alır, satarım" diyerek kânun dışı davranışı yüzünden, 27 Recep 1195 (19 Temmuz 1781) tarihinde bir daha handa sahtiyan satması yasaklanarak, ıslah olması içinde haps cezâsı verilmişti (59).

Esnâfın kendi halinde olmaması, sahtiyanı İstanbul dışına göndermesi ve görevini kötüye kullanması halinde, sürgün cezâsına çarptırılırdı. 7 Ramazan 1181 (27 Ocak 1768) tarihinde tâcirler kethüdâsı, ucuz sahtiyan almak için bir bazerganı haps etmesi ve dikicilere pahalı satması üzerine sürgün edilmişti (60). Aynı şekilde nizâmı bozan ve Kayseri sahtiyanı içerisinden iyileri seçerek saklayan dört tâcir yakalanarak, Evâsıt-ı Şevval 1206 (6 Haziran 1792) tarihinde Kayseri'den sürülerek, İstanbul'da mecburi ikâmet cezâsına çarptırılmıştı (61). Aynı şekilde 27 Cemâziyelevvel 1231 (25 Nisan 1816) ile Evâil-i Muharrem 1232 (25 Kasım 1816) tarihlerinde Kayseri sahtiyanını Bursa'ya götüren Memiş isimli tâcir, Bozcaada'ya, kendi halinde olmayan üç debbâğ ustası ise, Sivas'a sürgün gönderilmişti (62).

Sürgün cezâları ile birlikte kalebent cezâları da verilmekte ve sürgüne gönderilen şahsın kaçması, serbest bırakılmaları veya başka yere gitmesine göz yumulması halinde, kale dizdarı ve ilgili yerin nâibinin mesul olacakları belirtilmekteydi (63). Sahtiyanı yüksek fiyâttan satarak halkı sıkıntıya sokan iki sahtiyan tüccârı, ibret olmak için Evâsıt-ı Şaban 1230 (23 Temmuz 1815) tarihinde Magosa'ya (64); aynı şekilde Kayseri sahtiyanını mazının pahalılaşığı bahânesiyle kırkar, altmışar para pahalıya satan beş kişi de, 23 Şaban 1215 (9 Ocak 1801) tarihinde Ankara kalesine sürülerek kale hapsi cezâlarına çarptırılmışlardı (65). Aynı sebepten dolayı Kayseri debbâğ ustalarından olan beş ustanın diğer ustaları da ayartarak, emirlere itaatsizlikleri görülmüş ve Kayseri sahtiyanını fazla fiyâttan satmaları üzerine bu şahıslar hakkında 13 Rebiyyülevvel 1215 (4 Ağustos 1800) tarihinde ölüm cezâsı ve mallarının mirice zaptı cezâsı verilmiş iken (66), bu cezâ hafifletilerek 21 Rebiyyülevvel 1215 (12 Ağustos 1800) tarihinde Çankırı kalesinde kalebent cezâsına çevrilmişti (67). Taşradan toplanan sahtiyanları han ve evlerinde saklayan tâcirler, yakalanarak 16 Şevval 1207 (27 Mayıs 1793) yılında Kavala kalesinde kalebent cezâsına çarptırılmışlardı (68).

58- İKM, nr.45, vr.25a-b; MD, nr.236, s.190-191, h.633

59- İKM, nr.47, vr.93a

60- İKM, nr.30, vr.14b

61- C.İktisat, nr.99

62- C.Belediye, nr.3424; C.İktisat, nr.666

63- C.İktisat, nr.895; 666

64- C.İktisat, nr.895

65- C.İktisat, nr.206

66- C.Belediye, nr.6846

67- C.Belediye, nr.871; C.İktisat, nr.701

68- MD, nr.199, s.64, h.137

2- DİKİCİ ESNAFI

a- Dikici Esnâfının Nizâmları

Dikici esnâfı İstanbul semtlerine dağılmış durumdaydı. Fâliyetlerini çeşitli han odalarında ve arastelerde sürdürmekteydiler. Aynı cins üretim yapan dikici esnâfı, ekseriyetle toplu halde bulunmakta ve sadece pek azı değişik semtlerde icrâ-ı faâliyet yapmaktaydı.

Dikici esnâfının bir kısmı I.Abdülhamit zamanında acemi oğlanlar odaları yakınında (Şehzadebaşı Câmii yakınlarında) yeniden yapılan yüz adet dükkanlarda (69) toplanmış ve diktikleri papuç ve mestleri, haffaf esnâfından başkasına vermemeleri kânunlarla sınırlandırılmıştı (70).

Dikici esnâfından sanatında yetersiz ve eksik olanların imâl ettikleri papuçlar, arastelerde haffaf esnâfına satılamazdı. Ancak arastelerde sağlam, düzgün ve iyi imâl edilen mallar satılabilirdi. Dikici esnâfının, mallarını oda ve dükkanlarında başkalarına satmaları nizâma aykırı idi. Hatta diktikleri papuç ve mest gibi seyleri dükkan önlerine koyup, kendi başlarına satmaları da yasak idi. Esnâf, nizâma aykırı olarak davrandığı taktirde, kötü dikilen malların yaygınlaşarak iyi üretimi daraltıp, arastelerin kapanmasına sebebiyet vereceği, esnâf nizâmnâmelerinde belirtilmişti (71).

II.Bayezit devrinde 907 (1501) tarihli İstanbul İhtisâp Kânunnâmesi'nde dikici esnâfı hakkında şu cümleler yer almaktadır: "fi'l-cümle çizmecilerin ve paşmakçıların ve papuccuların işledikleri eyü ola, kalb idmeyeler. Beş akçelik veyâhut daha ziyâdelik paşmak ve çizme ve babuc ve gayri, akça başına iki gün hesabı vardır. Bunların gibileri görüp gözeteler. Her kangî çizme, babuc ve paşmak ve gayri, akça başına iki gün hesabı üzere tamam olmadın delinürse, debbağ suçludur, kıymeti ne ise, ol miktar cerime alalar ve eğer sökülürse diken suçludur. Eğer bıçak ile kesilirse, diken suçludur" (72).

Kapan-ı Dakik'den Odun Kapısına kadarki yerlerde bulunan dikici dükkanlarına, "raf" tâbir edilmekte olup, bu dükkanlarda imâl edilen kırmızı ve siyah çizme, yemeni, kalos ve postal gibi ayakkabının sahtiyan ve köselelerinin en iyi kaliteden olması gerekmekte idi (73). Bu şekilde üretilen ayakkabılar, koltukçu, paşmakçı ve eskici esnâfına satılmayıp, her usta imâl ettiği ayakkabıyı sağlam yapıp, kendi dükkanlarında raf üzerine koyarak müşterilerine pazarlık sonrası satabilirlerdi. Buna karşılık

69- MD, nr.110, s.664, h.3073

70- Aynı yer

71- Aynı yer

72- Akgündüz, Osmanlı Kânunnâmeleri, II, s.290

73- İKM, nr.44, vr.46b

muhtekir, madrabaz, eskici, koltukçu ve sayalmacılara satmaları yasaktı (74). Bu bölgede imâl edilen ayakkabının ekser müşterisi, taşra halkı ve fakirlerden olduğu için tüketiciyi sıkıntıya sokacak her türlü hareketten dikici esnâfının sakınması gerekmekte idi. Bu nizâmlara uymayan şahıslar, müslim ise kale hapsine, zımmi ise küreye konma cezasına çarptırılırdı (75).

Dikici esnâfı ile sahtiyan satıcıları ve haffaflar arasında kalite ve fiyat anlaşmazlığı her zaman mevcut olup, bu anlaşmazlığı giderebilmek için sık sık mahkemeye mürâcat ederler ve narh gereğince tanzim edilen defterler, aralarında nizâm tutularak anlaşmazlıklar giderilmeye çalışılırdı (76). Nizâmın uygulanıp uygulanmadığı ise, memurlar vasıtası ile gizlice çarşıda yapılan teftiş neticesi kontrol edilirdi. Papuc, mest ve çizme gibi ayakkabıları narhtan fazlaya satanlar olursa, tespit edilerek gerekli cezâyâ çarptırılırdı (77). 1210 (1795) tarihli fermanında "esnâfın şu anda iyi ayakkabı dikmedikleri ve en kötüsünü ise iyi fiyâttan sattıkları" belirtilerek, bu durumun "fesadın kaynağı" olduğu ifade edilmisti (78).

Istanbul'un fethinden beri Kayseri, Tokat, Konya, Aydın, İzmit, Üsküdar ve Anadolu ile Rumeli taraflarından, İstanbul'a gelen çeşitli sahtiyan, meşin, kösele deniz veyâ kara yolu ile geldiğinden, gümrükleri ödendikten sonra turalar bozulmadan Mercan Çarşısındaki lonca yerine getirilirdi. Yedikule debbağhanelerinde işlenen sahtiyanlar da aynı şekilde lonca yerine getirilerek müzâyede yoluyla satılırdı (79). Fakat çerçi tâbir edilen kara ve deniz yoluyla sahtiyan getiren tüccâr, rengi bozulan sahtiyanları boyamak, terbiye etmek ve perdaht etmek bahânesiyle hanlarda alıkoyup, el altından dışarıya çıkararak satmaları, İstanbul içinde ayakkabının pahalılaşmasına sebep oluyordu (80). Bu husus Kayseri tüccârına da sirâyet etmesi (81) üzerine yapılan muhâkemede; eski nizâma riâyet edilmesi, uymayanların ise şiddetle cezâlandırılacakları her iki esnâfa da izah edilmisti (82).

Frenk meşini diken zımmi ustalar eskiden beri tam gön satın almayıp, boyundan ve eninden bir deste almaları nizâm idi (83). Fakat Rebiyyülahır 992 (Nisan 1584) tarihinde frenk meşini diken zımmi ustaların bütün gön almaya başlayarak, iyi yerlerini İstanbul dışına gönderdikleri tespit edilmisti. Bunun üzerine İstanbul kadısına gönderilen hükümde; "bunların engellenerek kânunsuz iş yaptırılmaması ve İstanbul dışına çıkarılmasının ise yasak olduğu" belirtilmisti (84).

74- Aynı yer

75- Aynı yer

76- HH, nr.13311

77- Aynı vesika

78- Aynı vesika

79- İAD, nr.9, s.284

80- İKM, nr.45, vr.32b

81- İAD, nr.11, s.324-325; nr.16, s.232-233

82- İAD, nr.17, s.176-177

83- MD, nr.58, s.17, h.51

84- Aynı yer

Osmanlı devletinde, reâyanın giyeceği papucun renkleri belirli olup, siyah ve mor renkli pabucu, yahudi ve ermeniler kullanırdı. Rumlar ise daha çok kırmızı ayakkabı giyerlerdi. Ayrıca, kırmızı rengi, yenileri ve halktan genç olanlarda kullanırlardı. Müslüman halk sarı ayakkabı giyerlerdi. Zımmilerin sarı ayakkabı giymeleri ise, şiddetle yasaklanmıştı (85). Bu sebepten müslim ve gayrimüslim halkın giyeceği renk ile üretilecek papucların cinsi, İstanbul içinde paşmakçı, çizmeci ve papuccu çarşısı diye ayrılarak, ayrı ayrı yerlerde imâl edilirdi. Bunlar birbirlerinin sanatlarına karışmayarak herkes kendi sanatı ile meşgul olurdu (86). Saray papucu diye yeni bir papucun icâd edilmesi üzerine, çizmeci ve paşmakçılar bu papucu işlemeye başlamışlardı. Sefer için orducu istendiğinde papuccular saray papucu için orducu vermeyi kabul etmişler, fakat paşmakçı ve çizmecilerin kabul etmemesi üzerine, 3 Recep 978(2 Aralık 1570) tarihinde İstanbul kadısına bir hüküm gönderilmişti. Bu hükümde; "çizmeci ve paşmakçıların, papucculara karışmayarak, saray papucunu yalnızca papuccuların işlemesi" emredilmişti (87).

Papuc diken ustaların bir günde ne kadar imâlât yapabilecekleri tespit edilmiş ve bu kendi aralarında nizâm kabul edilmişti. Bu miktarın üzerinde imâlât yapıldığı taktirde, üretilen papucların kalp ve redi olacağı belirtilerek, fazla dikmemeleri istenmişti. 27 Zilkâde 1194 (24 Kasım 1780) tarihli bu nizâmnâmeğe göre bir usta günde;

6 çift merdane

8 çift zenne

10 çift kotana papuc dikebilecekti. Ayrıca üretimde iyi cins sahtiyan ve kösele kullanılması da gerekmektedir. Papuccu ustalardan herhangi biri bu nizâma uymadığı taktirde te'dip edileceği de belirtilmişti (88).

Dikici esnâfına 10 Cemâziyelevvel 1198 (1 Nisan 1784) tarihinde baş malları sorulduğunda; "her bir turadan ondört çift ulu ayak mest imâl edildiği ve dört adet sahtiyanın kenarlarından çıkan ve "kafa" tâbir edilen parçalardan ise birer kuruş kazandıklarını" söylemişlerdi (89). Bu hesaba göre her bir âlâ mest otuzyediser paraya gelmektedir. Bir tura âlâ sahtiyandan, yirmidört çift papuc imâl edildiği ve her bir çiftine yirmiikibuçuk para masraf yapılarak, "kafa" denilen parçaların hesaba dahil edilmemesi üzerine dikicilere kâr kaldığı, bununla her papucta kırkar para baş malı bulunduğu (90) araştırmalar neticesinde çıkmıştı.

Muhtelif ayakkabı çeşitlerinin imâlinde gereken malzeme ile fiyatları, usta kârı ile birlikte 1139 (1727) tarihli narh defterine göre bir cetvel halinde (91) gösterilmiştir.

85- Özkaya, Osmanlı Kurumları, s.155

86- MD, nr.36, s.183, h.499

87- Aynı yer

88- İKM, nr.44, vr.73a-b

89- C.Belediye, nr.2214

90- Aynı vesika

91- bk. Tablo-15

Dikici esnafı imalat için gerekli olan çiriş, ökçe tahtası, balmumu ile yapılmış isfidac (üstübec), iplik, papuc çukası, tire, musta, kalıp, mermer, kaytan, çuval ve basal gibi malzemeleri attar ve abacı esnafından temin ederlerdi (92). Zaman zaman bunlarla gerek fiyat, gerekse malzeme yönünden anlaşmazlıklar meydana gelmekte idi. Nitekim 13 Seval 1186 (7 Ocak 1773) tarihinde attarlar ile anlaşmazlık olmuştur. Buna göre; Mercan Çarşısında olan attarlar, taşradan gelen çiriş, ökçe tahtası ve üstübeci satın alarak dikici esnafına satmaları nizâm gereği iken, vukuyyesini oniki paraya aldığı çirişi mahzenlerde saklayarak, dikici esnafına kırk paradan satmak istemişlerdi (93). Aynı şekilde Evâsıt-ı Cemâziyelahir 1210 (28 Aralık 1795) tarihinde dikici, attar ve abacı esnafı mahkemeye gelerek dikici malzemesi satımı hakkında muhâkeme olmuşlardı. Buna göre; çiriş, iplik, üstübec, ökçe tahtası ve diğer malzemelerin alım satımı Mercan Çarşısındaki zımmi esnâfa aitti (94). Bu zımmiler dikici esnafın ihtiyâc duydukları çiriş, üstübec, mazı ile ökçe tahtası, pamuk ipliği, kenevir ipliği, arşın ipliği, evka ipliği, papuc çukası, tire, musta, kalıp, mermer, kaytan, çuval ve basal gibi seyleri alıp satmaya alıştıırılmışlardı. Bu malzemeler dışardan İstanbul'a geldiğinde dikici esnafı denetiminde alınıp, nizâma aykırı davrananlar da yine bunların denetiminde cezâlandırılırdı. Attar esnafı bu duruma itiraz ederek, çiriş, üstübec ve mazının attar malı olduğunu ve bunların özellikle Mısır Çarşısına geldiğini, Mercan Çarşısındaki esnafın ise kendilerinden alması gerektiğini ifade etmeleri üzerine, Mercan Çarşısındaki zımmi tâcirler, attarlardan artakalan malları satın alarak dükkanlarında onu onbir fâide ile dikici esnafına satmaları nizâm kabul edilmişti (95). Dikici esnafının ihtiyâcı olan iplikler ise, abacı esnafının malı olup, İstanbul ve çevresinde bulunan 339 adet abacı dükkanının 29 adeti çeşikli iplik alıp satmaktaydı. Bu 29 esnafın alıp sattıkları iplikler dışardan İstanbul'a geldiğinde, fiyatı abacı esnafı yöneticilerince belirlenerek %10'dan fazla kâr istemeyip, dikici esnafına satmaya söz vermişlerdi. Bu husus abacı esnafı ile dikiciler arasında nizâm olmuştur (96).

-
- 92- İAD, nr.13, s.20
93- İKM, nr.36, vr.18b-19a
94- İAD, nr.13, s.20
95- Aynı yer
96- Aynı yer

1139 (1727) Tarihli Narh Defterine göre Ayakkabi maliyetini gösterir tablodur (97).

Ayakkabi Cinsi	Ayakkabinin Maliyeti											Yekün
	Sah ti yan	Kö se le	Mesin astari	Taban astari	*	Bo go si	Kaytan mavi	Bagasi mavi	سرخ	Dik me	Üsta diye	
Âb Kayseri Sahtiyani Çizmesi	134	18	6	3	12					40	20	233
Âb papuc	36	12				9				7	14	78
Kayseri sahtiyandırınđan âb mest	56					3				6	7	72
Kayseri saht. zenne âb papuc	15	4				6		7		6	10	40
Kırmızı yemeni	49											49
Gümüşü siyah sahtiyon çizme	108	30	30	3	14		8		6	70		269
Odabasilarin giydigi Gümüşü siyah çizme	135	24			60		6	18	12			265
Ulemânin Asmâni âb siyah çizme	90	12		2	10	15			6		60	194
Âb baltacı papucu	21	12		9	6				3	12	14	77
Asçılörin giydigi âb çizme	108	30	30	8	14		3		6	70		269
Tunus sahtiyandırınđan âb Yemeni	42	10	5	3	4					8	8	80
Erzurum, Diyarbakir, Usak saht. âb çizme	135	27		3	12	18	6		6	60		267
Edirne saht. âb sarı kutana çizme	33	6			10				3	9		61

TABLO - 15

* çiris, sagri, iplik, balmumu, üstübeş, akçe tahtası

b- Dikici Esnâfının Yönetici Tayinleri

Dikici esnâfı idârecilerinden; kethüdâlık hizmetinin tâyin , azil ve ibkâsı hususunda, çeşitli tarihlere ait hüküm, berât ve mahkeme kaydı bulunmaktadır. Bunlar ile kethüdâların ne şekilde tâyin ve azledildiklerini öğrenmekteyiz. Dikici esnâfının ileri gelenleri, başlarına seçecekleri kethüdâyı tespit ederek devlete teklif ederlerdi. Bunların referanslarını önemli bir güvence sayan devlet, kethüdâ tayini yapar ve eline de berâtını vererek hukukilik kazandırır (98). Esnâfın içinden bazılarının meydana gelen itirâzları ise, dikkate alınarak incelenir ve haklı iseler kethüdâlıktan azledilirdi. Sayet haklı görülmezse, itirâz red edilerek, kethüdânın makamı ibkâ edilirdi (99). Nitekim 23 Rebiyyülahır 1193 (10 Mayıs 1779) tarihinde dikici başı olan Mahmut Ağa'ya itirâzlar olmuş, yapılan incelemede, esnâfın ekserisinin kendinden razı ve hosnut olduğu, ayrıca işinin ehli olduğu anlaşılınca, dikici başılık hizmeti yeni bir berât ile ibkâ edilmişti (100). Aynı şekilde 27 Zilhicce 1192 (16 Ocak 1779) tarihinde iki müslim, beş zımmi ustalar mahkemeye gelerek, dikici başı Mahmut'dan şikâyet edip azlini istemişlerdi. Bunun üzerine müslim ve gayri müslim ustalardan yüzellidokuz kişilik bir heyet, dikici başından razı olduklarını ve davacı olan şahısların fesatçı olduğunu bildirerek cezâlandırılmasını istemişlerdi (101). Yine 20 Şaban 1182 (30 Aralık 1768) tarihinde iki dikici ustası, dikici başını malzemeyi pahalandırdığı gerekçesi ile görevden alınmasını istemişler, fakat ikiyüzü aşkın esnâf dikici başından razı olduğunu bildirmeleri üzerine dikici başı görevinde kalmıştı (102). Esnâf içinde bazen entrika ile mesru kethüdânın indirilerek yerine uygun olmayan herhangi bir şahsın geçtiği de görülmekte idi (103). Dikici başılık için esnâfın kulis fâliyeti yaptıkları hatta rüşvet dağıttığı da görülmüştü. 23 Cemâziyelahir 1191 (29 Temmuz 1777) tarihinde dikici esnâfından Ahmet isimli şahıs, Yosef isimli zımmiye kendisini dikici başı seçtirmek şartı ile yirmi adet İstanbul mahubî altını vermişti (104).

Kethüdâ veyâ dikici başı olarak seçilen şahsın son derece güvenilir ve dürüst bir kimse olması, ayrıca mesleğinde de mâhir olması gerekmekte idi (105). Bu gibi vasıfları eksik olanlar, esnâfın müracâtı ile görevine son verilerek, karışıklığın önüne geçilmeye çalışılırdı. Bu cümleden olarak 11 Şevval 1190 (23 Kasım 1776) tarihinde, dikici başı olan Ahmet'in kânun ve nizâma aykırı davranışlarından şikâyet eden esnâf (106), Seyyit İbrahim'in dürüst ve dışardan gelen sahtiyan ve meşini

-
- 98- İKM, nr.11, vr.21b
 - 99- İKM, nr.46, vr.25b
 - 100- İKM, nr.45, vr.10a
 - 101- İKM, nr.43, vr.15b-16a
 - 102- İKM, nr.30, vr.89b
 - 103- İKM, nr.11, vr.21a
 - 104- İKM, nr.40, vr.68a
 - 105- C.İktisat, nr.1248
 - 106- İKM, nr.38, vr.64b

muhtekirlere dokundurmadan adâlet üzere esnâfa dağıtmaya kabiliyeti olduğunu ileri sürerek, Ahmet'in yerine dikici başı tâyin edilmesini istemişlerdi (107). Aynı şekilde 14 Cemâziyelahir 1191 (20 Temmuz 1777) tarihinde dikici başı İbrahim Celebi, haksız yere esnâftan otuz-kırk kuruş aldığından, esnâf Seyyit Mahmut'un tâyin edilmesini istemişlerdi (108). 6 Ramazan 1181 (26 Ocak 1768) tarihinde de aynı şekilde dikici başı olan Abdurrahman esnâftan bazılarını bir suçla suçlayıp, cezâ olarak da kırk-elli kuruşlarını alması, esnâfı birbirine düşürmüş ve nizâmın bozulmasına sebep olmuştu. Esnâfın tercihi olan Seyyit Mahmut, Abdurrahman'ın yerine dikici başı olarak tâyin edilmişti (109).

Esnâf içerisinde ihtilâf oluşturan ve esnâfı birbirine düşürecek davranış içerisinde giren idâreciler azledilirlerdi. 2 Muharrem 1210 (19 Temmuz 1795) tarihinde dikici başı Osman, tahrik edici tavırlarından dolayı azledilerek, yerine esnâf işlerine vâkîf ve esnâfın en kıdemlilerinden olan Mehmet Usta, dikici başılığa tâyin edilerek eline berâtı verilmişti (110).

Zimmi olan reâyayı tahkir eden ve küçük görenlerde, esnâf yöneticiliğinden el çektirilerek, yerine adâletli kimselerin gelmesi sağlanırdı (111). Nitekim 25 Cemâziyelevvel 1189 (24 Temmuz 1775) tarihinde dikici başı Seyyit Mahmut, zimmet ehli olan reâyayı tahkir ettiğinden, görevinden azledilerek yerine esnâfın razı olduğu ve sevdiği Genç Mehmet tâyin edilmisti.

Dikici esnâfının kethüdâsı olan şahıslar, her zaman azledilerek görevinden alınmaz, bazen de ihtiyarlıkları sebebiyle işleri yapamadıklarından, gerek kendi istekleriyle, gerek esnâfın teklifi ile görevlerini bıraktıkları görülmekteydi. 15 Safer 1181 (13 Temmuz 1767) tarihinde dikici esnâfı kethüdâsı olan Abdurrahman, ihtiyarlığı sebebiyle, işleri göremediğini ileri sürerek kethüdâlıktan ayrılmış (112), ondan boşalan yere esnâfın teklifi ile Abdurrahman isimli başka bir şahıs kânun ve nizâma uygun davranacağını taâhhüt etmesi üzerine, kethüdâ tâyin edilmişti (113). Aynı şekilde berâtlı yigitbaşı olan Mehmet usta, yaşlı ve hasta olduğundan esnâfın işleriyle yeterince ilgilenemediğini ileri sürerek, yerine esnâfın güvendiği İsmail Celebi'yi teklif etmiş ve 13 Şevval 1186 (7 Ocak 1773) tarihinde İsmail Celebi, Mehmet Usta'nın yerine yigit başı tâyin edilmişti (114).

-
- 107- C.Belediye, nr.5557
108- C.Belediye, nr.5499
109- İKM, nr.30, vr.14b
110- C.Belediye, nr.6829
111- İKM, nr.37, vr.40b
112- İAD, nr.8, s.38
113- İKM, nr.29, vr.51b
114- C.İktisat, nr.940

c- Dikici Esnâfına Verilen Cezâlar

Dikici esnâfı, kânun ve nizâmları ihlâl ettikleri zaman değişik cezâlarla te'dip edilirdi. Verilen bu cezâların başkalarına ibret olması ve caydırıcı özelliğe sahip olmasına dikkat edilirdi. Tarafların şikâyetleri değerlendirilerek kânuni muâmele uygulanırdı. İşlediği suçtan nâdim ve pişmanlık duyulması halinde veyâ şikâyetçinin iddiâsını geri çekmesi durumunda, maddi ve zecri cezâlar verilmeyip, sadece ta'zir ve kınama cezâları uygulanırdı. Ayrıca bu durumdaki dikici esnâfına gözdağı verilerek, suçun tekrarı halinde şiddetle cezâlandırılacağı tenbih ve ikâz edilirdi. Bazı kerelerde suçlu olan şahıs pişman olduğunu ve bir daha işlemeyeceğini söyledikten başka, şâyet tekrar işlerse, meslekten el çekme, sürgün edilme veyâ kale hapsi gibi cezâlara râzı olduğunu belirterek garanti verirdi. Bu gibi durumlarda şikâyetçi olanlar merhamet eder, davadan vazgeçerlerse suçları af edilebilirdi. Bu gibi durumların hâricinde ise, hiç bir suç karşılıksız bırakılmayıp mutlaka cezâlandırılırdı. Dikici esnâfına uygulanan cezâ türleri genellikle esnâflıktan ihrâc, sürgün, kale hapsi ve para cezâsı şeklinde idi.

c1- Esnâflıktan ihrâc:

En çok uygulanan cezâ türü esnâflıktan ihrâc idi. Bu cezâyâ esnâf içinde; kötü ahlâk sahibi olan ve iftirâ edenler çarptırılarak, esnâflıkla ilişkileri kesilirdi (115). Nitekim, 22 Rebiyyülahir 1182 (5 Eylül 1768) tarihinde dikici esnâfı, Yusuf isimli ustanın kötü ahlâk sahibi olduğu ve yalan söyleyerek iftirâda bulunduğunu iddia ederek, esnâflıktan ihrâcını istemişlerdi. Esnâfın emniyet ve rahatını kaçıran Yusuf, esnâflıktan ihrâcını ancak, pişmanlığını itirâf edip, garanti vermesiyle önleyebilmişti (116). Aynı şekilde 27 Şevvâl 1194 (26 Ekim 1780) tarihinde dikici esnâfı, Ali isimli ustanın, dürüst kimselere iftirâ ettiği ve esnâfın huzurunu bozduğu, lisanından emniyet ve rahatlarının kaçtığı gerekçesiyle davacı olmuşlar, neticede ibret için esnâflıktan ihrâc olunmuştu (117). Bu cümleden olarak 8 Muharrem 1195 (4 Ocak 1781) tarihinde dikici esnâfından ehl-i nâmus ustalara iftirâ ederek, nifak ve esnâf arasında düşmanlığa sebep olan üç usta, esnâflıktan ihrâc edilerek uzaklaştırılmıştı (118).

Esnâfın kurulu düzenini bozan, kötü sözlü, kavgacı, stokçuluk yapan ve başka esnâfın kalfa ve şakirtlerini ayartan şahıslar da, esnâflıktan ihrâc edilirdi (119). 26 Recep 1191 (30 Ağustos 1777) tarihinde Meşinci Mahmut, muhtekirlik yaptığı ve

-
- 115- İKM, nr.46, vr.92b; nr.30, vr.66b; nr.47, vr.32a-b;
nr.37, vr.4b
- 116- İKM, nr.30, vr.66b
- 117- İKM, nr.46, vr.92b
- 118- İKM, nr.47, vr.32a-b
- 119- İKM, nr.12, vr.99b; nr.40, vr.86a; nr.45, vr.9b, 62b

fazla fiyattan dikicilere gizlice meşin sattığı, ayrıca fenâ sözlü ve kırıcı olduğu gerekçesiyle, esnâflıktan ihrâc edilmişti (120). Aynı şekilde kötü lisan sahibi olan ve esnâfı rahatsız eden Dimitri isimli frenk papucu diken usta da, ihrâc edilerek esnâf arasından uzaklaştırılmıştı (121). Dikici esnâfından olup da, esnâf arasında kavga ve nizağ çıkararak esnâfın rahatını kaçıran Mustafa ve Mehmet ile esnâfın kalfa ve şakirtlerini ayartarak sıkıntı ve zarara sokan diğer Mehmet; kötü ahlâkları sebebiyle 23 Rebiyyülahır ve 23 Zilkâde 1193 (10 Mayıs 1779/2 Aralık 1779) tarihlerinde esnâflıktan ihrâc edilerek meslek hayatlarına son verilmişti (122).

c2- Sürgün:

Esnâfın maruz kaldığı bir diğer cezâlandırılma şekli sürgün idi. Sürgün, suçlu görelen esnâfın ikâmet ettiği ve icrâ-i fâliyetinde bulunduğu yerden, devletin uygun gördüğü yere gönderilmesine "sürgün" denmektedir. Sürgüne gönderilen esnâf, genellikle ailesinden ayrılarak yalnız başına giderdi (123).

Sürgün cezası, genellikle esnâf içinde karışıklığa sebep olacak davranışta bulunan ve esnâfı huzursuz eden şahıslara verilirdi. Nitekim, 4 Zilkâde 1188 (6 Ocak 1775) tarihinde Mustafa isimli şahıs, dikici esnâfı arasında fitne ve fesâda sebep olduğu iddiası ile başkalarına ibret olması için memleketi olan Amasya'ya sürgün edilmişti (124). Aynı şekilde mestci Mustafa, mest dikmekten başka, kânunsuz olarak Kayseri'den dikilmiş mest getirerek satması şikâyet konusu olmuş, mahkemede Mustafa'nın, "pişmanlığını belirterek tekrarı halinde esnâflıktan ihrâcı ve Kayseri'ye sürgün gitmeye râzı olduğunu" bildirmesi üzerine dava kapanmıştı (125).

Dikici esnâfından olup da uygunsuz davranışlarından dolayı sürgün cezasına çarptırılanlar; bir müddet sonra çeşitli sebeplerle af edilerek, memleketlerine dönüp, sanatlarını icra edebiliyorlardı. Emirlere itâtsizlikleri, nizâmı bozucu hareketleri ve stokçuluk yapmaları sebebiyle, Evâsıt-ı Rebiyyülahır 1181 (10 Eylül 1767) tarihinde Midilli'ye sürgün edilen üç kişi, ıslâh-ı nefis olduklarını ve kânuna aykırı iş yapmayacaklarını belirtmeleri üzerine, Evâil-i Zilkâde 1181 (24 Mart 1768) tarihinde esnâfında kefil olması üzerine sürgün cezaları kaldırılmıştı (126). Yine ihtikâr ve hiyle suçu sebebiyle Evâil-i Safer 1189 (7 Nisan 1775) tarihinde memleketi

120- İKM, nr.40, vr.86a

121- İKM, nr.12, vr.99b

122- İKM, nr.45, vr.9b,62b

123- M.Çağatay Uluçay, "Sürgünler Yeni ve Yakın Çağlarda Manisa'ya ve Manisa'dan Sürülenler", Belleten, Ankara 1951, XV, S.60, s.510

124- İKM, nr.37, vr.6b

125- İKM, nr.36, vr.39a

126- İAD, nr.8, s.99

olan Kayseri'ye sürgün edilen Mehmet isimli şahıs, tevbekâr ve pişman olduğu, ayrıca esnâfında kefil olmasıyla, 11 Cemâziyelevvel 1189 (10 Temmuz 1775) tarihinde af edilerek İstanbul'a dönmesine müsâde edilmişti (127).

Narhtan fazlaya satmak ve esnâf ile iyi ilişki içinde olmamak gibi sebepler, esnâfın sürgün cezasına çarptırılması için yeterli idi (128). Nitekim, bu suçları işleyen Süleyman ve Osman isimli iki kardeş, Limni adasına sürgün edilmişlerdi. Daha sonra ıslâh-ı nefis ettiklerini ve nizâma uyacaklarını belirtmeleri üzerine, yüzelli kadar ustanın kefâletiyle suçları bağışlanmış idi (129). Bununla birlikte sürgüne gönderilip de ıslâh-ı nefis etmeyip, huzursuzluk vermeye devam eden şahıslar ise, daha şiddetli cezâlara çarptırılırdı (130). Nitekim, kendi halinde olmayarak edepsizlik eden ve esnâfa küfür ederek sövmeyi âdet edinen Osman ve Mustafa isimli ortaklar, daha önce sürüldükleri halde uslanmayıp, esnâfı korkutmaları üzerine, 26 Şaban 1188 (2 Kasım 1774) tarihinde esnâflıktan tart ve ihrâc edilmişler, ayrıca ibret olması için de Bursa'ya sürülmüşlerdi (131).

c3- Kale Hapsi ve Küreye Konma Cezâsı:

Dikici esnâfının işledikleri suçlara karşılık olan cezâlandırma şekillerinden biri de, kale hapsi ve küreye konma cezâsı idi. Dikici esnâfından müslüman olanlar, herhangi bir suç işledikleri zaman kalebent (kale hapsi), gayr-i müslimler ise, vaz-ı kürek (küreye konma) cezâsıyla cezâlandırılırdı. Bu cümleden olarak, 3 Cemâziyelevvel 1189 (2 Temmuz 1775) tarihinde dikici esnâfından Süleyman ve kardeşi Osman'ın kendi halinde olmadığı ve esnâfı dâima tekfir, tâciz ve haksız yere küfür ettikleri, ayrıca narha riâyet etmeyerek fazlaya satmaları sebebiyle, Limni adasında kale hapsi cezasına çarptırılmıştı (132).

c4- Para cezâsı:

Dikici esnâfın maruz kaldığı bir diğer cezâ şekli de, para cezâsıdır. Yapmış oldukları üretimde kânun ve nizâm üzere imâl etmeyip, gerek malzeme, gerekse dikişlerinde kusurlu oldukları tespit edildiğinde, ürettikleri papucların bedeli kadar cerime alınması kânundu (133). Aynı şekilde 1 Cemâziyelahir 990 (22 Haziran 1582) tarihinde dikici esnâfı muhtesiplerin papuca ait para cezâlarında, kendilerinden çok para alarak zulmettiklerini bildirmeleri üzerine gönderilen hükümde; "yalnızca kusurlu olan papucun bedeli cerime olup, muhtesib ziyâde nesne almayub, ol miktar akçe almasın" emrediliyordu (134).

127- İKM, nr.37, vr.45a

128- Özkaya, Osmanlı Kurumları, s.81

129- İKM, nr.37, vr.52a

130- Aynı defter, vr.3a-b

131- Aynı yer

132- İKM, nr.37, vr.33b

133- Ahmet Refik, XVI.Asırda İstanbul Hayatı, s.122-123

134- Aynı yer

d- Dikici Esnâf içinde Yer Alan Esnâf Grupları

d1- Çarıkçı Esnâfı:

İstanbul'daki çarıkçı esnâfı, çarikhâne kârhânesi mukâtâasına bağlı olarak ihtiyâcları olan malzemeyi temin ederlerdi (135). Çarıkçı esnâfı İstanbul, Galata, Uskûdar ve Eyüp'te gerekli çarık, kayış kesimi yapabilmeleri için, ihtiyâc duydukları tuzlu ve tuzsuz gönleri, sığır kafası ve debbâğ tulumlarını İstanbul'da, Galata'da ve bunlara bağlı olan iskelelerde piyasa fiyatından satın alırlardı. Satın aldıkları gön ve tulumları, Galata'da Karaköy kapısında, Balık pazarında ve belirli mahzenlerde depolayarak, çarıkçı esnâfına ihtiyâc duydukları miktarda verilirdi (136). Çarıkçı esnâfının temel malzemesi olan tuzlu ve tuzsuz gön, sığır kafası ve debbâğ tulumunun ticâret maksadıyla gerek İstanbul'a getirilmesi, gerekse İstanbul'dan başka bir yere gönderilmesi halinde; Sultan Mustafa Han Vakfı'na gelir kaydedilmek üzere her bir adedinden onar para alınması kânun idi (137). Bu husus 22 Zilhicce 1220 (13 Mart 1806) tarihli bir hükümda belirtilmiş olup, ayrıca vakfın gelirine engel olan her hareketten sakınılması istenmişti. Vakfın gelirine engel olan göncü, tüccâr, muhtekir, bakkal, bahçıvan ve hamalların ellerindeki malları devlet zapt ederek vakfa devir edeceği ve bu kişilerinde ayrıca cezâlandırılacakları ifâde edilmişti (138).

Çarıkçı esnâfı, çarık imâli için ihtiyâc duydukları gönü satın alarak tuzlarlar ve gerekli debagat işlemini yaptıktan sonra, çarık yaparak satarlardı. Başkalarının bu duruma karışması ve engellemeleri, Evâil-i Muharrem 1146 (18 Haziran 1733) tarihli hüküm gereğince yasaklanmıştı (139). Evâhir-i Zilkâde 1188 (27 Ocak 1775) tarihinde İstanbul'da Odunkapısı dışındaki Sarımsakçı Çarşısında bulunan çarıkçı esnâfı, kendi malzemeleri olan su sığırı ve kara sığırı derilerini satın alarak, Odunkapısı dışındaki altı adet dükkanlarında tuzlayarak saklamalarına, Sarımsakçı esnâfı engel olmuşlardı. Yaklaşık seksen yıldan bu yana ihtiyâc duydukları derileri tuzlayıp debagat ederek çarık imâl etmelerine kimsenin müdâhalesi olmadığı ve Sultan Ahmet Han zamanında verilen hüküm gereğince, Sarımsakçıların engellemesinin önüne geçilmişti (140).

Çarıkçı esnâfı yalnızca gönden değil, debbâğ tulumu ve pastırma derisinden de çarık imâl ederlerdi (141). Çarıkçı esnâfı debbâglardan satın aldıkları tulum ile pastırmaların muhafazası için sarılan derileri alarak çarık yapıp, çiftçilere satarlardı.

135- C.Belediye, nr.5466

136- Aynı vesika

137- Aynı vesika

138- Aynı vesika

139- İAD, nr.8, s.228

140- Aynı yer

141- MD, nr.78, s.464, h.1193

Geçimlerini bu şekilde devam ettiren çarıkçı esnafı, 7 Şaban 1018 (5 Kasım 1609) tarihinde debbağların bu derileri kendilerine vermemeleri üzerine, işlerinin bozulduğunu ifade etmişlerdi (142). Bunun üzerine debbağlara yaramayan diğer deriler ile, pastırma derilerinin eskiden olduğu gibi çarıkçı esnafına verilmesi, debbağ esnafının, "bize bunlar yarar" demelerine bakılmaması, İstanbul kadısına emredilerek, çarıkçı esnafının sıkıntısı giderilmeye çalışılmıştı (143).

Çarıkçı esnafının çarık için gön temin ettiği bir diğer esnaf ise bakkallardı. Bakkal esnafı, sattıkları yağın tulumlarını eskiden beri çarıkçı esnafına verirlerdi. Çarıkçı esnafı da sığır derisinden yapılan bu tulumlardan, çarık imâl ederek satardı (144). Hiç bir kimse bu duruma müdahale edemezken (145), 20 Zilkâde 1171 (26 Temmuz 1758) tarihinde Galata'daki zımmi bakkalların bir kısmı, sattıkları yağın tulumlarını çarıkçılara vermeyerek, kendileri çarık kesip, sattıkları ve çarıkçı esnafının sanatına zarar verdikleri görülmüştü (146). Bakkalların yağ tulumlarını çarık yapmayıp, başka bir kimseye de satmayıp, hepsinin doğrudan doğruya çarıkçılara verilmesi emredilmiş, Bakkallarda bu hükmü kabul ettiklerini ifade etmişlerdi (147).

Filibe'de kasap ve sürekcilerin kestikleri; camız, inek ve öküz derilerinin gön ve kösele olmaya elverişli olmayanlarını debbağ esnafının yaşlı ve güçsüz olanları, çarık keserek halka satarlardı. Kesilen her inek, öküz ve camız başına ise üçer para vererek, Hass-ı Humâyun'a gelir kaydedilirdi (148). 11 Cemâziyelevvel 1175 (8 Aralık 1761) tarihinde Süleyman ve Ali isimli şahıslar, derileri ucuza alarak, dâr-ı harbe götürüp, yüksek ücretle satmak için Filibe'deki çarıkçı esnafı üzerine kethüdâ ve yiğitbaşı olmak istemişler ve taraf-ı askeriden berât alarak Filibe'ye gelmişlerdi. Mâliye'den berât istemeleri üzerine, Filibe'deki kasap, debbağ ve saraçların ileri gelenleri; bunların "eski nizâmı bozacakları ve has gelirini azaltacakları" beyânı üzerine bu şahısların askeri berâtları terkin edilerek, kethüdâlıkları kaldırılmıştır (149).

Bosna sancağındaki kaza ve köylerin çarıkçılığı, karada ve denizde çarıkçı başılığa tâbi idi. Tuzlu ve tuzsuz gönlerden ve boş yağ tulumlarının her birinden onar para alınarak, hiç bir kimsenin bu uygulamaya engel olmaması istenmişti (150). Padişah Vakfı'ndan olan Laşve köyü halkı, çarıkçılık sanatı ile uğraşıp, sanatlarını rahatça icrâ edebilmeleri için, Rumeli ve Anadolu'da

-
- 142- Aynı yer
143- Aynı yer
144- İKM, nr.9, vr.56a
145- Aynı yer
146- Aynı yer
147- Aynı yer
148- C.Belediye, nr.3496
149- Aynı vesika
150- C.İktisat, nr.660

çarık kesilmezdi. Yalnızca çarıkçılık sanatı Edirne'den başka, Laşve köyüne aitti. Çarıkların alınıp satılması da bu köy halkına aitti (151). 1174 (1760/1761) senesinde verilen bir hükme göre; tâyin edilen çarıkçı başılar tarafından çarık ve kayış için sığır kafası derisi, boş yağ tulumu ve tuzlu gön hangi köy ve kasabalarda bulunursa, piyasa fiyatından satın alınarak işlenmesi ve buna engel olanların ise cezâlandırılması gerekiyordu (152).

d2- Kunduracı Esnâfı:

Kunduracı esnâfı, İstanbul'da Vâlide Hanı civârı, Gedikpaşa ve Fener tarafında fâliyet gösterirlerdi. İstanbul içinde ondört adet kunduracı dükkanı bulunup, bunların onbir adedi Vâlide Hanı çevresinde, bir adedi Gedikpaşa'da, birer adedi Fener kapısı içinde ve dışında olmak üzere toplam ondört adettir. Bu dükkanlar İstanbul ihtiyâcına yeterli sayıda idi (153). Daha sonra ise, Evâhir-i Ramazan 1195 (14 Ağustos 1780) tarihinde kunduracı esnâfı ile dikici esnâfı, lacivert sahtiyân hakkında ihtilâf edince, kayıtlara kunduracı esnâfı olarak onbeş adet dükkan geçilmişti. 27 Rebiyyülahır 1169 ile 27 Rebiyyülahır 1189 (30 Ocak 1756 ve 27 Haziran 1775) tarihli hüccetlerde, ondört olarak belirtilen kunduracı dükkanı, kunduracı esnâfı arasında Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 1209 (8 Aralık 1794) tarihinde tartışmalara sebep olmuştur. Araştırma neticesi ondört adet in sahîh olduğu görülmesi üzerine, Evâhir-i Ramazan 1195 tarihindeki onbeş kaydı düzeltilerek ondört olması kararlaştırılmıştı (154). Fazla dükkan açılmaması ve kalfalar, usta olduklarında, Gedik sahibi ustaların ücretli işçisi olup, ancak bir dükkan gediği boşaldığında satın alır ise; gedik ve dükkan sahibi olabileceklerdi (155). İşçi tâbir edilen kalfalara, kira ile gedik verildiğinde, ustaların müdâhale etmemeleri istenmişti (156). Gedik sahibi öldüğünde, oğlu ve kızı gedik ve eşyâlarına sahip olurdu. Varisleri başkalarına satabilir veya kira ile ustalardan birine kiraya verir iseler, engellenemez idi. Şâyet, evlâdı ve yakını yok ise; hayatında kime vasiyyet etmiş ise, gediği ve eşyâsı ona verilirdi. Dışardan hiç bir kimse sanatlarına karışamazdı. Usta ve kalfalardan her kim bu nizâma uymazlar ise, esnâflıktan çıkartılır ve dükkanı kapatılırdı (157).

Kunduracı esnâfı ile Tekfur Sarayı'nda yahudilere ait lacivert sahtiyândan papuc diken esnâf arasında, Evâhir-i Ramazan 1195 (14 Ağustos 1780) tarihinde, lacivert sahtiyân konusunda anlaşmazlık meydana gelmişti. Kunduracı esnâfı, eskiden beri dükkanlarında beyaz, beka, mavi, sarı, siyah, turuncu ve lacivert sahtiyândan gayr-i müslim kimselere ayakkabı diker ve

-
- 151- C.Belediye, nr.1221
152- C.İktisat, nr.660; C.Belediye, nr.1221
153- İKM, nr.39, vr.32.b
154- İAD, nr.12, s.204
155- İAD, nr.10, s.82-83
156- İAD, nr.10, s.82-83; nr.12, s.204
157- Aynı yerler; İKM, nr.39, vr.33a

satarlardı (158). Tekfur Sarayı'ndaki papuccular ise; "lacivert papuc dikimi ve sahtiyani bizlere aittir" diyerek, diğer esnafı engellemişlerdi. Daha sonraki hükümlere bakıldığında: "yahudilere ait papuc dikimi Tekfur Sarayı'nda olan dikicilere aittir, başkaları dikmeye" ifadesi mevcuttu (159). Yahudilerden başkasının giydikleri lacivert renkli papuc imâline ve lacivert sahtiyani alım-satımına hiç kimsenin engel olmaması gerektiği de ayrıca hükme bağlanmıştı (160).

d3- Mavi Sahtiyandan Papuc Yapanlar:

Mavi renkli ayakkabı imâli, İstanbul içinde otuz kadar zımmi esnaf üzerine tahsis edilmiş olup, bunlar kalfa ve şakirtleriyle berâber İstanbul'un çeşitli yerlerinde imâlat yaparlardı (161). Bu durum, yahudilerin giyeceği mavi papuc imâl eden esnafı, sıkıntıya soktuğu için, kendi istekleriyle bir araya toplanmak istemişler ve bunun üzerine Lâleli Vakfı'na bağlı, Emlâk-ı Humâyun'dan Tekfur Sarayı kiralanarak, buradaki odalarda imâlat yapmaya başlamışlardı (162). Mavi renkli yahudi papucunu başka yerde işlemek nizâm kabul edilerek, imâl etmek isteyen usta ve kalfalar Tekfur Sarayı odalarında işleyecekledi (163).

İstanbul'da gümrüğü ödenen mavi (asumâni, hevâyi, gök renkli) sahtiyani, Mercan Çarşısına nakledilip, öncelikle papucluk sahtiyani Tekfur Sarayı kiracılarına verilmesi, 22 Zilhicce 1175 (14 Temmuz 1762), 17 Recep 1178 (10 Ocak 1765), 21 Zilkâde 1222 (20 Ocak 1808) ve 4 Rebiyyülevvel 1224 (19 Nisan 1809) tarihli fermanlar ile nizâma bağlanmıştı (164). Zımmi halkın giyeceği papuclar farklı farklı olduğu için, bir yahudi ile bir hristiyan giydiği ayakkabısından hemen ayırdedilebilirdi (165). Bu sebepten papuc cinsleri rastgele imâl edilmezdi. Bu husus göz önünde bulundurulurken, mavi mest ve edik dikiciliği eskiden beri yahudi cemâatine ait olduğundan, sanatlarını Alacahamam çevresinde icrâ ederlerdi. Dikici esnafından hiç bir kimse bunların sanatlarına karışamazdı (166). Mavi mest ve edik diken gayr-i müslim esnaf, ürettikleri malları isteyenlere kendi dükkanlarında satabilir, başka yerlerde ve mahalle aralarında satamazlardı. Bu durum, Mahkeme tarafından esnaf yöneticilerine verilen hüccet ve ilânlarla belirtilmişti (167). Bu nizâma uymayanlar, nizâmı bozdukları gerekçesiyle, yeniceri ağası emri ile tutuklanarak, kânuni cezâyâ uğrarlardı (168). Sultan Ahmet zamanında verilen bu

158- İAD, nr.10, s.69

159- Aynı yer

160- Aynı yer

161- C.İktisat, nr.1467

162- Aynı vesika

163- Aynı vesika

164- Aynı vesika

165- La Baronne Durand De Fontmagne, Kırım Harbi Sonrasında İstanbul (Tercüme Gülçiçek Soytürk), İstanbul 1977, s.116

166- İAD, nr.4, s.264

167- Aynı yer

168- Aynı yer

nizâm, 1146 (1733/1734) yılında Sultan Mahmut tarafından ve Evâil-i Cemâziyelahir 1171 (14 Subat 1757) yılında ise tekrar yenilenmişti (169).

Mavi sahtiyandan papuc diken esnâf ile, aynı esnâftan mest dikenler arasında, mavi sahtiyân konusunda zaman zaman anlaşmazlıklar meydana gelmişti. İstanbul'a gelen mavi sahtiyânı mest dikiciler; İzmir, Edirne ve Selânik gibi yerlere gönderip, kalan sahtiyânı ise yüksek fiyâttan papuc dikenlere satmaları üzerine, papuc dikenler zarar etmişlerdi. Bunun üzerine 8 Recep 1180 (10 Aralık 1766) tarihinde yapılan muhâkemede; mest diken yahudiler haksız bulunmuş, başka yere sahtiyân göndermemeleri ve başka yerden de almamaları, ayrıca fazla fiyât ile sıkıntı vermemeleri karara bağlanmıştı (170).

Aynı şekilde, İstanbul'da mavi mest ve papuc diken yahudi esnâfı, sahtiyân getiren tüccâr tâifesini, Evâil-i Muharrem 1157 (19 Şubat 1744) tarihinde mahkemeye vererek; "bize ait olan malları odalarda gizleyip, aşırı fiyât ile satarak, zarar vermek istiyorlar" demeleri üzerine, sahtiyân tüccârı eskiden olduğu gibi, cari fiyâttan mavi sahtiyân vermeyi kabul etmeleri üzerine dava kapanmıştı (171).

Tahsisler kaldırılınca kadar bu şekilde sanatlarını icrâ eden mavi mest ve papuc dikicileri, tahsislerin kaldırılması üzerine, işleri bozulmuş ve kırmızı ve siyah sahtiyandan papuc imâl eden dikicilerin, mavi mest ve papuc işlemekte oldukları haber verilerek bunların engellenmesi istenmişti (172). Bunun üzerine 5 Ramazan 1239 (4 Mayıs 1824) tarihinde yapılan muhâkemede; "alım-satımda inhisârın kaldırıldığı ve herkesin istediği renk papucu üretebilecekleri" hükmü verilerek, bundan önce verilen fermanlardaki tahsis hükümlerinin yürürlükten kaldırıldığı, mavi mest ve papuc imâl eden yahudi esnâfa izâh edilmişti (173).

d4- Kırmızı ve Siyah Sahtiyandan Papuc Yapanlar:

Reâyaya ait kırmızı ve siyah sahtiyandan papuc, mest, terlik ve cetik yapan ustalar, İstanbul'un muhtelif semtlerine dağılmışlardı. Bunlar; Balat'da, Tahta Minâre yakınında, Kumkapı'da, Emir Han'ında, Nişancı'da, Mercan'daki Nalbant Han'ında, Hasköy'de, Dülbentci Camii yakınında, Hasköy'deki Tokatlı'da, Samatya'da, İmâmeli Han'da, Balat'daki Sultan Hamam'ında, Galata'daki Çorbacı Han'da, Ağa Camii çevresinde, Rumeli Hisar'ında, Uskûdar'da, Eyüp'de, Paşmakçı Han'ında ve Gedik Paşa'da sanatlarını icrâ ederlerdi (174). Hristiyan reâyânın giyeceği olan kırmızı ve siyah sahtiyandan papuc, mest,

-
- 169- Aynı yer
170- İKM, nr.29, vr.2a
171- İAD, nr.1, s.177
172- HH, nr.30972
173- Aynı vesika
174- C.Belediye, nr.5440

terlik ve çetrik imâlatı daha sonraları Vâlide Sultan Vakfı'na bağlı olan Vefa Hanı ile Kumkapı yakınındaki Dülbentci Mahallesi'nde yapılan Yeni Hana nakledilerek, bir araya getirilmişlerdi (175). Bu hanlarda imâlat yapan ustaların tamamı zimmi idi. Kırmızı ve siyah sahtiyandan reâya papucu dikenler, Mihrişah Vâlide Sultan Vakfı'na bağlı otuz odalı Vefa Han'ında mesleklerini sürdürmekte idiler. Her bir odada ikişer tezgâh olup, her bir odayı iki usta paylaşmaktaydı. Böylece kırmızı ve siyah sahtiyandan reâya papucu dikenlerin sayısı, altmışı bulmaktaydı (176). Bu ustalar, sanatlarını burada icrâ edip, bu hanın dışında imâl edilmesi yasak idi. Şayet imâl edenler tespit edilirse, esnâf yöneticileri aracılığı ile men edilirdi. Suçun tekrarı halinde ise; müslim olanlar kale hapsi, gayr-i müslimler de küreye konma cezası ile cezâlandırılırdı (177).

Vefa Han'ında sanatlarını icrâ eden dikici esnâfı; aylık yüzyirmi kuruş, icâre-i müe'cceler ve binbeşyüz kuruş icâre-i mua'cceler ile odaların gediklerine talip olmuşlardı. Bu odaların ferağ ve intikâlleri, Vakıf Mütevelli Kaymakamları huzurunda, vakıf temessükü ile olurdu. Otuz odanın yüzyirmi kuruşluk kirası vakfa bir elden teslim edilip, binânın gereken tâmirini, vakfa teberru olarak, icâre-i mua'ccelerine mahsup olmak üzere ödemeyi kabul eden usta, handa ustabaşı olurdu. Bu usta, yalnız başına bir odayı kullanma hakkına sahipti (178). Gedik sâhibinden biri vefat ettiğinde veya yaşlanıp işi bırakmak istediğinde, gediği çocuklarına intikâl ederdi. Şayet çocukları yok ise, icâreleri alınarak isteyenlere kiraya verilirdi (179). Mihrişah Vâlide Sultan'ın Vefa Han'ındaki odalardan Gurre-i Ramazan 1219 - 30 Şaban 1220 (4 Aralık 1804 - 24 Kasım 1805) tarihleri arasında bir yıllık kira bedeli olarak ikibindörtüyük kuruş vakfa gelir kaydedilmişti (180).

Bekam kırmızı ve siyah sahtiyandan; mest, terlik ve çetrik dikicileri, Kumkapı yakınındaki Dülbentci Mahallesi'nde bulunan Vâlide Sultan Vakfı'na bağlı Yeni Han'a nakil ve iskân edilmişlerdi. Bu handa yirmi adet zimmi esnâf, imâlat ile uğraşmaktaydı (181). Bu ustalar, hanın alt ve üst katında mevcut yirmi odanın her ay için yetmişbeş kuruş icâre-i müe'cceler ve bin kuruş icâre-i mua'cceler ile gediklerine talip olmuşlardı. Ferman ile gedik hakları bunlara verilerek, evkâftan ve başka kimselerin bunlara engel olmamaları istenmişti (182). Kırmızı ve siyah sahtiyandan mest, terlik ve çetrik imâlinin yalnızca burada yapılması, başka yerde yapılmaması hakkında hükümler mevcut olup, şayet yapan müslim ise kale hapsi, gayr-i müslim ise küreye konma

175- C.İktisat, nr.1012; C.Evkaf, nr.15480

176- C.Evkaf, nr.14843

177- C.İktisat, nr.1012

178- C.Evkaf, nr.14843

179- Aynı vesika

180- Kepeci, Haremeyn Muhasebesi Defteri, nr.3344, s.1

181- C.Evkaf, nr.15480

182- Aynı vesika

cezâsına çarptırılırdı (183). Nitekim, 13 Rebiyyülahır 1211 (16 Ekim 1796) tarihinde haffaf esnâfı, bu ayakkabıları ehil olmayanlara gizlice yaptırarak, kırmızı ve siyah papuc yapanları zor durumda bırakmışlardı. Baş araste, Tuğcular, Tahtakale ve Balat arastesi haffaflarında mevcut olan ikibinyüzyetmişsekiz kurusluk papuc ele geçirilerek bedeli ilgili esnâfa verilmek suretiyle mağdur olmaları önlenmişti (184).

Sarı sahtiyan'dan mest ve papuc imâl eden ustalar, bu hanların kira bedeline kırkar-altmışar para zama yaparak ortak üretim teklifinde bulunmuşlar, bunun üzerine yapılan müzâkerede; "Vakıf kiracılarının bir takım şartlarını ve serbestiyetini gidereceği" belirtilerek, teklif reddedilmişti (185).

Inhisâr sisteminin kaldırılmasından sonra, çok kıymetli olan kırmızı mest-papuc gediklerinin önemini yitirerek kıymetsizleşmeye başlaması (186) üzerine, Vefa Hanı ustaları; "şâyet gedikler eskiden olduğu gibi kıymetlendirilirse, yeni nizâma ve dikici esnâfından isteyenlerin kendi ürettikleri papucu üretebileceklerini kabul ettikleri" teklifi, kânuna aykırı olduğu gerekçesiyle 15 Recep 1236 (18 Nisan 1821) tarihinde reddedilmiş ve "alım-satımda inhisâr iddiâsının şer'an ve kânunen yasak olduğu" cevabı dikici esnâfına bir hatt-ı humâyun ile bildirilmişti (187):

1246 (1830) tarihinde ise inhisâr maddesi yasağının korunması ile birlikte, İstanbul ve çevresinde kırmızı ve siyah papuc ile kırmızı mest imâl edenlere engel olunmaması aynı şekilde hatt-ı humâyun ile garanti altına alınıyordu (188). İstanbul'da kırmızı ve siyah papuc; Vefa Han'ında, kırmızı mest dikenler ise Mestci Han'ından başka yerde işlemeyeceklerdi. Dışarıdan İstanbul'a gelerek aynı sanatı icrâ etmek isteyen esnâf, Vakıf tarafından az bir mua'cceler alınmak suretiyle Vefa Hanı ve Mestciler Han'ına yerleştirilerek, bunlardan dikimhâne için talep edilen mühimmatın temin edilmesi kararlaştırılmıştı (189).

d5- Yemenici Esnâfı:

İstanbul, Üsküdar ve Eyüp'te bulunan Rum ve Ermeni cemâatinden olan ayak yemenici esnâfı gediği, 1254 (1838) yılında Evkâf-ı humâyuna dahil edilmişti (190). Evkâf-ı humâyuna icâre-i müe'ccelerleri yıllık olarak onikişer kuruştan, binbesyüz kurusluk olarak kaydedilmiştir. Buna göre İstanbul ve civârında yemenici

183- C.İktisat, nr.991

184- Aynı vesika

185- C.İktisat, nr.510; İAD, nr.8, s.254; nr.12, s.18; İKM, nr.37, vr.16a-b

186- HH, nr.31033

187- Aynı vesika

188- HH, nr.36313

189- Aynı vesika

190- HH, nr.27241

esnâfı geddiği yüzyirmibeş adet idi (191). Bu gediklerin nizâmları kaydedilerek, gedik sahiplerine temessükleri ayrı ayrı verilmiş, başkalarının bunlara karışmaması emredilmisti (192). İstanbul'da Balık pazarı kapısı dışında, yirmibeş odalı ayak yemenicisi dükkanı mevcut idi (193). Bu dükkanların içindeki gerekli âlet, esnâf arasında gedik tâbir edilirdi (194). Bu âlet gedikleri için esnâf, mülk sahiplerine her ay muntazaman kira bedeli ödüyorlardı. 8 Cemâziyelevvel 1229 (28 Nisan 1814) tarihinde yirmi kadar ayak yemenici esnâfı, diğer esnâflarda olduğu gibi gediklerin baş muhâsebeye kaydedilerek, mülk kirasının alışılacağı gibi ödenmesini talep etmişlerdi (195). Ayrıca, dükkan için gerekli olan âlet gediklerinin de yeniden kaleme kaydedilerek, ellerine suret verilmesini istemişlerdi. Bunun üzerine yirmibeş odanın dükkan gedığı, yirmi kadar ayak yemenici esnâf üzerine kaydedilmiş ve ellerine de suretlerinin verilmesi emredilmisti (196).

Yemenici esnâfının sanatlarından başka bir şey ile uğraşmaları uygun görülmezdi. Evâil-i Zilhicce 1221 (13 Şubat 1807) yılında yemenici esnâfından, Tosun Mehmet Beşe'nin terlik imâl etmeye başladığı ve nizâmı bozduğu gerekçesiyle terlikçi esnâfı davacı olmuşlardı (197). Terlikçilik sanatında ehil olmadığı için imâl edilen terliğin kalitesiz olması ve terlikçileri zor durumda bırakması gibi, kânuna aykırı davranışta bulunan Tosun Mehmet Beşe, bir daha zenne terliği yapmayacağını, kendi sanatı olan yemeni imâli ile yetineceğini bildirmesi üzerine dava kapanmıştı (198).

d6- Terlikçi Esnâfı:

Terlikçi esnâfı İstanbul'da Bezazistan çevresinde, Acı Çeşme denen yerdeki Binmülk Çarşısı içinde (199) ve Beyazıt'da Bakırcılar Çarşısındaki Mercan Yokuşu denilen yerde (200) sanatlarını icra ederlerdi. Bezazistan çevresindeki terlikçi esnâfı, Hassa terlikçileri olup, zenne terliği, enderun-ı humâyun için terlik ve tahta papuc imâl ederlerdi (201).

Terlikçi esnâfı içinden birinin, Gurre-i Safer 1184 (27 Mayıs 1770) tarihinde dükkan ve âlet gedığını satması üzerine, bir terlikçi imâlathânesinde ne gibi âlet ve malzemenin bulunduğunu öğrenmekteyiz (202). Yüzseksen yedi kuruşa satılan bu dükkanda;

-
- 191- Aynı vesika
 - 192- Aynı vesika
 - 193- C.Belediye, nr.7598
 - 194- Aynı vesika
 - 195- Aynı vesika
 - 196- Aynı vesika
 - 197- İAD, nr.16, s.180
 - 198- Aynı defter, s.181
 - 199- İKM, nr.33, vr.11b
 - 200- Musâhipzâde Celal, Eski İstanbul Yaşayışı, İstanbul 1946, s.151
 - 201- İKM, nr.33, vr.11b
 - 202- Aynı defter, vr.12a

Bir adet ağaç tezgah iskemle,
Yirmi adet büyük, küçük ağaç kalıp,
Yirmi adet demir bıçak,
Bir adet tunc musta,
Bir adet somaki mermer,
Bir adet
iki ağaç
Elli dirhem kursun,
Bir adet küçük çiriş taşı,
Üç çift şimsir
Dört adet ağaç miskale ve musta
iki adet demir işi kalem
Bir adet tahta iskemle minderi ve kağıt endâzeni mevcuttu(203)

Terlikçi esnâfının ürettiği terliklerin en kalitelisi Vize meşininden yapıları olup, İstanbul'a yeterli miktarda Vize meşini gelmediği zamanda terlikçi esnâfı sanatını yapamaz duruma düşerek, dükkanları kapanma tehlikesi ile karşı karşıya kalıyordu (204). Nitekim, Evâsıt-ı Şevval 1207 (26 Mayıs 1793) tarihinde terlikçi esnâfı, ürettikleri terlikleri yüksek fiyattan satmaya başlamış, gerekçe olarak da Vize meşininin İstanbul'a yeterli miktarda gelmemesini göstermişlerdi (205). Rumeli'de deri ticâreti ile uğraşanların, Tuna sahillerinden Rusya ve Avusturya taraflarına fazla fiyat ile sattıkları belirlenmiş, bu durumun önüne geçilerek, eskiden olduğu gibi İstanbul'a sevk edilmesi, Vize kadısı ve debbag yöneticilerinden istenmişti (206).

Beyazıt'da Mercan Yokuşu denilen yer, bir baştan diğer başa kadar terlikçi çarşısı idi. Burada mercan terlikleri imâl edilirdi (207). Mercan terlikleri sert deriden yapılırdı. İki kısımdan meydana gelen mercan terliklerinin; biri yüz, diğeri arkalık kısmı olup, biri diğerinin içine girerdi (208). Terlikler yarım kayık şeklinde olup, ince deriden yapılırdı. Renkleri çoğu zaman sarı veyâ kırmızı idi. Pençeleri kıvrık şeklinde olup, uç kısmı ise iki üç santimetre çıkıktı (209). Çocuklar için glaseden veyâ rugan deriden imâl edilen terliklere de, mercan adı verilmekte idi (210). Parmak kısımlarından itibaren ön kısımlarını örten mercan terliklerini, hem kadınlar, hem de erkekler giyerlerdi (211).

-
- 203- Aynı yer
204- C.Belediye, nr.1131
205- Aynı vesika
206- Aynı vesika
207- Musâhipzâde, Eski İstanbul Yaşayışı, s.151
208- Pretextat-Le comte, Türkiye'de Sanatlar ve Zeneâtler, (Tercüme Ayda Düz), İstanbul 1975, s.136
209- Aynı eser, s.136
210- Aynı eser, s.137
211- Reşat Ekrem Koçu, Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Ankara, 1967, s.173

3- HAFFAF ESNAFI

Haffaf esnâfı İstanbul'un her tarafına dağılmış olan arastelerde bulunurlar ve buralarda ticâretlerini sürdürürlerdi. İstanbul'un fethinden beri, haffaf esnâfının müslim olanları; Büyük Çarşı (areste-i kebir) ve diğer belirli yerlerdeki araste ve çarşılarda dükkan açarak fâliyette bulunmuşlar, haffaf esnâfının gayr-i müslim olanları ise; Şehzadebaşı Camii çevresinde ve Galata'da olmak üzere iki arastede dükkan açabilirlerdi (212).

26 Zilhicce 1179 (5 Haziran 1766) yılında Saraçhâne civârındaki haffafhânelerin depremde yıkılması üzerine, yıkılan yerlerin ahsaptan yapılması emredilmişti. Fakat haffafların; depreme dayanıklı olması ve çarşıdan at arabası ile yüklü hayvan geçtiği için çarpmalara karşı sağlam olması gibi gerekçeleri ileri sürerek, kemerli binâ yapılmasını emniyet açısından talep etmişlerdi (213). Yangına karşı da korunması için kârgir ve kemer üstlerine duvar yapılması taleplerini, devlet olumlu karşılamış idi (214). Fâtih Sultan Vakfı'na bağlı olan Saraçhâne civârındaki haffafhânelerin sokak kemerleri devlet tarafından yapılmış, fakat dükkanların kepenk ve boyunduruk üzerinde olan kalkan ve düşmeleri dükkan sahipleri tarafından yapılması istenmişti (215). 14 Safer 1180 (22 Haziran 1766) tarihinde arzuhâl sunan haffaflar, Sinan Çarşısı gibi kepenkler, kalkan ve düşmeleri devletin yapması, gerekli masrafların ise dükkan sahiplerinden alınmasını istemişlerdi (216).

Dikici esnâfı, diktikleri ayakkabıyı haffaflardan başkasına satmayıp, doğruca, arastelere götürerek, tellâllar vasıtası ile müzâyede ettirdikten sonra haffaflara satabilirlerdi. Haffaf esnâfı ise, bu ayakkabı fiyatı üzerine cüzi bir kâr koyarak halka satardı (217). Sanatında yetersiz ve eksik olanları, imâl ettiği kalitesiz ve bozuk ayakkabının alınıp satılması ise yasaktı. Bu durumda olan ayakkabılar arastelerde haffaflara satılamazdı. Haffafların bu tür ayakkabıları halka satması da yasaktı. Bu gibi sebeplerden haffaf esnâfı ile dikici esnâfı arasında, zamanla anlaşmazlıklar meydana geliyordu. Bu tür anlaşmazlıkları aralarındaki nizâm gereğince hal yoluna giderlerdi. Nitekim, haffaf esnâfı ile dikici esnâfı, ücret ve kalite meselesinden Evâhir-i Rebiyyülahır 1174 (4 Aralık 1760) ve Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 1174 (18 Aralık 1760) tarihlerinde anlaşmazlığa düşerek mahkemeye müracaat etmişlerdi. Dikici esnâfı mallarını arastalara getirerek satışa çıkartmalarına rağmen, haffaf esnâfının düşük fiyat verdiklerini ve ödenen paraların ise

212- İAD, nr.20, s.172

213- İKM, nr.25, vr.61b

214- Aynı yer

215- Aynı defter, vr.104a

216- Aynı yer

217- C.İktisat, nr.1316

zuyuf olması sebebi ile zarar ettiklerini söyleyerek papucları serbestçe başka yerlere götürmelerine müsaade edilmesini istemişlerdi. Haffaf esnafı ise, cevaplarında; dikici esnafının arastelere göndererek mezât yoluyla satılan papucları düşük kalitesi ile değistirip, haffaflara teslim ettiklerini bildirmişlerdi. Satılan papucların içinden kalp ve redi olanları seçilerek, sağlam olanların satılması halinde, pak ve ayarlı akceler ile bedelini ödemeye hazır olduklarını bildirmişlerdi. Bunun üzerine görülen davada, dikiciler haksız bulunmuş ve davaları red edilmişti (218). Aynı şekilde dikici esnafı Evâil-i Safer 1111 (2 Ağustos 1699) tarihinde, kânun ve nizâma aykırı olarak diktikleri ayakkabıları, dükkanları önüne koyarak halka satmaya başlamışlardı. Bu durum ise haffaf esnafını olumsuz yönde etkilemiş ve arastelerdeki esnaf zor durumda kalmıştı. Verilen hükümde; dikicilerin odalarına dönmeleri ve ürettikleri papucları haffaflara satmaları şeklindeydi. Haffaf esnafı da düşük bedel ve düşük ayarlı paralar ile almayıp, ayarı tam olan ve piyasa fiyatını ödeyerek satın almaları ve aldıkları papuclara %5 ile %10 arası kâr koyarak satmaları emredilmişti (219). 25 Muharrem 1198 (20 Aralık 1783) tarihinde haffaf esnafı ile dikiciler arasındaki anlaşmazlık; haffaflara ait olan mest, papuc gibi malların kaldırım üzerlerinde, bit pazarında, çarşı başlarında ve câmi avlularında alınıp satılmaması şeklinde neticelenmişti. Sâyet alıp satanlar bulunur ise, müslümanların kale hapsine, zımmilerin ise kürek cezasına çarptırılacakları belirtilmiş idi (220).

Haffaf esnafının dikicilik ile meşgul olması ve diktikleri ayakkabıları satmaları, kânun ve nizâma aykırı olduğu için yasaklanmıştı (221). Buna rağmen haffaf esnafından bir kısım şahısların çeşitli zamanlarda dikicilik ile uğraştıkları ve dikici esnafını sıkıntıya soktukları bilinmektedir (222). Bu gibi hallerde durum mahkemeye intikâl ederek, düzensizlikler giderilmeye çalışılırdı. Nitekim, 6 Şaban 1119 (2 Kasım 1707) tarihinde Fâtih Camii çevresindeki büyük ve küçük arastelerde, haffaf esnafı çeşitli ayakkabı dikerek dükkanlarında satmaya başlamışlar ve bu çarşılara tellaları sokmayarak dikici esnafını sıkıntıya düşürmüşlerdi. Mahkemeye intikâl eden davada, 25 Zilkâde 1172 (20 Temmuz 1759) tarihli belge delil olarak sunulmuştu. Bu belgede İstanbul'un fethinden beri bu iki çarşıda alınıp satılan ayakkabıya hiçbir esnaf müdahale etmeden, dikiciler diğer çarşılara ayakkabı götürdükleri gibi, buraya da getirebileceklerine dair hüküm verilmişti. Bu hükme göre; haffaflar dikicilikten men edilmiş ve dikicileri engellemelerinin önüne geçilmişti (223). Aynı şekilde, Vâlide Hanında çetik satan bir haffafın, Safer 1182 (Haziran 1768) senesinde kânun ve nizâmlara aykırı olarak dikicilik yapmaya başlaması, diğer

218- İAD, nr.5, s.291, 300

219- C.İktisat, nr.1316

220- C.Belediye, nr.5440

221- İKM, nr.38, vr.51b

222- İKM, nr.30, vr.45a; nr.38, vr.51b

223- İKM, nr.38, vr.51b

haffaflarında dikicilikle uğraşmasına sebebiyet vermiş, ayrıca diktikleri cetiklere farklı malzeme kullanarak, bid'at oluşturdukları ve dikicileri sıkıntıya soktukları gerekçesiyle men edilmişlerdi (224).

Haffaf esnâfı ile ilişki içinden olan diğer bir grup, eskici esnâfı idi. Eskiciler, haffaf esnâfının alıp satmadığı, düşük kalite ayakkabıları ve kusurlu imâl edilmiş olan pupucları alıp satarak geçinirlerdi. Zaman zaman haffaflar ile eskiciler arasında ayakkabı değişimi meselesinden anlaşmazlıklar çıkıyordu. Haffafların sattıkları yeni ayakkabıyı dükkanlarında bulundurarak haffaf esnâfına sıkıntı vermekteydiler. Haffaf esnâfı da eskicilere ait olan ayakkabıları dükkanlarında satarak, kânun ve nizâm dışı hareket ederek, anlaşmazlığı sürdürüyorlardı (225). Nitekim, 17 Recep 1197 (18 Haziran 1783) tarihinde eskiciler, yeni ayakkabının altına çamur sürüp, nalçalatıp, kullanılmış ayakkabıların üzerine koyarak satmışlar, böylece haffaf esnâfına zarar vermişlerdi. Mahkeme, eskicilerin elindeki yeni ayakkabıları yirmibir gün içinde satmalarını istemiş, şâyet bu süreden sonra yeni ayakkabıya rastlanırsa, dükkanlarının kapatılıp başkalarına verileceğini, ayrıca müslim olanların kale hapsine, gayr-i müslimlerin ise küreğe konulacağını bildirmişti (226).

Haffaf esnâfından olup, sermayesiz olarak çarşı ve pazarlarda seyyar ayakkabı satan bir grup esnâf, İstanbul'un çeşitli yerlerine dağılmış durumdaydı. İstanbul içinde seyyar papuc satanlar, otuz kadar zımmiden oluşmaktaydı. Bunların yirmisekiz adeti; ehl-i İslâm'a ait çizme, mest ve papuc, iki adeti ise; gayr-i müslimlere ait siyah çizme, kırmızı mest ve siyah papuc satarlardı. Seyyar satıcılar, dikici esnâfından satın aldıkları çeşitli ayakkabıları, çarşı ve pazarlarda gezdirerek isteyenlere ucuz bir fiyat ile satıp, geçimlerini temin ederlerdi. Ayak haffafları, arasteler arasında ve kemer altı olan Büyük Çarşı, Vâlîde Hanı, Yeni Han, Kürkçü Hanı, Sünbül Hanı, Sofçu Hanı, Vezir Hanı ile Parmakkapı ve etrafında gezmeyip, İstanbul'un diğer semtlerinde gezerek, ticâret ederlerdi (227). 26 Zilkâde 1229 (19 Kasım 1814) tarihinde seyyar satıcılar ile haffaflar arasında anlaşmazlık meydana gelmiş ve mahkemelik olmuşlardı. Seyyar satıcıların han çevrelerinde papuc sattıkları gerekçesiyle haffaflar, ellerinden mallarını almışlardı. Yapılan muhâkeme neticesinde, haffaflar aldıkları papucları seyyar satıcılara geri verecekler, seyyar satıcılar da mallarını araste içlerinde, Parmakkapı ve çevrelerinde, Vâlîde Hanı ile Yeni Handa gezdirmeyeceklerdi. Haffaflar, seyyar satıcıların diğer hanlarda ve başka yerlerde (sadrazam, defterdar, şeyhülislâm ve kadı asker kapılarında ve diğer çarşı ve pazarlarda) gezdirerek alıp satmalarına karışmayacaklarına dair garanti vermişlerdi (228).

224- İKM, nr.30, vr.45a

225- İKM, nr.50, vr.73b; nr.33, vr.72b; nr.29, vr.92a; İAD, nr.5, s.283

226- İKM; nr.50, vr.73b

227- C.Belediye, nr.3961; 3248

228- Aynı vesika

Haffaf esnâfının dolaylı olarak ilişki içerisinde bulunduğu bir diğer esnâf grubu, aynacı esnâfı idi. Aynacı dükkanı, İstanbul içinde sekiz adet olup, bir kimse evlenmek istediğinde âdet gereği ayna, şeker kutusu, sandık ve duruma göre incili sırma işlemeli papuc ve terlik, "saçı" adı altında buradan temin edilirdi. (229). Aynacı esnâfının sırma işlemeli terlik ve papuc satmaları, haffaf esnâfı ile aralarını açmış ve mahkemelik olmuşlardı. Haffaf esnâfı 17 Zilhicce 1229 (30 Kasım 1814) tarihinde mahkemeye baş vurarak; aynacı esnâfından iki şahsın kendi işlerine kanâat etmeyerek haffaflara ait olan eşyaları kânun ve nizâma aykırı olarak alıp sattıklarını, bu sebeple câri olan usul ve nizâmın bozulduğunu ifade etmişlerdi. Ayrıca, eskiden beri telli, pullu, sırmalı ve incili tahta papuc ve terlik alıp-sattıklarını, fakat takım olarak papuc, terlik, ayna, sandık istendiğinde papuc ve terliği beğenip aynacıya gittiklerinde ise istedikleri her şeyi orada toptan olarak görünce kendilerinden almaktan vaz geçtiklerini, kendilerinin aynacılarından ayna ve sandık almak istediklerinde ise; papuc ve terlik fiyatını da ayna ve sandık üzerine ilâve ederek satmaya kalktıklarını ifade eden haffaf esnâfı, çözümü dükkanlarına ayna tezgahı koyup, cam tüccârından da beş-on sandık cam alarak aynacılarından ayrılan kişilere ayna yaptırmakta bulmuşlardı. Aynacı esnâfı da haffafların bu hareketlerini şikâyet etmeleri üzerine, her iki esnâfın arası bulunarak ihtilâflar giderilmiş, varılan netice aralarında nizâm kabul edilmişti. Buna göre;

1- Haffaf dükkanlarından ayna tezgahları kaldırılacaktı.

2- Büyük arastede dört, Tuğcular arastesinde bir dükkan, toplam beş dükkanda "nişan takımı" tâbir edilen incili, pullu, telli ve sırmalı papuc ve terlik, ayrıca ayna, som sedefli kutu ile sandık aynacı esnâfından üç şahsa tahsis edilecekti. Haffaflar sandık ve kutuyu bu beş dükkanda satacak, başka dükkanlarda bulundurulmayıp, satılmayacaktı.

3- Haffaflar satacakları nişan aynalarının yalnızca kumaşlarını aynacı esnâfına götürüp, ayna yaptırmak istediklerinde, aynacılar rayic üzerinden fiyat ile kumaşları aynaya geçirip, etrâfını yapıştıracaklardı. Haffaflar ise bu aynaları beş dükkan sahibine teslim edeceklerdi (230). İttifâk edilen bu nizâmlardan anlaşıldığına göre; her iki esnâf nişan takımı sattıklarında ihtiyaçları olan malzemeyi, tâyin edilen bu beş dükkandan temin edecekler, kim nişan takımı satar ise kendinde olmayan malı bu dükkanlardan temin ederek diğer esnâfı sıkıntıya sokmamış olacaklardı.

Osmanlı devleti, özellikle merkezin ihtiyâcını her şeyin üstünde tutmakta ve halkın ihtiyâcı olan eşyanın bol miktarda temin edilmesi için büyük çabalar sarfetmekteydi (231). Bunun için hiçbir fedâkarlıktan ve sert tedbir almaktan kaçınmayan Osmanlı hükümetleri, halkın ayakkabı ihtiyâcı için de duyarlı davranmışlar ve ihmalleri görülen şahısların cezâlandırılması yoluna gitmişlerdi. Özellikle ihtiyâcın yoğun olduğu zamanlarda

229- İKM, nr.135, vr.10b

230- Aynı defter, vr.10b-11a

231- Aynı defter, vr.14b

ihrâc yasakları çıkarılmış ve ayakkabının İstanbul dışına sevk edilmesi engellenmişti (232). Yasaklara rağmen, karadan ve denizden ayakkabı ihrâc edenler olmuş ve bunlar da ibret olması için şiddetle cezâlandırılmışlardı. Nitekim 17 Zilhicce 1229 (30 Kasım 1814) tarihinde bir kısım haffaf esnâfın, fazla kazanma hırsından dolayı istedikleri fiyâttan satmak için karadan ve denizden ayakkabı götürmekte olduğu tespit edilmiş, halka sıkıntı veren bu durum yasaklanarak, İstanbul'dan dışarıya giden gemi, araba ve kervanlar sıkı bir şekilde denetlenmeye başlanmıştı. Haffaflar kethüdâsına ise ancak bir çift papucun İstanbul dışına çıkarılabileceği belirtilmişti. Kânuna aykırı olarak papuc çıkaranağın ise cezâlandırılacakları ifâde edilmişti (233). Aynı şekilde 21 Safer 1231 (22 Ocak 1816) tarihinde İstanbul'dan Anadolu ve Rumeli taraflarına ayakkabı gönderilmesinin yasak olduğu, ancak hediye olarak bir kaç çift gibi az bir miktara izin verildiği belirtilmişti (234). Ayakkabının sandıklar ile karadan ve denizden ticâreti, İstanbul'da ayakkabının azalmasına ve fiyâtının artmasına sebep olacağından yasaklanmıştı. 24 Safer 1231 (25 Ocak 1816) tarihinde Sakızlı Dimitri isimli bir kaptanın gemisinde iki müslim ve dört zımmi tüccâra ait dörtyüzkırkdokuz çift çeşitli ayakkabı ele geçirilmişti. Başkalarına ibret olsun diye ayakkabılara el konularak, haffaflara rayiç fiyâttan satılmış ve parası tahsil edilerek ispenç hazinesine devredilmişti (235).

Haffaf esnâfı, satın aldıkları ayakkabıları devletin tâyin ettiği narhtan fazlaya satamazdı. Ayakkabı fiyâtları ile haffaf kârı belirtilerek, yüksek fiyâttan satılmasının önüne geçilmiş ve bu suretle tüketici korunmuştu. Devletin tâyin ettiği narha uymayan haffaflar, kânun ve nizâmı bozduğu gerekçesiyle, tâzir cezâsından siyâseten katle varıncaya kadar muhtelif şekillerde cezâlandırılırdı. Devlet narhın muhafazası konusunda son derece titiz davranarak, en küçük şikâyetleri dahi değerlendirmiş (236), değişen şartlar içerisinde narhları yeniden gözden geçirerek yeni narhlar koymuştur. Üretici ve tüketici dengesinin korunmaya çalışıldığı narhlarda; haffaf esnâfının sattıkları ayakkabı çeşitlerini, bu ayakkabıların özelliklerini, mâliyetini ve bundan elde edilen kârları öğrenmekteyiz (237). Genel olarak narh defterlerine baktığımızda, haffaf kârını %10 olarak görmekteyiz. Yalnız bu oran satılan ayakkabı ve terliğe göre de değişiklik arz etmektedir. Gurre-i Recep 1207 (1 Şubat 1793) tarihli narh defterinde; haffafların seksen paradan yüz paraya kadarki sattıkları çizmelerin çiftinde sekizer para fâide, yüz paradan fazlaya sattıkları çizmelerin çiftinde onar para haffaf kârı

232- Aynı yer; C.İktisat, nr.195

233- İKM, nr.135, vr.14b

234- Aynı defter, vr.34b

235- C.İktisat, nr.195; ayrıntı için bk. Tablo-16

236- İKM, nr.37, vr.73b

237- Bu konu ile alakalı olarak bk. Kütükoğlu, Narh Defteri, s.187-192; MMD, nr.10048, s.117-120; İKM, nr.24, vr.91b-92a

alabilecekleri ve diğ er ayakkabı çeşitlerinde ise, onu onbire yani %10 kâr ile satabilecekleri belirtilmişti (238). Haffaflar tarafından satılan ayakkabıların dayanıklı ve sağlam olması, kânunnâmelerle belirtilmiş olup, satılan her bir ayakkabıya ödenen bedelin gün olarak iki katı dayanma garantisi verilmişti. Tüketicinin ödediği her akçeğe iki gün takdir edilmiş, şayet süre dolmadan delinir veyâ sökülürse suç sayılarak tâzir cezası verilirdi. Bu cezâ iki sopa karşılığı bir akçe olmak üzere dikiciden alınırdı. Sahtiyan veyâ gönün delinmesi halinde cezâ debbağlara ödetilirdi (239). Bu hüküm II.Bayezit, I.Selim, Kanuni Sultan Süleyman ve IV.Mehmet'in kânunnâmelerinde aynen tekrarlanmış idi (240).

Haffafların satacakları ayakkabı ve fiyatları kânunnâmelerle tanzim edilmiş olup, bulabildiğimiz en erken tarihli kânunnâme II.Bayezit devrine ait İstanbul ihtisap Kânunnâmesidir. 907 (1501) yılında hazırlandığı tahmin edilen kânunnâmede (241), haffafların satacakları papuc fiyatları şu şekilde tespit edilmişti; "...haffaflar kırmızı ve gülnâri ve erguvâni çizmenin, gayet âlâsı otuzdan otuzüç e varınca; evsâtı yirmisekizden otuza varınca; ednâsı yirmialtıdan yirmisekize varınca satalar ve bulgarisinin ve limonisinin, gayet âlâsı yirmiyediye, evsâtı yirmialtıya, ednâsı yirmidörde ola. Bu iki renkten gayrisinin âlâsı yirmialtıya, yirmibese, yirmidörde; evsâtı yirmiüç e, yirmiikiye ola. Ve iç ediğün, âlâsı onyediye, onaltıya; evsâtı ondörde, onüç e; ednâsı onikiye, onüç e ola. Şirvâni paşmağınki, sahtiyan ola, gâyet âlâsı yirmiye; evsâtı onsekize; ednâsı onbese; sağrı paşmak ki; [ne] şirvâni ne acem ola, âlâsı yirmiyediden yirmisekize varınca; evsâtı yirmibesten yirmialtıya varınca; ednâsı yirmiüçten yirmidörde varınca ola. Ve şol paşmak ki, şirvâni ve sağrı olmaktan ednâ ola, haline göre satıla. Bakisi dahi ki, oğlan-uşak giymeli ola, bahâsı ile satıla, ziyâdeye satılmaya. Ziyâdeye satarsa, muhtesib te'dib ede. Ve iç edük ve paşmak ki deşti ve şirvâni olmaya, paşmağ ı ile yirmi akçeğe ola. Papuccular, papucun kırmızı ve al ve gülnâri ve limoni gâyet âlâsın yirmiyediye ve ondokuza ve onsekize satalar; evsâtı onaltıya, onyediye; ednâsı ondörde onbese; baki renklerin âlâsı ki, su sığırı gönü ile ola, onbese, onaltıya, onyediye satalar. Yeniçeri papucundan gayrı papucların gâyet âlâsı ona ve dokuza; evsâtı sekize ve yediye; ednâsı bese ve altıya ola..." (242). Aynı şekilde I.Selim Kânunnâmesi olarak neşredilen "Der Beyân-ı Kânunnâme-i Osmâni" isimli kânunnâmede (243) haffaflar ile alâkalı olarak şu kayıtlara yer verilmektedir; "... ve haffaflar dahi gözlene. Kırmızı ve al çizmenin âlâsı otuz ve

-
- 238- MMD, nr.10048, s.121; Osman Nuri, Umur-ı Belediye, I, s.444
239- Akgündüz, Osmanlı Kânunnâmeleri, II, s.290; Osman Nuri, Umur-ı Belediye, I, s.407; Selami Pulaha-Yaşar Yücel, I.Selim Kânunnâmesi, Ankara 1988, s.37
240- Aynı yerler
241- Akgündüz, Osmanlı Kânunnâmeleri, II, s.286
242- Aynı eser, II, s.289-290
243- Pulaha-Yücel, I.Selim Kânunnâmesi, s.37

evsâtı yirmiüç ve ednâsı onaltıya ola. Ve sağrı paşmak âlâsı yirmiüç ve evsâtı yirmiikiye ve ednâsı yirmi akçeye ola. Ve şehir paşmak âlâsı ve ednâsı haline göre bey oluna. Ve zenâne çizmenin gâyet eyüsü yirmibese ola. Ve yeniçeri papucunun âlâsı onsekize, evsâtı onaltıya ve ednâsı ondörde ola. Ve sair pupuc âlâsı ona, evsâtı sekize, ednâsı yediye ola ...". 952 (1536) tarihli anonim "Kânunnâme-i Al-i Osman" (244)'da ise; "... kırmızı ve al çizmenin âlâsını otuz akçe, evsâtını yirmialtıya ve ednâsını yirmiye ola. Diğer renklerin âlâsı yirmidörde ve evsâtı evsât narhına ve ednâsı haline göre bey oluna. Ve şehir paşmağı dahi kezâlik ola. Ve zenâne çizmenin gâyet iyisi yirmiikiye ve evsâtı yirmiye ve ednâsı onaltıya ola. Ve yeniçeri papucunun âlâsı onsekiz, evsâtı onaltı ve ednâsı ondörde ola. Ve sair papucun âlâsı on ve evsât itibar ola. Bilkülliyeye gönleri ve sahtıyanları iyi ola..." denilerek haffafların satacakları papuc fiyatı, cins ve kalitelerine göre belirtilmiş idi (245). Aynı şekilde 1091 (1680) tarihinde yürürlüğe giren IV.Mehmet Kânunnâmesi'nde ise, haffafların satacakları ayakkabı fiyatı Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait kânunnâme ile benzerlik arz edip, aradan yaklaşık birbuçuk asır geçmesine rağmen fiyat farkı yok denecek kadar az idi (246). Haffafların satacakları ayakkabı çeşitleri ve fiyatları hakkında narh defterlerinde, kânunnâmelere göre daha detaylı bilgi bulmaktayız (247).

-
- 244- Bu kânunnâmenin Cambridge Üniversite kütüphanesi, Anderson Kitaplığı, Dd, 11.20'de kayıtlı olduğunu ifade eden Hadiye Tuncer; bu kânunnâmeyi, Osmanlı İmparatorluğu Arazi Kânunları, Ankara 1963, s.166'da neşretmiştir.
- 245- Tuncer, Arazi Kânunları, s.166
- 246- Mantran, XVII.Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, I, s.326
- 247- Karşılaştırmak için bk. Tablo-17,18,19,20

24 Safer 1231 (25 Ocak 1816) Tarihinde Yakalanan Papucları Gosteren Tablodur.

Ayakkabi Cinsi	Adet (çift)	Birim Fiyatı (krs)	Yekan (krs)
Çetlik	111	3.5	388.5
Papuc	111		
Mest	77	4	308
Papuc	77		
Reâya Papucu	9	2, 10 para	24, 10 para
Reâya mestli	4	2.5	10
Reâya Terlik	5	2	10
Sagır Papuc	6	1	6
Siyah Yemeni	1	2, 10 para	2, 10 para
Kebir Sarı Çizme	13	7.5	97.5
Sarı Zenne Çizmesi	10	5.5	55
Kebir Kırmızı Çizme	11	10	110
Kebir Siyah Çizme	3	10	30
Sagır Kırmızı Çizme	27	1.5	40.5
Sagır Yemeni	2	1	2
Sagır Çizme	2	1.5	3
Çakallı slpslp	7	4	28
Sirmali Tahta Papucu	6	6	36
Kabarma Denen Pullu Terlik	4	9	36
Pullu Terlik	3	7	21
Sade Pullu Terlik	7	4	28
Pullu Tahta Papucu	3	3	9
TOPLAM	499		1246

TABLO - 16

1050 (1640) Tarihli Nahi Defterine göre Ayakkabi fiyatlarını gösteren tablodur (248).

Cinsi	Ayakkabının				Ayakkabının ebadı ve fiyatı (akçe)					
	Rengi	Sohtiyani	Kimler için	Birimi (çf)	Ulu ayak	Rüzgar ulusu	Ulu orta	Zergar dan	Orto ayak	Kisi ayak
Astarlı Çizme	Sarı	---	---	1	135	120	120	115	105	95
Astarsız Çizme	Sarı	---	---	1	130	115	115	110	95	90
Astarsız Çizme	Kırmızı	---	---	1	130	115	110	100	90	65
Astarsız Çizme	Siyah	---	---	1	122	100	90	85	60	45
Mardana Zenane Çizme	--	---	---	1	50	--	--	--	--	--
Bötün erkallali öle pupuc	Sarı	---	---	1	62	--	--	--	--	--
Bötün erkallali edna pupuc	Sarı	---	---	1	60	60	55	52	42	36
Bötün erkallali edna pupuc	Sarı	---	---	1	55	52	50	47		
Yarıçeri Papucu	--	---	---	1	60	55	50	45	42	37
Dört parmak boğazlı meş	--	---	---	1	43	38	34	31	27	24
Dört parmak boğazlı meş	Siyah	---	---	1	26	24	22	20	18	16
Mardana paşmak	--	---	---	1	58	--	--	--	--	--
Mardana, zenane papuc	--	---	---	1	--	--	--	--	40	--
Gayet öle zenane papuc	--	---	---	1	39	36/35(249)	33/31	30/27	27/23	24/19
Mardana zenane iç adık	--	Müsteha	---	1	60	57/56	54/52	51/48	48/44	45/40
Mardana zenane iç adık	--	Vaazat	---	1	55	52/51	49/47	46/43	43/39	40/35
Mardana zenane iç adık	--	Aşagi	---	1	50	47/46	44/42	41/38	38/34	35/30
Mardana zenane iç adık	--	Daha aşagi	---	1	45	42/41	39/37	36/33	33/29	30/25
Mardana tomak	Sarı,Aamâni	---	---	1	75	72/71	69/67	66/63	63/59	60/55
Mardana iç adık münand-i Tomak	--	---	---	1	70	67/66	64/62	61/58	58/54	55/50
Mardana tomak	Siyah	---	---	1	65	62/61	59/57	56/53	53/49	50/45
Mardana Tomak	Siyah	Mazin	---	1	33	30/29	27/25	24/21	21/17	18/13
Kaak meş	--	---	mesayihâ oit	1	58	55	52	49	46	43
Kaakdan aşagi topukta meş	--	---	---	1	55	52	49	46	43	40
Malbak namında filar	--	Gayet öle Koyeri	---	1	45	43	40	38	35	34
Malbak namında filar	--	Eveat, Divriği	---	1	42	41	38	36	33	30
Malbak namında filar	--	Edna, Konya	---	1	40	38	36	34	31	28
Satir filari	Sarı	Koyeri	---	1	70	--	--	--	--	--
Aamâni terlik		Mazin	---	1	9	8	7	6	5	4
Terlik	Sarı	---	---	1	8	7	6	5	4	3
Zenane münekkâe kulokli terlik meati	Beyaz	---	---	1	18	--	--	--	--	--
Zenane münekkâe kuloküz terlik meati	Beyaz	---	---	1	17		16		14	13
Altı marmarlı postal	Siyah	---	---	1	52	--	--	--	--	--

TABLO - 17

248- M.Kötökoğlu, Nahi Defteri, s.187-192

249- Defterde bir isim ayakkabıların kaçak aarileri "aç-dört akçe akağa satıla" diye kayıt edildiğinden aç, dört akçe akağıtilirken farklar yukarıdaki şekilde gösterilmiştir.

1139 (1727) Tarihli Narh Defterine Göre Ayakkabî Fiyatlarını Gösteren Tablo (250).

Ayakkabının				Ayakkabının Vasfı ve Fiyatı				Haffaf Fiyatı		
Ginsi	Rengi	Sahtiyani	Ebadı	Birim (çf)	ölâ	evsat	edna	ölâ	evsat	edna
Çizme	Beyaz	Kayseri	Uluayak	1	275	255	227	290	270	242
Papuc	---	Kayseri	Uluayak		82			85		
Papuc	---	Kayseri	Zergerdan	1		69	57		72	61
Mest	---	Kayseri	Zergerdan	1	71	68	58	75	72	61
Mest-Papuc	---	Kayseri	---	1	53.3	48	40.6			
Zenne Papucu	---	Kayseri	---	1	42	40	38	45	43	41
Çizme	---	Kayseri	Lorta ayak	1	216			232		
Çizme	---	Kayseri	Orta ayak	1	120			132		
Çizme	---	Kayseri	Zergerdan	1	180			210		
Çizme	---	Kayseri	Ort.ay.zerg.	1	150			162		
Papuc	---	Kayseri	Baltacılar	1	77	71	65	80	74	68
Papuc	---	Kayseri	Battal	1	78	72	61	81	75	64
Mest	---	Kayseri	Battal	1	83	79	60	85	82	63
Mest Papuc	---	Kayseri	Battal	1	166	157	127	166	157	127
Misirli Terlik	---	Kayseri	---	1	48	42	36			
İç edik	---	Konya	Uluayak	1	66	61		70	64	
İç edik	---	Konya	Kıçayak	1			55			58
Edik-Papuc	---	Konya	---	1	38.3	35.3	33			
Papuc	---	Konya-Edirne	---	1	45	43	38	50	45	41
Mest	---	Konya-Edirne	---	1	46	39	32	49	42	35
Papuc-Mest	---	Konya-Edirne	---	1	99	87	76			
Çizme	---	Konya-Edirne	---	1	145	130	120	155	140	130
Baldırli edik	Sarı	Konya	---	1	96			101		
Ulema çizmesi	Asumani	Konya	---	1	194	177	164	206	191	174
Bulgar çizmesi	Siyah	Konya	---	1	140	130	120	150	140	130
Zenne edîği	---	Edirne	---	1	60	54	48	63	54	51
Zenne Papucu	---	Edirne	---	1	30	27	24	33	30	27

Zen.papuc-edigi	--	Edirne	---	1				96	87	75
Kotana papuc	Sari	Edirne	Çocuk için	1	26	23	21	29	26	24
Kotana çizme	Sari	Edirne		1	60	45	30	63	48	33
Yahudilerin giy.perdahsız mest papuc	Siyah	Edirne	---	1	57+42= 99	39+51= 90	35+45= 81			
Gayri-maslim papucu	Kirm-Siyah	Edirne	---	1	41	30	27	48	38	34
Papuc	Kirmizi	Edirne-Y.Kule	---	1	66	57	54	69	60	57
Mest	Kirmizi	Edirne-Y.Kule	---	1	72	62	52	75	65	55
Papuc-Mest	Kirmizi	Edirne-Y.Kule	---	1				144	125	109
Bulgar Çizmesi	Siyah	Isparta	---	1	165	150	135	175	160	145
Çizme	Kirmizi	Erzurum	---	1	272	240	163	278	255	178
Yemeni	Kirmizi	Erzurum	---	1	70	58	50	79	65	59
Çizme	Kirmizi	Diyarbakir	---	1	238	166	146	243	171	151
Yemeni	Kirmizi	Tunus	---	1	80	70	66	86	73	69
Çizme	Siyah	Simav	----	1	180	145	137	188	154	143
Kotana Çizme	Siyah	Seldnik	Çocuk için	1	104	83	63	113	93	73
Çizme	Kirmizi	Usak	----	1	199	159	129	214	174	149
Yemeni	Kirmizi	Usak	----	1	50	40	36	53	43	39
Çizme	Kirmizi	Tosya	----	1	162	154	145	177	169	161
Çizme	Kirmizi	Izmit	----	1	135	130	120	147	140	130
Merdane Terlik	Sari	Izmit mesini	----	1	10	7	6	12	9	7
Zenne Terlik	--	Izmit	----	1	13			15		
Zen.topuk mest	---	---	----	1	23	22	21	27	26	25
Zen.tahta pap.	Beyaz-Sari	--	----	1	28	27	26			
بیانی Çizme	Gam.-Siyah	--	----	1	289	239	209	273	254	220
Çizme	Gam.-Siyah	--	Odabasi	1	267	237	207	282	252	220
Yemeni Papuc	Kirmizi	Usak	Çocuk için (4-10 yas)	1	18-24-30-36-45	21-27-33-39-48				

TABLO -- 18

8 Rebiyyülevvel 1190 (27 Nisan 1776) Tarihli Narh Numunesini
Gösterir Tablodur (251).

AYAKKABININ		Ebadi	Birimi (çf)	Fiyati (para)
Cinsi	Sahtiyani			
Papuc-Mest	Alâ, Kayseri	Uluayak	1	80
		Râzgar Ulusu	1	80
		Lorta Ulusu	1	72
		Zergerdan Ulusu	1	70
		Ortaayak Ulusu	1	65
Papuc-Mest	Evsat, Kayseri	Uluayak	1	65
		Râzgar Ulusu	1	63
		Lorta Ulusu	1	58
		Zergerdan Ulusu	1	55
		Ortaayak Ulusu	1	50
Papuc-Mest	Edna, Kayseri	Uluayak	1	55
		Râzgar Ulusu	1	51
		Lorta Ulusu	1	47
		Zergerdan Ulusu	1	43
		Ortaayak Ulusu	1	39
Çizme	Alâ, Kayseri	Uluayak	1	115
		Râzgar Ulusu	1	110
		Lorta Ulusu	1	105
		Zergerdan Ulusu	1	90
Çizme	Evsat, Kayseri	Uluayak	1	95
		Râzgar Ulusu	1	85
		Lorta Ulusu	1	80
		Zergerdan Ulusu	1	75
Çizme	Edna, Kayseri	Uluayak	1	75
		Râzgar Ulusu	1	72
		Lorta Ulusu	1	65
		Zergerdan Ulusu	1	60
Çetik-Papuc	Alâ, Kayseri	---	1	65
	Evsat, Kayseri	---	1	60
	Edna, Kayseri	---	1	50

TABLO – 19

1215 (1800) tarihli narh defterine göre ayakkabi fiyatlarını gösteren tablodur (252).

Ayakkabının				Ayakkabının ebadı ve fiyatı (para)								
İnsi	Rengi	Sahtiyani	Kimler için	Brim (çf)	Ulu ayak	Razgar	Lor-ta	Kaba Razgar	Zergerdan	Kiç ayak	Orta ayak	
Çizme	Sarı	Kayseri	Pasa çizmesi	1	120	107	100	---	---	---	---	
Çizme	Sarı	Kayseri	Ulemâ çizmesi	1	95	85	72	---	---	---	---	
İç sandallı çizme	Sarı	Kayseri Köselesi	Ağa çizmesi	1	130	110	100	120	---	---	---	
İç sandallı çizme	Sarı	Evsat Kayseri Kösele	Ağa çizmesi	1	115	90	85	100	---	---	---	
Çizme	Sarı	Alâ Kayseri	Çukadar çizmesi	1	155	135	119	145	---	---	---	
Çizme	Sarı	Evsat Kayseri	Çukadar çizmesi	1	135	115	106	125	---	---	---	
Çizme	Sarı	Ednâ Kayseri	Çukadar çizmesi	1	100	91	86	96	---	---	---	
İç astarlı çizme	Lök	Alâ Yerli	Ocaklı çizmesi	1	170	140	130	150	---	---	---	
İç astarlı çizme	Lök	Evsat Yerli	Ocaklı çizmesi	1	140	130	115	135	---	---	---	
İç astarlı çizme	Lök	Ednâ Yerli	Ocaklı çizmesi	1	120	11	95	115	---	---	---	
Uzun konçlu çizme	Lök	Trabius,İsli-miye,Balikesir	---	1	196	176	166	186	---	---	---	
Mest, çubuk ökçeli ağa papucu		Alâ Kayseri	(Mest) (Papuc)	1	50	46	40	49	---	---	---	
Mest, çubuk ökçeli ağa papucu		Evsat Kayseri	(Mest) (Papuc)	1	38	43	40	---	34	---	---	
Mest, çubuk ökçeli ağa papucu		Ednâ Kayseri	(Mest) (Papuc)	1	38	36	34	---	32	---	---	
Çetik,çuka içli zenne papuc		Alâ Kayseri	(Çetik) (Papuc)	1	65	58	52	58	58	---	---	
Çetik,zenne papuc	Lök	Evsat Kayseri	(Çetik) (Papuc)	1	51	45	42	49	---	---	---	
Çetik,zenne papuc	Lök	Evsat Kayseri	(Çetik) (Papuc)	1	28	23	23	25	---	---	---	
Çetik,zenne papuc	Kenarlı	Evsat Kayseri	(Çetik) (Papuc)	1	50	41	38	45	36	---	---	
Papuc (kurtagzi)	Kırmızı	Alâ Kayseri	Oğlan zennesi	1	42	---	---	---	---	---	---	
Merdane papuc kurtagzi		Evsat Kayseri		1	34	---	---	---	---	---	---	
Kurtagzi papuc		Evsat Kayseri		1	53	51	45	51	43	---	---	
Fermude denen kurtagzi papuc		Alâ kösele Kayseri		1	67	63	57	65	51	---	---	
Fermude denen esnâf papucu		Alâ kösele Kayseri	Esnâf papucu	1	63	57	50	60	50	---	---	
Papuç		Alâ Kayseri	Oğlan zennesi	1	42	---	40	---	50	---	48	
Alâ pupuç		Evsat Kayseri	Oğlan zennesi	1	38	---	36	---	45	34	42	
İç gâmisi astarlı âla çizme	Siyah			1	195	180	150	185	---	---	---	

İçli gömisi astar- li evsat çizme	Siyah			1	175	150	140	165	---	---	---
İçli mesinli, astarlı uzun konçlu çizme	Siyah	Alâ İsparta		1	170	150	140	160	80	---	---
İçli mesinli, astarlı uzun konçlu çizme	Siyah	Ednâ İsparta		1	140	110	100	120	80	---	---
Yemeni	Lök	Alâ Trablus, Balıkesir, İslimye, Cezayir		1	---	103	95	---	90	---	80
Yemeni	Lök	Alâ, yerli		1	75	65	50	70	---	---	
Yemeni	Lök			1	67	60	45	65	40	---	30
Zenne yemeni	Lök			1	45	40	33	42	---	---	---
Merdane mezad Yemeni	----			1	---	---	23	---	27	---	25
Katir (denen) Ayakkabi	Lök			1	40	32	30	34	---	---	---
Kotana (denen) Ayak yemenisi				1	65	55	50	60	45	---	---
Merdane Terlik		Kayseri		1	---	24	21	---	19	---	16
Ağzı kaylanlı zenne terliği				1	14	---	---	---	---	---	---
Pamuk kaylanlı çocuk terliği				1	10	---	---	---	---	---	---
Papuç	Begam, Kırmızı, Siyah			1	57	---	---	---	---	---	---
Çubuk ökçeli papuç	Begam			1	52	---	---	---	---	---	---
Papuç	Begam, Kırmızı			1	46	---	---	---	---	---	---
Papuç	Begam, Kırmızı			1	40	---	---	---	---	---	---
Oğlan zennesi papuç	Kırmızı	Alâ		1	35	---	---	---	---	---	---
Oğlan zennesi papuç	Kırmızı	Evsat		1	30	---	---	---	---	---	---
Oğlan zennesi papuç	Begam	Ednâ		1	25	---	---	---	---	---	---
Kotana papuç	Begam	Alâ		1	20	---	---	---	---	---	---
Kotana papuç	Begam	Ednâ		1	17	---	---	---	---	---	---
Yakalı mest	Begam, Kırmızı			1	50	---	---	---	---	---	---
Yakasız mest	Begam, Kırmızı			1	43	---	---	---	---	---	---
Ednâ mest	Begam, Kırmızı			1	35	---	---	---	---	---	---
Alâ çetük mest	Begam			1	60	---	---	---	---	---	---

Evsat çetlik mest	Begam			1	50	--	--	--	--	--	--
Ednâ çetlik mest	Begam			1	43	--	--	--	--	--	--
Yahudi papucu				1	--	33	30	--	27	--	22
Yahudi mestleri				1	--	35	33	--	27	--	21
Yahudi zenne çetigi				1	33	--	30	--	--	--	36
Yahudi zenne papucu				1	25	--	21	--	--	20	26
Yahudi çocuk papucu			(5-12 yas arası)	1	12	--	--	--	--	--	--
Yahudi çocuk mestî			(5-12 yas arası)	1	10	--	--	--	--	--	--
Terlik		Vize mesini		1	8	12	11	--	10	--	9
Terlik		Yerli mesin		1	7	11	9	--	8	--	7
Kefere Terligi	Begam		Gayr-î maslim-ler için	1	25	35	33	--	30	--	27
Kundura	Mantari Begam			1	55	--	--	--	--	--	--
Kertek Kundura	Lök			1	46	--	--	--	--	--	--
Yemenî ve Bah-çivan klavrası	Siyah			1	55	--	--	--	--	--	--
Kundura	Lök			1	50	--	--	--	--	--	--
Kotana (denen) Ayak Yemenisi			(10-15 yas arası)	1	15 - 16 - 17 - 18 - 19						
Kotana (denen) Ayak Yemenisi			(2-9 yas arası)		7 - 8 - 10 - 11 - 12 - 13 - 14						
Kırım ve dâz âlâ zenne tahta papuç				1	20						
Kırım ve dâz evsat zenne tahta papuç				1	15						
Oymali zenne tahta papuç	Lök Kırmızı Sarı			1	24						
Çuka,sarı içli kotana papuç	Alâ Kayseri		(5-12 yas arası)	1	18						
Çuka,sarı içli kotana papuç	Evsat Kayseri		(5-12 yas arası)	1	15						
Çuka,sarı içli kotana papuç	Edna Kayseri		(5-12 yas arası)	1	12						
Kotana mest	Kayseri		(1-12 yas arası)	1	10 - 11 - 13 - 14 - 17						
Kotana Çizme	Kayseri		(1-12 yas arası)	1	17 - 18 - 30 - 50						

TABLO - 20

4- ESKİCİ ESNAFI

Eskici esnâfı, İstanbul'un çeşitli bölgelerine dağılmış olarak fâliyetlerini sürdürmekteydiler. Eski ayakkabı alıp-satan kişiler, XVII.asrın ikinci yarısında altıyüz kişiydi. Bu insanlar, ticâretlerini yüzdört adet dükkanda yürütmekte idiler (253). Eskicilikle uğraşan esnâf, müslim ve gayr-i müslim tebâdan oluşmaktaydı. Gayr-i müslim azınlıklar içinde en çok yahudilerin eskicilik yaptıkları söylenebilir (254).

Eskici esnâfına kethüdâ tâyin edilenlerin, esnâfın örf ve adetlerine vakıf, ayrıca işleri yürütmekte mahâretli olması gerekiyordu (255). 25 Cemâziyelahir 1185 (5 Ekim 1771) tarihinde, eskici esnâfının müslim ve gayr-i müslim ustaları mahkemeye gelmiş ve hüccetli kethüdâ olan şahsın kethüdâlığı terkettiği bu sebeple işlerin bozulduğunu bildirerek, üzerlerine kethüdâ tâyin edilmesini istemişlerdi. Bunun üzerine Halil Usta, esnâf işlerindeki mahâretinden dolayı, esnâfın tavsiyesi üzerine kethüdâ tâyin edilmisti (256).

Eskici esnâfı, nizâm ve kurallara riâyetkâr olup, esnâflık kâidelerine gerektiği şekilde uyarlardı. Esnâf, kâide ve kuralları devletten önce korumak hususunda titiz davranmakta ve kendi içinde halledemedikleri zaman devletin yetkili kurumu olan mahkemeye müracâat etmekte idiler. Nitekim, 10 Cemâziyelahir 1181 (3 Kasım 1767) tarihinde İstanbul eskicileri, yöneticileri ile berâber mahkemeye müracâat etmişler ve Parmakkapı'da dükkanları olan Abgar ve Kirkor isimli zimmilerden davacı olmuşlardı. Eskici esnâfından olduğu halde, kendi halinde olmayıp, kânunlara aykırı davrandığı gerekçesi ile esnâflıktan ihrâcı istenmişti. Nizâma uyararak yalnızca ticâreti ile meşgul olacağını belirten Abgar ve Kirkor, af dileyerek bu hareketin tekrarı halinde küreye konma cezâsına razı olduklarını belirtmeleri üzerine, mesleklerine dönmelerine izin verilmişti (257).

Eskici esnâfı ile haffaf esnâfı arasında, eski ve yeni ayakkabı satışı noktasında bir hayli anlaşmazlıklar meydana gelmiş ve bu anlaşmazlıkların hemen hemen hepsi mahkemeye intikâl etmişti. Birbirlerinin ticâret mallarına müdâhale ve hile yapmalarından meydana gelen anlaşmazlıklar, genellikle birbirlerine müdâhale etmeyeceklerine dair garanti vermeleri üzerine anlaşma ile sonuçlanıyordu (258). Bu cümleden olarak Evâsıt-ı Safer 1174 (26 Eylül 1760) tarihinde eskici esnâfı ile haffaflar mahkemeye gelerek muhâkeme olmuşlardı. Buna göre; yeni mest, papuc, çizme vs. yeni ayakkabının alım satımı haffaf dükkanlarında haffaf esnâfına aitti. Çarşılarda bulunan haffaf esnâfından başka, hiç kimse yeni ayakkabı alıp-satamazdı. Eski ve

253- Mantran, XVII.Yüzyıl İkinci Yarısında İstanbul, II, s.48

254- Ubucini, 1855'de Türkiye, II, s.79

255- İKM, nr.33, vr.73a

256- Aynı defter, vr.72b

257- İKM, nr.29, vr.92a

258- İAD, nr.5, s.291, 300

kullanılmış ayakkabının alım-satımı da, eskici esnâfına aitti. Haffaf esnâfı, bazı müşterilerinden değışmek suretiyle aldıkları eski ayakkabıları, eskici esnâfına satmaları kânun gereği idi (259). Eskici esnâfı, haffafların değışmek suretiyle eski ayakkabı almaları halinde, kendilerinin de yeni ayakkabı alıp-satacaklarını bildirmişlerdi. Eskici esnâfı, özellikle yeni papuc ve çizmeyi nalçalatıp, altına çamur sürerek eski papuc gibi satarlardı (260). Bu durum, kânunlara ters idi. Her iki taraf birbirlerinin malları hile ile almamaya söz vermeleri üzerine, sulh sağlanmış ve her iki esnâf, dükkanında farklı ayakkabılar bulunur ise dükkanları kapatılacaktı. Ayrıca dükkan sahibi müslim ise, kalebent ve hapis cezâsına, zımmi ise tersâne-i âmire'de küreye konma cezâsına çarptırılacaktı. Her iki esnâf grubu bu cezâyâ razı idiler (261). Aynı şekilde 22 Cemâziyelahir 1189 (20 Ağustos 1775) tarihinde haffaf esnâfı, eskicileri mahkemeyi vererek, eskici esnâfının kânuna aykırı olarak yeni ayakkabı alıp, yüksek fiyâttan halka sattıklarını, stokçuluk yaptıklarını ve dikici esnâfından gizlice ayakkabı aldıklarını iddia etmeleri üzerine yapılan muhâkemede; haffaf esnâfının eski, eskicilerin de yeni ayakkabı alıp-satmalarının nizâmı bozduğu ve ayakkabının pahalılaşmasına sebebiyet verdiği ifade edilerek, bundan sonra birbirlerine ait malları satmamaları, ayrıca ayakkabının narha uygun satılması hususu tenbih edilmişti (262). Bundan başka eskici esnâfı elinde bulunan yeni ayakkabıları yirmibeş güne kadar satmaları, yirmibeş günden sonra eskici dükkanlarında yeni ayakkabı bulunur ise haklarından gelineceği belirtilmiş, esnâf da birbirlerine kefil olmuştu (263).

Eskici esnâfı içinde bir kısım şahısların, kusurlu ayakkabıların kusurunu tamirle gizleyerek, halka yeniymiş gibi sattıkları belirlenmiş, bu gibi davranıştan vazgeçmeleri tenbih edilmişti. 25 Şaban 991 (13 Eylül 1583) tarihinde bir kısım eskiciler sakat olan fakat sakatı belirsiz ayakkabıları alıp, sakat yerlerini gizlemek için nalçalatarak halka, "sahibi ayağına dar gelmeğin getirdü bize sattı" diyerek yeni ayakkabı fiyâtından sattıkları tespit edilmişti. Bunun üzerine gönderilen hükümde; sakatı olan ayakkabıyı sağlam diye satmamaları, şâyet satarlar ise malları toplatılarak teşhir edilmesi İstanbul muhtesibine emredilmişti(264). Eskici esnâfının, kullanılmış, eski ve kusurlu ayakkabı ile kalitesiz malzemeden imâl edilen ayakkabıları satmaları kânun gereği olup, bu ayakkabılar hakkında halkın kandırılmaması ve tüketicinin korunması için narhlar verilmişti. Esnâfın bu narhlara uymaları, pekçok hüküm ve emirlerle sıkıca ikâz edilmişti (265). Eskici esnâfının satacakları papucun cinsi, fiyâtı ve kalitesi narh defterlerinde tespit edilmişti. Esnâf bu defterlerde yazılan fiyâtların dışına çıkamazdı. Çıkmaları kânunen suç sayılır ve cezâlandırılırdı.

259- Aynı defter, s.283

260- Aynı yer

261- Aynı yer; İKM, nr.50, vr.73b

262- C.Belediye, nr.6871

263- İKM, nr.37, vr.52b-53a

264- MD, nr.51, s.97, h.325

265- İKM, nr.37, vr.53a; C.Belediye, nr.6871

1050 (1540) Tarihinde Eskici Esnafına Verilen Narhın Dokümanı (266).

Ayakkabının			Birim (çf)	Ayakkabi Ebadı ve Fiyatları (akçe)					
Cinsi	Rengi	imal Yeri		Ulu ayak	Rüzgar ulusu	Ulu orta	Orta ayak	Zerger dan	Kılıcı
Çizme	Sarı	---	1	105	90	87	80	---	77
Papuç	Sarı	---	1	43	40	36	32	34	30
Mest	Sarı	---	1	30	28	24	20	22	18
Papuç	Sarı	Edirnekapi	1	36	33/34	30/31	24/25	27/28	21/22
Papuç	Kırmızı	Edirnekapi	1	31	28/29	25/26	19/20	22/23	16/17
Papuç	Siyah	Edirnekapi	1	26	23/24	20/21	14/15	17/18	11/12
Yahudi İsi Kabakel papucu	---	Parmakkapi	1	32	30	28	24	25	22
Gayr-i Mâslim İsi mesin terlik	---	Sakaçesme	1	5	4.5	4	3	3.5	2.5
Merdane Frenk paftmagi	---	---	1	27	---	---	---	---	---
Zenane,alaca,agzi darakli frenk paftmagi	---	---	1	19	---	---	---	---	---
Frenk papucu	Siyah mesin	---	1	15	11	8	---	7	---

TABLO - 21

266-- Katakoglu, Narh Defteri, s.192-193

5- NALÇACI ESNAFI

Nalçacı esnâfı, papuccu esnâfının özellikle de eskici esnâfının ilişki içerisinde olduğu esnâftır. Dikici esnâfının ürettiği kusurlu ayakkabıları, eskici esnâfı tamir ettirip, nalçacı esnâfına da nalçalatırlardı.

Nalçacı esnâfının İstanbul ve çevresinde bulunan dükkanları belirli olup, hemen hemen İstanbul'un her semtinde bulunuyorlardı. Bu semtlerdeki nalçacı dükkanlarından başka, dükkan açılması nizâmı bozduğu gerekçesiyle yasak olup; dükkan açanlar men edilerek, dükkanları kapatılırdı (267). Eski nalçacı dükkanlarından başka dükkan kurulmaması ve kuranların men edilmesi hakkında hükümler verilmişti (268). Nitekim, 19 Safer 1070 (5 Kasım 1659) tarihinde Abdi isimli nalçacının Tahtakale'deki eski dükkanında nöbeti var iken, Mercan Çarşısı yakınında nalçacı dükkanı açmıştı. Esnâf yöneticilerinin müdâhalesi ile Abdi, yeni dükkanda nalçacılık yapmaktan men edilmişti (269).

Nalçacı esnâfının sanatını rahatça icrâ edebilmesi, esnâf arası nizâmın korunmasına ve gediklerin muhafazasına bağlı olduğundan, herhangi bir gedik sahibi gediğini sattıktan sonra ancak bir gedik satın aldıktan sonra nalçacılık yapabiliirdi (270). Bu cümleden olarak 22 Rebiyyülevvel 1072 (15 Kasım 1661) tarihinde Mustafa isimli bir nalçacı, gediğini satmış ve Mercan Çarşısında kurulan Bezazistan'da birinin yanında nalçacılık yaparak nizâma aykırı davranması, esnâfı huzursuz etmişti. Mustafa'ya eskiden nalçacı gediği olan bir dükkana geçerek geleneklere ters düşmemesi emredilmisti (271).

Nalçacı esnâfı, sanatlarını icrâ ederken, ihtiyaç duydukları bir takım âletler olup, bu âletlere nalçacı dükkanı gediği tâbir edilmekteydi. Bir nalçacı dükkanında ne tür âletlerin bulunduğunu 5 Zilkâde 1188 (7 Ocak 1775) tarihli bir gedik satışından anlamaktayız. Satışta konu edilen nalçacı âletleri şunlardır;

iki adet örs
iki adet kısac
iki adet nalleme
Bir adet kerpeten idi (272).

İstanbul ve kazalarında mevcut olup, 23 Safer 1139 (20 Ekim 1726) yılında sanatlarını icrâ eden nalçacı esnâfı yüzüç adet idi (273). Bu sayıya nalçacı esnâfından olan nalça kesicileri dahil değildir. Bunlarla berâber rakam yüzotuziki adete

-
- 267- İKM, nr.16, vr.83a
268- Aynı yer
269- Aynı yer
270- İKM, nr.9, vr.188a
271- Aynı yer
272- İKM, nr.37, vr.7a
273- İKM, nr.24, vr.57b-58a

çıkılmaktadır (274). Nalçacı esnâfının altmışiki adedi, dükkan sahibi olan ustalar olup, kırkbir adeti ise revan olmayan (275) ustalardı. Nalça dükkanı olan ustaların kırkbeş adedi, İstanbul, sekiz adeti Galata ve dokuz adeti ise Üsküdar'dadır. Revan olmayan ustaların ise, otuziki adeti İstanbul içinde, dokuz adeti ise Galata kazasındadır.

Bu dükkanların yerleri ve revan olmayan ustalar ile nalça kesicilerin semtlere göre dağılımını şu şekilde gösterebiliriz:

Semt Adı	Nalçacı Esnâfı	Revan olmayan	Kesiciler
İstanbul içinde:			
Küçük-karaman	1	---	---
Balat çevresi	3	---	1
Sarâhâne başı	1	---	---
Acemoğlan Çarşısı	1	---	---
Divanyolu	1	---	---
Darphâne	1	1	---
Ayasofya	3	1	---
Sehzadebaşı	1	---	---
Odunkapısı	2	---	---
Büyükkaraman	3	---	---
Hocapaşa	1	---	---
Edirnekapı	1	1	1
Aksaray	1	---	---
Lonca	1	---	---
Tavukpazarı	2	---	---
Mercan	1	---	---
Yabalı (Babalı) Fırını	1	---	---
Çardaklı	1	---	---
Nişancı	1	---	---
Altımermer	2	---	---
Ayazmakapı	1	---	2
Ayakapı dışında	1	---	---
Bitpazarı	1	5	---
Hasköy	1	---	1
Vezneciler	1	---	---
Balıkpazarı	1	---	---
Sultanhamam	1	---	---
Katırhan	1	---	---
Gedikpaşa	1	---	---
Avratpazarı	1	---	---
Kitapçılar Kapısı	1	---	---
Mahmutpaşa	1	---	---
Koska	1	---	---
Keresteciler içinde	1	---	---
Odabaşı	1	1	---
Koca Mustafa Paşa	1	---	---

274- Aynı yer

275- "Revan olmayan" tâbirini ne şekilde anlayacağımızı bilemediğimizden, vesikada geçtiği gibi kullandık.

Parmak Kapı	--	1	--
Vâlide Hamamı çevresi	--	1	--
Cağaloğlu	--	1	--
Demirkapı	--	1	--
Bahçekapı	--	1	--
Unkapanı çevresinde	--	2	--
Ayvansaray	--	1	--
Çölmekciler	--	1	--
Eyüp	--	2	--
Topkapı	--	1	--
Yedikule	--	1	--
Macuncu	--	1	--
Şehremini	--	1	--
Lutuf Paşa	--	1	--
Sarıköz	--	1	--
İncirdibi	--	1	--
Molla Gürani	--	1	--
Kemeraltı	--	1	--
Davutpaşa	--	1	--
Alacahamam	--	1	1
Ali Paşa Hamamı	--	1	--
At Pazarı	--	--	8
Çırcır	--	--	1
Sulu Manastır	--	--	1
Kantarcılar içi	--	--	1
Yorgancılar içi	--	--	1
Küçükpazar	--	--	1
Üsküplü	--	--	1
Küçük Mustafa Paşa	--	--	1
Ağa Hamamı	--	--	1
Mirahur Hamamı	--	--	1
Lanka	--	--	1
Kumkapı dışı	--	--	1
Karagümrük	--	--	1
Mehmet Ağa Hamamı	--	--	1
Fener	--	--	1
Sultan Selim	--	--	1
Üsküdar içinde			
Üsküdar	9	--	--
Galata içinde			
Kasımpaşa	2	1	--
Arapcarsısı	1	--	--
Zincirli Han çevresi	1	--	--
Karaköy	1	3	--
Tophâne	2	2	--
Fındıklı	1	--	--
Beşiktaş	--	1	--
Ortaköy	--	1	--
Yeniköy	--	1	--
TOPLAM	62	41	29

TABLO - 22

Nalçacı esnâfı, eskici esnâfının getirdiği sakat ayakkabıları nalçalamak mecburiyetinde idiler. Bir kısım eskiciler sakatı belli olmayan ayakkabıları, nalçacı esnâfına getirerek nalçalatmışlar ve halkı aldatmaları üzerine 25 Şaban 991 (13 Eylül 1583) tarihinde İstanbul kadısına gönderilen hükümde; nalçacı esnâfının bu gibi ayakkabıları nalçalamaları emredilmisti.

Nalçacı esnâfı ile nalça kesicileri arasında da nalça hususunda anlaşmazlık meydana geldiği görülüyordu. Aralarındaki nizâm gereğince nalça kesicileri, kestikleri nalçaları dışarıya vermeyip, hepsini nalçacı esnâfına narh fiyatından vermeleri gerekiyordu. Kestikleri büyük ve küçük nalçaların, kalp ve düşük kalite olmaması da kânun gereği idi (276). Nalçacı esnâfının 16 Şevval 1186 (10 Ocak 1773) tarihinde, nalça kesicilerinin nizâma uygun davranmadıklarından şikâyet etmeleri üzerine, nalça kesicileri kânuna uygun davranmayı kabul etmişlerdi (277). Aynı şekilde nalça kesicilerinden Yorgi isimli bir şahıs, kestigi nalçaları uygunsuz olarak fazlaya satıp, nalçacıları zor durumda bıraktığı ve lisaniyla da nalçacıları incittiği için, 18 Ramazan 1186 (13 Aralık 1772) tarihinde nalça kesiciliğinden çıkarılması İstanbul kadılığından istenmişti (278).

Nalçacı esnâfı yöneticilerinden kethüdânın seçimi de yine esnâf ileri gelenlerinin teklifi ve devletin berât vermesiyle gerçekleşirdi. 13 Zilkâde 1180 (12 Nisan 1767) tarihinde nalçacı kethüdâsı olan Abdullah Çelebi, mahkemeye müracâat ederek, kendisinin dışarıda görülmesi gereken işi olduğu için esnâf işleriyle meşgul olamadığını söyleyerek, kendi rızası ile kethüdâlıktan ayrılmış ve yerine Osman Çelebi, esnâfın tavsiyesi üzerine tâyin edilmişti (279). Aynı şekilde nalçacı kethüdâsı olan el-Hac İsmail, 16 Muharrem 1184 (3 Mayıs 1673) tarihinde esnâfı toplayarak, kethüdâlık işlerini görmekten aciz olduğunu söyleyerek görevden çekilmiş, yerine esnâf katibi olan Mustafa seçilmişti (280). Seçildiğinin altıncı ayında 8 Recep 1184 (28 Ekim 1770) tarihinde, aciz olduğu gerekçesiyle görevini Abdullah Usta'ya bırakmıştı (281).

Nalçacı esnâfının ayakkabıyı nalçalama ücretleri zaman içinde değişmesi, bir takım anlaşmazlıklara konu olmuş ve narh defterlerinde bu değişiklikler gösterilmiştir. İstanbul kadısına gönderilen 26 Recep 991 (15 Ağustos 1583) tarihli bir hükümde; nalçacı esnâfının nöbeti terk ederek, nalça ücretini ise eskiye göre fazla aldıkları bildirilmişti. Nalçacı esnâfının bu tarihten önce aldıkları nalça ücreti şu şekilde idi;

-
- 276- İKM, nr.36, vr.19b
277- Aynı yer
278- Aynı yer
279- İKM, nr.28, vr.13b
280- İKM, nr.33, vr.7b-8a
281- Aynı defter, vr.42b-43a

Yerli nalça 1 akçe
 Papuc ve paşmak nalçasından 1'er akçe
 Çizme ve çizme papucu nalçasından 6 akçe
 Çizme ve çizme papucu nalçasından mih hurda ise 3 akçe
 alınırdı (282). Bu ücretlere kanaat etmeyen nalçacı esnafı;
 Merdane, zenne papucu ve paşmak nalçasından 6 akçe
 Çizme nalçasından 4/5 akçe
 talep etmişlerdi. Bu durum men edilerek, nalçacıların eski fiyattan fazla almamaları emredilmmişti (283).
 Aynı şekilde 25 Cemâziyelevvel 1011 (10 Kasım 1602) tarihinde muhtesip ağasının divân-ı hümâyuna gönderdiği tezkerede; İstanbul'daki nalçacı esnafının eskiden beri her ayakkabıyı bir, iki, üçer akçeye nalçaladıkları halde, bir kısım nalçacıların dört ve beş akçeden fazlaya nalçaladıkları bildirilmmişti (284). Gönderilen hükümde; papuc ve paşmakların iki ve üç akçeden fazlaya nalçalanmaması emredilmmişti. Bu hususa uymayan kimselerin cezâlandırılacakları da belirtilmişti (285). Bu konu ile alakalı aynı hükümler, Gurre-i Cemâziyelahir 1011 (16 Kasım 1602) tarihinde aynen yenilenmiş idi (286).

Nalça fiyatlarını elimizdeki narh defterlerine göre (287) şu şekilde tabloda gösterebiliriz.

Nalça Cinsi	Birim (Çf)	1050 yılı Fiyat (akçe)	1139 yılı Fiyat (akçe)
Battalboy (72 dirhem)	1	5	---
Battalboy (46 dirhem)	1	3.5	7
Ortaboy (38 dirhem)	1	3+1 mangır	---
Zergerdan boy (32 dirhem)	1	3	6
Cihansahi nalça (16 dirhem)	1	2.5	5
Horasani Narin nalça (8 dirhem)	1	2	---
Horasani nalça (8 dirhem)	1	1+3 mangır	---
Küçükboy nalça	1	1	---
Horasani Zenne, mihli	1	---	3
Uç Perili Kutahna	1	---	2
Elliserlik Çizme nalçası, mihlama (289)	1	---	9/8
Almışarlık Çizme nalçası	1	---	12/11
Yetmişerlik Çizme nalçası	1	---	12/11
Seksenerlik Çizme nalçası	1	---	13/12
Doksanarlık Çizme nalçası	1	---	15/14

TABLO - 23

- 282- Ahmet Refik, XVI.Asırda İstanbul Hayatı, s.126-127
 283- Ahmet Refik, Aynı yer
 284- Kepeci, DHK, nr.70, s.335
 285- Aynı yer
 286- Aynı defter, s.336
 287- Bu defterler; 1050 tarihli narh defteri, s.194 (Kütükoğlu nesri esâs alındı) ile 1139 tarihli narh defteri (IKM, nr.24, vr.58a)'dir.
 288- Bu nalçanın fiyatı defterde 9/8 şeklinde kayıt edilmiştir. Bu husus vesikalardan (bk.DHK, nr.70) anlaşıldığına göre; "Sekiz ile dokuz akçe arasında değişir" anlamına gelmektedir.

B- SARAÇ ESNAFI

1- İSTANBUL SARAÇHANESİNİN TESİSİ

Fâtih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethedince birçok hayrat ve bunlara gelir kaynağı olmak üzere; dükkan, han, hamam ve çarşı gibi eserler yaptırdı. Bu binâlar arasında İstanbul sarâçhânesi de mevcuttu (289).

Saraçlar, İstanbul fethedilince Bezazistan civârında yerleştirilmmişti. Fâtih, Camii'ni yaptıınca boş olan etrâfını senlendirmek ve ihyâ etmek amacıyla, şimdiki sarâçhâne denen mevkiye İstanbul sarâçhânesini yaptırtmış ve 1475'te biten sarâçhâneyi, Ayasofya-i Kebir Evkafına vakfetmişti. İstanbul'da yapılan bu ilk sarâçhâne, 4 Muharrem 1105 (5 Eylül 1693)'te çıkan yangında tamamen yandı (290). Bunun üzerine sarâçhâne esnâfı dağılarak, Sultan Ahmet ile Beyazıt arasında saraçlık yapmaya başladılar (291). Fakat daha sonra saraç esnâfının ileri gelenleri mahkemeye müracâat ederek, yanan sarâçhâneyi kendi paralarıyla kârgir olarak yeniden yapmaları karşılığında, saraç esnâfının tekrar sarâçhâneye nakledilmesini 17 Safer 1105 (18 Ekim 1693)'te istemişlerdi. Bunun üzerine sarâçhâne yeniden yapılmaya başlandı. Bir sene sonra dükkanların büyük bir kısmı yapılarak, kalan kısmın inşaatına daha sonraları devam edildi (292). İkinci defa inşa edilen sarâçhâne, yuvarlak ve etrafı kârgir idi. Üç kapısı olan sarâçhânenin dükkanları kemerli olup, kepeneklerle kapatıldığı, ayrıca tam ortada sarâçhâne câmii ile lonca yeri bulunmakta idi (293). Ayrıca sarâçhâne içinde bir adet de sıbyan mektebi mevcuttu. Bu mektepte saraç esnâfının çocukları ile çıraqları, Kur'an ve okuma-yazma öğrenmekte idi. Sıbyan mektebinin hocası saraçlar tarafından tespit edilip, hükümet tarafından tâyin edilirdi. Hocanın ücreti ise günlük beş akçe olarak sarâçhâne vakfından karşılanırdı (294).

Saraç esnâfının çeşitli hizmetleri karşılamak, esnâfın ihtiyar ve işsizlerine yardım etmek maksadı ile kurdukları vakıf sandığı vardı. Bu sandıkların gelirini; âidatlar, bağış ve teberrular, para cezâları ve vakıf dükkan kiralaları oluşturmaktaydı. Bu paraları toplayan ve sarf eden mütevellî idi. Bunlar esnâfa her senenin sonunda hesap vermek zorundaydılar. Bu paraların büyük bir kısmı, loncadaki ziyâfetlere, esnâf fakirlerine, tatlı su tulumbası ve muslukların onarılmasına, esnâfın sünnet ve evlenme düğünlerinde alınan hediyelere, hastalara, esnâfın okuttuğu mevlütlere, tamirlere, esnâf

289- Tursun Bey, Tarih-i Ebu'l-Feth, İstanbul 1333, s.66

290- Fındıklılı Mehmet Ağa, Silahtar Tarihi, İstanbul 1928, II, s.732

291- M.Çağatay Uluçay, "İstanbul Sarâçhânesi ve Saraçlarına Dair Bir Araştırma", İUEF, Tarih Dergisi, İstanbul 1953, III, S.5-6, s.148

292- Uluçay, Aynı makale, s.149

293- Aynı makale, s.150

294- İKM, nr.41, vr.12a

işlerine, okul inşasına ve dışardan gelen misafirlerin ağırlandırılmasına sarfedilirdi (295). Sarachânenin içinde ve dışında dükkanların sulanması, süpürülmesi ve derilere tav verilmesi için birçok musluklar ve tulumbalar vardı. Bir çok hayır sahipleri musluk ve câmiye vakıf yapmışlardı (296). Sarachâne'de, Sandıkçılar caddesi, Kırbacılar caddesi, Cami altı sokağı, Orta sokak, Karaman kapısı sokağı, Baş kapı sokağı gibi sokak ve caddeler mevcut olup, sarachâneye canlılık ve hareketlilik sağlamaktaydı (297). Yeni inşâ edilen sarachânede, 1191 (1777)'de ikiyüzden fazla (298) 1285 (1868)'de ikiyüzdoksan dükkan, yanmadan önce ise üçyüzyirmi dükkan bulunmakta idi (299).

Her esnâf dükkanının tâmirini kendi parası ile yaptırıyor, yalnız vakıf mütevellisine kira ödüyordu. 1252 (1836) yılına kadar dükkan kiralari sabit kalmıştı. Ayasofya vakfı mütevellisinin müracâatı üzerine, 17 Cemâziyelevvel 1252 (30 Ağustos 1836) yılında kira bedelleri bir misli artırılmıştı (300).

Sarachâne içine emniyet görevlileri giremezdi. Yalnızca gece bekçisi bulunurdu. İhtisap ağası, diğer esnâfı kontrol ettiği gibi bunları da kontrol eder ve içlerine yabancı ve kötü ahlâklı kimselerin karışmamasına dikkat ederdi. 1242 (1826/1827) tarihli hatt-ı humâyunda ise, sarachâne kapısında gündüzleri kolluk beklenerek kabahati olanları yakalaması nizâma bağlanmıştı (301).

Tanzimâtın ilânını müteâkip, inhisârın kaldırılması, sarac esnâfının düzenini bozmuş ve saraçlar muhtelif yerlere dağılmışlardı. Şirket-i debbağîye'nin kurulması ile alınan tedbirlere, saraçlarda dahil edilmiş ve "şirket-i sarraciye" kurulmuştu. Bu sebepten saraç eşyalarını Avrupa kalitesini yakalayarak hayli ilerlemeler kaydetmişti. Debbağlar şirketi dağılınca, saraçlar da sarsılmış, bu esnâda sarachâne de yanmıştı. Bu durum üzerine zayıflayan saraçlar dağılmaya başlamıştı (302).

2- SARAÇ ESNAFININ KANUN VE NİZAMLARI

İstanbul'un fethinden itibaren saraç esnâfının tabi olacağı kânun ve nizâmlar belirlenmiş olup, uzun bir müddet aynı kânun ve nizâmlar muhafaza edilmişti. Fâtih Sultan Mehmet'in verdiği nizâma göre (303); saraç esnâfı, kendilerine ait olan eşyâ ve

295- Aynı makale, s.161-162

296- Aynı makale, s.150

297- Aynı yer

298- İKM, nr.40, vr.45b

299- Uluçay, "İstanbul Sarachânesi", s.150,157

300- Aynı makale, s.150

301- HH, nr.24051

302- Evâil-i Şevval 879 (12 Subat 1475) tarihli ferman için bk. Aynı makale, s.151

303- Ali Rıza Bey, "XIII.Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı", Peyam-Sabah, 31 Teşrin-ievvel 1337-1338, s.3; Aynı makale, s.156-160

malzemeyi yalnızca kendileri yapıp satabilecek, başkaları ise bu gibi eşyaları yapıp satamazlardı (304). Fâtih'in İstanbul saraçlarına verdiği bu imtiyaz, düsturu'l-amel tutularak, daha sonraki padişahlar tarafından da tanınmış ve tecdit berâtları verilmişti.

Fâtih'in verdiği imtiyaza rağmen bir kısım saraç ustaları saraçhâne dışına çıkarak icrâ-i fâliyet yapmak istemişler, fakat nizâmın bozulmasına sebep oldukları gerekçesiyle fâliyetleri durdurulmuştu (305). Daha çok Sipahi Çarşısı, Bitpazarı, Tavuk pazarı, Divan yolu ve Ayasofya-i Kebir civârındaki oda ve dükkanlarda nizâma aykırı olarak üretim ve alım-satım yapan saraç ustaları, Evâil-i Cemâziyelevvel 1167 (28 Şubat 1754) ve Evâhir-i Rebiyyülahır 1173 (16 Aralık 1759) tarihinde sanattan el çekerek, saraçhâne içinde dükkan kiralayıp, alım-satım yapmayı kabul etmişlerdi (306).

Saraçhânedeki saraç esnâfı ile muhtelif yerdeki saraçlar arasında eski saraç malı alım-satımı konusunda anlaşmazlıklar meydana gelmiş ve bu anlaşmazlıklar mahkeme kanalıyla neticelendirilmişti. Nitekim Evâhir-i Rebiyyülahır 1119 (26 Temmuz 1707) senesinde saraçhânedeki saraçlar ile sipahi çarşısı esnâfı arasında, saraciye malzemesi hakkında dava görülmüş; davada saraç esnâfının haklı görülmesi üzerine, sipahi çarşısı sakaları: "Bizler yeni alıp-satmayalım, yalnızca eski alıp-satalım, eski alıp-satmak için bizim de elimizde delil vardır" demeleri üzerine saraçhâne esnâfı yeniden itiraz etmişlerdi. İtirazlarında; "Yedimizde olan evâmir-i şerifede mutlak saraç metağı ahar yerde bey ü şirâ olunmaya" diye ibâreler göstermeleri üzerine eski ve yeni malzeme, saraçhânedeki başka yerde alınıp satılmaması karara bağlanmıştı (307). Bu hüküm, 1235 (1819/1820) tarihinde de yenilenmişti (308).

Inhisârın kaldırılmasından sonra da saraç esnâfı ile Bitpazarı esnâfı arasında, 1250 (1834/1835) yılında eski saraciye malzemesi alım-satımı konusunda anlaşmazlık çıkmış ve durum padişaha telhis edildiğinde, padişahın irâdesi; "Fâtih merhumdan berü ne vecihle cari olmuş ise yine ol vecihle icrâsı iktizâ ider" tarzında olmuştur (309).

İstanbul'un fethinden beri İstanbul'a gelen küçük ve büyük inek derisinin saraçhâne için kösele yapılması da nizâm gereği idi. Bursa ve Edirne'de de durum bu şekilde idi (310). Debbâğ esnâfının gön yapılan öküz derilerine kanâat etmeyip, inek derilerinin iyisini alarak kösele yerine gön işlemleri yasaktı.

304- Aynı makale, s.152

305- İAD, nr.3, s.277; nr.5, s.170-171

306- Aynı yerler

307- MD, nr.115, s.351, h.1507; Ahmet Refik, Hicri XII.Asır, s.41

308- HH, nr.21370

309- Aynı vesika

310- Kepeci, DHK, nr.71, s.706

Çünkü kösele sarahâneye lazım olduğundan, bunun temin edilememesi halinde yapmakla mükellef oldukları sefer malzemesi aksıyordu. 12 Cemâziyelahir 1027 (6 Haziran 1618) tarihinde bu şekilde davranan debbağlar, yöneticileri vasıtası ile uyarılmışlardı (311).

Sarahâne içerisinde câmi altında, sağ ve sol tarafında debbağ esnâfına ait dükkanlar bulunurdu. Bu dükkanlara hiç kimse müdahale edemezdi. Debbağlar bu dükkanlara sarac esnâfının ihtiyacı olan meşin, kösele, gön ve sahtiyan koyarak sarahânedeki bulunan sarac, kırbacı ve sandıkçı vs.gibi esnâfa rayiç fiyâttan satarlardı (312). Evâil-i Rebiyyülahır 1179 (22 Eylül 1765) tarihinde sarac kethüdâsı ve esnâfının gereksiz müdahalesi üzerine debbağlar, sarahânedeki çıkarılmış, yerlerine saraclar oturtulmuştu. Yapılan muhâkemede, saraclar haksız bulunmuş ve müdahâlenin önü alınarak haksızlık giderilmişti (313). Aynı şekilde 2 Rebiyyülahır 1177 (10 Ekim 1763)'te sarahâne kethüdâsı sarahâne içinde dört, beş adet dükkan kurarak debbağlardan aldığı sahtiyan, meşin ve köseleleri bu dükkanlarda satmaya başlamıştı. Bu durum nizâma aykırı olduğu için tâcir esnâfı tarafından dava edilmişti. Bir ara onbir adede çıkan bu dükkanlar kânunsuz olduğu için kaldırılmıştı (314).

Eskiden beri sarahânedeki dükkan çalıştıranlar vefat edince, dükkan içindeki eşyâyı mirasçıları alıp, boşalan dükkana ise kethüdâ uygun bir usta yerleştirirdi. İçindeki eşyâyı alan şahıs, kethüdâ ve diğer ustaların izni olmadan o dükkanı kullanamazdı. Bunun hâricindeki bir davranış ise, sarac gediği nizâmına aykırı idi (315). 12 Zilkâde 1183 (9 Mart 1770) tarihli bir gedik intikal davasından sarac dükkanında ne gibi âletlerin olduğunu öğrenmekteyiz. Buna göre; bir somaki bileği, iki muşta, iki celde ve bir muştha (*مشق*) vs.gibi âletler mevcuttu (316).

Sarac esnâfı, kova ve müşk işlemeyip, tamir de etmezlerdi. Bunlar kovacı esnâfına aitti. 25 Rebiyyülahır 1076 (4 Kasım 1665) de iki sarac ustası, kova ve müşk imâl etmeleri üzerine, yapılan şikâyet neticesi men edilmişlerdi (317).

Sarac esnâfı içinde sepetçi esnâfı da fâliyet gösterirdi. Eskiden beri sarac esnâfına tabi olan sepetçi esnâfının kethüdâ ve yiğitbaşî tâyinleri de sarahâne ustaları nezâretinde yapılırdı. Sepetçi esnâfı, diğer işlerini de sarahâne ustaları reyile yapardı (318). Mühimmât-ı seferiyye için vermeleri gereken şeyleri de aynı şekilde saraclar vasıtasıyla verirlerdi.

-
- 311- Aynı yer
312- İAD, nr.7, s.244
313- Aynı yer
314- C.Belediye, nr.5186
315- İKM, nr.32, vr.66a
316- Aynı yer
317- İKM, nr.17, vr.29b
318- İKM, nr.43, vr.4a

Vermedikleri taktirde ise, devlet işini tatil etmiş olup, saraçlık işlerinin bozulmasına da ayrıca sebebiyet vermiş olurlardı. Evâhir-i Şevval 1192 (16 Kasım 1778)'de sepetçi esnâfının saraçlardan ayrılmak istemeleri mahkeme tarafından red edilerek, istekleri geri çevrilmisti (319).

Saraç esnâfından olan semercilere, İstanbul ve Galata'daki fıçıcı ve varilci esnâfı bağlı idi. Sefer-i humâyunda ordu hareket ettiğinde fıçıcılar ile varilciler, semerci esnâfına yamaklık yapmaktaydı. 24 Şaban 1182 (3 Ocak 1769)'da yardımdan kaçınıp, yamaklık yapmak istememeleri üzerine dava görülmüş, buna göre; fıçıcı ve varilcilerin tersâne-i âmire için gerekli hizmeti yaptıkları ve her sene donanma suya indirildiğinde; kazma, kürek ve takım akçesi ile diğer vergilerini ödedikleri gerekçesiyle, semerci esnâfının yamaklık istememeleri belirtilmişti (320).

Avrupalı seyyah Piretextat Le Comte, Osmanlı Devleti'ne yaptığı seyahatte eyerciliğimiz hakkında şunları söylemektedir; "Türkler eyercilikte elli yıl öncesine kadar çok usta idiler. Süsleri büyük başarı ile icrâ edilmiş, Türk eyerleri gördük. Mâlesef yapancı rekabet bugün bu zenâatı hemen hemen yok etmiştir" (321). Eyer imâlatı hakkında ise; "eyer ön ve arkaya yerleştirilmiş tahtadan, iki eyer kaşından meydana gelmiştir. Bunlar önde uzanan ön kaşın ve arkadan uzanan arka kaş çatısını teşkil ederler. Ön kaş iki yanına doğru birer simit yastıkla devam eder; bunların vazifesi de bacakları tutmaktır. En mükemmel eyerler, XV.ve XVI. yüzyıllarda imâl edilmiştir. Orta çağda ve XVII.yüzyılda eyerler semerli idi; bu da suvarinin bacaklarını sıkıca zaptetmeye yarardı. XVIII. yüzyılda kullanılan saltanat eyerlerinde, sadece ön kısımda semer bulunurdu" (322) demektedir.

3- SARACIYE HAKKINDA VERİLEN NARHLAR

Saraç esnâfının imâl ettikleri saraciye hakkında, devletin tâyin ettiği narh uygulanır ve cins ve kalitelerine göre uygun fiyat almaları istenirdi. Saraç esnâfı hakkında verilen narhların tespit edebildiğimiz ilk tarihlisi II.Bayezit devri kânunlarından İstanbul ihtisap Kânunnâmesidir (323). Bu kânunnâmede saraçların tabi olacakları narh şu şekilde tespit edilmişti; "Saraçlar, Osmâni ve Çağatayi ve Şarki eyerki, mükemmel ve la`l renk ve mücellâ ola, tabl-bâzından gayri âlâsı altıyüze ve beşyüzelliye; evsatı dörtyüzelliye ve beşyüze; ednâsı dörtyüze ve üçyüzelliye ola. Ve Ak Osmanlu eyeriki, mükemmel ve münakkaş ola, âlâsı beşyüz akçeye ola. Vesâyir renkli şarki eyerki mükemmel ola, dörtyüz akçeye ola. Ve şarki güllü eyerki, mükemmel ola. İkiyüzelli akçeye ola. Ve şarki gülsüz eyer ikiyüzotuz akçeye

319- Aynı defter, vr.4b

320- İKM, nr.30, vr.92b

321- Piretextat Le Comte, XIX.Yüzyıl Sonu Türkiye'de Sanatlar ve Zenaatler, (Tercüme Ayda Düz), İstanbul 1975, s.132

322- Aynı eser, s.133

323- Akgündüz, Osmanlı Kânunnâmeleri, II, s.291

ola. Ve al etekli sahtiyan eyer, tabl-bâzından gayrı âlâsı yüzyirmi akçe; evsatı yüzon akçe; ednâsı yüz akçeye ola. Ve al ve kırmızıdan gayrı ki altsiz ola, iki kaş kenarı sağrı olup, mükemmel ola, âlâsı yüze, yüzona; evsatı doksana; ednâsı seksene ola. Ve akıncı eyeri ki, mükemmel ola ve doksan akçeye ola. Ve çekme kara sağrı eyer ki, mükemmel ola, tabl-bâzından gayrı hıllı olmaya, âlâsı ikiyüzelli akçeye ola. Ve sol eyer ki, ziyâde altunlu ve fermude sağraklu ve esbabı gayet eyü ve kendisi bi bedel ola, kavil ettiklerine göre ola altmış akçeye ola" (324).

952 (1536) yılında verilen kânunnâmede ise; " saraçlarda kontrol edilir. Al sahtiyanın iyisi yüz, yüzyirmi akçeye olur. At başlıklarının en iyisini saraç elli akçeye, ortasını kırk, kötüsünü de otuzbeş akçeye yapar. Sığır başlıklarının iyisi kırk, ortası otuzbeş ve kötüsü de otuz akçeye olur. Zincirli başlıkların iyisi yedi, ortası altı, kötüsü beş akçedir. Hiçbir zaman bu başlıklar çürük, kötü kayış ve köseleden olmaz. Ancak iyi işlenmiş kayıstan yapılmalıdır. İyisini yapmayanlara belediye cezâsını verir. Hem dayak cezâsı, hem de iki sopa karşılığı bir akçe yapanlardan cezâ alınır" denmektedir (325).

1040 (1630) yılında verilen Kânunnâme-i Osmâni'de saraçlar hakkında şu hüküm ve narhlar tâyin edilmisti; "... ve bulgariciler dahi gözlene. Gayet iyisinden işleyeler ve sağrıyı kemâli ile öldürelen, ham komayalar, iderlerse haklarından geline. Ve saraçlar sahtiyan eyer ki emeklü ola, yüzyirmi akçeye ola. Ve akıncı eyeri tabl-bâzi ile yüzelli akçeye ola. Ve sol eyerki olunup ziyade emek ola, koluna göre ola ve uyan ve şakaklı ola, ya enseliği iki kat ola, hoy ola. Alâsı yetmiş ve evsatı altmış ve ednâsı elli ola. Uyan âlâsı elli akçeye ve evsatı kırkbeş akçeye ve ednâsı kırk akçeye ola. Ve kavsale uyan ve mor paftalular âlâsı kırk ve evsatı otuzbeş ve ednâsı otuz akçeye ola. Ve şakakları olmayan ki sağrı olalar, âlâsı otuzsekiz ola ve evsatı otuzbeş ve ednâsı otuzikiye ola. Bulgari şakaklu uyan âlâsı kırkbeş ve evsatı kırkiki ve ednâsı otuzbeş akçeye, vesâir Osmâni uyan, âlâsı on akçeye, evsatı dokuz ve ednâsı sekiz akçeye ve osmâni astarlı uyan, âlâsı yirmi, evsatı onsekiz, ednâsı onaltıya ola. Ve bulgari damaklu uyan, âlâsı kırk akçe ve evsatı otuz ve ednâsı yirmibeş akçeye ola. Ve bunların gayet iyisi ola. İki kat zincirlerle âlâsı ondört ve evsatı oniki, ednâsı on akçe ola. Ve sade yular, âlâsı yedi ve evsatı altı ve ednâsı beş akçeye ola. Ve sahtiyanın meremmatı gözlene. Mütehammil olduğundan miktarı tecavüz olunmaya" (326).

324- Aynı eser, s.291

325- Tuncer, Arazi Kânunları, s.81

326- Osman Nuri, Umur-ı Belediye, I, s.415

1091 (1680) tarihli IV.Mehmet Kânunnâmesi'nde ise sarac esnâfı ve üretimleri hakkında; "... eyerciler için iyi deriden iyi işlenmiş eyer, yüzyirmi akçeye olsun. Akıncı eyeri tabl-bâzıncı yüzelli akçeye olsun. ... için olan eyer ... göre olsun. Dizgini ve gemi olsun. Eyerin önünün iki yükseltisi olsun. En iyi cins yetmiş akçeye, ortası altmış akçeye, düşüğü elli akçeye olsun. Dizginin en iyi cinsi elli akçeye, ortası kırkbeş akçeye, düşüğü kırk akçeye olsun. Kordoba dizgini ve koyu kaplamalı olanın en iyi cinsi kırk akçeye, ortası otuzbeş akçeye, düşüğü otuz akçeye olsun. Ve şakaktan olmayanlar ve deriden olanların en iyi cinsi otuzsekiz akçeye, ortası otuzbeş akçeye, düşüğü otuziki akçeye olsun. Bulgarî deriden ve şakaktan olan en iyi cins dizgin kırkbeş akçeye, ortası kırkiki akçeye, düşüğü otuzbeş akçeye olsun. Ve diğer osmâni dizginlerin en iyi cinsi on akçeye, ortası dokuz, düşüğü sekiz akçeye olsun. Ve astarlı osmâni dizginlerin en iyi cinsi yirmi, ortası onsekiz, düşüğü onaltı akçeye olsun. Bulgarî deriden ve tamaktan olan dizginin en iyi cinsi kırk, ortası otuz, düşüğü yirmibes akçe olsun. İyi yapılmış olsunlar. Derinin iyi durumda olup olmadığı denetlensin. Bu kabul edildikten sonra tespit edilen fiyatlar aşılmasın" denmektedir (327).

-
- 327- Tafsilatlı bilgi için bk. Kütükoglu, "1009 (1600) Tarihli Narh Defterine Göre İstanbul'da Çeşitli Eşya ve Hizmet Fiyatları", Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul 1978, S.9, s.30-31; 1640 Tarihli Narh Defteri, s.231-240; ayrıca bk.Tablo-24
- 328- Mantran, XVII.Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, I, s.327

Saraj çeşitlerinin miktarlarını gösteren tablodur.

Sarajıye	1502			1525			1500		1530			1540			1580		
	da	evvat	edna	da	evvat	edna	da	evvat	da	evvat	edna	da	evvat	edna	da	evvat	edna
Eyer																	
Omani, gogatayl ve saril, tabibaziz	200/200	400/200	300/400														
AK Omani, nakal	200																
Saril, renkl	400																
Saril, gaila	250																
Saril, giletz	230																
Al etekli, eshtlyan, tabibaziz	120	110	100						120						120		
Kenarlar esgril, atalz	100/110	90	80														
Aknci eyer	90								150						150		
Kara esgril, gekme	250																
Maneur, loclvert renkten (saractan olmazsa)								150									
Maneur, deglek renkten								350									
Yemeni nakal, kadife yastil								400									
Bulgari yastil								300									
Bedel çukal								450									
Sirmal kadife												2000					
Çukal sirmal												1800					
Çukal çukal												1280	1050				
Çukal												700	600	520			
Sirmal eshtlyan												600/320	450	300			
Sade eshtlyan												200					
Sarverl, zra sirmal, yainiz gadyes ile												420					
Harci eshtlyandan nakal												380					
letanbul lel kalitakuyun, tegetil ve özençil												230					
ile mükemmel Mestamel totar eyer												210					
Yüzesitil, dizgin ve gemi olan eyer															70	80	50
At Takımı																	
Loclvert renkl, nakal plesger rahil								500									
Kirmizi pervasil at takımı								350									
Beyazbökme nakal olmayan								350									
Beyazbökme nakal								400									
Beyaz pervasil								500									
Kirmizi, saril, yezi bökme nakal								350									
Köeste at takımı, lyl qemden								120									
Sagri at takımı												600	500	240			
Sirmal at takımı												180	155	150/130			
Söösü sirmal at takımı												95	90				
At eshtlyanil diyen at takımı												80					
At ve östü bökme eshtlyan at takımı												70					
Sirmal at takımı												90	70				
Yular, Gem ve Dizgin Takımı																	
Bulgari örme dizgin								60									
Sade köeste dizgin								40									
Baöl ve topu sirmal görgünel dizgin												120					
Topu esgril dizgin												80					
Sade dizgin												20					
En lyl dizgin (كز لسا dizgin)									50	45	40				50	45	40
(Köeste) Karaba dizginli, keyu kaplamal (mor portall)									40	35	30				40	35	30
Sakaktan olmayip, deriden olan dizgin									38	35	32				38	35	32
Bulgari deriden, sakaktan baslayan dizgin									43	42	35				43	42	35
Omani dizgin									10	8	8				10	8	8
Omani, ostaril dizgin									20	18	18				20	18	18
Bulgari deriden, damaktan baslayan dizgin									40	30	25				40	30	25
1W kat zinciri yular									14	12	10						
Sade yular (zinciri)				7	6	5			7	6	5						
Silçir boalikari				40	35	30											
Kirmizi ve beyaz köesteden 1W kat tavite yular												40					
Edime 1d kirmizi ve beyaz köesteden 1W kat tavite yular												30					
Yalin kat beyaz yular												17					
Karahisar köesteden yeniçeri kantarmaci												33					
letanbul köesteden kantarma												35					

III. BÖLÜM

MAMUL DERİNİN ASKERİ AMAÇLARLA KULLANIMI

A- DİKİMHANE-İ AMİRE TESİSİ

Osmanlı Devletinin klasik dönemlerinde ordunun ve devletin deri ve deri māmullerine olan ihtiyacı, serbest piyasadan karşılanmaktaydı. XIX. asırda Osmanlı debagat sanayii, modern usule geçememesi sebebiyle kriz dönemine girmiş (1), bunun üzerine devlet askeriyenin büyük ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla miri debbaghâne ve dikimhâne tesis etme yoluna gitmişti. İlk dikimhânenin ne zaman kurulduğu tam olarak bilinmemektedir. Yalnız 17 Rebiyyülahır 1243 (7 Kasım 1827) tarihinde, Asâkir-i Mansure-i Muhammediye, Enderun-ı Humâyun, Bostâniyân-ı Hassa, Cebelhâne, Mehterhâne, Tophâne, Arabacılar ve Muallimlerin; ayakkabı, çanta ve saraciye ihtiyacını karşılamak, ayrıca saka takımlarının temini maksadıyla debbaghâne ve dikimhâne kurulması kararlaştırılmıştı (2). Bu debbaghâne ve dikimhânenin gerek inşâsı, gerekse üretim masrafları yüzymibesbin kuruş olarak hesap edilmişti (3). Bu paranın mukataat hazinesinden, sermaye olarak debbaghâne ve dikimhâne nâzırına verilmesi gerekmekte idi. Devlet tarafından kurulacak iki adet debbaghâne ile askerinin, ayakkabı ve saraciye ihtiyacına yönelik olarak kurulan dikimhânenin devlet için büyük kârı olacağı tespit edilmiş olup, ayrıca askerinin üç ayda bir verilen yemini istihkâkından yıllık yüzbin çifti geçen bir üretim kapasitesi hedeflenmişti (4). Askeri ihtiyaçlar için kurulan bu dikimhâne, Şehzâdebaşı Camii civârında olup, bir müddet hizmet ettikten sonra, görülen bir takım mahzurlar sebebiyle 1250 (1834)'de terk edilmiştir (5). Süleymaniye çevresinde olan devâhânenin aynı yılın ilkbaharında gerekli yerlerinin tâmir edilerek, dikimhâne için elverişli duruma getirilmesi, defterdar tarafından bir takrir ile bildirilmişti (6). Devâhânenin dikimhâne olmasında, vakıflar açısından sakıncası olup olmadığı nezâretten sorulmuş, mahzuru olmaması üzerine durum irâde-i seniyyeye havale edilmişti (7). Askeri malzemenin üretilmesi için devâhâne gibi kârgir bir binânın çok gerekli olduğu ifade edilen irâde üzerine, devâhânenin dikimhâne olarak tahsisi uygun görülmüştü (8). Aynı yıl içinde dikimhâne, Şehzâdebaşı'ndan Süleymaniye'ye taşınmıştı. Şehzâdebaşı'ndaki eski dikimhâne ve dikimhâneye bağlı olan

1- Rifat Önsoy, Tanzimât Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası, Ankara 1988, s.88

2- C.Askerî, nr.22702

3- Aynı vesika

4- Aynı vesika

5- HH, nr.50913

6- Aynı vesika

7- Aynı vesika

8- Aynı vesika

tesisler, harap olmaya yüz tutmuştu (9). Şehzâdebaşı'ndaki dikimhâneye ait binâların, hiç birisi herhangi bir vakfa ve nezârete bağlı değildi. Bu yerlerin daha fazla harap olmadan satılmasının iyi olacağı belirtilmiş (10) ve dikimhâne içindeki Câmii, II.Mehmet'in ihyâ ettiği Câmii olduğundan vakıflara verilerek inşâ edilmesi karara bağlanmıştı (11). Dikimhâne içinde bulunan hamamında vakıf tarafından zapt edilerek, gedik şeklinde işletilip, alınan mua`ccelesi ile tamirâtının yapılması, aylık geliri ile de Câmiin masrafı ve görevli maaşlarının verilmesi uygun bulunmuştu. Eski dikimhâne de isteyenlere satılarak, mua`ccelesi ile yeni dikimhâne masraflarının karşılanması karara bağlanmıştı (12). Eski dikimhâne içinde harap olan binâlar 4.928, arsası ise 14.694, mühendishâne ve eczâhâne denilen yerler 970 zira arsası, 589 zira binâdan oluşmaktaydı (13). Dikimhânenin bulunduğu yerlerin bedeli 79.854 kuruş olduğu resmen belirtilmesine rağmen, bu yerlerin şerefli bir yer olduğundan daha fazlaya satılabileceği belirtilerek, mua`ccelerinin yeni dikimhâne masrafı için mansure hazinesine teslim edilmesi uygun bulunmuştu (14). Eski dikimhâne binâ ve arsalarının birim fiyatına göre dökümü şu şekildedir (15);

Arsa ve Bina	Oturumu (zira)	Birim Fiyatı(kuruş)	Fiyatı
Arsa	14.694	3	44.082
Harap Dikimhâne	714	3	2.142
Mevcut Dikimhâne	4.214	5	21.070
Mühendishâne,eczâhâne arsası	970	3	2.910
Mühendishâne binâsı	376	20	7.520
Eczâhâne binâsı	213	10	2.130
TOPLAM	21.181		79.854

Şehzâdebaşı'ndan Süleymaniye'ye nakledilen yeni dikimhâne ile Sultan Ahmet civârındaki terzihâne binâları tamir edilmişti. Dikimhâne binâsının düsmeleri unutulduğundan yeniden yapılan keşifte düsmeler de dahil edilerek 72.334,5 kuruş masraf tespit edilmişti. Tamirât için, mâliye hazinesinden ellibin kuruş alınmış, kalan 22.334,5 kuruşluk masrafında aynı şekilde mâliye hazinesinden karşılanması talep edilmişti (16).

1253 (1837) tarihinde askerin ihtiyâcı olan ayakkabı, ser-askeri denetiminde yeniden dikimhâne-i âmirede imâl edilmeye başlanmıştı (17). İmâl edilen ayakkabının eskiye oranla biçim ve

- 9- HH, nr.27169
- 10- C.Askeri, nr.16728
- 11- HH, nr.27169
- 12- Aynı vesika
- 13- C.Askeri, nr.16728
- 14- Aynı vesika
- 15- Aynı vesika; ayrıca bu dikimhânenin planı için bk. Plan-1
- 16- C.Askeri, nr.32331
- 17- HH, nr.48352

malzeme bakımından daha iyi, fiyat bakımından ise daha hesaplı olması üzerine, hazineye büyük bir gelir sağlanmıştı (18). Aynı şekilde askerin elbise ihtiyacının da ayakkabıda olduğu gibi ser-askerice karşılanması, meclis-i meşverette karara bağlanarak, elbise ambarları ser-askeri tarafına devredilmişti (19). Geriye zahire ve erzâk temini kaldığı ve bunun için de "mesârifat nâzırlığı"nın lağvedilerek yerine bir müdürlük kurulması gündeme geldi. Bunun üzerine verilen hatt-ı humâyunda erzâk ihtiyacının temini, mâliye nezâretine havale edilmiş, gerek elbise, gerekse ayakkabı dikimhanelerinin ser-askerice idâre edilmesi hükme bağlanmıştı (20).

Ser-askeri denetimine geçen dikimhâne-i âmire, Gurre-i Şevval 1254 (18 Aralık 1838) tarihinden itibaren yeni devresine başlamış, malzeme alımı ve imâlat gibi hususlar yeniden düzenlenmişti (21). İmâl edilen ayakkabıların yeniden numuneleri tutulmuş ve önceki döneme ait numuneler ile iki takım halinde takdim edilmişti. Masrafının azlığı ve kalitesinin güzelliğinden dolayı numuneler alı konulmuş ve bu numuneler gibi imâl edilmesi istenmişti (22). Dikimhâne-i âmirenin eski ile yeni üretimi arasında biçim ve malzeme yönünden hayli farklılık olduğu, ayrıca fiyat hususunda da hazineye büyük bir gelir sağlayacağı düşünüülerek, numunelerin alt ve üst kısımları iyice incelendikten sonra imâl edilmesine karar verilmişti (23). Ayrıca bundan böyle her alınan malda yeniden numune tutulmasına karar verildiğinden, alınacak malzemenin fiyatları her zaman aynı olmayıp, bazen aşağı bazen de yukarı olacağından önceki seneler göre üç-beş bin kese fark edeceği arz edilmişti. İmâlatın buna uygun olarak artacağı, şimdiki halde günlük besyüz çift imâl edilen ayakkabının, diğer imâlattan ayrı olarak günlük bin çifte kadar çıkacağı belirtilmişti. Ayakkabı fiyatlarına yansıtılan iki-üç kuruşluk fark ile de dikimhânedeki çalışanlara bahşis olarak üç ayda bir kere uygun bir ücretin verilebileceği, ayrıca dikimhânedeki olacak tamirat masrafının da karşılanacağı hesap edilmişti (24).

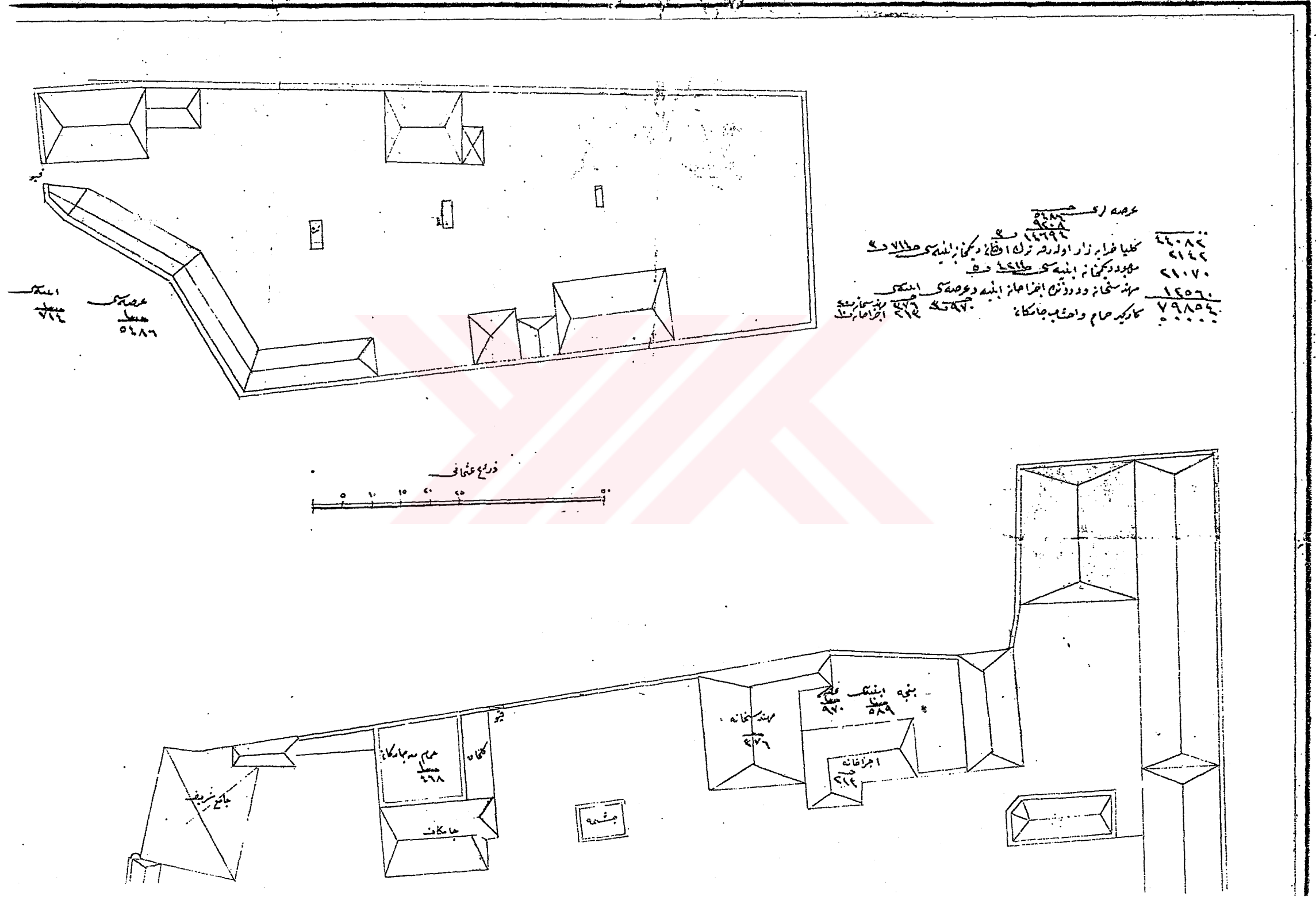
1254 (1838) tarihinde dikimhâne-i âmirede çalışan memur ve hademelere bağlanan aylıklar şu şekilde idi (25);

-
- 18- Aynı vesika
 - 19- Aynı vesika
 - 20- Aynı vesika
 - 21- HH, nr.48414
 - 22- Aynı vesika
 - 23- Aynı vesika
 - 24- HH, nr.48414-A
 - 25- HH, nr.48381-A

Görevi	Aylığı (kuruş)
Dikimhâne-i âmire memuru	2.000
Ruznamçeci	1.000
Kâtip	600
Anbarcı	600
Kâtip Refiki	200
Anbarcı Refiki	250
Saraç Ustası	400
Hademe (bir nefer)	90
Hademe (iki nefer)	130
Hademe (yedi nefer)	420
Hademe (on nefer)	300
TOPLAM	6.000

Dikimhânenin gerekli malzemeyi satın alabilmesi için Gurre-i Sevval 1254 (18 Aralık 1838)'den itibaren eskiden olduğu gibi haftada yüzbin kuruş hesabıyla mansure hazinesinden üçbin kesenin sevk edilmesi gerekmekteydi. Ayrıca dört ayda bir kere alınacak bütün malzeme, imâlat ve diğer masrafların toplamı listeler halinde padisaha arz edilecek, uygun görülürse toplam eşyâ fiyatı Dâr-ı Şurây-ı Askeri'ye havale ile durum ilan edilecek ve ruznamçeden parası hesap ettirilerek ödeme yapılacaktır (26).

Dikimhane-i Amirenia planı (27)

عوضه ری
 ۵۲۸۳
 ۹۶۰۸
 ۱۶۶۹۲
 خطیا فراب زار اولدورم ترک اظلام دیکیمانه ابنیه سی طلاقه
 ۴۶۰۸۴
 ۴۱۴۴
 ۴۱۰۷۰
 مهندسخانه و دودوشن ابنیه ایضا ایضا ابنیه و عوضه ایستکی
 ۱۴۵۶۰
 کارگرد حمام و احباب چاکانه
 ۷۹۸۵۶
 ۵۰۰۰۰۰

درایع عثمانی
 ۰ ۱۰ ۲۰ ۳۰ ۴۰ ۵۰

B- ASKERİ AYAKKABININ DİKİMHANEDEN KARŞILANMASI

Asâkir-i Mansure-i Muhammediye askerlerinin yaz ve kışta giyecekleri ayakkabı, dikimhâne-i âmire tarafından karşılanırdı. İmâl edilecek ayakkabıların numuneleri yapılarak, ser-askeri tarafına takdim edilirdi. Numunelerin uygun bulunması üzerine, üretime geçilerek ihtiyâçkarşılanırdı. Yapılan üretim numuneye uygun bulunmadığı taktirde; taahhüde uyulmadığı gerekçesi ile mesârifât nezâreti tarafından fiyatında tenzil yapılırdı (28). Dikimhâne-i âmire tarafından imâl olunan lapçinler (29), gayet iyi ve sağlam olduğu gerekçesiyle 1254 (1838) de mansure alaylarına bundan böyle lapçin verilmesi istenmişti (30). Asakir-i mansure askerlerine, ayakkabıları 1246 Ramazanında (şubat 1831) verilen bir emirle üç ayda bir olmak üzere dört tertip halinde verilirdi (31). Her mevsimde verilecek ayakkabı cinsi farklı idi. Kış mevsiminde askere kundura ve çizme, bayramlarda lapçin ve yaz mevsiminde ise kalavre (32) verilmesi uygun bulunmuştu (33). Aynı sistem taşradaki mansure alayları için de geçerliydi (34).

Taşradaki mansure alayları ile seferde bulunan ordunun ayakkabı ve saraciye ihtiyâçları, mâliyet fiyatlarının değişmemesi şartıyla zaman ve naklieden istifâde için çevrelerindeki dikicilere yaptırılabilirdi (35). Nitekim 21 Zilkâde 1244 (25 Mayıs 1829) tarihinde, ordunun Prevadi tarafındaki savaşı sebebiyle ihtiyâç duyulan ayakkabı ve diğer mühimmât, İstanbul'daki numunelere uygun yapılması halinde Şumnu'daki dikiciler tarafından imâl edilebileceği belirtilmiş idi (36). Aynı şekilde Selânik'te bulunan ve talimle uğraşan 1700 adet mansure askerinin kış tertibi için verilmesi gereken çizmeleri, Selânik'teki kunduracılar tarafından Kasım 1243 (Kasım 1827) tarihine kadar hazırlanabileceği belirtilmişti (37).

Taşradaki mansure alaylarının anbarlarında bir önceki tertibe ait ayakkabıların yeterli miktarda olması veya yeni tertip için merkezden numuneler gelmeden hazırlık olması babında

28- HH, nr.33520

29- Lapçin: Kısa boğazlı, altı düz, siyah meşinden yapılmış mest (Mine Esiner, Türkiye Türkçesinde Giyim Adları Sözlüğü, İUEF, Mezuniyet Tezi, nr.7347, İstanbul 1970, s.93); Baldıra kadar konçlu ve bağı bir nevi mest. (Kocu, Giyim Sözlüğü, s.167)

30- HH, nr.48395

31- HH, nr.17671

32- Bu kelime vesika içinde glavre (عصع) şeklinde yazılmasına rağmen, kelimenin yapısını inceleyen Sayın Mubahat Kütükoğlu'nun görüşünü tercih ederek kalavre şeklinde kullandık (bk.Kütükoğlu, "Asâkir-i Mansure Kıyâfeti" adlı makalenin 44 nolu dipnotu, Atatürk'e Armağan, s.532)

33- HH, nr.18524

34- HH, nr.17671

35- HH, nr.42852-A

36- HH, nr.42852; 42852-A

37- HH, nr.17671-A

dikici esnâfına siparişi yapıldığında, devletin zarara uğramaması için gerek stoktaki ayakkabıların çürümüşünü, gerekse siparişi verilen ayakkabının atıl kalmasını önlemek amacıyla kurallar gevşetilerek askere bunlar dağıtılır, böylece devlet hazinesinin zarara uğraması önlenirdi (38). Bu cümleden olarak 27 Safer 1243 (19 Eylül 1827) tarihinde İzmir'de bulunan iki tabur asakir-i mansure ihtiyâcı olan çizmenin, kırmızı renginden zabıtlere, siyah renginden ise askerlere vermek üzere numuneleri gönderilmişti. Fakat daha önce ihtiyâcın temin edilmesi maksadıyla dikici esnâfına sipariş verilmesi üzerine, durum İstanbul'a sorulmuş, imâl edilen çizmelerin dağıtılması uygun bulunmuştu (39). Aynı tarihte stokta bulunan 1140 çift siyah, 145 çift kırmızı çizme ile 1900 çift siyah lapçinin çürüyeceği bildirilmesi üzerine mevcut çizme ve lapçinlerin kalavre bedeli olarak Akdeniz Boğazı ve Midilli Adası'ndaki iki tabur askere gönderilmesi, ayrıca Vidin, Silistre, Edirne ve Erzurum taraflarında da aynı şekilde imâl edilen çizmelerin kalavre yerine askere verilmesi uygun bulunmuştu (40).

Askerin giyeceği ayakkabılar için hazırlanan numuneler, her zaman istenilen nitelikte olmuyordu. Bu taktirde numuneler incelenerek, mahzurları giderilmeye çalışılır veyâ o numunelerden vaz geçilirdi. Nitekim, numune olmak üzere 1250 (1834)'de üçer çift kundura, çizme ve düşük kalite çizme lapçin ile kalavre numuneleri, ser-askeriye takdim edilmişti. Numuneler incelendiğinde kundura ve çizme beğenilerek mansure askerine verilmesi uygun bulunmuştu (41). Topçu ve humbaracı süvarilerine verilmesi düşünülen düşük kaliteli çizme ise; biçimsiz görüldüğünden bunun imâline vaz geçilerek, mansure için uygun bulunan kundura çizme verilmesi kararlaştırıldı (42). Ayrıca numunelerden; kundura, çizme ve lapçini dikişleri genel olarak uygunsuz bulunmuş, fakat mevcut ustaların daha iyi dikmeleri mümkün olmadığından bunlarla yetinilmesi yoluna gidilmişti (43).

Asakir-i mansure ayakkabıları için dikimhâne-i âmirenin bol miktarda sahtiyan ve kösele ve göne ihtiyâcı vardı. Bu ihtiyâcın İstanbul ve çevresindeki debbağhânelerden karşılanması hemen hemen imkansızdı. Bunun için sahtiyan ve kösele üretim merkezleri olan; Uşak, Gerede, Burdur, Teke, Köprü, Tosya, Kayseri, Bor, Konya, Isparta, Kula, Simav, Diyarbakır, Demirci, Saruhan Livâsı, Tavşanlı, Balıkesir, Aydın, İzmit, Mudurnu, Adapazarı, Bolu ile Adana ve Tarsus Eyaletleri mütesellimine gönderilen hükümlerde, o bölgelerdeki debbağhânelerin imâlatı olan sahtiyan ve köselenin İstanbul'a gönderilmesi bir çok kereler hatırlatılmıştı (44). Gönderilen hükümlerde; üretilen sahtiyan ve meşinin fiyatına masrafı, nakliyesi ve gümrük ücretleri ilâve edilerek, kânuni kâr

38- HH, nr.17671; 17671-A

39- HH, nr.17671-B

40- HH, nr.17671

41- HH, nr.18524

42- Aynı vesika

43- HH, nr.18524-A

44- C.iktisat, nr.1200

haddi olan onu onbir veyâ onbirbuçuk kuruş ilâve edilerek, İstanbul'a ulaştırmaları istenmekteydi (45). Fakat zamanla kösele ve sahtiyan fiyatlarının artması üzerine devlete karşı taahhütlerini yerine getirmekte zorlanan debbağ esnafı ve tüccarı, fiyat artışı talep etmekte, hatta 9 Zilkâde 1247 (10 Nisan 1832)'de debbağ esnafı, ham deriyi devlet temin ederse kendilerinin ücret karşılığı olarak işlemeye razı olduklarını bildirmişlerdi (46).

Yabancı tüccârın bol miktarda deri, kösele ve sahtiyan götürmesi üzerine fiyatlar artmış, gerek debbağlar, gerekse dikimhâne-i âmire işleyecek mal bulamadıklarından sıkıntıya düşmüşlerdi. 9 Zilkâde 1247 (10 Nisan 1832)'de kösele fiyatı üzerine yirmibeş kuruş ilâve edilmesi, ayrıca palamut fiyatının artması ile de iki kuruş ilâve zam yapılarak yirmiyedi kuruş fark ödenmesi istenmişti. Bunun üzerine dikimhânenin aldığı deri ile dikimhâneye sattıkları meşin fiyatları şu şekilde idi (47).;

	Debbağların Aldığı		Dikimhâneye Satılan	
Kösele	40	kuruş	65	kuruş
Alâ manda gönü	90	"	150	"
Evsat manda gönü	75	"	130	"
Ednâ manda gönü	65	"	120	"
Karaman derisi	35	para Meşin	80	para
Kıvrırcık derisi	30	" Meşin	60	"

İstanbul debbağhâneleri üretimlerini Cebehâne, Tophâne, Mühimmat-ı Hazine ve Dikimhâne gibi yerlere özellikle vermek mecburiyetinde idi. Nitekim Gurre-i Rebiyyülahır 1247'den Gaye-i Ramazan 1247 (9 Eylül 1831-4 Mart 1832) tarihine kadar geçen altı ay zarfında İstanbul debbağlarının miriye verdikleri gön ve kösele adedi ile fiyatı elimizde mevcuttur (48).

-
- 45- Aynı vesika
46- C.Askerî, nr.16858
47- Aynı vesika
48- Aynı vesika; ayrıca bk. Tablo-25

Istanbul debbaglarının Gurre-i Rebiyyülahir 1247-Gaye-i Ramazan 1247 (9 Eylül 1381-4 Mart 1832) tarihinde miriye verdikleri gön ve kösele fiyatı ile adetini gösteren tablodur.

Cinsi	Yedikule		Eyüp		Kasımpasa		Üsküdar		Toplam
	Adet	Fiyat	Adet	Fiyat	Adet	Fiyat	Adet	Fiyat	
Manda gönü	---	---	41	112	---	---	19	112	6720
	11	110			29	110	10	110	5500
	---	---	17	108	---	---	---	---	1836
	---	---	---	---	20	105	23	105	4515
	---	---	18	102	---	---	---	---	1836
	11	100	14	100	73	100	15	100	11200
	---	---	19	95	19	95			3610
	---	---	10	90	---	---	38	90	4120
	---	---	15	85	34	85	---	---	3315
Kösele	40	65	22	65	34	65	11	65	6955
	---	---	18	63	---	---	---	---	567
	20	62	55	62	175	62	70	62	19840
	70	60	65	60	170	60	55	60	15600
	---	---	36	59	---	---	---	---	2124
	---	---	15	58	64	58	---	---	4582
	---	---	61	57	---	---	12	57	4161
	---	---	---	---	142	56	---	---	7952
	64	55	19	55	114	55	61	55	14190
	---	---	52	54	---	---	---	---	2808
	---	---	---	---	51	53	---	---	318
	---	---	10	52	110	52	22	52	7284
	---	---	20	51	---	---	44	51	3264
	---	---	39	50	209	50	44	50	14600
	24	49	40	49	---	---	---	---	3136
	45	48	25	48	---	---	---	---	3360
	---	---	50	47	---	---	---	---	2350
	---	---	---	---	35	46	---	---	1610
	---	---	---	---	15	45	---	---	675
	---	---	---	---	20	43	---	---	860
	---	---	14	42	---	---	---	---	588
	---	---	---	---	---	---	39	35	1365
	---	---	---	---	---	---	5	30	150
Keçi derisi	4000	50 para	3000	50 para	151	50 para	4000	50	557550
Koyun derisi	500	20	500	20	---	---	500	20	3000
Karaman mesini	1130	60 para	1726	60	---	---	769	60	157500
Sade mesin	4053	30	180	30	---	---	1061	30	158820
Toplam		27190.5 kr		50154 kr		80885.5 kr		37259 kr	195489

TABLO - 25

Gurre-İ Zilkâde 1248 – Gaye-İ Zilhıccе 1248 (22 Mart 1833–20 Mayıs 1833)

tarihleri arasındaki Asakır-İ Mansure İhtıyacı için Dikimhâne-İ Amire'ye satın alınan

iki aylık sahtıyan miktarını gösterir (49).

Yerİ	Rengi	Adet	Tura	Fiyat (krs)	Yekân
Tekfurdag	---	---	10	173.5	1 737.30
Tosya	Kırmızı	88		17	1 526.34
Mudumu	---	---	17.5	146.5	2 580.03
Teke	---	---	60	166.5	9990
	---	---	12	173	2076
Teke	---	---	34 (8'II)	18	5712
Teke	---	---	12	286	3432
Tosya	Siyah	402		10	4020
Tosya	Kırmızı	105		21	2205
Slınav	---	---	50	258	12900
Köprü	---	---	58	72, 6 para	4183.5
Teke	---	---	146	260	37960
Teke	---	---	23	285	6555
Azman sahtıyanı	---	---	61	165	10065
sahtıyanı	---	---	36	185	6660
Zaferanbolu	---	---	19 (8'II)	162.5	3249.5
Totanlı sahtıyanı	---	---	7	250	1750
Slınav	---	---	8	150	1200
Mudumu sahtıyanı	---	---	145	260	37700
Teke sahtıyanı	---	---	9	120	1080
			3	120	360

TABLO – 26

Gurre-I Zilkâde 1248—Gaye-I Zilhicce 1248 (22 Mart 1833—20 Mayıs 1833)

tarihleri arasında Dikimhâne-I Amire'ye giren iki aylık mesin ve kösele miktarını gösterir (50).

Yer	Rengi	Adet	Fiyatı	Yekân
Tâccardan	Beyaz	42	64	2688
Tâccardan	Kırmızı	310	41	12710
Tâccardan	Sarı	9	5	45
Tâccardan	---	227	421, 17 para	9730.5
Tâccardan	---	6	5	30
Tâccardan	Beyaz	40	50, 3 para	2040
Tâccardan	Kırmızı	262	42.5, 5 para	11135
Tâccardan	Kırmızı	193	42	8106
Tâccardan	Sarı	12	5	60
Tâccardan	---	173	43	7439
Tâccardan	---	5	5	25
Tâccardan	---	279	42, 16 para	13206
Tâccardan	---	8	5	40
Tâccardan	---	8	50.5	404
Tâccardan	---	166	43.5	7221
Tâccardan	---	5	5	25
Tâccardan büyük kösele	---	133	52.5	6932.5
Tâccardan küçük kösele	---	266	45	11970
Tâccardan	Beyaz	90	52.5	4725
Tâccardan	---	316	43.5	13746
Tâccardan	---	123	43, 12 para	5781
Tâccardan	Sarı	3	5	15
Yedkule	Karaman mesini	20	70 para	35 krs
Yedkule	Sade mesin	3386	42 para	3555
Yedkule	Keçi derisi	1724	50 para	2154.5
Eyâp	Karaman mesini	40	70 para	70 krs
Eyâp	Sade mesin	280	42	294 krs
Eyâp	Keçi derisi	185	50	231 krs

TABLO - 27

Gerek tüccârdan, gerekse debbağlardan alınan gön, sahtiyan ve köseleler, dikimhâne-i âmirede askerinin ihtiyâcı olan lapçin, çizme ve diğer ihtiyâcları imâl edilerek karşılanırdı. Gurre-i Sevval 1251'den Gâye-i Zilhicce 1251 (20 Ocak 1836-17 Nisan 1836) tarihine kadarki üç aylık devrede dikimhâne-i âmire tarafından imâl edilen lapçin ve çizme bedeli olarak ondokuz yük, kırksekizbin dokuzyüz kurusluk masraf yapılmış ve bedeli mansure hazinesince karşılanmıştı (51). Aynı şekilde Gurre-i Rebiyyülahır 1250'den Gâyetine (27 Temmuz-25 Ağustos 1835) kadarki bir aylık müddet içinde imâl edilen ayakkabılar ile anbarda mevcut olan ayakkabılar şu şekilde idi (52);

Devrolan ve yeni imâl olunan ayakkabı miktarı (çift olarak)

	Lapçin	Çizme	Kundura	Yarım Çizme
Devrolunan	47.962	2.425	71	166
İmâl	5.573	4.285	--	--
Sarf	3.063	2.787	--	--
Kalan	50.472	3.923	71	166

Mevcut kalan 50.472 çift lapçinin, 14.981 çifti yerli lapçin, 35.491 çifti ise Rusya lapçinidir (53).

Masraf hazinesi tarafından dikimhâne-i âmirede imâl ettirilen askeri ayakkabıların 1254 (1838) tarihinden itibaren, fiyatlarında değişiklik yapılmıştı. Yeni üretim daha hesaplı olup ancak perdahlı çizmenin her bir çiftinde üç, sahtiyan çizme, lapçin ve kaloslarda ise ikiser kurus ücret adı altında para alınarak dikimhâne çalışanlara üç ayda bir kere bahşis verilmesi ve dikimhânenin bazı tâmirlerinin yapılması yoluna gidilmişti (54). Buna göre, masraf hazinesi tarafından imâl ettirilen ayakkabıların 1254 (1838) yılı öncesi ve sonrası fiyatları karşılaştırıldığında büyük farklar meydana çıkmış idi (55). Buna göre;

Ayakkabı Cinsi	Eski Fiyat(kr)	Yeni Fiyat(kr)	Fark
Perdahlı çizme	80	26.5	53.5
Simav sahtiyanı çizme	28.07	14.07	14
Perdahlı kalos	19.28	11.39	7.29
Sahtiyan lapçin	18.6	10.33	7.13

kurus yapmaktadır.

51- HH, nr.50895

52- C.Askerî, nr.54620

53- Aynı vesika; bu vesikadan da anladığımız üzere ihtiyâc karşılanamadığı zamanlarda çizme ve lapçinler ithâl edilerek ihtiyâc giderilmekte idi. Bunun için ayrıca bk.Kütükoğlu, "Asâkir-i Mansure Kıyafeti", s.591

54- HH, nr.48381-B

55- Aynı vesika

1246 Ramazanında (Subat 1831) takdim edilen çizme, lapaçın ve kalavre numunelerinin çift olarak maliyeti

su sektörü için (20).

Malzeme	Kundura çizme	Bayagi çizme	Lapaçın	Kalavre
Çiftleme	120	---	167	80
Çiftleme ve astar	---	110	---	---
Puçın	225	166	137	46.5
Kayis,pençe,astar	80	---	---	---
Taban dalgusu için palaska	40	---	40	---
Çivi	12	---	12	---
Ökçe çivisi	---	---	---	7
Çiris	4	2	2	2
Zift	5	---	---	---
Zift ve bal mumu	---	---	4	2.5
Mesin	30	30	8	10
Ökçe tahtası	---	6	---	---
Pamuk ipligi	---	5	---	3.5
Mısır ipligi	---	---	13	---
Mısır ipligi ve dalma	---	---	---	6.5
Naiçe	---	30	---	---
Yelken bezi	---	20	---	---
Kalın sehtiyon	---	---	---	12
İşçilik	360	160	200	60
	876 para =	529 para =	583 para =	230 para =
Toplam	21.5 krs 16 para	13 krs 9 para	14 krs 23 para	5 krs 30 para

TABLO - 26

56- Bunun bir benzeri için bk. Köçoğlu, "Asakir-i Mansure Kiyafeti", s.592-593

C- GEMİLERİN KÖSELE İLE KAPLANMASI

Tersâne-i âmire gemilerinin dış tesirlerden, özellikle top ateşinden korunmak gayesi ile teneke (57) ve bakır levha (58) ile kaplatıldığı bilinmektedir. IV.Mehmet devrinde tersâne-i âmire eminine gönderilen 3 Cemâziyelevvel 1096 (7 Nisan 1685) tarihli fermanında; tersâne gemilerinde başarda ve iki yedeğinin kurtaba (قورته) tavanlarına teneke veyâ kösele kaplanması emredilmiş idi (59). Daha sonraki tarihlerde gemilerin bakır ve teneke yerine kösele ile kaplanması fikri kuvvet bulmuştu (60). 1244 (1828) yılında I.Murahhas Hadi Efendi, donanma gemilerin bakır olan kısımlarına faydalı olacağı düşüncesi ile kösele kaplanmasını teklif etmişti. Bunun üzerine hadise padişaha iletilerek, ferman gereği talim gemilerinden birisi kösele kaplatılarak tecrübe edilmesi kararlaştırılmıştı (61). Hazırlanan gemi, beş ay Halic'de sefere konulmuş ve bunun neticesi olarak kaplanan köselenin suda gevseyerek torbalandığı, ayrıca midye oluşturarak geminin hızına engel olduğu görülmüştü. Bu mahzurlardan başka, dikiş yerlerinden yırdıldığı, kuvvetli bir dalgada ise iki ay daha dayanamayıp söküleceğinin anlaşılması üzerine durum rapor edilmmişti (62). Bu raporda gemilerin kösele ile kaplanması halinde, masrafının bakır kaplamaya göre darphâne hesabıyla üç, piyasa hesabıyla birbuçuk kat daha fazlaya mâl olduğu belirtilmişti (63). Kaptan Paşa'nın durumu padişaha takdimi üzerine sadır olan hatt-ı humâyunda; "Kaputan Paşanın iş bu tahrir ve iş'arına nazaran nuhas yerine kavsalenin kaplanmasında bir güne fâide olmadığı tebeyyün itmekle, bu suretle hüküm üzere terk olunmasını müşarunileyhe tahrir ve iş'ar idesin." diye emredilerek uygulama deneme halinde iken, 1244 (1828) yılında yürürlükten kaldırılmış oluyordu (64).

Talim gemilerinde denenmek üzere bakır karşılığı kaplanan kösele masrafı şu şekilde idi (65):

İmal edilen tahtaların her bir adedi 11 kuruş olup, bir gemi için 214 adet gerekmektedir. Buna göre;

214x11 =	2.354 kuruş
İmâlat ücreti =	291 kuruş
Revgan-ı pih =	46.10 kuruş
İngiliz Köselesi =	69 kuruş

TOPLAM 2.760 kuruş 10 para eder.

-
- 57- AE, Mehmet IV, nr.907
 - 58- HH, nr.27893
 - 59- AE, Mehmet IV, nr.907
 - 60- HH, nr.27893
 - 61- Aynı vesika
 - 62- Aynı vesika
 - 63- Aynı vesika
 - 64- Aynı vesika
 - 65- HH, nr.27893-A

Buna göre kösele ile kaplanacak her bir tahtanın mâliyeti yaklaşık olarak 12.5 kuruş etmektedir. Aynı şekilde gemilerin bakır levha ile kaplanmasını miri (darphâne-i âmire rayıcı üzerinden) fiyatlar ile hesaplandığında birim fiyat şu şekilde çıkmaktadır;

214 adet bakır levhanın 224 kıyyesi düşük kalite bakırdan, 112 kıyyesi ise iyi cins bakırdan olmak üzere 336 kıyye gelmektedir. Düşük bakırın kıyyesi 60 para, iyi cinsin kıyyesi ise 100 paradan hesap edildiğinde;

336 kıyye bakır levha	24.640 para
İşçilik ücreti	8.440 para

TOPLAM 33.080 para eder.

Bu meblağı kuruşa çevirdiğimizde 827 kuruş etmektedir. Bu fiyatı 214 adet bakır levhanın sayısına böldüğümüzde her bir levhanın bedeli 3.5 kuruş 43.5 para etmektedir. Bu fiyat ise kösele bedelinin üçte birine tekâbül etmektedir (66). Geminin bakır levha ile kaplanmasını piyasa fiyatından hesapladığımızda şu miktar çıkmaktadır;

336 kıyye bakırın her bir kıyyesi 180 paradan	60.480 para
İşçilik ücreti	8.440 para

TOPLAM 68.920 para

etmektedir. Bu ise 1.723 kuruşa tekâbül eder. 1.723 kuruşu levha adedine böldüğümüzde her bir levhanın mâliyet masarafı 8 kuruştur. Bu fiyat ise kösele fiyatının birbuçuk katı daha ucuzdur (67).

66- HH, nr.27893-A

67- Aynı vesika

D- MEVACIB İÇİN MEŞİN KESE DİKİLMESİ

Istanbul'un fethinden beri Yedikule debbaghanelerinde debbaglık yapanlar kasapların kestiği hayvan derilerini alarak, ulufe kesesi ve sefer için gerekli miktar meşin ve köseleyi sabit fiyat üzerinden satın alır idi (68). Cebhâne-i Âmire ihtiyacı için verilen sarı meşin mevâcib için kese yapımında kullanılır idi (69). Meşin kese diken esnâf, diktikleri keseleri gelen memura teslim ederek hazine-i Âmireye gönderirlerdi (70). İhtiyaç olunacak mevâcib için imâl edilen meşin keseler, bâb-ı humâyun hazinesinde bağlanarak, divân-ı humâyun hazinesine arka hamalları vasıtası ile nakledilirdi (71). Divân-ı Humâyun dericibaşısı tarafından mevâcib için gerek duyulan malzemeler temin edilir, ücretleri ise başmuhâsebeden ödenirdi (72).

Mevâcib için ihtiyaç duyulan meşin keselerin tamamı, sarayda imâl edilmeyip, bir kısmı da piyasadan serbest meslek sahibi esnâftan temin yoluna gidilirdi. Meşin kese dikmekle meşgul olan şahsın, başka bir işle uğraşması yasak olup, uğraştığı tespit edilirse men edilirdi (73). Nitekim, 5 Muharrem 1192 (5 Şubat 1778) tarihinde eskiden beri İstanbul'un Tavukpazarı semtinde bir adet dükkanda meşin diken Mehmet Emin isimli şahıs, sarac eşyası yapıyor denilerek, sarac esnâfı tarafından engellenerek dükkânından çıkarılmak istenmişti. Yeniçeri ağası tarafından araştırma yapılmış ve sarachâneye ait eşyâ yapmamak şartıyla kendisine engel olunmaması ve yalnızca dükkânında meşin kese dikmesi emredilmmişti. Buna rağmen kendisine engel olan olur ise, cezâlandırılacakları da belirtilmişti (74).

-
- 68- C.Askeri, nr.21179
 - 69- C.İktisat, nr.593
 - 70- C.İktisat, nr.1757
 - 71- C.Askeri, nr.5041
 - 72- C.Saray, nr.8574
 - 73- C.İktisat, nr.1757
 - 74- Aynı vesika

Divân-î humâyûn derici bazıî tarafından alınan ihrac olunacak mütakait ve askinciyanın mevâcibi için ihtiyâc duyulan

malzemelerin adet ve fiyatları şu şekildedir.

Tarih	Malzeme															Yekân
	Maaşin keşâ			Paşamaklık astar			Sam-î bürh			Kinnap			Kazak			
	Adet	Brm Fiy.	Yekân	Top	Brm Fiy.	Yekân	Kiyye	Brm Fiy.	Yekân	Daate	Brm Fiy.	Yekân	Adet	Brm Fiy.	Yekân	
1183 Masar/Racac(75)	2990	20	59880	18	180	3240	16	300	4800	18	150	2700	60	27	1620	72240
1184 Masar/Racac(76)	3125	20	62500	19	180	3420	18	300	5400	18	150	2700	60	27	1620	75640
1215 Masar/Racac(76)	3800	20	76000	59	180	10620	58.5	300	17550	47	150	7050	40	27	1080	112300
1217 Masar/Racac(77)	3826	20	76520	54	180	9720	63	300	18900	50	150	7500	40	27	1080	113720
1218 Masar/Racac(79)	4015	20	80300	72	180	12960	68	300	20400	40	150	6000	40	27	1080	120740
1229 Raçen/Lezz(80)	10000	20	200000	294	180	52920	196	300	58800	329	150	49350	180	27	4860	365930
Racac/Raçen	4000	20	80000	253	180	45540	193	300	57900	210	150	31500	90	27	2430	217370
1230 Racac/Raçen(81)	5000	20	100000	249	180	44820	161	300	48300	220	150	33000	90	27	2430	228550
Yekân			735200			183240			232050			139800			16200	1306490

TABLO - 29

75- C.Saray, nr.8574

76- Aynı vesika

77- C.Maliye, nr.21622

78- C.Askeri, nr.30059

79- Aynı vesika

80- C.Askeri, nr.19080; 16646

81- C.Askeri, nr.16646

E- DERİNİN TOPHANEDE KULLANILMASI

Deri ve m mulatı Toph ne'de değişik maksatlarda kullanım alanı bulmuştur. Deri m mulatı olan kösele kovaları, top dökümü esn sında dökülen topların soğutulması için kullanılmaktaydı. Kullanılan kovaların ise iyi cins köseleden yapılması gerekiyordu (82). Toph ne-i  mire nazırının 19 Recep 1225 (20 Ağustos 1810) tarihinde verdiği tarkirde; esn ftan satın alınan kösele kovaları im l masrafı d rt y zirmi akçe iken, köselenin bu mevsimde pahalanması üzerine, kovacı esn fının mağdur olduğu ve bir miktar zam yapılması gerektiğini belirtmesi üzerine iyi cins ve sağlam kovaların fiyatına doksan akçe zam yapılması kararlaştırılmıştı (83).

Top ve havanların önemli bir parçası olan balyemez tomarları için, koyun derileri kullanılmakta ve bu deriler belirli bir müddet kullanıldıktan sonra değiştirilmesi gerekmekte idi. Deriler bir zaman sonra bozularak etrafa kötü koku yaymaya başlardı (84). Nitekim Akdeniz Boğazı muhafızı Toph ne-i  mire n zırına 25 Ramazan 1250 (24 Ocak 1835) tarihinde gönderilen takrirlerinde; balyemez tomarları için kullanılan koyun derisinin uzun bir süre geçmesi ile bozulduğunu, ve etrafa kötü koku yaymaya başlaması üzerine kullanılamaz olduğunu bildirmiş ve balyemez tomarları için gerekli olan yüzelli adet koyun postunun diğer ihtiyaçlar ile birlikte gönderilmesini istemişti. Bunun  zerine ihtiyaçları olan yüzelli koyun derisi Toph ne-i  mireden g nderilmmişti (85).

Meşin ve keçeler, ceph ne sevkinde ve harp esn sında kurşun sandıkları ve barut varillerinin üzerine konarak, koruma yoluna gidilmişti. Meşin ve keçeleri siper olacak şekilde bentler yaparak, kurşun sandıkları ve barut varillerinin her hangi bir şekilde is bet alarak infil k etmesini önlemeyi amaçlıyorlardı. Ayrıca yağmur ve sel gibi durumlarda da ıslanmasının önüne geçilmiş olunuyordu (86). Aynı şekilde Zilk de 1217'den 1218 (şubat 1803-1804) tarihine kadarki bir yıl zarfında, eşkiy  takibinde görevli olan kimselere verilen kurşun sandıkları ve barut varillerinin üzerini meşin ve keçeler ile örterek korunmuştu ((87).

-
- 82- C.Askerî, nr.12494
 - 83- Aynı vesika
 - 84- C.Askerî, nr.19136
 - 85- Aynı vesika
 - 86- C.Askerî, nr.11270
 - 87- Aynı vesika

F- DERİNİN TULUMBA HORTUMU OLARAK KULLANILMASI

Tulumbalar için gerekli olan hortumlar, gerek dayanıklılığı, gerekse yangına karşı mukâvemeti sebebiyle tercih edilmekte idi. Tercih edilen tulumba hortumları köseleden imâl ediliyordu. Hortum imâli için öncelikle kösele, pamuk ipliği, balmumu ve zeytin yağı gerekiyordu (88).

Devlete ait ve özellikle askeri müesseselerde ve kolluklarda yangın tulumbaları kurularak bu gibi yerlerin emniyeti temin edilmeye çalışılmıştı. Bu tulumbalar için en önemli malzeme olan kösele hortumlar hazır bulundurulur ve zaman zaman yenilenme ihtiyacı duyulurdu (89). Nitekim, 4 Recep 1208 (5 Şubat 1794) tarihinde Tophâne-i âmire ocağında ve kolluklarında bulunan yangın tulumbası hortumlarının yenilenmesi gerekmekte idi. Tophâne tulumbacıbaşısının müracaatı üzerine, beşyüz kuruş tahsis edilerek toplam yüzellialtı kulaç uzunluğunda onaltı hortum sipârîsi verilmişti. Fakat bir kulaçlık hortum yediyüzellibes akçeye mâl olduğundan yüzellialtı kulaç hortuma yüzonyedibin yediyüzseksen akçe ödenmiş, bu da dokuzyüzseksenbirbuçuk kuruş yapmaktaydı. Bu yekünden verilen beşyüz kuruşu ve miri için yapılan seksenbirbuçuk kuruş indirimi çıkardığımızda geriye kalan dörtyüz kuruşun baş muhâsebeye kaydedilerek ödenmesi tulumbacıbaşı tarafından talep edilmişti (90). Aynı şekilde 17 Rebiyyülevvel 1229 (9 Mart 1814) tarihinde yeniçeri ocağı kârhânesinde ve kolluklarda bulunan çifte kebir ve yekta yangın tulumbalarının binaltmışbeş kulaç hortumları, yeniçeri ocağı tulumbacıbaşısı tarafından yenilenmek istenmişti. Zira bu hortumlar her sene yenilenmekte idi (91). Binaltmışbeş kulaç hortum için beşyüzkırk üç adet kösele gerekiyordu. Tulumbacıbaşı beşyüzkırk üç adet köselenin, cebehâne tarafından miri fiyat ile karşılanmasını istemiş, debbag esnâfı ise buna itiraz ederek, hortumun geçen seneye göre fiyatı dokuzyüz akçe arttığını, bir kulacın piyasa fiyatı üzere bindörtyüz akçeye mal olmakta olduğunu belirtmiş, farkın ilâve edilmesini istemişlerdi (92). Ayrıca tulumba hortumları için gereken köselelerin cebehâne tarafından satın alınmadığını belirten esnâf yetkilileri, zor durumda oldukları gerekçesi ile piyasa şartlarından verilmesini istemişlerdi. Durumu inceleyen devlet yetkilileri, tulumba için gerekli olan köselenin fazla olmaması ve bu köselelerin devlet için çok önemli olduğu gerekçesiyle fiyat zammının mümkün olamayacağını ve köselenin cebehâne için verilen köseleye ilâve edilerek, tulumbacıbaşısına verilmesini emretmişlerdi (93).

88- C.Askeri, nr.51821

89- Aynı vesika

90- Aynı vesika

91- C.İktisat, nr.593

92- Aynı vesika

93- Aynı vesika

SONUÇ

İlk çağlardan bugüne tabaklanarak, çeşitli sahalarda (giyim, savunma ve yardımcı eşyalar olarak) kullanılan deri mâmulleri; önemli bir ticâret malı olarak alınıp-satılmış ve hatta ihrâc edilmmişti. Önemine binâen bazı kereler de ihrâcı durdurulmuş ve devletler arasında bu mallar için ambargo ve kota uygulanmıştı.

Osmanlı öncesi İslâm toplumlarında da önemini koruyan dericilik sanatları, muasır toplumları kalite ve sağlamlık gibi unsurlarla etkilemiş ve üretimleri, dünyanın hemen hemen her yerinde ısrarla aranan ve yüksek bedeller ödenerek temin edilen bir konuma gelmişti.

Aynı etki, Osmanlı Devleti'nde Tanzimât'a kadar daha da artarak devam etmiştir. En çok Osmanlılarda gelişme gösteren deri endüstrisi, XV ve XVI.yüzyıllarda kasabalara kadar yayılarak diğer esnâf kolları arasında önemli bir yere sahip oldu. Bu gelişmede ahi teşkilâtının Anadolu'daki piri konumunda olan Ahi Evren'in debbâğ ve deri boyacısı olmasının da önemli rolü olmuştu. Debbâğlar, ahilik gelenekleri ve Ahi Evren zâviyedârının bütün esnâf loncalarının ahibabası olması gibi sebepler sayesinde, diğer loncalar üzerinde nüfuz sahibi olmuşlardı.

Osmanlı deri sanâyiininin hemen hemen her devrede en gelişmiş ve en ileri merkezi İstanbul idi. İstanbul; Merkez, Eyüp, Uskûdar ve Galata olmak üzere dört bölgeye ayrılmıştı. XVII.asrın ikinci yarısında Evliya Çelebi'ye göre yediyüz adet debbâğhâne mevcut idi. İstanbul'da deriye dayalı üretim, tüketime yetmediğinden gerek Rumeli, gerekse Anadolu'nun mühim dericilik merkezi olan şehirlerden ham ve yarı mâmül deriler tüccârlar vasıtası ile İstanbul'a getirilirdi. Ham derileri debbâğ esnâfı yöneticileri, "lonca yeri" denilen yerde esnâfın tezgah ve âlet kapasitesine göre dağıtırdı. Derinin İstanbul'a yeterli miktarda gelmesi çok önemli bir iş olduğundan deri tüccârının İstanbul'un ihtiyâcını karşılamadan başka yere sevketmeleri yasaklanmıştı. Gerek başka yerlere götürülmesi, gerekse ihtikâr yapılarak deri fiyatlarının artması kamu suçu telakki edilerek buna sebep olanlar şiddetle cezâlandırılırdı. Devletin tâyin ettiği narha uymayan esnâf; tâzir, işten el çekme, sürgün, kale hapsi ve küreye konma gibi şiddetli cezâlara çarptırıldığı görülmektedir.

Debbâğ esnâfının ihtiyâç duyduğu bir diğer madde ise, debagatın ana maddesi olan palamut idi. Daha çok Marmara ve Ege Bölgelerinden temin edilen palamut, debbâğ esnâfı için mühim bir masraf olarak karşımıza çıkmakta ve gerek temini, gerekse fiyatı hususunda devlet müdâhale ederek narhlar koymuş ve ihrâcı denetim altında tutulmuştu.

İstanbul'un dış kısmında ve "Leb-i Deryâ" denilen deniz kıyılarında kurulan debbâğhâneleri, daha çok müslüman halk işletmiş ve debagat ile meşgul olmuşlardı. Zımmilerin debagatla pek uğraşmadıkları söylenebilir.

Gedik sistemi ve kuralları içinde fâliyet gösteren debbağlar, bir dizi debagat işleminden sonra imâl ettikleri meşin, sahtiyan ve köseleleri özellikle devletin miri ihtiyâcını karşıladıktan sonra serbest piyasaya sevkederlerdi. Üretilen deriler Mercan Çarşısında, dikici esnâfına açık arttırma usulu ile satıldıktan sonra, arta kalan fazlalık yerli ve yabancı pazarlarda satılırdı. Yed-i Vâhid sistemi içinde bulunan ham ve mâmul deri, stratejik malzeme olduğundan, dar-ı harbe satılması yasaktı. Ancak anlaşmalı devletlere satılabilirdi. Fakat üretim iç piyasaya yetmediği zaman yurt dışına ihrâcı da engellenmişti.

Debbağ esnâfı, derinin yün ve kıllarından büyük kârlar elde etmekte ve bu maddeleri; keçeci, külahçı, yorgan ve döşekçi esnâfına satmakta idiler. Tanzimâttan sonra, yed-i vâhid sisteminin kaldırılması ile hem derilerin fiyatı artmış, hem de kasaplar eskisi gibi debbağlara deri vermez olmuştu. Yabancı tüccârın yüksek ücretle derileri toplaması üzerine işleyecek deri bulamayan debbağ esnâfı, iktisâdi sıkıntıya düşerek fakirleşmişlerdi. Avrupa ile rekâbet edemeyen Osmanlı debbağlarının toparlamak için 1864 yılında kurulan Sanayi-i Islah Komisyonunun şirket-i debbağîye kurması da, deri sanâyiini içine düştüğü sıkıntıdan kurtaramamıştı.

Debbağ esnâfının ürettiği meşin, kösele ve sahtiyan, kadıların tayin ettiği narh fiyatından tâcirlere satılırdı. Tacirler, Anadolu ve Rumeli'nin muhtelif yerlerinden satın aldıkları yarı mâmul derileri, doğrudan doğruya İstanbul'a getirirler ve İstanbul gümrüğünde gümrük resmini ödedikten sonra Mercan Çarşısına getirerek açık arttırma ile dikici esnâfına satarlardı. İstanbul'da üretilen kösele ve sahtiyanlar da aynı şekilde Mercan Çarşısında ilgili esnâfa satılırdı. İstanbul'un ihtiyâcını temin etmeden, kösele ve sahtiyanın başka yerlere nakledilmesi yasak olup, gerek nakledenler, gerekse depolayarak suni darlık oluşturanlar şiddetli bir şekilde cezâlandırılırdı.

Devletin ihtiyâcı her şeyin üstünde olup öncelikle miri ihtiyâçlar karşılanırdı. Daha sonra halkın ihtiyâcı temin edilirdi. Gönderilen hükümlerden anlaşıldığına göre, İstanbul halkının ihtiyâçları diğer bölgelerle kıyaslanmayacak kadar önemli idi. Fiyatlar İstanbul halkı için diğer bölgelere göre daha düşük tutulmaktaydı.

İstanbul'da üretilen ve dışardan bol miktarda getirilen kösele ve sahtiyanın büyük bir kısmı, İstanbul halkının papuc ihtiyâcını karşılamak üzere dikici esnâfı tarafından tüketilmekte idi. İstanbul'un çeşitli semtlerine dağılmış bulunan dikici esnâfı; imâl ettikleri ayakkabı cinslerine göre birbirlerinden ayrılmış ve aynı cins imâlat yapanlar ise aynı çarşı veya han odalarında bir arada bulunurlardı.

Dikici esnâfı üretimlerinde belirli bir kaliteyi muhafaza etmek zorundaydı. Gerek esnâf, gerekse hükümet yetkililerinin yaptığı kontroller veya herhangi bir şikayet neticesinde kalitesiz ve çürük imâlat yapan esnâf; para, hapis, dayak, sürgün ve kale hapsi ile küreye konma cezâlarına çarptırılırdı.

Bir dikici ustası imâl etmekte olduğu papucun hâricinde başka bir imâlatla uğraşamazdı.

İstanbul'da fâliyet gösteren dikici ustaları, müslim ve gayr-i müslimden oluşmakta, müslüman halkın giyeceği ile gayr-i müslimlerin giyecekleri papucun renkleri ayrı ayrı olup, müslüman halkın papucunu müslim dikici ustaları, gayr-i müslim halkın giyeceği papucu ise, zımmi dikici ustaları imâl etmekte idiler.

Dikici esnâfı imâl ettikleri papucları dükkanlarında pazarlayamaz, ancak haffafların bulunduğu çarşılarla göndererek açık arttırma ile taliplerine satabilirlerdi. Dikici esnâfı ile sahtiyan tüccârı ve haffaf esnâfı arasında, zaman zaman fiyat meselesinden anlaşmazlıklar meydana gelmiş, bu anlaşmazlıklar genellikle mahkemede neticelenmişti. Dikici esnâfının ürettiği ürünler özürsüz veyâ kalite açısından düşük olduğu takdirde bunları haffaf esnâfına vermeyerek, doğrudan doğruya eskici esnâfına verirlerdi. Eskici esnâfı ise, bu özürleri tamir ederek ve nalçacı esnâfına nalçalatarak halka satarlardı. Dikici esnâfının diktikleri yemeni, papuc ve terlikleri satın alan haffaf esnâfı, cüzi bir kârla halka satarlardı. Yüzde on gibi bir nispeti asla geçmeyen haffaf esnâfı, İstanbul'un her semtinde fâliyet göstermekte idi. Haffaf esnâfının dikicilikle uğraşması ve diktikleri papucları ise gizlice satmaları kânunlarla yasaklanmıştı. Bunlara uymayanlar ve dükkanlarında eskicilere ait papuc satan haffaflar, ayrıca narha riâyet etmeyenler, kânunların öngördüğü cezâlarla cezâlandırılırdı. Eskici esnâfının da yeni ayakkabı satması yasak olup, onlar da bu suçu işledikleri takdirde aynı şekilde cezâlandırılırdı.

Dikicilerden aldıkları ayakkabıları mahalle içinde gezdirerek satan seyyar haffaflar, İstanbul içinde otuz kadar olup, bunlar zımmilerden oluşmaktaydı. Bunların araste ve han çevrelerinde satış yapmaları yasaktı. Halkın ayakkabı ihtiyâcı için duyarlı davranan Osmanlı yönetimi, özellikle ihtiyâcın yoğun olduğu zamanlarda ihrâc yasakları çıkararak, ayakkabının İstanbul dışına sevkedilmesinin önüne geçmişlerdi. Buna rağmen kara ve denizden gizlice ayakabı sevkedilenler olmuş, bunlardan yakalananların malları mirice zaptedilerek ilgili şahıslarda şiddetle cezâlandırılmıştı. Verilen hükümlerde İstanbul'dan, Anadolu ve Rumeli taraflarına ayakkabı sevk edilmemesi, ancak hediye olarak birkaç çift gibi az bir miktara izin verildiği belirtilmişti.

Debbağların deriyi tabaklayarak yarı mâmul hale soktukları mesin, kösele ve sahtiyanı alarak işlemek suretiyle mâmul hale getiren bir diğer zenaat kolu ise saraçlıktı. İstanbul'un fethini müteâkip Fâtih'in Ayasofya-i Kebir Vakfı'na gelir olmak üzere yaptırdığı ve şimdiki Sarâçhâne semtine ismini veren bir sarâçhâne yaptırarak saraç esnâfını burada toplamıştı. Zaman içinde birkaç kez yangın geçiren sarâçhâne; caddeleri, musluk ve tulumbaları, câmiî ve sıbyan mektebi ile bir bütünlük arz etmekte idi. Zaman içinde üçyüz dükkanı aşan sayısıyla İstanbul'un ve mirinin saraciye ihtiyâcını karşılayan saraç esnâfı, imâl ettikleri malları yine kendileri pazarlamaktaydılar. Bu durum

Fâtih devrinden beri devam eden nizâmları idi. Başkaları kendilerinin işine karışamaz, kendileri de başka bir işle meşgul olamazlardı. Eski sarâç malının alım satımı da yine kendilerine aitti. Sarâç esnâfı kendilerine gerekli olan derileri, sarâçhâne içinde debbağların açtığı dükkanlardan satın alarak temin ederlerdi.

Osmanlı devleti miri için gerekli olan mâmul deri ihtiyâcını klasik dönemde serbest piyasadan kendi belirlediği fiyat ile temin etmekte idi. Fakat zamanla ihtiyâcların fazlalaşması ve tahsislerin kaldırılması üzerine devlet, miri ihtiyâclar için debbağhâne ve dikimhâne tesisi yoluna giderek, XIX.asırdan itibaren kendi ihtiyâcını kendisi karşılamıştı. Kendi üretimi yeterli olmadığı zamanlarda miri için serbest piyasadan mübâyaa yoluna giden devlet, kendi üretimi olan asker ayakkabısı ve saraciye ürünleri ile devlet bütçesine büyük katkılar sağlamıştı. Askere verilen yıllık dört adet ayakkabı, dikimhâne-i âmireden temin edilmekte idi. Dikimhânenin ihtiyâcı olan kösele ve sahtiyan ise, yine öncelikli olarak İstanbuldan ve dericilik merkezi olan şehir ve kazalardan temin edilmekte idi.

Deri ve deri mâmulü eşyâlar, tersâne gemilerinin korunmasında, memur maaşları için gerekli olan para kesesi olarak, Tophânedeki dökülen topların soğutulması için deri kovalar ve yangın esnâsında yangın söndürme hortumu olarak kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

I- Arşiv Vesikaları

1- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

a- Ali Emiri Tasnifi
I.Ahmed, nr.460
III.Ahmed, nr.1836
IV.Mehmed, nr.907

b- Cevdet Tasnifi
Askeri, nr.5041,11270,12494,16646,16728,16858,19080,
19136,21179,22702,26836,30059,30509,32331,
51821,54620
Belediye, nr.871,936,971,1023,1131,1215,1221,1230,1472,
2214,3248,3424,3496,3961,5186,5316,5440,
5499,5557,5650,5672,5699,6334,6366,6554,
6829,6846,6871,7529,7598
Evkâf, nr.14182,14843,15480,23153
İktisat, nr.33,53,99,121,144,155,195,206,296,418,440,
441,450,487,501,510,583,585,593,655,660,
666,701,704,736,803,834,895,940,955,991,
1003,1012,1079,1185,1200,1230,1248,1259,
1282,1316,1426,1467,1472,1502,1539,1591,
1595,1603,1607,1708,1741,1750,1757,1861,
1889,1910,1922,1981,2027,2123,2151,2154,
2160,2215
Mâliye, nr.3494,7032,10433,21622
Saray, nr.8574
Sıhhiye, nr.1371

c- Defteri Baş Muhâsebe (D-BŞM), nr.3450,41157,42648

d- Hatt-ı Humâyun (HH), nr.7893,13311,17671,17671-A,17671-B,
18524,18524-A,21370,24051,26005,
27169,27241,27893,27893-A,30866,
30972,31033,33520,36313,42852,
42852-A,48352,48381-A,48381-B,
48395,48414,48414-A,50895,50913

e- İbnü'l-Emin Tasnifi (İE)
Dahiliye, nr.20,2601
Hariciye, nr.95

f- İrâde Tasnifi
İrâde-i Humâyun, nr.1714
İrâde-i Mesâil-i Mühimme, nr.2546

g- İstanbul Ahkam Defteri (İAD), nr.1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,
12,13,15,16,17,18,20,21,36

- h- Kepeci Tasnifi
Divân-ı Humâyun Kalemi (DHK), nr.67,70,71
Ganem Kitabeti, nr.4032
Harameyn Muhâsebesi, nr.3344
Kasapbaşı Kalemi, nr.7409
Mevkufat Kalemi, nr.4032
Müteferrik, nr.7476
- ı- Mâliyeden Müdevver (MMD), nr.8213,10048,10351
- i- Mühimme Defteri (MD), nr.27,34,36,39,40,41,42,43,46,51,
52,58,74,76,78,79,80,81,85,93,
95,99,102,103,104,108,110,115,
139,165,180,199,200,203,209,233,
234,235,236,240
- j- Tevziat ve Zehâir Defteri (TZD), nr.30,31
- 2- İstanbul Müftülüğü Ser'ıye Sicili
- a- İstanbul Kadılığı (IKM), nr.8,9,10,11,12,13,16,17,24,25,
28,29,30,32,33,36,37,38,39,40,
41,43,44,45,46,47,50,135
- 3- İstanbul Belediye Kütüphanesi (BK)
Muallim Cevdet, nr.B.10

II- Neşr Edilmiş Vesikalar

- AHMET REFIK, Hicri X.Asırda İstanbul Hayatı, İstanbul 1931
Hicri XI.Asırda İstanbul Hayatı, İstanbul 1931
Hicri XII.Asırda İstanbul Hayatı, İstanbul 1931

- YELMEN, Hasan, "Fermanlar Konuşuyor", Deri Dergisi, Aralık
Sayısı, İstanbul 1984, 12-13
-----, "Fermanlar Konuşuyor", Deri Dergisi, Ocak Sayısı,
İstanbul 1985, 15
-----, "Fermanlar Konuşuyor", Deri Dergisi, Şubat Sayısı,
İstanbul 1985, 12-14

III- Kânunnâmeler ve Narh Defterleri

- AKGUNDUZ, Ahmet (neşr), Osmanlı Kânunnâmeleri ve Hukuki Tah-
lilleri, II, İstanbul 1990
- KUTUKOĞLU, Mubahat S. (neşr), Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640
Tarihli Narh Defteri, İstanbul 1983
----- (neşr), "1009 (1600) Tarihli Narh Defterine
Göre İstanbul'da Çeşitli Eşya ve
Hizmet Fiatları", Tarih Enstitüsü
Dergisi, Sayı 9, İstanbul 1978, 1-85

PULAHA, Selami-YUCEL, Yaşar (neşr), I.Selim Kânunnâmesi,
Ankara 1988

TUNCER, Hadiye (neşr), Osmanlı İmparatorluğu'nda Arazi
Kânunları, Ankara 1963

IV- Kaynak Eserler

DOKTOR NURİ, Debağat, İstanbul 1928
EREMYA ÇELEBİ, İstanbul Tarihi 17.Asırda İstanbul, İstanbul 1952
EVLIYA ÇELEBİ, Seyahatnâme, I, İstanbul 1314
FINDIKLILI MEHMET AĞA, Silahtar Tarihi, II, İstanbul 1928
MUSAHİB-ZADE CELAL, Eski İstanbul Yaşayışı, İstanbul 1946
TURSUN BEY, Tarih-i Ebu'l-feth, İstanbul 1333

V- İncelemeler

AHMET REFİK, Eski İstanbul, İstanbul 1931
AKDAĞ, Mustafa, Türkiye'nin İktisâdi ve İctimâi Tarihi, II,
Ankara 1971
ALIRIZA BEY, "13.Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı", Peyam-Sabah
Gazetesi, 31 Teşrin-ievvel 1337-1338
BAER, Gabriel, "Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı
Sosyal Tarihi İçin Önemi", (Tercüme, Sami
Ferlier), Tarih Araştırmaları Dergisi, VIII-
XII, Ankara 1970-1974, 99-119
ÇAĞATAY, Neşet, "Anadolu Türkelerinin Ekonomik Yaşamları Uze-
rine Gözlemler (Bu Alanda Ahiliğin Etkileri)",
Bulleten, LII, Sayı 203, Ankara 1988, 485-500
ÇAĞMAN, Filiz, "1582 Şenliklerinde Deri", Deri Dergisi, Sayı 67,
İstanbul 1990, 10-12
DE FONTMAGNE, Durand, Kırım Harbi Sonrasında İstanbul,
(Tercüme Gülçiçek Soytürk), İstanbul 1977
ELDEM, Vedat, Osmanlı İmparatorluğunun İktisâdi Şartları
Altında Bir Tetkik, İstanbul 1970
ERGIN, Osman Nuri, Mecelle-i Umur-ı Belediye, İstanbul 1922
ERSOY, Osman, XVIII.ve XIX.Yüzyıllarda Türkiye'de Kâğıt,
Ankara 1963
FARUQİ, Süreyya, Towns And Townsmen The Ottoman Empire,
Cambridge 1984
FEKETE, L, "Osmanlı Türkleri ve Macarlar 1366-1699" (Tercüme
Sadrettin Karatay), Bulleten, XIII, Ankara 1949, 663-743
GÖNENÇ, Halil, Günümüz Meselelerine Fetvalar, II, İstanbul 1989
İBN-İ KESİR, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, (Tercüme Bekir
Karlıga-Bedrettin Çetiner), X, İstanbul 1990
KAĞITÇI, Mehmet Ali, Kâğıtçılık Tarihçesi, İstanbul 1936
KALA, Ahmet, "Ahiliğin XIX.Yüzyılın İlk Yarısına Kadar Esnaf
Teşkilatı Üzerindeki İzleri", Ticaret Odası
Birliği'nde verilen yayınlanmamış tebliği,
Ankara 1988
KARAMAN, Hayrettin-SAFAK, Ali, İslâm Hukukuna Göre Alış Verişte
Vâde Farkı ve Kâr Haddi, İstanbul 1989

- KAZICI, Ziya, Osmanlılarda İhtisab Müessesesi, İstanbul 1987
- KINAL, Fûruzan, Eski Mezopotamya Tarihi, Ankara 1983
- KOVALES, Gyöngyi, "Osmanlı Uygulamalı Sanat Eserleri Açısından Macaristan'ın Balkanlarla İlişkileri (XVI-XVII Yüzyıl)", (Tercüme Vural Yıldırım), Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı 50, İstanbul 1987, 201-212
- KÖPRÜLÜ, Fuad, Osmanlı Devletinin Kuruluşu, İstanbul 1988
- KUR'AN-I KERİM, İstanbul 1392
- KURAT, Akdes Nimet, Çaka Bey, Ankara 1966
- KURDAKUL, Necdet, Osmanlı Devletinde Ticâret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar, İstanbul 1981
- KUTUKOĞLU, Mubahat S., "Asakir-i Mansure-i Muhammediyye Kıyâfeti ve Malzemesinin Temini Meselesi", Atatürk'e Armağan Sayısı, İstanbul 1981, 519-605
- LE COMTE, Prefextat, Türkiye'de Sanâtlar ve Zeneatlar, (Tercüme Ayda Düz), İstanbul 1975
- LEWIS, Bernard, İstanbul ve Osmanlı Uygurlığı, (Tercüme Nihal Önal), İstanbul 1975
- MANTHAN, Robert, XVII.Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, (Tercüme Mehmet Ali Kılıçbay-Enver Özcan), I-II, Ankara 1986
- MAZAHERİ, Ali, Ortaçağda Müslümanların Yaşayışları, (Tercüme Bahriye Üçok), İstanbul 1972
- NUTKU, Özdemir, IV.Mehmet'in Edirne Şenliği, Ankara 1972
- ÖGEL, Bahaeddin, Türk Kültür Tarihine Giriş, V, Ankara 1985
- ÖNSOY, Rifat, Tanzimât Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası, Ankara 1988
- ÖZKAYA, Yücel, 18.Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı, Ankara 1985
- PAMUK, Şevket, 100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisâdi Tarihi 1500-1914, İstanbul 1988
- PIRENNE, Henri, Ortaçağ Kentleri, (Tercüme Şadan Karadeniz), İstanbul 1982
- SEVİNC, Necdet, Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Düzeni, İstanbul 1985
- SUMER, Faruk, "Yabancı Pazarı", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı 37, İstanbul 1985, 1-99
- SAHİN, İlhan, "Ahi Evren Vakfiyesi ve Vakıflarına Dair", Türklük Araştırmaları Dergisi, Sayı 1, İstanbul 1985, 325-341
- ŞEŞEN, Ramazan, Selahaddin Eyyubi ve Devlet, İstanbul 1987
- TAESCHNER, Franz, "İslâm Ortaçağında Futûvva Teşkilatı", (Tercüme Fikret İşiltan), İktisat Fakültesi Mecmuası, XV, İstanbul 1955, 1-32
- TUNÇ, Cengiz, "Eski Türklerde Sosyo-Ekonomik Yapı Üzerine Bir Deneme", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, II, Sayı 7, İstanbul 1980, 48-60
- UBUCİNİ, J.H.A., 1855'de Türkiye, (Tercüme Ayda Düz), II, İstanbul 1977
- UBUCİNİ, M.A., Türkiye 1850, (Tercüme Cemal Karaağaçlı), II, İstanbul 1975

- ULUÇAY, M.Çağatay, "Sürgünler Yeni ve Yakın Çağlarda Manisa'ya ve Manisa'dan Sürülenler", Belleten, XV, Ankara 1951, 507-592
- , "İstanbul Saraçhânesi ve Saraçlarına Dair Bir Araştırma", Tarih Dergisi, III, Sayı 5-6, İstanbul 1953, 147-164
- UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı, Anadolu Beylikleri, Ankara 1984
- WITTEK, Paul, "Osmanlı İmparatorluğunda Türk Aşiretlerinin Rolü", Tarih Dergisi, XII, İstanbul 1962, 257-268
- YELMEN, Hasan, "Bir Anı, Bir Sergi ve Üçbin Yılda Ayakkabı", Deri Dergisi, Sayı 51-52, İstanbul 1988, 23-25
- YILDIZ, Nuray, "Eskiçağda Yazı Malzemesi Olarak Kullanılan Parşömen", Türklük Araştırmaları Dergisi, Sayı 5, İstanbul 1990, 325-364

VI- Ansiklopedi ve Sözlükler

- ALİ NAZİMA-REŞAD, Mükemmel Osmanlı Lügatı, İstanbul 1318
- BEG, M.A.J, "Debbagh", Encyclopedia Of İslâm Supplement, 3-4, Leiden 1981
- ESİNER, Mine, Türkiye Türkçesinde Giyim Adları Sözlüğü, İ.U. E.F.Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi (basılmamıştır), İ.U.Merkez Kütüphane nr.7347, İstanbul 1970
- KOÇU, R.Ekrem, İstanbul Ansiklopedisi, VIII, İstanbul 1966
- , Türk Giyim,Kusam ve Süslenme Sözlüğü, Ankara 1966
- RONART, Stephan-Nandy, "Leather Work", Concise Encyclopedia Of Arabic Civilization, Amsterdam 1959
- SAKAOĞLU, Necdet, Tanzimâttan Cumhuriyete Tarih Sözlüğü, İstanbul 1985
- SEMSEDDİN SAMİ, Kamus-ı Türki, İstanbul 1317